

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSİ ANABİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKUNDA MUDAREBE ORTAKLIĞI VE
KATILIM BANKACILIĞINDAKİ YERİ**

Feyza CEVHERLİ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Süleyman KAYA

NİSAN - 2023

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM HUKUKUNDA MUDAREBE ORTAKLIĞI VE
KATILIM BANKACILIĞINDAKİ YERİ**

DOKTORA TEZİ

Feyza CEVHERLİ

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 07/04/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Süleyman KAYA	Başarılı
Prof. Dr. Soner DUMAN	Başarılı
Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞIR	Başarılı
Prof. Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Saime KAVAKCI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukukî sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Feyza CEVHERLİ

07/04/2023

ÖNSÖZ

Bu çalışmada katılım bankalarının üzerine bina edildiği nosyon olan ortaklık hususu mudarebe özelinde araştırılmıştır. Akademik hayatın doktora gibi meşakkatli olan bir sürecinde sizi destekleyen ve motive eden kimselerin olduğunu bilmek hiç şüphesiz bu yolu kolay yürümenize yardımcı olmaktadır. Bu kimselere teşekkür etmeyi zevkli bir vazife olarak addediyorum. Öncelikle lisans yıllarından beri öğrencisi olduğum, bu alana ilgim olduğunu görüp İslam ekonomisi alanına yönelmemde katkısı bulunan ve tez çalışmamda desteğini benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Süleyman Kaya'ya teşekkür ederim. Lisans yıllarında kendisinden ders aldığım ve doktora tez izleme jürimde bulunup önerileriyle ufkumu genişleten Prof. Dr. Soner Duman ve doktora sürecinde öğrencisi olmaktan keyif aldığım aynı zamanda Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma Merkezi (İSEFAM)'nde bir dönem müdürlüğümüzü de yapmış olan Prof. Dr. Mustafa Çalışır hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Yine doktora döneminde kendisinden ders aldığım, önerileriyle tezime katkılarda bulunan Prof. Dr. Şakir Görmüş'e teşekkür ederim. Doktora sürecimin başından doktora savunmama kadar olan süreçte doktora tezimin yanı sıra tüm akademik çalışmalarında beni destekleyen, önerileriyle ve farklı bakış açılarıyla ufkumu açan Dr. Öğr. Üyesi Saime Kavakcı'ya müteşekkirim.

2017 yılından beri içerisinde bulunduğum YÖK 100/2000 Doktora Projesi kapsamında doktora sürecimde vermiş olduğu destek için Yükseköğretim Kuruluna teşekkür ederim. Bu araştırma kapsamında Türkiye'de bulunan katılım bankaları ile gerçekleştirmiş olduğum mülakatlar çerçevesinde Kuveyt Türk Genel Merkezi ve şube personellerine, Albaraka Türk Genel Merkezi ve şube personellerine, Ziraat Katılım Genel Merkezi ve şube personellerine, Vakıf Katılım Genel Merkezi ve şube personellerine, Emlak Katılım Genel Merkezi ve şube personellerine ve Türkiye Finans şube personeline mülakatlarda göstermiş oldukları ilgi ve özveri için teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her döneminde olduğu gibi akademik hayatımda da destekleri ile yanımda olan Muhammed-Merve Kalaycı'ya çok teşekkür ederim. Doktora sürecimin başından bugüne dek bu yolu beraber yürüdüğümüz, İSEFAM'ın bana kazandırdığı en güzel değerlerden biri olan Öznur Ak'a müteşekkirim.

İlgileri ve destekleri ile her daim beni motive eden kıymetli dostlarım Hda Toprak Tarım, Nilüfer Sofuoğlu Arslan ve isimlerini zikredemediğim tüm dost ve yakınlarıma teğekkr bir borç bilirim. Lise yıllarımdan bugüne ablalığını benden esirgemeyen, hayatımın her döneminde yanımda olduğunu hissettiren Feyza Doğryol'a mteğekkirim.

Teğekkrlerin en büyüğü bugünlere gelmeme vesile olan canım aileme... Varlıklarına her daim şükrettiğim, emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, zorluklara karşı daha güçlü, hayata karşı daha mutlu bir insan olmamı sağlayan, ilgileri ve sevgileri ile hayatımı güzelleştiren yol gstericilerim anneme ve babama; varlıklarıyla hayatıma anlam katan ve bana g veren, hayatımın her döneminde her duygumu benden daha çok hissedem, sonsuz sevgileri ve koşulsuz destekleri ile her adımmda en büyük yardımcılarım olan ablam Kübra'ya ve kardeşim Muhammed Serdar'a sonsuz teğekkr ederim.

Tüm hayatıma güzellikler bahşeden Rabb'ime sonsuz şükürler olsun.

Çalışma ve gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Feyza CEVHERLİ

07/04/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA ORTAKLIK MÜESSESESİ VE	
MUDAREBE	18
1.1. İslam Hukukunda Ortaklık Müessesesi	18
1.1.1. İbâha Ortaklığı.....	21
1.1.2. Mülk Ortaklığı	21
1.1.3. Akit Ortaklığı.....	23
1.1.3.1. Şirketin Dayandığı Unsurlar Açısından Ortaklıklar.....	25
1.1.3.1.1. Emval Ortaklığı	25
1.1.3.1.2. Ebdan Ortaklığı	25
1.1.3.1.3. Vücut Ortaklığı.....	26
1.1.3.2. Hak ve Yetki Bakımından Ortaklıklar	27
1.1.3.2.1. Mufavada Ortaklığı	27
1.1.3.2.2. İnan Ortaklığı	28
1.1.3.3. Hem Mal Hem Amel ile Kurulan Ortaklıklar	30
1.1.3.3.1. Müzaraa Ortaklığı	30
1.1.3.3.2. Müsakat Ortaklığı.....	31
1.1.3.3.3. Mugarese Ortaklığı.....	32
1.2. Mudarebe	32
1.2.1. Mudarebenin Tanımı, Mahiyeti ve Delilleri.....	33
1.2.2. Mudarebenin Kuruluşu	34
1.2.2.1. İrade Beyanı	34
1.2.2.2. Mudarebede Taraflar	36

1.2.2.3. Mudarebede Sermaye Unsuru.....	40
1.2.3. Mudarebede Kâr ve Zarar Paylaşımı.....	43
1.2.3.1. Mudarebede Kâr Paylaşım Esasları	43
1.2.3.2. Mudarebede Zararın Tazmini.....	45
1.2.4. Mudarebe Çeşitleri	46
1.2.4.1. Mutlak ve Mukayyed Mudarebe	46
1.2.4.2. Müfred ve Mürekkeb Mudarebe	47
1.2.4.3. Klasik ve Çağdaş Mudarebe	48
1.2.5. Mudarebenin Sona Ermesi	48
1.2.6. Mudarebe Şirketinin Tüzel Kişiliği	50
1.2.6.1. Gerçek Kişi (Hakikî Şahıs)	51
1.2.6.2. Tüzel Kişi (Hükmî Şahıs)	51
1.2.7. Tarihten Günümüze Mudarebe Uygulamaları.....	56
1.3. Değerlendirme	62
2. BÖLÜM: MUDAREBE VE GÜNÜMÜZ UYGULAMALARI.....	64
2.1. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemi Olarak Mudarebe Uygulamaları	64
2.1.1. Katılma Hesapları.....	65
2.1.1.1. Katılma Hesaplarında Havuz Sistemi	71
2.1.1.2. Katılma Hesaplarında Kâr Tahakkuku.....	73
2.1.1.3. Katılma Hesaplarında Kâr Dağıtımı	77
2.1.1.4. Katılma Hesaplarında Zarar	79
2.1.1.5. Altın Katılma Hesapları	81
2.1.2. Özel Fon Havuzları.....	82
2.2. Katılım Bankalarında Fon Kullandırma Yöntemi Olarak Mudarebe Uygulamaları	85
2.3. Mudarebe ile İlgili Enstrümanlar.....	88
2.3.1. Mudarebe Sukuk.....	88
2.3.2. Mudarebe ile Tekâfül	91
2.3.3. Yatırım Vekâleti ve Mudarebe	94
2.3.4. Mikrofinans ve Mudarebe	96
2.3.5. Kitle Fonlaması ve Mudarebe	97
2.3.6. Risk Sermayesi ve Mudarebe	100
2.4. Değerlendirme	104

3. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ FIKİH LİTERATÜRÜNDE MUDAREBE.....	106
3.1. Mudarebe ile İlgili Yayını Olan Kurumlar	109
3.1.1. Uluslararası Kurumlar	110
3.1.1.1. Islamic Development Bank (IDB) / İslam Kalkınma Bankası.....	110
3.1.1.2. The International Islamic Fiqh Academy (IIFA) / Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi	112
3.1.1.3. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI) / Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu	113
3.1.1.4. Islamic Financial Services Board (IFSB) / İslami Finansal Hizmetler Kurulu	114
3.1.1.5. International Islamic Financial Market (IIFM) /Uluslararası İslami Finans Piyasası	116
3.1.2. Ulusal Kurumlar	118
3.1.2.1. Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia (SACBNM) / Malezya Merkez Bankası Şer‘i Danışma Kurulu	118
3.1.2.2. Shari’ah Advisory Committee of State Bank of Pakistan (SACSBP) / Pakistan Merkez Bankası Şer‘i Danışma Kurulu.....	121
3.1.2.3. The Securities and Exchange Commission of Pakistan (SECP) / Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu.....	122
3.1.2.4. Dubai Financial Market (DFM) / Dubai Finans Piyasası	124
3.1.2.5. Dewan Syariah Nasional – Majelis Ulama Indonesia (DSN-MUI) / Endonezya Ulema Konseyi Ulusal Şer‘i Kurul	127
3.1.2.6. Ikatan Akuntan Indonesia (IAI) / Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü	128
3.1.2.7. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)	130
3.2. Yayınlarda Mudarebe ile İlgili Ele Alınan Konular	134
3.2.1. Taraflar ve Sorumlulukları	134
3.2.2. Sermaye	140
3.2.3. Akdın Bağlayıcılığı	144
3.2.4. Akdın Çeşitleri.....	145
3.2.5. Akdın Sona Ermesi.....	153

3.2.6. Kârın Paylaşımı	154
3.2.7. Zararın Tazmini	159
3.2.8. Mudarebede Risk.....	162
3.2.9. Mudarebenin Meşruiyeti	169
3.3. Değerlendirme	171
4. BÖLÜM: KATILIM BANKALARININ MUDAREBE UYGULAMALARI ...	175
4.1. Bulgular ve Yorumlamalar	175
4.1.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	178
4.1.2. Katılım Bankalarının Özelliklerine Dair Bulgular	181
4.1.3. Mudarebenin Katılım Bankalarında İstenilen Düzeyde Kullanılmamasının Nedenleri	182
4.1.3.1. Mevzuat.....	186
4.1.3.2. Risk	191
4.1.3.3. Kamuoyunun Bilgi Eksikliği	197
4.1.3.4. Operasyonel Süreç	203
4.1.3.5. Kısa Vadede Sonuç ve Kâr Elde Etme İsteği.....	205
4.1.4. Mudarebe Uygulamasında Ortaya Çıkan Problemler.....	206
4.1.4.1. Ortaklıkların Yapısal Özelliklerinden Kaynaklanan Problemler	207
4.1.4.2. Ortaklıklarda Edinilen Olumsuz Tecrübeler ve Güven Problemi ...	210
4.1.4.3. Nitelikli Personel Eksikliği	213
4.1.5. Katılım Bankalarında Murabaha Tercihi.....	215
4.1.6. Mudarebenin Artırılmasına Yönelik Girişimler	220
4.1.6.1. Katılım Bankalarının Hedefleri.....	221
4.1.6.2. Ürün Çeşitliliğinin Artırılması	224
4.1.6.3. Girişimcilik ve Mudarebe İlişkisi	226
4.1.7. Katılım Bankalarının Girişim Fonlama Kriterleri	227
4.1.7.1. Ürün Seçimi	228
4.1.7.2. Müşteri ve Proje Seçimi	229
4.2. Değerlendirme	233
SONUÇ	239
KAYNAKÇA.....	250

EK	264
ÖZGEÇMİŞ	277

KISALTMALAR

AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CBB	: Central Bank of Bahrain (Bahreyn Merkez Bankası)
DFM	: Dubai Financial Market (Dubai Finans Piyasası)
DFMSI	: Dubai Financial Market Sharia Index (Dubai Finans Piyasası Şer'i Endeks)
DIB	: Dubai İslam Bankası
DSAK IAI	: Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü Standart Kurulu
DSAS IAI	: Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü Şariat Standartları Kurulu
DSN-MUI	: Dewan Syariah Nasional Majelis Ulama Indonesia (Endonezya Ulema Konseyi Ulusal Şer'i Kurul)
IAI	: Ikatan Akuntan Indonesia (Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü)
IBD	: Islamic Banking Department (İslami Bankacılık Departmanı)
IDB	: Islamic Development Bank (İslam Kalkınma Bankası)
IFSB	: Islamic Financial Services Board (İslami Finansal Hizmetler Kurulu)
IFSI	: Islamic Financial Services Industry (İslami Finansal Hizmetler Endüstrisi)
IIFA	: The International Islamic Fiqh Academy (Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi)
IIFM	: International Islamic Financial Market (Uluslararası İslami Finans Piyasası)
İFK	: İslami Finans Kurumları
İİT	: İslam İş birliği Teşkilatı
İMFK	: İslami Mikrofinans Kuruluşu
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri
OIC	: Organisation of Islamic Cooperation
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
PSAK	: Pernyataan Standar Akuntansi Keuangan (Finansal Muhasebe Standartları Beyanı)

SACBNM	: Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia (Malezya Merkez Bankası Şer‘i Danışma Kurulu)
SAK	: Finansal Muhasebe Standartları
SAS	: Şer‘i Muhasebe Standartları
SBP	: State Bank of Pakistan (Pakistan Devlet Bankası)
SECP	: The Securities and Exchange Commission of Pakistan (Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu)
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	: Türk Lirası
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TO	: Tekâfûl Operatörü
TTK	: Türk Ticaret Kanunu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Cari Hesap Katılma Hesabı Karşılaştırması.....	69
Tablo 2: Katılma Hesabı Proje Tercihli Özel Fon Hesabı Karşılaştırması.....	84
Tablo 3: Görüşme Yapılan Kişilerin Kurumdaki Pozisyonu ve Mesleki Deneyimi ...	177
Tablo 4: Görüşme Yapılan Kişilerin Pozisyonlara Göre Dağılımları	178
Tablo 5: Görüşme Yapılan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımları	179
Tablo 6: Görüşme Yapılan Kişilerin Mesleki Deneyim Yıllarına Göre Dağılımları ..	179
Tablo 7: Katılımcıların Öğrenim Durumları.....	180
Tablo 8: Görüşme Yapılan Katılım Bankalarının Dağılımları	181
Tablo 9: Görüşme Yapılan Katılım Bankalarının Faaliyete Başladıkları Yıl.....	181
Tablo 10: Katılım Bankalarında Girişimlerin Fonlanma Kriterleri.....	227
Tablo 11: Görüşme Yapılan Kişilerin Murabahadan Rahatsızlık Duyma Oranı.....	219

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Bireylerin Sermayedar Olduğu Katılma Hesapları Yolu ile Mudarebe Ortaklıkları	67
Şekil 2: Katılım Bankalarının Sermayedar Olduğu Mudarebe Ortaklıkları.....	86

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Şer‘i Uyumlu Finansman Türleri.....	183
--	-----

ÖZET
Başlık: İslam Hukukunda Mudarebe Ortaklığı ve Katılım Bankacılığındaki Yeri
Yazar: Feyza CEVHERLİ
Danışman: Prof. Dr. Süleyman KAYA
Kabul Tarihi: 07/04/2023
Sayfa Sayısı: xii (ön kısım) + 263 (ana kısım) + 11 (ek)
Ortaklık müessesesi, bireylerin tek başına gerçekleştirmesinin zor olduğu yatırımların başka bireylerle çeşitli açılardan bir araya gelerek gerçekleştirmelerine önemli katkılar sağlar. Ortaklıkların tesis ettiği iş bölümü sayesinde bireyler kendi kendilerine yapabilecekleri işlerden çok daha büyük ölçekte işler yapabilirler. Bu bağlamda İslam hukukundaki ortaklık çeşitlerinden mudarebe ortaklığını ele alan bu çalışmada, İslam hukukunun klasik kaynaklarından hareketle mudarebe ele alınmış, öte yandan çağdaş fetva literatüründe mudarebe ortaklıkları incelenmiş ve günümüzde katılım bankacılığında mudarebe uygulamalarının çeşitli yöntemleri ele alınmıştır. Mudarebe sadece geçmişte gördüğü işlev açısından değil, günümüzde katılım bankalarının kullandığı bir araç olması açısından da önemlidir. İslam hukukunda mudarebe ortaklığının yerini ortaya koyma amacını taşıyan bu çalışma, aynı zamanda İslam ekonomisinde mudarebe ortaklığını geçmişten günümüze; günümüz katılım bankacılığındaki uygulamalarıyla birlikte inceleme amacını taşıması bakımından diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu çalışmada, çalışmanın amacına uygun olacak şekilde birbirinden farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Araştırmanın teorik kısmında literatür taraması yapılmış; alan araştırmasında nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme, doğrudan gözlem ve doküman inceleme tekniklerinden faydalanılmıştır. Katılım bankalarının mudarebe enstrümanının kullanımına dair tüm katılım bankalarının personelleri ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde mudarebe enstrümanının katılım bankalarında oldukça az kullanıldığı ancak ilgili düzenlemelerle bu kullanımın artırılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ışığında mudarebe finansmanının artırılmasına dair öneriler sunulmuştur. Kanun koyucu kurumlar, mudarebenin uygulandığı katılım bankaları ve toplumun mudarebeyle ilgili bilgilendirilmesi neticesinde mudarebenin toplum arasında yaygınlaştırılması mümkün olacaktır. Mudarebe enstrümanının artırılması, günümüz dünyasında İslami finansın gelişimine katkıda bulunacaktır.
Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi ve Finansı, İslam Hukuku, Ortaklık, Mudarebe, Katılım Bankacılığı

ABSTRACT	
Title of Thesis: Mudarabah Partnership in Islamic Law and Its Place in Participation Banking	
Author of Thesis: Feyza CEVHERLİ	
Supervisor: Prof. Dr. Süleyman KAYA	
Accepted Date: 07/04/2023	Number of Pages: xii (pre text) + 263 (main body) + 11 (add)
The institution of partnership significantly contributes to investments and the division of labor created by partnerships enables individuals to do things on a much larger scale than they could do on their own. In this context, this study, which deals with mudarabah partnership, one of the partnership types in Islamic law, deals with mudarabah based on the classical sources of Islamic law, on the other hand, mudarabah partnerships are examined in contemporary fatwa literature and various methods of mudarabah practices in participation banking today are discussed. This study, which aims to reveal the place of mudarabah partnership in Islamic law, also differs from other studies in that it aims to examine the mudarabah partnership in the Islamic economy from the past to the present, together with its practices in today's participation banking. A literature review was conducted in the theoretical part of the study; in the field research, semi-structured interviews, direct observation, and document analysis techniques were utilized from qualitative research methods. As a result of the interviews, it was concluded that the mudarabah instrument is used very little in participation banks, but this use can be increased with the relevant regulations. In light of the data obtained, suggestions for increasing mudarabah financing are presented. It will be possible to popularize mudarabah among society as a result of informing the legislative institutions, participation banks where mudarabah is applied and the society about mudarabah. Increasing the mudarabah instrument will contribute to the development of Islamic finance in today's world.	
Keywords: Islamic Economics and Finance, Islamic Law, Partnership, Mudarabah, Participation Banking	

GİRİŞ

Müslümanlar arasında on dört asırdır faizsiz finansman uygulamaları farklı biçimlerde uygulanmış olsa da modern anlamda faizsiz bankacılık uygulamaları son 40 yılda kendini göstermiştir. Dünya’da İslami finansın fikri temelleri 1950’li ve 1960’lı yıllarda atılmıştır. Fakat İslami bankaların kurumsallaşması ancak 1970 ve 1980 yıllarına tekabül etmektedir (Görmüş & Yabancı, 2019, s. 105). Katılım bankacılığı, İslami esaslar çerçevesinde faizsizlik prensibine göre çalışan, bankacılık faaliyetlerini bu prensiplere uygun bir biçimde gerçekleştiren, kâra ve zarara katılma esasına göre fon toplayan ve ortaklık, ticaret ve finansal kiralama gibi yöntemlerle fon kullandıran bankacılık sistemidir (Özsoy & Sayar, 2018, s. 9). İslami esaslara uygun finansal sistemin köklü bir geçmişi bulunduğu; bireylerin hakları ve yükümlülükleri, mülkiyet hakkı, risk paylaşımı, sözleşmelerin şeffaflığı, spekülasyonlardan kaçınma gibi faizsizlik prensibinin unsurlarından anlaşılmaktadır. Tarihten günümüze kaynaklar incelendiğinde de faizsiz finansın gündeme gelmemesi, bu sistemin bilinmemesinden değil, sistemin kapitalizm sistemi ile bağdaşmamasından kaynaklanabileceği ifade edilmiştir. Faizsizlik prensibi yeni bir kavram değildir, Müslümanlar yıllardır bu prensibi esas alarak üretim-tüketim faaliyetleri ve ticaretler gerçekleştirmektedir. Faizsiz finans sistemi yeni bir model olmamakla beraber son yıllarda daha fazla ilgi çeken bir alan olmuştur. Bu sistem yeniden gündeme geldiği süre içerisinde önemli mesafe kat etmiş, İslam ülkelerinde ve diğer ülkelerde bilinirliği artmaya başlamıştır (Tunç, 2013, ss. 108–109).

Çalışmanın Konusu

Türkiye’de katılım bankacılığı serbest piyasa ekonomisine geçişin önem kazandığı, dünyada ise neoliberal politikalara geçişin olduğu bir ortamda doğmuştur. 1983 yılı itibarıyla Bakanlar Kurulu Kararı’yla Özel Finans Kurumları adı ile finansal kurumsallaşma sürecine girilmiştir (Görmüş & Yabancı, 2019, s. 123). Türkiye’de ÖFK’ların en önemli prensibi “faizsizlik prensibi”dir. ÖFK’ların faaliyetleri kararnamelerle ve tebliğlerle düzenlenmiştir ve o yıllarda bankacılık sistemindeki payı %1 seviyelerindedir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 1). Türkiye’de ÖFK adı ile 1985 yılında ilk kez faaliyete geçen kurumlar Albaraka Türk ile Faysal Finans’tır. Daha sonra Kuveyt Türk 1989 yılında, Anadolu Finans 1991 yılında, İhlas Finans 1995 yılında ve Asya Finans ise 1996 yılında bankacılık sektörüne dâhil olmuştur. 1999 yılına

gelindiğinde ÖFK'lar Bankacılık Kanunu'na tabi olmuş ve İhtiyatlı Gelişme Dönemi başlamıştır. 2005 yılında “Özel Finans Kurumu” 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankası” ismini almıştır. “Özel Finans Kurumları Birliği” de “Türkiye Katılım Bankaları Birliği” şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca 2005 yılında Anadolu Finans ile Family Finans birleşmiş ve Türkiye Finans olmuştur. 2015 yılına gelindiğinde Ziraat Katılım Bankası ilk kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. Daha sonra 2016 yılında Vakıf Katılım Bankası ikinci kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. 2018 yılında TKBB bünyesinde “Merkezi Danışma Kurulu” kurulmuştur. 2019 yılında ise Emlak Katılım kamu katılım bankalarının üçüncüsü olarak faaliyete geçmiştir (Görmüş & Yabancı, 2019, s. 124). Türkiye’de 2023 yılı itibariyle 3 kamu katılım 3 özel katılım olmak üzere 6 tane katılım bankası faaliyet göstermektedir. Katılım bankaları, 5411 Sayılı Bankacılık Kanununa tâbidir, katılım bankacılığı özelinde kanun düzeyinde ayrı bir mevzuat bulunmamaktadır (Bankacılık Kanunu).

Katılım bankalarının “katılım” ismini almaları; bu sistemde tasarruf sahiplerinden kâra da zarara da katılma esasına göre fon toplanması sebebiyledir. Bu sistemde klasik banka ile mudi arasındaki ilişkiden farklı olarak tasarruf sahibi, katılım bankasının katılımcısı olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra toplanan fonların kullandırılmasında tasarruf sahiplerine anapara güvencesi verilmemekte, sonuç ne olursa olsun tasarruf sahiplerinin sonuca katılmaları sebebi ile bu kimselerin bankaya bir nevi ortak olmaları söz konusudur. Öte yandan toplanan fonların kullandırılmasında da sonuca katılma vardır. Bu tür bankacılıkta her ne kadar kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği ve finansal kiralama yöntemleri daha ağırlıklı uygulansa da teoride nihai hedef, kâra ve zarara katılma yöntemiyle finansmanın baskın hale gelmesini sağlamak olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla topladığı fonlarda tasarruf sahibini sonuca iştirak ettiren banka, kullandığı fonlarda da kendisi de girişimciyle birlikte sonuca katılmaktadır. Bu sebeplerle özel finans kurumları katılım bankaları ismini almıştır (M. E. Özcan & Hazıroğlu, 2000, s. 10). Katılım bankaları fon kullandırma tarafında konvansiyonel bankalarda bulunmayan mudarebe, murabaha, selem, istisna gibi enstrümanları İslami esaslar çerçevesinde ticarete kullanarak bir model oluşturmaktadır. Katılım bankacılığı, katılma hesapları ve özel fon havuzları ile fon toplama tarafının oluşturduğu, bu oluşturulan fonların fon kullandırma tarafında kullanıldığı bir sistemdir. Bunların yanı sıra fon kullandırma tarafındaki emek-sermaye ortaklığı projeleri ile bilinen katılım

bankalarının, esasen en önemli enstrümanlarından biri mudarebedir (Albayrak, 2019, s. 55).

Çalışmamızın konusu “İslam Hukukunda Mudarebe Ortaklığı ve Katılım Bankacılığındaki Yeri”dir. Bu kapsamda çalışma dört bölüm olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde İslam hukukunda ortaklık müessesesi ve mudarebe ortaklığının klasik fıkıhtaki normatif görünümü ortaya konulmuştur. Klasik fıkıhtaki ortaklık türleri ele alınmış ve klasik fıkıhtaki mudarebe ortaklığına ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Mudarebe nedir, türleri nelerdir, esasları ve şartları nelerdir sorularına cevap verilmiş ve akabinde geçmişten günümüze mudarebe ortaklıklarının tarihi seyri ele alınmıştır.

İkinci bölümde çağdaş dönemde mudarebe uygulamaları ele alınmıştır. Bu bölümde günümüzde katılım bankacılığında mudarebenin uygulama yöntemlerine yer verilmiştir. Mudarebe katılım bankalarında hem fon toplama hem de fon kullandırma tarafında uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin şartları ele alınmış ve kâr-zarar durumunda nasıl paylaşım yapılacağı gibi esaslara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde mudarebe ile ilgili olabilecek enstrümanlar belirlenmiş ve bu enstrümanların mudarebe ile kullanımına dair bilgilere yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise klasik fıkıhtaki mudarebe ile günümüz mudarebe uygulamaları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde çağdaş fetva literatüründe mudarebeye yer verilmiştir. Bu bölümde İslami finans alanında otorite kabul edilen kurumların mudarebe ile ilgili yayınları incelenmiştir. Bölümün ilk kısmında uluslararası ve ulusal olarak ele alınan kurumların tanıtımı yapılmış, ikinci kısmında ise bu kurumların mudarebe ile ilgili yayınlarından (standart ya da rapor) mudarebenin esaslarına dair ortak temalar belirlenmiştir. Bu temalar altında yayınların ele aldığı hususlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde katılım bankalarının genel merkezleri ve şubelerinin yetkilileriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi yapılmıştır. Yapılan analizler, belirlenen temalar ekseninde tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca katılım bankalarında mudarebe ortaklık projelerini artırmaya dair öneriler sunulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı mudarebe ortaklığının klasik fıkıh literatüründen başlayarak, çağdaş fetva literatüründe ve günümüz katılım bankacılığı uygulamalarında nasıl ele alındığını

ve nasıl uygulandığını araştırmaktır. Bunun yanı sıra mudarebe ortaklıklarının artırılmasına dair neler yapılabilirliğini ortaya koymaktır. Geçmişten günümüze mudarebe ortaklıklarının tarihi tecrübesine yer veren çalışma, mudarebe ortaklıklarının küresel dünyada İslami finansa katkı sunmasına dair öneriler ortaya koymaktadır. Çalışmada yalnızca teorik boyutta kalınmamış; mudarebe ortaklıklarının kullanımda fazla tercih edilmemesi probleminin kaynağını bulmak amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Bu amaçla katılım bankalarının genel merkezleri ve şubelerinden yönetim, uygulama ve pazarlama olmak üzere üç ayrı departmanla görüşmeler yapılması planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde farklı departmanlarda görev yapan 22 kişi ile görüşülmüştür.

Bu çalışma hem klasik fıkıh literatüründe hem çağdaş fetva literatüründe hem de uygulamada mudarebe ortaklığının yerini net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Katılım bankacılığı felsefesinin üzerine inşa edildiği “kâra ve zarara katılma” nosyonunun önemli bir kısmını oluşturan mudarebenin önemini ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmanın Önemi

Literatürde mudarebeyle ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalardan bir kısmı İslam hukukunda mudarebeyi ele almakta, bir kısmı da katılım bankacılığında mudarebeyi ele almaktadır. Bu çalışmanın önemi, mudarebeyi öncelikle klasik fıkihtan hareketle ortaya koyması, geçmişten günümüze mudarebenin tarihi seyrini ele alması, çağdaş fetva literatüründe İslami finans alanında otorite kurumların mudarebeyi nasıl ele aldıklarını tespit ederek tüm bunların ışığında katılım bankacılığında mudarebeyi ele alması ve mudarebenin katılım bankacılığında artırılmasına dair önerilere yer vermesidir.

Çalışmanın özgün değeri, klasik fıkihtan başlayarak günümüz İslami finans uygulamalarını ele almasıdır. Klasik fıkıh literatüründen hareketle mudarebeyi ele alan çalışmalar bulunmaktadır fakat çağdaş fetva literatürünün mudarebe ile ilgili yayınlarını (standart/rapor) alan çalışmalara rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra hem klasik literatürde hem de çağdaş literatürde mudarebeyi ele alması bakımından bu çalışma önem arz etmektedir. İslam hukukunda mudarebeyi ele almanın yanı sıra Türkiye’de 1985 yılından itibaren faaliyet gösteren katılım bankalarında mudarebe enstrümanının kullanımı ile ilgili alandaki kişilerle birebir görüşülen bu çalışmanın İslam ekonomisi ve finansı alanına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Hem teoride hem de pratikte

mudarebenin detaylarıyla ele alınması bakımından bu çalışmamız literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Literatürde mudarebe konusunu ele alan çalışmaların ortak noktası İslam hukuku kaynaklarındaki şirket çeşitlerini ele almaları olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmanın özgünlüğü, İslam hukukunda mudarebe ortaklığı ve mudarebe ortaklığının katılım bankacılığındaki yerinin incelenmesi; ayrıca mudarebe uygulamalarının katılım bankalarındaki uygulayıcılarla görüşülerek araştırılması; karşılaşılan problemlerin ortaya çıkarılması ve mudarebenin artırılmasına yönelik öneriler sunulmasıdır.

Literatürde çalışmamızla ortak alanlar olması bakımından ortaklıklar, mudarebe ve katılım bankacılığı uygulamalarındaki ortaklıklar konularını müstakıl olarak ele alan çeşitli çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar kronolojik sıralama ile aşağıda ele alınmaktadır. Mudarebe konusuyla ilgili önemli çalışmaları olan biri Abraham L. Udovitch'dir. Udovitch'in mudarebe ortaklığına dair "At the Origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?" (1962) makalesi oldukça önemlidir. Makalesinde Udovitch, kırâz olarak ifade ettiği mudarebeyi, sonraki dönemde commenda olarak bilinen ve temel özelliklerinin tümünü içeren ticari bir uygulamanın eski örneği olarak ifade etmektedir. Udovitch'in mudarebe ile ilgili kaleme aldığı diğer bir çalışması ise "Partnership and Profit in Medieval Islam" (1970) adlı eseridir. 2019 yılında Türkçe'ye tercüme edilen bu eser yedi bölümden müteşekkildir. Bölümler; "Giriş, Mülkiyet Ortaklığı, Hanefî Mufâvaza Ortaklığı, Hanefî 'Înân Ortaklığı, Mâlikî Ortaklık, Commenda, İslam Hukuku: Teori ve Uygulama" şeklindedir. Udovitch eserinde commenda ve ortaklık akitlerini, Orta Çağ İslam dünyasında ticari hayatın kusursuz birer nitel bileşeni olarak tanımlamaktadır. İslam'da mudarebe, kırâz ve mukâraza kullanımlarını ele almakta ve commendanın İslam öncesi dönemde Arap kervan ticareti ile geliştirilmiş olan ve Arap yarımadasına özgü bir uygulama olması ihtimalinin olduğunu ifade etmektedir.

Mudarebeyle ilgili Türkçe literatürdeki ilk sayılabilecek nitelikli bir tez ise Osman Şekerci'nin "İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi (el-Mudâraba)" (1981) isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada Şekerci, şirket kavramını ve tarihi gelişimini, İslam hukukunda şirketleri unsurları ve şartları ile ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Mudarebe eksenli olan çalışma, bu akdın unsurlarına, şartlarına, tarafların sorumluluklarına ve bu

akdin sona ermesine geniş bir şekilde yer vermesi açısından, kendisinden sonraki çalışmalara önemli katkılar sağlayan bir çalışmadır.

Murtaza Köse'nin "İslam Hukukunda Anonim Ortaklıklar" (1996) adını taşıyan doktora tezi de ortaklıkları ele alması açısından konumuzla ilgilidir. Çalışma, iki kısma ayrılmakta ve ilk kısımda Türk Ticaret Hukuku'nda şirketleri ele almaktadır. Sonrasında ise anonim ortaklıklara geniş biçimde yer vermektedir. Çalışmanın ikinci kısmında ise İslam hukukunda şirket ele alınarak, tezin başlığını taşıyan İslam hukukunda anonim ortaklıklar konusu değerlendirilmektedir.

Tarihi perspektiften mudarebeyi ele alan ve iş ortaklıklarının anlaşılmasında büyük katkısı olan isimlerden biri de Murat Çizakça olmuştur. "A Comparative Evolution of Business Partnerships: The Islamic World and Europe, with Specific Reference to the Ottoman Archives" (1996) isimli çalışması "İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi" (1999) ismiyle Türkçe'ye kazandırılmıştır. Çizakça çalışmasında Avrupa'daki commenda ortaklıklarının batıdaki evrimini ve yayılmasını geniş bir biçimde ele almaktadır. Bunun yanı sıra İslam'daki ortaklık yöntemlerine yer veren çalışma risk sermayesi gibi Amerika'daki iş ortaklıklarına da yer vermektedir. Ayrıca Çizakça'nın "Incorporated Cash Waqfs and Mudaraba, Islamic Non-Bank Financial Instruments from the Past to the Future" (2004), "Finance and Development in Islam: A Historical Perspective and a Brief Look Forward" (2013) ve "Risk Sharing and Risk Shifting: An Historical Perspective" (2014) çalışmaları da konumuzla ilgisi kurulabilecek önemli çalışmalardır.

Mudarebenin tarihi süreçteki yerini inceleyen çalışmalardan biri de Fethi Gedikli'ye aittir. Gedikli'nin 1996 yılında "XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Şer'iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği" (1996) isimli doktora tezi, 2018 yılında "Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması" ismiyle kitaplaştırılmıştır. Bu çalışma, mudarebeyi hem teorik açıdan hem de Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalar açısından ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Mudarebenin teorik kısmının yanında uygulamada nasıl gerçekleştiğini içermesi bakımından diğer çalışmalardan farklılık arz eder. Bu çalışma için, mudarebe ortaklığı ile ilgili literatürdeki eksikliği 16. ve 17. yüzyıllar için gidermektedir demek yanlış olmayacaktır.

Mudarebe ile ilgili diğerk bir çalışma Recep Ulusoy'un "Bir Finansman Modeli Olarak Mudarebe" (1997) isimli doktora tezidir. Çalışma mudarebenin ortaya çıkışını, tarihteki yerini ve mudarebenin hukukî yapısını ele almıştır. İşlami uygulamalar ve çağdaş uygulamalar bölümünde İşlam bankalarını ele alan çalışma, aynı bölümde mudarebe ve risk sermayesi kıyaslamasını yaparak Türkiye'deki mudarebe uygulamalarını ele almaktadır. Çalışmanın yapıldığı tarihlerde katılım bankaları özel finans kurumları olarak bulunmaktadır. O tarihten günümüze katılım bankaları kurulmuş ve birçok enstrüman geliştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmamız katılım bankalarının çağdaş mudarebe uygulamalarını ele alması ve katılım bankaları ile uygulamaya dair görüşmeler yapılması sebebiyle bu çalışmadan oldukça farklılık arz etmektedir.

Bir diğerk çalışma ise Ahmet İnanır'ın "İşlam Hukukunda Emek şirketi" (1999) isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmasında İnanır, öncelikle İşlam hukukunda şirket tasnifini ele almış sonrasında İşlam hukukundaki emek şirketlerine geniş bir yer vermiştir. Emek şirketinde ortaklar arasındaki hukukî ilişkilere bir bölümünü ayıran çalışma, emek şirketinin sona ermesi ile nihayete ermiştir.

Bankacılıkta kâr-zarar durumu ile ilgili ve konumuz bağlamında yararlandığımız bir çalışma da Humayon A. Dar ve John R. Presley'e aittir. "Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances" (2000) isimli çalışma İşlami bankalarda kâr-zarar ortaklığı meselesine odaklanmaktadır. Çalışma, yönetim ve kontrolün İşlami bankalar ve finans şirketlerinin iç yönetişimi üzerindeki etkisini ele almaktadır. Mudarebe enstrümanının, ortaklara sınırlı kontrol hakkı sağlamanın kâr-zarar ortaklığında bir dengesizlik oluşturduğunu ele almakta ve İşlami bankacılık ve finansın istikrarlı bir şekilde işlemesi için tutarlı ve tamamlayıcı bir yönetim ve kontrol sistemi şart olduğunu vurgulamaktadır.

Zubair Hasan'a ait olan "Mudarabah as a Mode of Finance in Islamic Banking: Theory, Practice and Problems" (2002) isimli çalışma ise tarihsel perspektife sahip olan bir çalışmadır. Bir finansman yöntemi olarak mudarebenin bazı yönlerini hem teorik hem de operasyonel açıdan analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, bazı organizasyonel düzenlemeler önermesi açısından önemlidir.

Hasan Ellek'in "İşlam Hukuku'nda Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe) ve Diğerk Ortaklıklarla İlişkisi" (2003) isimli yüksek lisans tezi ise mudarebeyi İşlam hukuku

perspektifinden ele alan bir başka çalışmadır. Çalışma, ortaklıklar ekseninde mudarebe ve diğer ortaklıklar arasındaki münasebete yer vermektedir. Yüksek lisans tezi olması hasebiyle çalışmanın kapsamı geniş olmamakla birlikte, çağdaş uygulamaları ele alması bakımından çalışmamız bu tezden oldukça farklılık arz etmektedir.

Hussain Gulzar Rammal tarafından yapılan çalışma ise “Mudaraba in Islamic Finance: Principles and Application” (2003) başlığını taşımaktadır. Bir finans aracı olarak mudarebenin işleyişini ele alan çalışma, bu ortaklıkların yatırımcılar için riskli bir seçenek olarak görüldüğünün ve bu sebeple uygulamada İslami bankaların zarar riskini yayma eğiliminde oldukları sonucuna varmaktadır.

Mudarebe ile ilgili zikredilmesi gereken en önemli çalışmalardan biri hiç şüphesiz Cengiz Kallek’in Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde yer alan “Mudarebe” (2005) maddesidir. Çalışma mudarebeyi geniş biçimde ele alması bakımından kaynak olarak gösterilebilecek niteliktedir. Madde mudarebenin kuruluşunu, sıhhat şartlarını, hükümlerini ve sona ermesini ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

Doruk Gönen’in “İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları” (2005) başlıklı makalesi konumuz bağlamında yapılan çalışmalardan biridir. Çalışma mudarebenin unsurlarını, mudarebenin çeşitlerini, tarafların sorumluluklarını ve haklarını ayrıntılı biçimde ele alması bakımından, mudarebe ile ilgili o yıllarda yazılmış olan en kapsamlı makalelerden biri olarak kabul edilebilir.

Mehmet Salih Kumaş’ın “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması Mudârabe-Commenda Karşılaştırması” (2006) bulunmaktadır. Çalışma, commenda ortaklığının venture capital ismiyle yeniden neşet etmesi ve günümüz şartlarına uygun araçlarla desteklenmesinin mudarebe ortaklığına katkı sağlayacağını ele almaktadır.

Mehmet Salih Kumaş’ın bu konu ile ilgili bir çalışması da “Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı ile Mukayesesi” (2007) makalesidir. Çalışma mudarebe ve risk sermayesi enstrümanının karşılaştırılması açısından önem arz eder. Risk sermayesinin Orta Çağ Avrupa’sının commenda olarak tanımladığı iş ortaklığının devamı olduğunu ifade eden çalışma, commendanın kökenlerinin de İslami ortaklık yöntemi olan mudarebe olduğunu ele almaktadır. Mudarebenin tarihi süreci bağlamında yapılan çalışma, Venture Capital ve İslami Bankacılık sistemlerini kıyas etmesi açısından da önemlidir.

Zeyneb Hafsa Orhan'ın 2012 yılında yazmış olduğu “Risk Analysis for Profit and Loss Sharing Instruments” isimli doktora tezi, 2019 yılında “Katılım Bankacılığında Risk Kâr-Zarar Ortaklığı Enstrümanlarının Analizi” ismiyle kitaba çevrilmiştir. Orhan bu çalışmada kâr-zarar ortaklıklarının eksikliğinin bu ortaklıkların uygulanması sebebiyle ortaya çıkan ekstra risklerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu riskler asimetrik bilgi, kredi riski, getiri oranı riski ve geri çekme riskidir. Çalışma, bu riskleri tanımlamakta ve kâr-zarar ortaklıkları için risk hafifletme yöntemleri önermesi açısından diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Mudarebeyle ilgili M. Salih Kumaş ve Elman Abdullayev tarafından kaleme alınan “Bir Finansman Modeli Olarak Mudarebe'nin Faizsiz Bankacılıkta Etkin Şekilde Kullanılması Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Aktif Rol Üstlenmesi” (2016) isimli makale de çalışmamızla ilgisi hususunda zikretmeye değer bir çalışmadır. Makalede mudarebe başta olmak üzere ortaklığa dayalı finansman yöntemlerinin yeterince uygulanmadığı; bunların nedenleri ve bu yöntemlerin uygulanması noktasında sivil toplum örgütlerinin hangi rolleri üstlenebileceği üzerinde durulmuştur.

Mudarebe ile ilgili bir başka çalışma ise İmran Çelik'in “Meşru' Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzdeki Kullanımı” (2017) isimli makalesidir. Çalışmada mudarebeye, kuruluşuna, sıhhat şartlarına ayrıntılı biçimde yer verilmektedir. Bunun yanı sıra mudarebenin günümüzdeki uygulamalarının ele alındığı çalışma, İslami bankacılığın temelini mudarebe olmasına rağmen bu ürünün yeterince kullanılmadığını ifade etmektedir. İslami bankalarda uygulamada fazla yer bulamayan mudarebe yönteminin geliştirilmesinin İslami finans açısından son derece önemli olduğunu belirten çalışma, bu sebeple mudarebenin dini ve iktisadi açıdan ne denli önemli olduğunun geniş kitlelerce kavranmasının ve bu konuda bilinç oluşturulmasının gerekliliğini ifade etmektedir.

Abdullah Al Zafeni tarafından yazılan “Mudarebe Şirketlerinin Akitleri ve Çağdaş Uygulanırlığı” (2017) isimli yüksek lisans tezi de mudarebe ile ilgili yazılan ilgili bir diğer çalışmadır. Arapça yazılmış olan bu tez, mudarebenin hükümlerine ve çeşitlerine ayrıntılı bir biçimde yer vermiştir. Tezde bir bölüm de mudarebe sukuka ayrılmıştır.

Nuri Aksoy “İslam'da Mudaraba ve Katılım Bankacılığında Uygulama Potansiyeli” (2017) isimli yüksek lisans tezinde günümüz şirketlerini ele almış, akabinde İslam'daki şirket çeşitlerini ele almış ve mudarebeye geniş biçimde yer vermiştir. Bunun yanı sıra

katılım bankacılığında mudarebe finansmanının uygulamalarına kısaca yer vermiştir. Yüksek lisans tezi olan bu çalışmanın hacmi büyük olmamakla beraber, çalışmamızda çağdaş literatürü ele almamız ve katılım bankalarının uygulamalarına dair görüşmelerimiz bu çalışma ile farklılık arz eden hususlardır.

Mudarebe konusunun ele alındığı bir başka yüksek lisans tezi ise Dilara Bağcı'ya aittir. Bağcı özel hukuk alanında yaptığı “Türk Katılım Bankacılığında Mudarebe Sözleşmesi” (2019) çalışmasında, mudarebe kavramının tarihini ele aldıktan sonra mudarebe sözleşmesini kurmak, mudarebe sözleşmesinin ihlali ve mudarebe uygulamasındaki sorunların tespiti gibi meselelere yer vermektedir.

Yunus Emre Yıldız “Kamu Kurumlarının Finansmanında Mudarebe İmkânlarının Uygulanması” (2019) isimli yüksek lisans tezinde kamu kurumlarının finansmanında politik konjonktürel dalgalanmaların etkisini ele almış, mudarebe ve kavramsal çerçevesine yer vermiş ve kamu kurumlarının kredi kullanımları üzerine ampirik bir araştırma yapmıştır.

Enver Osman Kaan “Şirket Yapısı ve Süreklilik” (2019) çalışmasında İslam hukukundaki şirketlere yer vermektedir. Akabinde süreklilik bağlamında İslam şirketler hukukunu ve şirketlerin yapısını yönetim, yükümlülük, tüzel kişilik açısından ele alan çalışmada, şirket çeşitlerine de ayrıntılı biçimde yer verilmektedir. Bizim çalışmamız ise mudarebe ortaklığını İslam hukukundan başlayarak günümüz uygulama alanlarına kadar ele almaktadır.

Ahmet İnanır “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudarebe Ortaklığı” (2020) isimli makalesinde mudarebe ortaklığının söz konusu asırlarda karşılaştığı hukukî sorunlar ve bu sorunların çözümlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu dönemlerde güncel meseleler fıkıh kitapları yanında fetvalara da konu olmaktadır. Bu sebeple İbn Kemal, Ebussuûd Efendi, Sun‘ullah Efendi, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli Abdullah Efendi’ye ait fetva mecmûaları taranarak, çalışmada konu ile ilgili fetvalar değerlendirilmiştir.

Mudarebenin katılım bankacılığındaki yeri ile ilgili yazılan bir diğer çalışma ise Ömer Emeç’in “Değişen Dünyada Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankacılığındaki Yeri” (2019) isimli doktora tezidir. Bu tez daha sonra “Yeni Dünya ve Yeni Finans: Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankaları” (2020) ismiyle neşredilmiştir. Emeç

alışmasında ortaklık temelli finansman yöntemlerinin katılım bankalarında gelişmemesinin nedenlerini ele almıştır. Bunun yanı sıra çalışma, teknolojik dönüşüm ve dijitalleşme ile gelişebilecek yeni iş modellerini incelemektedir. Çalışma ekseninde katılım bankası yöneticileriyle mülakat yapılmış ve mülakatlar ışığında çözüm önerileri sunulmuştur. Emeç’in çalışması çağımızdaki ortaklık temelli finansmanlara odaklanmaktadır. Bu çalışmadan farkımız mudarebeyi İslam hukukunda ele almak ve bunun yanı sıra ağdaş fetvalarda mudarebenin yerini ortaya koyma amacı taşımaktır. Bu amaçla alışmamızda İslami finans alanındaki otorite kabul edilen kurumların mudarebe yayınlarına yer verilmiştir.

Konumuzla ilgili olan güncel olan bir çalışma da Cemal Kalkan’ın 2020 yılında tamamladığı “Mudarebe Sözleşmesinde Kâr” isimli doktora tezidir. Bu alışma, mudarebe konusunda nitelikli bir çalışma olması hasebiyle incelenmeye değerdir. Kalkan mudarebe ve kâr meselelerini ele alarak çalışmasına başlamaktadır. Kâr ekseninde yürütölen çalışma, klasik mudarebede, ağdaş mudarebede ve katılma hesaplarında kâr meselelerini derinlemesine ele almaktadır. Klasik mudarebe ve ağdaş mudarebenin kâr ve zarar açısından karşılaştırılması ile çalışma nihayete ermektedir.

Bir diğerk çalışma ise Muhammet Fatih Canbaz ve Ahmet Sami Erden’in “Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler” (2020) makalesidir. Bu makalede, hızla gelişen katılım bankalarının alternatif finansman yöntemlerini niçin geliştiremediği ele alınmıştır. Özellikle mudarebe ortaklığı üzerinde duran ve mudarebenin bankalarda kullanımının az olmasının sebeplerini tespit etmeye yönelik hazırlanan bu çalışma, katılım bankalarında geçmişten günümüze karşılaşılan risk paylaşımı, ortaklık kurma ve reel sektörün desteklenmesi gibi kavramların mudarebe gibi yüksek riski olan bir yöntem bağlamında değerlendirilmediği sonucuna varılmıştır.

Mudarebeye dair yapılan bir çalışma da Taha Eğri ve Muhlis Selman Sağlam’a ait olan “Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği” (2020) isimli makaledir. Eğri ve Sağlam bu çalışmada mudarebe finansmanının katılım bankalarında az tercih edilmesini mudarebenin bankalar açısından ahlaki tehlikeye yol açan bir yöntem olarak görülmesi ile ilişkilendirmektedirler. Mülakat yöntemi ile mudarebenin tercih edilmeme sebeplerini ele alan çalışma mudarebe modelinin uygulanabilirliğini artırmak için öneriler

sunmaktadır. Çalışma ahlaki risk teması üzerinde tamamlanmıştır. Bizim çalışmamız, klasik dönemden içerisinde bulunduğumuz çağdaş döneme kadar mudarebe işleyişini ve uygulamalarını ele alması bakımından bu çalışmadan farklılık arz etmektedir.

Mudarebe ile ilgili güncel çalışmalardan biri de Necmeddin Güney'in "40 Soruda Ortaklıklar" (2020) kitabıdır. Bu çalışma ortaklıklarla ilgili 40 soruya cevap vermektedir. Çalışmada mudarebe, risk sermayesi ve kitle fonlaması ile ilgili sorular bulunmakta, bu hususta kitap çalışmamıza katkı sağlamaktadır.

Osman Kabakçılı'nın "Mudarebenin Kur'an'daki Temelleri Bağlamında Katılım Bankacılığının Bazı Temel Sorunları" (2021) isimli çalışması bulunmaktadır. Çalışmada mudarebenin temel özelliklerinden bahsedilmiş, akabinde mudarebe ve risk hususu üzerinde durulmuştur. Makale, güvene dayalı ve riskli yatırım gözüyle bakılması sebebiyle mudarebenin gelişmemesi meselesine dikkat çekmektedir.

Mudarebeye dair yapılan bir çalışma da Muhammed Latif Altun'a aittir. Altun "Faize Alternatif Olarak Mudarebe" (2022) başlıklı makalesinde, faizin ekonomik krizlere sebep olduğunu ve faizin alternatifinin mudarebe olduğunu ele almaktadır. Mudarebeyi kavramsal çerçevesi ve şartlarıyla fikhî bir perspektifle inceleyen çalışma, faiz sistemi ile mudarebe kıyaslamasını yapmış ve mudarebenin günümüzde uygulanabilirliğine yer vermiştir. Çalışmamız, ele aldığımız yayın incelemeleriyle ve yapmış olduğumuz görüşmelerle bu makaleden ayrı bir hüviyet taşımaktayken aynı zamanda günümüzde mudarebenin taşıması gereken özelliklerine iki çalışmada da yer verilmesi açısından çalışmaların ortak noktaları bulunduğunu söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili yapılmış olan güncel bir çalışma, Yüksel Keleş'in 2022 yılında tamamladığı "Katılım Bankalarında Ortaklığa Dayalı Finansman Yöntemleri ve Yeni Bir Bankacılık Modeli Önerisi" isimli doktora tezidir. Keleş, dört bölüm olarak ele aldığı çalışmasında sermaye kavramını ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Katılım bankacılığı sektörü ve şirketlerin ortaklık temelli finansmana bakışına yer verdiği çalışmada mudarebe ve müşareke ortaklıklarını merkeze alarak ortak yatırım bankacılığı model önerisi sunmaktadır. Bizim çalışmamız mudarebe merkezlidir. Çalışmamızın bu çalışmadan farkı mudarebe ortaklığını İslam hukuku temelinde ele almaktır.

Görülmektedir ki bu çalışma, hem İslam hukuku hem İslam ekonomisinde mudarebe ortaklığını geçmişten günümüze ele alma amacını taşıması bakımından diğer

Çalışmalardan farklılık arz etmektedir. İslam hukukunda mudarebe ortaklığının yerini ortaya koyma amacı ile İslam hukukunun klasik kaynaklarından hareketle mudarebeyi ele alan çalışmada öte yandan ağdaş fetva literatüründe mudarebe ortaklığının incelenmesi amacıyla, İslami finans alanında otorite kurulların mudarebeye dair yayınları incelenmiştir. Bunun yanı sıra katılım bankalarındaki mudarebe ortaklıklarının ele alındığı çalışmada, mudarebe ve mudarebe ile ilgili enstrümanlara da yer verilmiştir. Katılım bankalarının mudarebe enstrümanının kullanımına dair tüm katılım bankalarının personelleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler ışığında öneriler sunulmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Bu alışma hem teorik hem alan araştırması olmak üzere iki adımda gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde bütüncül olarak ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırmalardır. Bu süreçte gözlem, görüşme (mülakat) ve doküman inceleme gibi çeşitli veri toplama teknikleri kullanılır (A. Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 38). Nitel araştırmalarda insanların sosyal dünya ile ilgili anlayışları, deneyimleri, yorumları ortaya konmaya çalışılır (Sandelowski, 2004).

Çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Nitel araştırmalar araştırmacılara sosyal konuları rakamlarla sınırlandırmadan daha geniş bir çalışma imkânı tanımaktadır. Nitel araştırmalarda temel amaç, olgu ya da olayları betimlemek, bunların sebeplerini açıklamak ve böylelikle geleceğe yönelik ışık tutmaktır.

Literatür tarama, belirli bir konuda önceden yapılmış araştırmaların bilimsel bir şekilde özetlenmesidir. Çalışmamızda, klasik kaynaklar ve ağdaş kaynaklardan hareketle ortaklık meselesi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme, önceden belirlenen çeşitli soruların görüşme yapılan kişiye sistematik olarak uygulanması şeklinde gerçekleştirilir. Bu görüşme türü hem sabit seçenekli cevaplara hem de ilgili konuda derinlemesine gidebilmeye imkân sağlar. Yarı yapılandırılmış görüşme, bu nedenle yapılandırılmış görüşmeden daha esnek çalışmaya olanak sağlar. Bu görüşmeler sonucu çalışma konumuzla ilgili daha somut bilgilere ulaşılacaktır.

Doküman inceleme, gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda müstakil bir veri toplama aracı olarak kullanılmasının yanında gözlem ve görüşmelerle elde edilen

verileri desteklemek ve böylece araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla ek bir veri kaynağı olarak da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 38). Çalışmamızda, araştırılan olgu hakkında detaylı bilgiler elde edebilmek için Türkiye’deki bankaların çeşitli sözleşmeleri, raporları, finansal kayıtları, istatistikî verilerinin yanı sıra uluslararası olan çağdaş kurumların yayınlamış olduğu standartlar ve sözleşmeler vb. dokümanlar incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmamızda verilerin elde edilmesi için gerçekleştirilecek olan gözlem ve görüşmeler için katılım bankalarının ilgili birimleri ile çalışmanın mahiyeti ve amacı hakkında bilgiler paylaşılmış; ardından tüm kurumlarla ayrı ayrı randevu oluşturulmuştur. Randevu günlerinde eksiksiz olarak tüm mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bazı katılımcıların talepleri üzerine yarı yapılandırılmış görüşme formları kendilerine önceden gönderilmiş; böylece sorular üzerinde düşüncelerine imkân sağlanmıştır. Görüşmeler 30 dk ila 70 dk arası süre zarfında gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, çalışmanın amacına uygun olacak şekilde birbirinden farklı veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın teorik kısmında literatür taraması yapılmış; alan araştırmasında nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmış; ayrıca doğrudan gözlem ve dokümantasyon tekniklerinden de faydalanılmıştır.

Nitel araştırmalarda, nitel veriler toplanıp analiz edilirken yeni kavramlar ve tanımlar da geliştirilir. Araştırmacılar yeni kavramları ve yapıları bağlantılandırarak kuramsal ilişkiler oluşturmaktadır. Böylelikle kavramlaştırma, verilerden elde edilmektedir (Neuman, 2014, ss. 273–374). Kavramların yanı sıra teoriler de araştırma sonucunda oluşmaktadır. Nitel araştırmalarda kişilerin düşünceleri, duyguları, tecrübeleri ve algıları gibi subjektif veriler oldukça önemlidir.

Bu çalışmada katılımcıların tecrübelerini ve bu tecrübelerini nasıl anlamlandırdıklarını tespit etmeye yönelik olarak yarı yapılandırılmış görüşme yapılması planlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, daha önceden sorulması planlanmış olan birtakım soruların görüşme yapılan kişiye sistematik şekilde uygulanmasıyla gerçekleştirilir. Görüşmeci, görüşme esnasında katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda görüşme formundaki önceden belirlenmiş soruların dışında ayrıntılı bilgi elde etme amacıyla ek sorular da

sorabilir (Berg & Lune, 2012). Bu özellikleri nedeniyle, araştırmanın mahiyetine daha uygun olduğu düşünülen yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Ayrıca bu araştırmada gözlem ve görüşme gibi nitel araştırma tekniklerinin kullanılmasının bir diğer nedeni, sosyal yaşam ve insanla ilgili problemlerin sorgulanarak, problemler arası ilişkilerin ve anlamlarının tümevarım metoduyla ortaya konulmasının düşünülmesidir (Neuman, 2014).

Araştırmamızdaki gözlemler, doğrudan gözlem yoluyla gerçekleştirilmiştir. Doğrudan gözlem, gözlem türlerinden bir tanesidir. Doğrudan gözlemde gözlemci, incelediği topluluğu gözlemleyerek çeşitli betimlemelerde bulunur. Burada araştırmacının rolü gözlemlediği topluluğun sosyal ortamına doğrudan dahil olmak değil; onları sadece izlemek ve izlemelerini kayıt altına almaktır (Doğanay vd., 2012, s. 51). Araştırmamızdaki gözlemler, mülakatların yapıldığı zamanlarda ve dışında banka personellerinin gözlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızda mülakat verilerini desteklemek amacıyla kullanılan doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular ve olaylar hakkında çeşitli bilgiler ihtiva eden materyallerin analiz edilerek araştırma sorularıyla ilgili sonuçlara ulaşma çalışmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189). Doküman analizi, nitel araştırmalardaki veri kaynaklarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Hoepfl, 1997). Bu sayede araştırmacılar, amaçlarına uygun olan kayıt ve belgelere erişip; okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerinden oluşan bir inceleme gerçekleştirebilirler (Karasar, 2005).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2022 yılında katılım bankalarında görev yapan tüm personeller oluşturmaktadır. Örneklem seçimi ise, nitel araştırma örneklem seçimi tekniklerinden amaçlı örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu Türkiye’de faaliyet gösteren kamu katılım bankaları ve özel katılım bankalarından Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Emlak Katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Finans Katılım bankalarının genel müdürlüklerindeki yöneticiler, birim sorumluları ve çeşitli şubelerindeki müdürler oluşturmaktadır. Nitel verilerin elde edildiği görüşmeler ve gözlemler 2022 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de faaliyet gösteren kamu ve özel katılım bankalarının tamamıyla yani Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Emlak Katılım, Vakıf Katılım ve

Türkiye Finans olmak üzere 6 katılım bankasının yönetim, uygulama ve pazarlama birimlerindeki ilgili 22 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yönetim ve uygulama birimleri ile sağlanan görüşmeler katılım bankalarının genel müdürlükleriyle yapılmıştır. Bankaların pazarlama birimlerindeki görüşmeler ise şubelerdeki ilgili kişilerle gerçekleştirilmiştir. Bu noktada katılım bankalarının tamamıyla şube görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda katılım bankalarının tamamının mudarebe ortaklığıyla ilgili çeşitli durumları kendi perspektiflerinden nasıl yorumladıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmalarda farklı yöntemlerle ya da tekniklerle elde edilen veriler tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Verilerin anlam oluşturabilmesi için uygun yöntemlerle analiz edilmesi ve ardından elde edilen bulguların yorumlanması gerekmektedir (Doğanay vd., 2012, s. 23). Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve dokümanlar aracılığıyla toplanan verilerin analizinde de çeşitli adımlar takip edilmektedir. Nitel araştırmalardaki verilerin çözümlenmesi çok sayıda cümle, ses ya da görseli özetleyebilmeyi gerektirdiğinden oldukça yorucu ve tekrar gerektiren bir süreçtir. Elde edilen veriler, kodlamalarla anlamlı parçalara ayrılır; kavram bütünlüğü oluşturulur ve bir ana fikir etrafında şekillendirilir. Bu perspektiften bakıldığında nitel çözümlemeler, çok sayıda verinin tekrar tekrar ve dikkatli bir şekilde incelenmesi; bu inceleme sonucunda genel kavram ve temalara ulaşılması şeklinde tümevarımcı bir yaklaşım benimsemektedir (Doğanay vd., 2012, s. 185).

Araştırmamızda elde edilen verilerin analizi için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, elde edilen verilerin derinlemesine çözümlenmesini gerektiren ve araştırmanın başında belli olmayan kavram ve temaların sunulmasına imkân veren bir analiz çeşididir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 240). Bir başka ifadeyle içerik analizi, elde edilen veriler içinde benzer olanların belirli temalar ve kavramlar altında bir araya getirilmesi ve anlaşılır bir şekilde düzenlenmesi sürecidir. Betimsel analize göre daha derinlemesine çözümleme gerektirdiğinden önceden belirlenen temalar arasında yer almayan yeni tema, kavram ve kategoriler ortaya çıkarılabilir. İçerik analizinde analizin adımları şu şekildedir. Öncelikle veriler kodlanır, temalar belirlenir, kod ve temalar düzenlenir, ardından bulgular tanımlanarak yorumlanır (Doğanay ve diğerleri, 2012, ss. 186-187).

Çalışmamızda birinci aşamada görüşmeler esnasında alınan ses kayıtları defaatle dinlenerek yazıya aktarılmıştır. Ses kayıtlarının yazıya geçirilmesi sonucunda 140 sayfalık bir veri dokümanı ortaya çıkmıştır. Sonrasında veriler sistematize edilmiş ve yukarıda bahsedilen adımlar izlenerek araştırma sonuçları ortaya çıkarılmıştır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma Türkiye’de faaliyet gösteren tüm katılım bankalarını kapsamaktadır. Katılımcılar, çalıştıkları bankaların konuyla ilgili uygulamalarının tanıtımlarında kurumlarının isimlerinin ve kendi isimlerinin paylaşılmasını istememiştir. Bu nedenle “Bulgular ve Yorumlar” başlığında bankaların ve katılımcıların isimlerinden bahsedilmemiştir; ancak ilgili yerlerde katılımcılarla ilgili asgari düzeyde bilgi paylaşımı yapılmıştır.

Çalışmada katılım bankalarındaki mudarebe uygulamalarına ait veriler, katılım bankalarının paylaştığı verilerle sınırlıdır. Yapılan mülakatlarda katılım bankalarındaki personelin bazı bilgileri paylaşmak istememesi de çalışmanın sınırlılıklarından biridir.

Çalışmanın sınırlılıklarından biri de uygulamaların 2022 yılı sonuna kadar olmasıdır.

Bu çalışmada mudarebeyle ilgili İslam hukuku perspektifinden ele alınan tüm meselelerde Hanefi mezhebi esas alınmıştır.

Çalışma İslam Hukuku perspektifinden mudarebe meselesinin katılım bankalarındaki kullanımını ele almaktadır. Bu bağlamda çalışma, mudarebe ortaklığını, tarihi tecrübeyi, çağdaş fetva literatüründe mudarebeyi, katılım bankalarının mudarebe uygulamalarını ve bu uygulamalara yönelik sunulan önerileri kapsamaktadır.

1. BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA ORTAKLIK MÜESSESESİ VE MUDAREBE

Ortaklık müessesesi geçmişten günümüze varlığını devam ettirmektedir. Bu çalışma, İslami bir ortaklık yöntemi olan ve günümüzde katılım bankalarında bir enstrüman olarak kullanılan mudarebe ortaklığını ele almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde klasik fıkıh literatüründe mudarebe nedir, esasları nelerdir ve tarihten günümüze mudarebe ortaklığı nasıl tecrübe edilmiştir sorularının yanıtları verilmeye çalışılacaktır.

1.1. İslam Hukukunda Ortaklık Müessesesi

İnsanlar, geçmişten günümüze bir arada yaşamaktadır. Topluluk olarak yaşamak insanlar için bir zarurettir. Çünkü insanlar güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmek için birlikte hareket etmelidirler. Topluluk olarak yaşamak beraberinde birtakım ihtiyaçlar ortaya çıkarmakta ve birçok sorumluluk getirmektedir. Yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçlarını gidermek durumunda olan insanlar, bu ihtiyaçlarını iş bölümü yaparak temin etmektedirler.

Ortaklık kelime anlamı olarak, insanların belirli hususlarda ortak olma durumudur. Ticari açıdan ise, iki ya da daha fazla kişinin kazanç elde etmek için para, mal, emek veya itibarlarını bir araya getirerek kurmuş oldukları müessesedir (Ayverdi, 2011, s. 954). Yani ortaklık, iki veya daha fazla tarafın tek bir mahalde birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Meydânî, 2002, s. 291).

Toplunun ihtiyaçları için kurulmuş olan ortaklıklar, sosyal alanda olduğu gibi iktisadi alanda da önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Zira bireylerin kendi sermayeleriyle ve çabalarıyla zorlanarak yapacakları işler, kurulan ortaklıklar sayesinde daha kolay başarılmaktadır. Sermayeler bir araya gelerek halkın ihtiyaçları doğrultusunda üretimi gerçekleştirebilir, bu da iktisadi kalkınmayı sağlar. İslam hukukunda ticari, zirai ya da herhangi bir sebeple kurulan ortaklıklar “şirket / الشركة” olarak ifade edilmektedir. Şirket (şerike, şirke, şerke); “karıştırmak, bir şeye katılmak, bir şeyde pay sahibi olmak” (İbn Manzûr, 1290, ss. 449–450) anlamlarına gelmektedir. İstılahi olarak ise, iki veya daha fazla kişinin sermayede ve kârda ortak olmak üzere aralarında yapmış oldukları akittir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 466). İki ya da daha çok kişi belirli bir kâr elde etmek üzere ortaklık

kurabilmektedir. Ortaklığın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 467; Kâsânî, 2003, s. 500).

İslam’da emek hiç şüphesiz en önemli üretim araçlarından biridir. Emekğin üretim sürecinde olması mühimdir. Emekğin olmadığı kazanç helal kabul edilmemektedir. İnsanlar için emekğin, kendi kazandıklarının önemini vurgulayan birçok ayet-i kerîme ve hadîs-i şerîf bulunmaktadır. Bu ayetler ve hadislerden bazıları aşağıda yer almaktadır.

“Ey iman edenler size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin ve yalnızca O’na kulluk ediyorsanız, (yine yalnızca) Allah’a şükredin.” (Bakara Sûresi: 172)

“Allah’a ve ahiret gününe inanarak Allah’ın kendilerine verdiği rızıktan infak etselerdi, aleyhlerine mi olurdu? Allah, onları iyi bilendir.” (Nisa Sûresi: 39)

“Allah rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedir. Oysaki dünya hayatı, ahirette (ki sınırsız mutluluk yanında geçici) bir metadan başkası değildir.” (Ra’d Sûresi: 26)

“Allah rızıkta kiminizi kiminize üstün kıldı; üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altında bulunanlara onda eşit olacak şekilde çevirip-verici değildirler. Şimdi Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar?” (Nahl Sûresi: 71)

“Allah; sizi yarattı, sonra size rızık verdi, sonra sizi öldürmekte, daha sonra sizi diriltmektedir. Ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapacak var mı? O, şirk koştuğunuzdan münezzehtir ve Yücedir.” (Rum Sûresi: 40)

“Allah size vermiş olduğu rızkı kesilirse, size rızık verecek başka kim vardır.” (Mülk Sûresi: 21)

“Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah’ın bu sebeple onun yüzünü koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok hayırlıdır.” (Buhârî, Zekât 50, 53; Büyû‘ 15; Müsâkât 13)

“İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişi elde ettiği şey (mal) helalden mi, haramdan mı, buna hiç önem vermeyecektir.” (Buhari, Büyû‘, 23; Nesai, Büyû‘, 2).

“Kesinlikle hiç kimse elinin emekğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allah’ın Peygamberi Davut (as) da kendi elinin emekğini yiyordu.” (Buhari, Büyû‘, 15)

“Ey insanlar! Allah’tan hakkıyla sakının ve rızınızı helal ve güzel yoldan isteyin. Hiç kimse Allah’ın kendisine takdir ettiği rızık geç de olsa elde etmeden ölmeyecektir. Öyleyse Allah’tan hakkıyla sakının ve rızınızı helal yoldan isteyin. Size helal olanı alın ve haram olanı terk edin, almayın!” (İbn Mace, Ticaret, 2; İbn Hibban, 3239; Hakim, 2134; Beyhaki, 10404)

“Ensar, (Medine’ye hicretten sonra) Hz. Peygamber’e (sav), “Hurmalıkları(mızı) bizimle (muhacir) kardeşlerimiz arasında taksim et.” dediler. Hz. Peygamber, “Hayır (olmaz).” buyurdu. Bunun üzerine ensar (muhacirlere), “Hurmalıkların (bakım ve sulama) işlerinin üstlenin; biz de sizi mahsule ortak yapalım.” dediler. Resûlullah’ın bunu onaylaması üzerine (muhacir ve ensar): “İşittik ve itaat ettik.” dediler.” (Buhârî, Müzâraa, 5)

“Resûlullah (sav), Hayberlileri (Hayber arazisinden) çıkacak meyve ve ekinin yarısı karşılığında işçi olarak çalıştırdı.” (Müslim, Müsâkât, 1)

“İki ortakdan biri diğerine hainlik etmediği müddetçe, ben iki ortağın üçüncüsüyüm (onlara yardım eder ve onları korurum). Ama onlardan birisi diğerine hainlik ederse, ben aralarından çekilirim.” (Ebû Dâvûd, Büyû‘, 26)

Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet bizlere hayatımızın her alanında olduğu gibi ticari ilişkilerle ilgili de genel bir çerçeve çizmektedir. Genel çerçevenin sınırları toplumların ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bu sebeple aslî kaynaklarda her konuya dair çok ayrıntılı hükümlere rastlanmamaktadır. Ancak hukukî işlemlerin karşılıklı rıza ve anlaşmaya bağlı olma, her durumda açık ve şeffaf olma, faizden, bilinmezlikten ve aldatmadan uzak olma gereklilikleri akitlerle ilgili temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Şirket akitleri de bu kapsamda ele alınmaktadır. Şirket akitleri klasik fıkıh eserlerinde “eş-şirke” başlığının yanı sıra “müzâraa”, “müsakat” ve “mudarebe” başlıkları altında incelenmektedir.

Şirketlerin caizliği hususunda fakihlerin görüş birliği vardır ancak şirketlerin çeşitleri hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Klasik dönem fukahası, şirketleri mülk şirketleri ve akit şirketleri olarak ikiye ayırmaktadır (İbn Âbidîn, 2003, s. 466; Kâsânî, 2003, s. 499; Mevsîlî, 2010, s.439). Mecelle ve çağdaş fakihler bu tasnife ibâha şirketini de ilave etmektedir (Mecelle, 1982, 1234–1307; Ali el-Hafîf, 2009, s. 7).

1.1.1. İbâha Ortaklığı

Sözlükte “açık olmak, helal kılmak” (İbn Manzûr, 1290, s. 416) anlamlarına gelen ibâha; fıkıh ıstılahında mükellefin bir fiili yapıp yapmamakta serbest bırakılmasıdır (Dönmez, 2005, s. 341). Serbest bırakılan bu fiile de mübah adı verilmektedir. İbâha ortaklığı, kimsenin mülkiyeti altında olmayan (Mecelle, 1982, 1045) muhrez bulunmayan sular, otlar gibi nesnelerin insanlar tarafından müştereken kullanılabilmesini ifade eder (Bilmen, y.y., s. 77). Buna göre kişinin mübah olan mal üzerinde temellük hakkı yoktur ancak ondan faydalanma hakkı vardır. Kişi bu malları tüketmekte özgürdür ancak bir başkasına satamaz (Dönmez, 2005, s. 344). Kendisinden yararlanılabilen bu mallar özel mülkiyete konu olamamaktadır (Demir, 1986, ss. 53–54). Bu gibi fiillerde bireyler özgürdür, yaptıklarında veya yapmadıklarında onlara ceza ya da mükafat verilmeyecektir. İbâha ortaklığının temel noktası Hz. Peygamber (sav)’in şu hadisi olmuştur: “İnsanlar üç şeyde ortaklardır: Suda, otta, ateşte.” (Ebû Davud, Büyû‘ 60). Bir başka rivayette bunlar arasında tuz da bulunmaktadır (Ebû Davud, Büyû‘ 60, Zekat 35).

Hz. Peygamber’in bu hadisine binaen bu mesele de ortaklık bahsi içinde ele alınmaktadır. Bu şirket türü eşyaya malik olmaya değil, onu kullanabilmeye izin vermektedir ve modern hukukta “kamu mülkü” olarak mütalaa edilmektedir (Şekerci, 1981, s. 79).

1.1.2. Mülk Ortaklığı

Mülk, “hakimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1290, ss. 492–493). Mülk ortaklığı ise, iki veya daha fazla kişinin bir ayna¹ veya alacağa satın alma, hibe, vasiyet, miras, malların birbirine karıştırılması gibi sebeplerden biri ile cebri ya da ihtiyari malik olmasıdır. Malik olunacak şeye art arda malik olmak da bu kapsamdadır. Örneğin, kişinin bir şey satın alıp daha sonra o malda bir başkasını ortak kılması durumunda mülk ortaklığından bahsetmek mümkündür (İbn Âbidîn, 2003a, s. 466). Bu ortaklık türü “şirketü’l-amlâk” olarak da bilinmektedir. Mülk ortaklığı, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhep fakihlerinin ittifakla meşru kabul ettikleri şirket türüdür (Büyükçelebi, 1981, s. 11).

Mülk ortaklığı ihtiyari ve cebri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Mevsîlî, 2010, s. 439):

¹ Ayn; İslam hukukunda belirli bir mal anlamına gelen terimdir (Karaman, 1991, s. 257).

- a. İhtiyarî ortaklık: Ortakların satın alma, hibe veya vasiyeti kabul ederek ya da mallarını kendi rızaları ile birbirine karıştırarak meydana getirdikleri ortaklıktır. Bu ortaklık türünde kişiler kendi iradeleriyle ortaklık kurmak istemektedirler (Mecelle, 1982, 1063; Ali el-Hafîf, 2009, s. 9).
- b. Cebri ortaklık: Ortakların iradeleriyle değil, farklı bir sebepten meydana gelen ortaklık türüdür. İki veya daha fazla kimseye ait mallar aynı cins olmaları sebebiyle ya da ayrılmaları fiilen çok zor olması sebebiyle teşekkül edebilen cebri ortaklık, birden fazla kişinin miras yolu ile bir mala malik olmaları sebebiyle de meydana gelebilir (Mecelle, 1982, 1064).

İhtiyarî de olsa, cebri de olsa mülk ortaklığının temeli; ortakların paylarının birbirlerinden ayrılamayacak kadar karışmış olmasıdır (İbn Âbidîn, 2003a, s. 466; Şekerci, 1981, s. 88). Bu ortaklıkta ortaklar diledikleri gibi tasarruf etme hakkına sahiptir (Mecelle, 1982, 1069). Çünkü mülk ortaklığında ortaklar birbirlerinin vekili değildirler. Dolayısıyla ortaklardan birisi kendi hissesini diğer ortağın izni olmadan satsa, bu satış sahih olur. Ancak buğday ve arpa gibi malları kendilerinin karıştırdığı veya bina, ağaç gibi şeylerin hissesini diğer ortakların izni olmadan bir başkasına satması sahih değildir (İbn Âbidîn, 2003a). Yani ortakların, birbirlerinin hisseleriyle akit yapma yetkisi yoktur. Bu hisseler ortaklar için emanet hükmündedir (Mecelle, 1982, 1087). Ortakların birbirinin izni olmaksızın diğer bir ortağın payında tasarruf edemez (Serahsî, 1978, s. 151; Zuhayli, 1992, s. 75). Ortak mallarda izinsiz yapılacak tasarruflar, tazmini gerektirmektedir (Gözübenli, 2010). Ortaklık sonucunda elde edilen gelir ise, ortaklar arasında hisseleri oranında taksim edilir (Mecelle, 1982, 1073; Bilmen, y.y., s. 66).

Mülk ortaklıkları, ortak olunan malın niteliğine göre de ikiye ayrılmaktadır (Bilmen, y.y., s. 65):

- a. Ayn Şirketi: Belirli ve mevcut olan bir mal üzerindeki ortaklıktır. İki kişinin bir koyunda ya da bir koyun sürüsünde ortak olmaları buna örnektir (Mecelle, 1982, 1067). Bu ortaklık, ortakların iradeleri ile oluşup oluşmamasına göre ihtiyarî ayn şirketi ve cebri ayn şirketi olarak ayrılmaktadır (Mevsîlî, 2010, s. 440).
- b. Deyn Şirketi: Alacakta ortaklık manasına gelmektedir. Birden fazla kişinin bir başkasının veya başkalarının zimmetinde olan alacakları, hakiki ya da hükmi bir sebeple meydana gelmişse bu alacak o kişilerin arasında ortak kabul edilir (İbn Âbidîn,

2003a). İslam hukukunda zimmet, kişinin alacaklı ya da borçlu olmasını sağlayan hükmî bir kap olarak tanımlanmaktadır (Kaya ve Hacak, 2013, s. 424). Deyn ortaklığında, ortakların alacaklarının satış, miras ya da bir malın telef olması gibi bir sebepten doğması gerekmektedir (Bilmen, y.y., s. 70).

Esasen bu ortaklık, alacaklılardan birinin elde ettiği şeyde diğer alacaklının da hakkının olmasını ifade etmektedir. Ortak alacakların ödenmesinde borçlunun bir alacaklının payını ödeyip diğer alacaklınınkini erteleme hakkı yoktur. Her ödediği meblağda alacaklılar ortaktır (Mecelle, 1982, 1092-1096).

Alacakların ortaklığı hususunda fakihler arasında görüş birliği yoktur. Alacaklar, hukukî olarak itibarî olduğundan mülkiyete girmemekte, bu açıdan yok hükmünde kabul edilmektedir. Öte yandan ihtiyaca binaen vadeli satışa izin verilmesi durumu da göz ardı edilememektedir. Bu yüzden Malikî, Hanbelî ve bazı Hanefî fakihleri alacakları mülkiyet ortaklığına dahil etmezken bazı son dönem fakihleri alacakların alacaklı tarafından hibe edilmesini göz önüne alarak bu ortaklığı mülkiyet ortaklığı kapsamında ele almışlardır (Şekerci, 1981, s. 89). Modern hukuk ise ortak mülkiyeti kabul etmiş ancak “şayi mülkiyet” ile “müşterek mülkiyet”i ayrı ele almıştır (MK, m. 623-688).

1.1.3. Akit Ortaklığı

Akit sözlükte “sağlamlaştırmak, bağlamak” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1290, s. 296). Mecelle’de “Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabul irtibatından ibarettir” olarak tanımlanmaktadır (Mecelle, 1982, 103). Fıkıh ıstılahında ise, tarafların iradeleriyle hukukî sonuç doğurmak üzere kurulan akit ve en yaygın hukukî işlemleri ifade eden terimdir (Karaman, 1989).

Akit ortaklığı, iki veya daha fazla kişinin sermayede ve kârda ortak olmak üzere kurdukları ortaklıktır (Mecelle, 1982, 1329). Kişiler sermayelerini, emeklerini veya kredi imkânlarını bir araya getirerek, elde edilecek kârı aralarında paylaşmak üzere ortaklık kurarlar, bu akit ortaklığıdır (Gözübenli, 2010). Tanımlardan anlaşılacağı üzere, bu ortaklığı kurabilmek için tarafların rızalarının olması gerekmektedir. Hanefîler’e göre akit

ortaklığının rüknü², icap ve kabuldür. Bu ortaklıkta ortaklar birbirinin vekilidir (Mecelle, 1982, 167; Merginânî, 2008, s. 5).

Akit ortaklıklarında, tarafların irade beyanlarının yanı sıra sermayelerinin, kâr paylaşım esaslarının, ortakların hak ve sorumluluklarının belirli olması gerekmektedir (Çeker, 1995, s. 167). Buradaki kâr taksiminden maksat, tüm ortakların kâr oranının işin başında belirlenmiş olması gereğidir. Ortaklıklarda önemli olan bir husus da kârın miktar olarak değil oran olarak belirlenme zaruretidir. Aksi takdirde şirket fasit olur. Çünkü akitler, kârda da ortaklık üzerine kurulmaktadır, kâr önceden miktar olarak belirlenirse ortaklar arasında adaletin gözetilememe durumu ortaya çıkmaktadır. Bu da akit ortaklığının gereklerine uymamaktadır (Zuhayli, 1992, s. 93). Zira İslam hukuku tüm akitlerde olduğu gibi ortaklık akitlerinde de belirsizliği ve aldatmayı akitlerin sıhhatini zedeleyici bir unsur olarak kabul etmektedir.

Akit tasnifi açısından şirketler; meşrû akitler arasındadır. İsimli akitlerden olması,³ şekli bir akit olması⁴, aynî olmayan bir akit olması⁵, taraflar için bağlayıcı olmayan akitlerden olması⁶, ivazlı bir akit olması, emanet akitleri kapsamında olması, ortaklık gayesiyle kurulmuş bir akit olması ve müddetli bir akit olması akit şirketlerinin özelliklerindendir (Karaman, 1989, s. 252).

Klasik fıkıh literatüründe şirketler genel olarak ikiye ayrılrsa da şirket teriminden örfî olarak kastedilen akit şirketleridir (Gözübenli, 2010). Bu kaynaklar akit şirketlerini dörde ayırmaktadır. Bunlar; mufavada, inan, ebdan ve vücuh şirketleridir (İbn Âbidîn, 2003a; Merginânî, 2008, s. 5; Serahsî, 1978, s. 151). Ancak bu çalışmada Mecelle'nin taksiminden ilerlenecektir. Bu taksime göre ortaklıklar; ortakların hak ve yetki bakımından ele alındığı mufavada ve inan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır, şirketin dayandığı unsur açısından ise emval, ebdan ve vücuh olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Mecelle, 1982, 1332; Molla Hüsrev, y.y., s. 319).

² Bir şeyin varlığının kendisine bağlı olduğu ve ondan bir parça teşkil ettiği şeydir.

³ Konularına ve gayelerine uygun isimlerinin ve kanun tarafından belirlenen aslî hükümlerinin olması durumudur.

⁴ Akdin geçerli olabilmesi için kanunun birtakım şartlar getirdiği akitlerdir.

⁵ Akdin tamamlanmasının malın teslimine bağlı olmadığı, icap ve kabul ile tamamlanmış olan akitlerdir.

⁶ Taraflardan birinin iradesiyle feshedilebilen akit türüdür.

1.1.3.1. Şirketin Dayandığı Unsurlar Açısından Ortaklıklar

1.1.3.1.1. Emval Ortaklığı

İki ya da daha fazla kimsenin elde edilecek kârı belirli oranlarda bölüşmek üzere sermayelerini bir araya getirerek kurmuş oldukları ortaklıktır (Serahsî, 1978, s. 156). Akit ortaklığının kurulması için gerekli olan şartlar emval ortaklığı için de geçerlidir. Bu ortaklıklarda da ortaklar birbirinin vekili ya da hem vekili hem kefili olabilmektedir (Çeker, 1995, s. 167). Bu ortaklık türünde sermayenin nakit niteliği taşıması şartı aranmaktadır. Aynı zamanda sermayenin ayn olması gerekmektedir (Zuhayli, 1992, s. 84), deyn yani alacaklar sermaye olamamaktadır. Altın ve gümüş dışındaki paralar, eşyalar ya da menkul olmayan mallar nakit sayılmadığından, bu gibi mallar üzerinde emval ortaklığı kurmak sahîh değildir (Mecelle, 1982, 1338-1341; Gedikli, 2018, s. 56). Bu durum, şirketlerinin sermayelerinin belirsizliğini, haksız kazancı ve mağduriyetleri önlemek için yasaklanmıştır (Çeker, 1995). Kişiler bu gibi mallarını sermaye olarak koymak istedikleri zaman, hepsi malının yarısını bir diğerine satar, sonrasında bu müşterek malları üzerinde şirket kurabilirler (Mecelle, 1982, 1338-1341; Gedikli, 2018, s. 56). Bu ortaklıklarda, ortakların haklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının belirlenmesinde ortakların yaptığı anlaşmanın ve ticari anlamda örf ve adetin ehemmiyeti büyüktür (Çeker, 1995).

1.1.3.1.2. Ebdan Ortaklığı

İki ya da daha fazla kimsenin belirli olan bir işi yapmak amacıyla ortaklık kurmalarıdır. Bu ortaklığa ebdan adı verilmesi, genel olarak bu ortaklıkların terzilik, tamircilik vb. bedensel çalışmaya dayalı olmasındandır (Kâsânî, 2003, s. 503). Bu ortaklıklar iş gücüne dayalı olması sebebiyle a'mal (Çeker, 1994, s. 71), ortakların sermayelerinin sanatları olması sebebiyle sanâî, ortaklık adına iş kabulü olabilmesi sebebiyle de tekabbül adını alır (Serahsî, 1978, s. 152). Bu ortaklığın sermayesi ortakların emeğidir. Hanefiler emeğin de para gibi ortaklığa sermaye olabileceğini kabul etmektedirler (Mevsîlî, 2010, ss. 439–440). Ortaklıklarda kâr elde etme, mudarebe ortaklığındaki gibi sermaye ile gerçekleşebildiği gibi kimi zaman yapılan iş ile de gerçekleşebilir. İki kişi sermaye ile şirket kurabildiği gibi, iş ile de kurabilmektedir. Zira sermaye ile olduğu gibi iş ile de kâra hak kazanılmaktadır (Serahsî, 1978, s. 155). Bu ortaklıktan kastedilen, kazancın ortaklar

arasında eşit veya farklı olarak paylaştırılmasıdır. Bu durum ortakların meslekleri aynı da olsa farklı da olsa böyledir (Zuhayli, 1992, s. 81). Kişi, aldığı işleri kendi dükkânında çalışan zanaatkara yaptırıp kazancı onunla eşit biçimde paylaşırsa, bu istihsanen caiz kabul edilmektedir. Bu ortaklıkta, dükkânın sahibi olan ortağın kazancın yarısını alması, işin yapılacağını üstlenmesi sebebiyledir. Bu durumda ortaklardan biri ustalıktan diğeri ise itibardan faydalanmış olur. Dükkân sahibi ortağın işi kabul etmesi yani tekabbülü amel olarak kabul edilmektedir (Gedikli, 2018, ss. 57–58). Bu ortaklıkta da ortaklar birbirlerinin vekili ve müvekkilidir (Şekerci, 1981, s. 166). Emval ortaklığı da ebdan ortaklığı da ortakların hak ve yetkileri bakımından mufavada ve inan olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

1.1.3.1.3. Vücu Ortaklığı

Vech sözlükte “yüz, itibar” anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1290, ss. 555–556). Vücu ise vechin çoğuludur. İslam hukukunda vücu ise; sermayesi olmayan iki ya da daha fazla kişinin itibarlarını ve ticari tecrübelerini bir araya getirerek kurmuş oldukları ortaklıktır (Kâsânî, 2003, s. 504). Bu ortaklıklar “mefâlis ortaklığı” ve “kredi ortaklığı” olarak da bilinir (Serahsî, 1978, s. 152). Nakdi olmayan kişilerin veresiye mal satın alabilmesi için insanların nezdinde vecaheti bulunması gerektiğinden bu ortaklık türüne vücu adı verilmiştir. Vadeli satın alınıp peşin satma anlamına gelen vücu zimmet ortaklığı olarak bilinmektedir (Zuhayli, 1992, s. 80). Bu ortaklığın sermayesi mal ya da emek gibi maddi veya fiili sermaye değil, ortakların satın aldıkları malları ödeme borcudur. Bu ortaklıkta, ortaklar arasında satın alınan mal üzerinde eşitlik aranmaz. Eşit olacağı gibi, bir ortak diğerinden daha fazla paya sahip de olabilir. Vücu ortaklığında kâra hak kazanabilmek için, satın alınan malın bedelinin ödemesinin taahhüt edilmiş olması gerekmektedir. Ortakların kâra katılımları, satın aldıkları maldaki paylarına göredir. Ortaklardan biri satın alınan malın payından daha çok kâr şart koşarsa bu şart hükümsüz kabul edilir (Gedikli, 2018, s. 58). Vücu ortaklığı, inan ortaklığı olabileceği gibi mufavada ortaklığı şeklinde de kurulabilmektedir (Serahsî, 1978, s. 155).

1.1.3.2. Hak ve Yetki Bakımından Ortaklıklar

1.1.3.2.1. Mufavada Ortaklığı

Sözlükte “işî havale etmek, eşit olmak” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1290, s. 210). İslam hukukunda mufavada ortaklığı, ortaklar arasında sermayede, kâr ve zarar paylaşımında, alım-satımda, tasarruf ehliyetinde, yetki ve sorumlulukta eşitlik üzerine kurulan ortaklıktır (Mevsîlî, 2010, s. 441). Birçok açıdan tam eşitlik esasına dayalı olan mufavada ortaklığında ortaklar birbirinin vekili ve kefilidir. Mufavada ortaklığı sahih olarak kurulduğunda, ortakların hepsinin satın aldığı ne varsa, aralarında ortak olur (İbn Âbidîn, 2003a). Hanefiler bu ortaklık kurulurken mufavada olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiği görüşündedir, açıkça belirtilmediği durumda mufavadanın inan ortaklığına dönüşmesi söz konusudur. Mufavada, eşitliği ifade etmesi sebebiyle ortaklardan herhangi biri diğerinden fazla kâr almayı şart koşamaz (Serahsî, 1978, ss. 153–154). Ortakların şirkete sermaye olabilecek tüm mallarını sermayeye katması ve bu malların değer açısından eşit olmaları gerekmektedir (Şekerci, 1981, s. 345; Serahsî, 1978, s. 177).

Mufavada ortaklığının özelliklerini özetleyecek olursak (Kâsânî, 2003, ss. 514–516):

1. Ortakların her birinin akıl baliğ, hür, reşit olmaları ve vekâlet ile kefalet ehliyetine sahip olmaları.
2. Sermayenin hem başta hem sonda miktar olarak ve değer olarak eşit olması.
3. Ortakların sahip oldukları sermaye sayılabilecek her şeyin ortak olması.
4. Elde edilecek kârda eşitlik olması.
5. Mufavadanın tüm ticari işlemlerde geçerli olması. Ortakların birbirlerinin haberi olmaksızın farklı bir ticaret yapmalarına izin verilmemesi.
6. Ortaklığın “mufavada” lafzı ile kurulması gerekmektedir.

Bu şartlardan herhangi biri bulunmadığı takdirde ortaklık inan ortaklığına dönüşmektedir (Kâsânî, 2003, s. 516). Ortaklardan birisinin ehliyetini kaybetmesi ya da vefat etmesi durumunda mevcut ortaklık sona ermiş olur (Gözübenli, 2005, s. 372).

Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed, mufavada ortaklığında ortakların aynı dine mensup olmasını da gerekli bir şart olarak saymaktadırlar. Bunun nedeni, din birliği şartını tasarrufta denklik ilkesinin bir sonucu olarak görmeleridir. Bu anlayışa göre Müslümanlar da zimmîler de sadece kendi aralarında mufavada şirketi kurabilirler. Bu konuda Ebû

Yûsuf farklı şekilde düşünmektedir. Ona göre din farkı, tasarruftaki eşitliği zedelemmez. Bu sebeple Müslümanla gayrimüslim arasında din farkı problem teşkil etmemektedir (Merginânî, 2008, s. 7). Mevsîlî ve Kudûrî de, mufavada ortaklığının kurulabilmesi için iki tarafın da Müslüman olması gerektiğini belirtmektedirler. Bir tarafın Müslüman diğerinin gayrimüslim olması durumunda ise akdin geçersiz olacağını ifade etmektedirler (Kudûrî, 1997, s. 110; Mevsîlî, 2010, s. 442).

Ortakların ellerindeki mal varlığından, sermayelerin eşit kalması durumuna kadar her açıdan eşitliğe dayalı bir ortaklık türü olduğundan mufavada ortaklığı uygulamada fazla yer bulamamıştır.

1.1.3.2.2. İnan Ortaklığı

Sözlükte “gem, yular” anlamlarına gelen inan (İbn Manzûr, 1290, ss. 290–291), İslam hukuku literatüründe ortaklar arasında sermayede, kâr ve zarar paylaşımında, alım-satımında, tasarruf ehliyetinde, yetki ve sorumlulukta eşitlik üzerine kurulmayan ortaklıktır (Serahsî, 1978, s. 151). Şirketin dayandığı ana unsurlar açısından ayrıma tabi tutulan emval, ebdan ve vücu ortaklıkları mufavada olarak kurulabildiği gibi inan ortaklığı şeklinde de kurulabilmektedir. İnan ortaklığı, İslam hukuk tarihinde en çok rastlanan ortaklık türüdür (Gözübenli, 2000, s. 260). Bu ortaklıkta ortaklar birbirlerinin vekili olur (İbn Âbidîn, 2003a).

İnan ortaklığının özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Mecelle, 1982, 1365-1367; İbn Âbidîn, 2003):

1. Ortakların koydukları sermayelerde eşitlik şartı aranmaz. Bir ortağın sermayesi diğerininkinden daha fazla olabilir.
2. Ortaklar tüm sermayelerini şirket için ortaya koymak zorunda değildir.
3. Bu ortaklıkta da kuruluş sırasında ortakların kâr oranları belirlenmelidir, kâr oranlarında eşitlik şartı aranmaz.
4. İnan ortaklıkları, hususi iş için de umumi iş için de kurulabilmektedir (Bilmen, y.y., s. 87).
5. Ortakların sözleşmede şart koşmaları birbirlerinin kefilî olmaları mümkündür (Mecelle, 1982, 1335).

6. Süreli veya süresiz olarak kurulabilmektedir (Bilmen, y.y., s. 93; Büyükçelebi, 1981, s. 32).
7. Ortaklardan biri şirket dışındaki bir işten kazanç elde ederse, bu yalnızca kendisine ait olur. Aynı şekilde şirket dışında karşı karşıya kaldığı zararlar yalnızca kendisine ait olur.

Mufavadada ise, her şey ortak olduğundan dolayı ortaklardan birinin şirket dışında elde ettiği kazanç da ortaktır (Serahsî, 1978, ss. 202–175).

Ortaklar şirkette bizzat kendileri çalışmayacaksa kâr da zarar da sermayedeki payları nispetinde olur; akit yapılırken bu oranın daha fazlasını veya azını şart olarak koyamazlar. Şirkette bizzat çalışan ortaklar ise, zarara sermayedeki payları nispetinde katılmak durumundadırlar, kârdan oranlarına hisse eklenecekse, akitte belirlenen esaslara göre eklenir (Gözübenli, 2000, s. 261).

İnan şirketinde de mufavada şirketinde de ortaklar, ortaklık adına ticaret yapması ya da ortak olan malları koruması için başka bir kimseyi ücretle tutabilir. Kârın ortaklara ait olması şartıyla, sermayeyi değerlendirmek için bir başkasına verebilmektedirler. Yani ortak olan malı emanet, ariyet ya da mudarebe olarak kullanma hakları bulunmaktadır (İbn Âbidîn, 2003a).

Akit ortaklıkları şu durumlarda sona ermektedir (İbn Âbidîn, 2003a; Köse, 1996, ss. 138–140):

1. İki ortaktan birinin ölmesi, şirket akdini sona erdirmektedir. Çünkü akit şirketlerinde ortaklar birbirinin vekilidirler ve ölüm halinde vekâlet bozulmuş olacağından, şirket sona ermiş olur. Şayet ortaklar ikiden fazla ise, şirket yalnızca ölen ortak için sona ermiş olur.
2. Ortaklardan birinin irtidat ederek dâru'l-harbe⁷ kaçması şirketi sona erdirmektedir. Çünkü mürtedin dâru'l-harbe kaçması, onun ölmesi gibidir.
3. Ortaklardan birinin şirketi feshetmesi ve bu feshi diğer ortağın bilmesi, akit ortaklığını sona erdirmektedir.
4. Ortaklardan birisinin cünûn-ı mutbik⁸ olması şirketi sona erdirir. Yani ortaklardan biri devamlı akıl hastalığına yakalanırsa ortaklık bozulmaktadır.

⁷ Müslüman olmayan devletin hâkimiyeti altındaki topraklardır.

⁸ Uzun süreli akıl hastalığıdır.

Bunun yanı sıra ortaklardan birinin hacr⁹ edilmesi, şirketi sona erdirmektedir. Çünkü hacr altında olan kişinin tasarrufları sahih kabul edilmez (Ali el-Hafif, 2009, s. 142). Akit ortaklığında sermaye olacak olan malların ortaklık gerçekleşmeden önce helak olması durumunda da şirket batıl olmaktadır (Ali el-Hafif, 2009, s. 147).

Klasik fıkıh doktrininde şirketler hukuku, Batı hukukunun tasnifine göre ticari olmayan şirketleri ele almaktadır. Fıkıhta incelenen şirketlerin özellikle tüzel kişilik ve sınırlı sorumluluk hususlarında ticari şirketlerden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Fıkıhta şirketlerin tüzel kişiliklerinin bulunmadığı görüşünün olması, ortaklıkların bağlayıcılığının olmaması ve ortaklardan birinin ölümü durumunda şirketlerin sona ermesi gibi durumlar bu şirketlerin uzun vadede devam edemeyeceği kanaatini uyandırmaktadır (Gözübenli, 2010, s. 200).

1.1.3.3. Hem Mal Hem Amel ile Kurulan Ortaklıklar

Bu başlık altında fıkıh eserlerinde bazen şirket başlığı altında, bazen ise müstakil olarak yer alan müsakat, müzaraa, mugarese ve çalışmamızın ana konusu olan mudarebe ortaklıklarını inceleyeceğiz.

Müsakat, müzaraa ve mugarese tarımsal ortaklıklardır. Geçmişten günümüze gelen ve Hz. Peygamber döneminde de uygulamada sıkça karşımıza çıkan bu ortaklıklar¹⁰ genel olarak tarla ve bakımı üzerine kurulmuş olup, ürünlerin az veya çok elde edilmesinde ortaya çıkabilecek riski paylaşma esası üzerine inşa edilmiştir.

1.1.3.3.1. Müzaraa Ortaklığı

Sözlükte “ekin ekmek, tohum atmak” kökünden türeyen müzaraa (İbn Manzûr, 1290, s. 141), fıkıh ıstılahında, bir tarafın araziyi diğer tarafın emeğini ortaya koyarak mahsulün aralarında belirli oranlarda paylaşılmasıyla gerçekleşen zirai ortaklıktır (Kâsânî, 2003, s. 259). Muhâbere olarak da bilinmektedir. Diğer ortaklıklar gibi müzaraa ortaklığının da rüknü icap ve kabuldür (Kâsânî, 2003, s. 264). Bu ortaklıkta ortakların âkil olması yeterlidir, bâliğ olma şartı aranmamaktadır (Mecelle, 1982, 1432-1433). Müzaraa toplumun önemli bir ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır. Üzerinde müzaraa yapılacak arazi

⁹ İslam hukukunda hakları kullanma ehliyetinin yokluğu, kaldırılması ya da kısıtlanması anlamına gelen terimdir.

¹⁰ Buhâri, “Müzâraa”, 8.

belirli olmalı, ekime ve ürünlerin teslimine elverişli olmalıdır. Bu ortaklıkta amil olan ortağın elindeki ürünler kendisinde emanettir. Dolayısıyla ihmali ve kusuru olmadıkça, kayıplardan sorumlu tutulmamaktadır (Kayapınar, 2006, s. 235).

Hanefiler müzaraayı, içerisinde kira ve ortaklık özelliklerini taşıyan iki taraflı bir akit olarak tanımlamaktadır. Akit kira akdi olarak kurulur, sonrasında ortaklık akdi olarak tamamlanmaktadır. Müzaraada da kira gibi bir bedel karşılığında menfaat temlik edilmektedir. İşçi ya da arazi sahibi açısından kiralama özelliği taşımaktadır, kiranın bedeli ise araziden elde edilen mahsulün bir kısmıdır. Müzaraanın ortaklık olarak kabul edilen tarafı ise, tarafların elde edilecek mahsulde başta anlaştıkları oranda ortak olmalarıdır (Kâsânî, 2003, s. 268). Müzaraanın müsakat ve icâre akitlerine benzer yönleri bulunmakla birlikte, bu akitlerden farklı olduğu hususların üzerinde durulması ehemmiyet taşır. Müzaraada da müsakatta da elde edilecek mahsulün belirli bir kısmı emek veren tarafa aittir. Fakat müzaraada arazi üzerine ekilme işlemi yapılırken, müsakat akdinde meyve ağaçlarının bakımı yapılmaktadır. Müzaraa akdinin hizmet akdiyle de benzer yönleri bulunmaktadır. Her iki akit de emek üzerine yapılmaktadır. Fakat hizmet akdinde akit yapıldığı esnada ücret belirlenirken, müzaraa akdinde ücret araziden elde edilecek mahsulün bir kısmı olmaktadır (Duman, 2016, s. 92).

1.1.3.3.2. Müsakat Ortaklığı

Sözlükte “hayvana ya da bitkiye su vermek” kökünden türetilmiştir (İbn Manzûr, 1290, ss. 390–391). Fıkıh ıstılahında, elde edilecek ürünün belli oranda paylaşılacak üzere bahçe ya da bağ sahibiyle, bunların bakım ve sulamasını yapacak kişinin arasında yapılan ortaklıktır (Mecelle, 1982, 1441). Bir diğer tanıma göre müsakat, meyvesi yenebilir olan belli miktarda dikili ağacın emek sahibine teslim edilmesi ve emek sahibi ortağın elde edilen mahsulden şayi bir pay alması şeklinde gerçekleşen ortaklıktır (AAOIFI, 2018, s. 358). Müzaraa gibi müsakatta da ortakların âkil olması yeterlidir, bâliğ olma şartı aranmamaktadır (Mecelle, 1982, 1443). Konu olan bağ veya bahçe, tartışmaya yol açmayacak şekilde taraflarca bilinmelidir (Döndüren, 2006, s. 71). Taraflar için elde edilecek ürünün yüzde olarak oranı başta belirlenmiş olmalıdır (AAOIFI, 2018, s. 1155). Akdin şartları büyük oranda müzaraa akdiyle benzerlik göstermekle birlikte, bağlayıcılık hususunda farklı özellik göstermektedirler. Müsakat akdi akdin yapılmasıyla birlikte bağlayıcılık kazanmaktadır (Serahsî, 1978, s. 101). Müsakat ortaklığı, mahsulün elde

edilerek paylaşımın yapılması ya da tarafların belirledikleri sürenin dolmasıyla veya ürün alınamadan mevsimin bitmesiyle sona ermektedir (AAOIFI, 2018, s. 1159).

1.1.3.3.3. Mugarese Ortaklığı

Sözlükte “fidan dikmek” anlamına gelen mugarese (İbn Manzûr, 1290, s. 154) fıkıh ıstılahında, boş arazi sahibi ve bu araziye fidan dikecek emek sahibi arasında kurulan emek-tarla ortaklığıdır. Boş olan arazi, fidan dikip yetiştirecek olan emek sahibi kimseye teslim edilir, taraflar burada yetiştirilen ağaçlara ve ağaçların mahsullerine başta anlaştıkları oranlarla sahip olmaktadır (AAOIFI, 2018, s. 359). Klasik fıkıh eserlerinde mugareseye dair farklı görüşler yer almaktadır. Bu farklılık, fakihlerin çevrelerindeki uygulamaları dikkate almalarının yanı sıra belirsizliği ve haksız kazancın önlemesine yönelik tedbirler almak istemeleri sebebiyle olabilir (Kayapınar, 2005, s. 374). Genel olarak bir araziye belirli bir ücret karşılığında belirli ağaçların dikilmesini istemek gibi kira akdi yöntemiyle yapılan mugarese işlemleri fakihler tarafından kabul görmektedir (Duman, 2016, s. 96).

1.2. Mudarebe

Müslüman toplumlarda uzun bir tarihi geçmişe sahip olan ortaklık müessesesi, döneminin ticaretle uğraşan kişilerinin uygulamalarıyla belirli bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda mudarebe uygulamalarının ortaklıkların gelişmesi noktasında önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Çalışmanın bu başlığı altında mudarebe akdi, kuruluşu, şartları, sona ermesi ve tarihten günümüze mudarebe uygulamaları yer almaktadır.

Klasik fıkıh literatürünün akit tasnifine bakıldığında mudarebenin hangi akitler sınıfına dahil olduğunu net olarak söylemek çok kolay olmayacaktır. Geçmişten günümüze mudarebe akdi bazı özellikleri sebebiyle icâre akdi ile, bazı özellikleri sebebiyle vekâlet akdi ile ve birçok ortak özelliği sebebiyle de şirket akitleri ile ortak paydada buluşmuştur. Klasik kaynaklarda “mudarebe” konusunun çoğunlukla müstakil bir bölüm şeklinde ele alındığı görülmektedir. Çağdaş literatür ele alındığında ise mudarebenin ortaklık akitleri sınıfına dahil edildiği görülmektedir. Kuruluşuna, şartlarına ve hukukî sonuçlarına bakıldığında mudarebe akdinin ortaklık akitlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmamız, mudarebe ortaklığının önemine dikkat çekerek günümüz uygulama

alanlarında bu ortaklığın artırılabilmesine yönelik neler yapılabileceğine dair öneriler ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.2.1. Mudarebenin Tanımı, Mahiyeti ve Delilleri

İslam ticaret hukuku, dolayısıyla İslami iktisat sistemi her daim kazançta önemli olanın emek olduğunu vurgulamaktadır. İslam hukukunda kazanç, Hz. Peygamber(sav)’in de bazı hadislerinde belirttiği ifadeler ışığında el emeğine ve alın terine bağlanmıştır. Rızık her ne kadar Allah’ın kulları arasında pay ettiği bir nasip ise de insanların rızık elde etmeleri onların emekleri, çabaları ve çalışmaları ile ilişkilendirilmiştir.

En genel tanımıyla emek-sermaye ortaklığı olarak tanımlanan mudarebe / مُضَارَبَة da-ra-be / ضرب kökünden gelmektedir. Sözlükte “yola çıkmak, yol tepmek, yolculuk” anlamlarına gelen darb kelimesinden türetilmiştir. Mudarebe, emek sahibinin sermayeyi alarak rızık aramak için yolculuğa çıkmasından dolayı bu ismi almıştır (İbn Manzûr, 1290, ss. 543–544). Kâr elde etme amacı için seyahat eden kişiye mudarib adı verilmiştir. Mudaribin sermaye sahibi ile yaptığı anlaşmaya ise mudarebe adı verilmiştir (Serahsî, 1978). Fıkıh ıstılahında kâr paylaşımını esas alan, taraflardan birinin sermayeyi diğer tarafın emeğini ortaya koyarak oluşturmuş oldukları emek-sermaye ortaklığıdır (Merginânî, 2008, s. 275). Bu ortaklıkta sermaye sahibi parasının bir kısmını kesip işletmeciye vermektedir, bu sebeple Hicaz bölgesi fakihleri bu ortaklığı kesip koparmak anlamına gelen karz kökünden türeyen kırâz, mukâraza ya da muamele terimleriyle ifade etmektedir (Serahsî, 1978, s. 18; Mevsîlî, 2010, s. 458).

Mudarebe, iki taraftan birinin sermayesi ve diğerinin emeği karşılığında kurulan ve kârda ortaklığa verilen isimdir (Kudûrî, 1997, s. 113). Uygulamada her dönem geçerliliği olan mudarebe, sermayenin bir başkasının tasarrufuna verilmesidir. İktisatçılar, mudarebeyi Orta Çağ’daki diğer ortaklıklardan ayıran özelliğin, ortaklık sonunda zarar olması durumunda mudaribin sorumluluk taşımaması olduğunu belirtmektedir (Gedikli, 2018, s. 74).

Mudarebe ortaklığı Kitap, sünnet, icma ve kıyasla meşrudur. Mudarebenin meşrûiyetine işaret eden birçok ayet gösterilmiştir fakat zikredilen ayetlerin mudarebe ile doğrudan ilgisi yoktur. Mudarebenin delili olarak ticareti teşvik eden ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden birkaçı aşağıda verilmektedir.

“Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasip arayın. Allah’ı da daima çok anın ki kurtuluşa eresiniz.” (Cuma Sûresi: 10)

“Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat’tan dalga dalga indiğinizde Meş‘ar-i Haram’da Allah’ı zikredin; O’nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.” (Bakara Sûresi: 198)

Ayetlerde rızık için yeryüzünde dolaşan kimseler kastedilmektedir. Cahiliye Devri’nde Hac mevsimindeki panayırlarda ticaretle uğraşmak yasaktı. Rivayetlere göre bu ayet, bu yasağı kaldırmıştır. İnsanların bu ayet indikten sonra rızıklarını aramaya başladığı bilinmektedir (Şekerci, 1981, s. 189). Bunun yanı sıra mudarebe ortaklığının Hz. Peygamber (sav) zamanında yapıldığının birçok örneği bulunmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz hadislerin yanı sıra, Hz. Peygamber (sav)’in Hz. Hatice (ra) ile mudarebe ortaklığı kurmuş olması bu ortaklığın meşruluğunun en önemli delilleri arasında zikredilebilir. İslam hukukçularının mudarebe ortaklığının cevazı hususunda görüş birliği içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple mudarebe, üzerinde icma olduğu bilinen bir ortaklıktır (Şekerci, 1981, s. 191).

1.2.2. Mudarebenin Kuruluşu

İslam hukukunda akitler belirsizliğe yol açmayacak biçimde net bir şekilde kurulmalıdır. Bilinmezlik içeren durumlardan kaçınılmalıdır. Mudarebe akdi kurulurken de her şey net olarak belirlenmelidir. Bu akdin kuruluşu esnasında ortakların kim veya kimler olacağı, ortaya konulan sermayenin miktarı, ortakların şirketteki payları, bu ortaklığın hangi amaçla kurulduğu, ortakların hakları ve sorumlulukları, kâr paylaşım esasları, ortaklığın feshi durumunda nasıl yol izleneceği gibi esaslar net bir şekilde ortaya konmalıdır.

Her akdin sahih olarak kurulabilmesi belirli rükünleri ve belirli şartları taşımasına bağlıdır. Mudarebe akdinin de sahih bir ortaklık akdi olabilmesi için rükünlerinin, in‘ikad (kuruluş) ve sıhhat şartlarının tam olması gerekmektedir. Aşağıda mudarebe akdinin rükünleri ve şartları ele alınmaktadır.

1.2.2.1. İrade Beyanı

Akit, en yaygın hukukî işlemi ifade etmektedir (Karaman, 1989, s. 251). Mecelle akdi şu şekilde tarif etmektedir: “Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve

kabul irtibatından ibarettir.” (Mecelle, 1982, 103). Tanımdan da anlaşılacağı üzere akitler icap ve kabulün bir araya gelmesi ile kurulmaktadır. Akit nazariyesinde akitler sahih ve sahih olmayan akitler olarak ikiye ayrılmaktadır (Zuhayli, 1992, s. 287). Cumhur sahih akdin tanımında ittifak etmiştir. Sahih olmayan akitlerin tasnifi ise Hanefiler ve diğer mezhepler arasında farklılık göstermektedir. Tüm akitlerin rükünleri ve şartları bulunmaktadır. Hanefiler’e göre akdin rükünü, icap ve kabuldür (Mecelle, 1982, 167; Merginânî, 2008, s. 5; Zuhayli, 1992, s. 222). Akdin kuruluş (in’ikad) şartları ise, taraflar ve akdin konusudur (Mecelle, 1982, 361; Karaman, 1989, s. 253). Yani bir akitte birbirine uyumlu irade beyan ediliyorsa, akdin kurulması için gerekli ehliyeti kendisinde bulunduran birden çok taraf varsa, akdin konusu da belirli ve sıhhat şartlarını taşıyorsa, bu akit sahih bir akitir. Akitler, rükün veya kuruluş şartlarından birini taşımıyorsa, Hanefiler tarafından batıl akit olarak tanımlanmaktadır. Batıl akitler hükümsüzdür, hukukî bir sonuç doğurmamaktadır (Mecelle, 1982, 110). Akitlerde icap ve kabule, taraflara ve akdin konusuna dair şartlar ise Hanefiler tarafından sıhhat şartları olarak tanımlanmaktadır. Sıhhat şartlarından birinin olmaması, akitleri fasit akde dönüştürmektedir (Mecelle, 1982, 109). Akitlerdeki bu fesat giderildiği takdirde akitler sahih akit haline gelebilmektedir. Hanefiler, akitlerin sahih bir şekilde kurulmasını rükünlerinin, in’ikad ve sıhhat şartlarının tam olmasına bağlamaktadır. Bu hususta Hanefiler diğer mezheplerle görüş birliği içerisinde değildir. Diğer mezhepler akdin rükünlerini icap ve kabul, taraflar, akdin konusu olarak geniş bir şekilde ele almıştır (Cüveynî, 2007, s. 440; İbn Kudâme, 1997, ss. 134–136; Karâfî, 1994, ss. 25–26). Bu bahsedilen şartların birinin eksik olması durumunda akit batıl akit olmaktadır (Kâsânî, 2003). Hanefiler’de bulunan batıl-fasit ayrımı diğer mezheplerde bulunmamaktadır. Bu mezhepler butlana sebep olan şeyleri unsur olarak gördüklerinden, onlara göre bir unsurun eksik olması akdi batıla döndürmektedir (Karaman, 1989, s. 253).

Mudarebe akdinin rükünü de icap ve kabuldür (İbn Âbidîn, 2003, s. 430; Kâsânî, 2003, s. 5; Mecelle, 1982, 1405). Tüm bunları ele alarak genel olarak akitlerin, özel olarak mudarebe akdinin gerekli ehliyeti kendisinde bulunduran tarafların karşılıklı irade beyanları ile kurulduğu görülmektedir. İslam hukukunda kişinin, bir işin gerçekleşmesi için niyetini muteber olarak ifade etmesine irade beyanı adı verilmektedir (Erdoğan, 2016, s. 255). Her irade beyanı hukukî niteliğe sahip olmadığı gibi hukukî sonuç da doğurmamaktadır. Burada sözü edilen hukukî sonuç elde etmeye yönelik beyan edilen

iradi sözlerdir (Özdemir, 2008, s. 124). İki taraflı hukukî bir işlemin kurulması karşılıklı ve birbirine uyumlu iki irade beyanı ile gerçekleşmektedir. Bu irade beyanlarından ilki icap, diğeri ise kabuldür (Apaydın, 2000, s. 388). İcap, akdin kesinlik kazanmasını sağlayan sözdür. Kabul ise akde muvafakat edildiğine yani icabı kabul etmeye yönelik söylenen sözdür (Şekerci, 1981, s. 193). İcap ve kabul bir görüşe göre ilki geçmiş, diğeri gelecek zaman sıygasıyla söylenen sözler iken; diğeri bir görüşe göre her ikisi de geçmiş zaman sıygasıyla ifade edilen sözlerdir (Kudûrî, 1997, s. 145). Burada önemli olan husus, icap ve kabulün birbirine uygun olması ve aynı mecliste beyan edilmesi gerektiğidir. Örneğin, mudarebe akdi kurulurken sermayedar mudarib olacak kimseye: “Bu sermayeyi al, mudarebe yoluyla işlet, kârı aramızda paylaşalım” derse bu beyan icaptır. Mudarib olacak kimse de “Tamam, aldım” veya “razı oldum” gibi icabı onaylayacak ifadelerde bulunursa, bu beyan kabuldür ve bu kişiler arasında akit kurulmuş olur. İslam akitlerin karşılıklı rızaya dayanması gerektiğini vurgulamaktadır (Nisâ Sûresi: 29).

Mudarebe akdi kurulurken, irade beyanları mudarebe, mukâraza ya da muamele terimleriyle ifade edilmek zorunda değildir. Bu akde ait ana esasları içeren ifadelerin kullanılması yeterlidir (Mevsîlî, 2010, s. 458). Hz. Osman (r.a)’dan rivayetle Medineliler bu sözleşmeye “mukâraza” adını verirken, Hanefiler ise bu isim yerine mudarebe adını kullanmayı tercih etmişlerdir (Serahsî, 1978, s. 21). Önemli olan açıkça irade beyanında bulunmak ve bu beyanların ne anlam taşıdığıdır (Kâsânî, 2003, s. 6).

Mudarebe akdinin kurulabilmesi için icap ve kabulün yanında belirli şartlar aranmaktadır ve bu şartlar in‘ikad şartları olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında akdin sahih olarak kurulabilmesi için sıhhat şartları da bulunmaktadır. Bu şartlar taraflarla, sermayeyle ve kâr ile ilgili şartlardır (Kâsânî, 2003, s. 9). Bir sonraki başlıklarda bu hususlar incelenmektedir.

1.2.2.2. Mudarebede Taraflar

Akitlerde taraflarla ilgili iki şart bulunmaktadır. Bunlar; birden fazla taraf olması gerektiği ve tarafların mümeyyiz olması gerektiği şartlarıdır (Zuhayli, 1992, s. 228). Konuyu mudarebe ortaklığı özelinde ele alacak olursak, bu ortaklıkta da iki taraf bulunmaktadır. Bir taraf emeğiyle diğeri sermayesiyle ortaklık kurmaktadır. Mudarebeye sermaye ile katılan taraf “sermaye sahibi, sermayedar, rabbu’l-mal”, bu sermayeyi işleten emek sahibi taraf ise “mudarib, dârib, mukâriz, âmil” olarak

isimlendirilmektedir (Erdoğan, 2016, s. 386; İbn Manzûr, 1290). Akdin tarafları birden fazla kişiden oluşabilmektedir.

Bu akit kurulurken tarafların ehliyet sahibi olması gerekmektedir. Mudarebe ortaklığında tarafların ehliyetleri hususunda vekâlet akdindeki ehliyet esas alınmıştır (Kallek, 2005, s. 360). Çünkü mudarebe bir yandan vekâlet vermek anlamına gelmektedir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 365; Kâsânî, 2003, s. 9). Vekâlet, kişinin kendisinin yapabileceği hukukî işlem yetkisinin bir başkasına verilmesi anlamına gelmektedir. Vekâlet akdinde müvekkil tasarruf hakkına sahip olmalı, vekil de akit yapabilen bir kişi olmalıdır (Kudûrî, 1997, s. 115). Bu akitte müvekkil olan taraf, bağımsız olarak gerçekleştirebildiği işlemlerde bir başkasına vekâlet verebilmektedir. Bu sebeple akıl hastalığı veya yaş küçüklüğü sebebiyle temyiz gücünden mahrum olan tam eda ehliyeti olmayan kimselerin vekâlet de dahil olmak üzere sözlü fiilleri geçersiz olarak kabul edilmektedir (Mevsîlî, 2010, s. 380).

Temyiz, İslam hukukunda, bireyin sözlerinin ve fiillerinin nedenlerini ve sonuçlarını idrak edebilme, bu idrakine uygun olarak iradesini kullanabilme kabiliyetidir (Dönmez, 2011, s. 437). Hanefiler mümeyyiz küçüğün fiillerinin geçerliliği hususunu üçe ayırmaktadır. Bunlar; mümeyyiz küçüğün yalnızca yararına olan tasarrufları, yalnızca zararına olan tasarrufları ve hem yararına hem zararına olabilen tasarruflarıdır (Zuhayli, 1992, s. 229). Vasiyeti, hibeyi ve hediyeği kabul etmek gibi malvarlığında artış gerçekleştirecek olan tasarruflar mümeyyiz küçüğün yararınadır ve bu tasarruflar kimsenin onayına bağlı olmaksızın hüküm ifade etmektedir. Hibe ve tasadduk etmek, kefil olmak gibi malvarlığında azalmaya yol açan tasarrufları geçersizdir. Bu tür işlemlerde bulunmak için hukukî temsilci de yetkili olmadığından, bu gibi tasarruflar geçersizdir. Mümeyyiz küçüğün hem yararına hem de zararına olma ihtimali olan alışveriş, icâre gibi tasarruflar ise kanuni temsilcinin onayı ile geçerlilik kazanmaktadır (Çalış, 2013, s. 271). Mudarebe akdi bu tasnifte son kısma girmekte, mümeyyiz bir çocuk velisinin onayı ile bu akdi kurabilmektedir. Bu tür akitler, geçerlilik kazanmasının bir başkasının icazetine bağlı olmasından dolayı mevkuf akit olarak adlandırılmaktadır (Zuhayli, 1992, s. 229). Mevkuf akitler, geçerlilik kazandıktan sonra nafiz akde dönüşmektedir. Nafiz akit ise hüküm doğurur.

Vekâlette vekilin tasarruf etmek için ehliyet sahibi olması ve vekilin akıl-baliğ olması gerektiği gibi şartlar mudarebede de vardır çünkü mudarebede de vekâlet ilişkisine benzer

bir ilişki bulunmaktadır (Mevsîlî, 2010, ss. 380–381). Hanefiler, müvekkilde bulunması gereken şartların, mudarebe işlemlerinde rabbu'l-mal olarak tanımlanan sermaye sahibinde bulunmasının gerekli olduğu ifade etmektedir. Çünkü sermaye sahibi mudarebe akdinde müvekkil durumundadır. Bu bağlamda mümeyyiz çocuk, velisinin izin vermesi halinde ve edinilen payın çocuğa kalması şartı ile mudarebe işleminde bulunabilir (Şekerci, 1981, s. 199). Mudarebe akdinde mudarib olan taraf ise vekil durumundadır. Çünkü sermaye sahibi, sermayesini işletmesi için mudaribe vermekte, yani onu vekil tayin etmektedir. Bu açıdan mudaribde bulunması gereken şartlar vekâlette vekilde bulunması gereken şartlardır (Serahsî, 1978, s. 20). Hanefiler'e göre, mümeyyizin irade beyanı hüküm ifade etmeye elverişlidir ve bu yüzden vekilin mümeyyiz olması yeterlidir (Mevsîlî, 2010, s. 380). Buradan hareketle mudarebe akdinde mudaribin mümeyyiz olması yeterlidir hükmüne varmak yerinde olacaktır.

Mudarebe akdinin kurulması, taraflara belirli yetkiler vermektedir. Bu yetkileri sermayedar rakabe hakkı sayesinde, mudarib ise tasarruf hakkı sebebiyle elde etmektedir (Kâsânî, 2003, s. 56). Mudarebede mudarib emindir, sermaye ise ona verilmiş emanet hükmündedir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 431; Merginânî, 2008, s. 275) Mudarebe kâr paylaşım esasına dayalı bir ortaklık olduğu için rabbu'l-malın (sermayedar) bu akitteki öncelikli hakkı, edinilen kârdan pay almaktır. Bunun yanı sıra sermayedarın mudarib ve mudarebe varlıkları üzerinde tasarruf hakkı bulunmaktadır. Sermayedar mudaribe yatırımların belli bir zamanda, belirli bir yerde ya da belirlenen bir şehrin bir pazarında gerçekleştirilmesi gibi şartlar öne sürebilir. Veya yatırımların belirli bir sektörde değerlendirilmesini ya da belirlenen bir mala yönelik olmasını isteyebilir (Serahsî, 1978, ss. 41–42; Kalkan, 2020, s. 41). Bunun yanı sıra mudarebe varlıkları nakit olduğu sürece sermayedar, mudaribin tasarruflarını kısıtlayabilmektedir (Kalkan, 2020, s. 41).

Mudarebe akdinde işletmeci konumunda olan mudarib de akdin niteliğine göre birtakım yetkiler elde etmektedir. Mudarib bazı durumlarda mutlak yetkili, bazı durumlarda genel yetkili ve bazı durumlarda özel yetkili olabilmektedir (Kalkan, 2020, s. 42).

1. Mudaribin mutlak yetkili olması, kâr elde etmek amacıyla ticarete izin verilen tüm uygulamaları yapabilmesidir. Alım-satım, murabahalı satış, havale yapma, işletme maksadıyla seyahate çıkma gibi uygulamalar buna örnektir (Kâsânî, 2003, ss. 29-30–31; Serahsî, 1978, s. 43).

2. Mudaribin genel yetkili olması, sermaye sahibinin kendisine bir mal vererek “Bu malı nasıl uygun görüyorsan işlet” demesi ile gerçekleşir. Bu durumda genel yetkili mudarib mutlak yetkili mudaribden de daha geniş yetki elde etmektedir. Bu yetki mudaribe kendisinin ve başkalarının sermayelerini mudarebe sermayesiyle karıştırma hakkını vermektedir (Kâsânî, 2003, ss. 49–50; Serahsî, 1978, s. 48). Sermayedarın mudaribe genel yetki vermediği durumlarda ise mudarib mudarebe sermayesini kendi sermayesi ile karıştırırsa sermayedara aykırı davranmış sayılır. Bu da mudarebe akdini geçersiz kılar, sermayeden elde edilen kâr veya zarar mudaribe ait olur (Serahsî, 1978, s. 48). Bunun yanı sıra mudarib genel yetkili olduğu durumlarda mudarebe sermayesini bir başka kimseye mudarebe yöntemiyle verebilir, bu yönetime alt mudarebe adı verilir. Mudarib, alt mudarebe uygulamasını sermaye sahibi ile gerçekleştiremez. Buradan anlaşılmaktadır ki mudaribin, sermayedar kendisine genel yetki ya da izin vermedikçe bir başkasıyla alt mudarebe yapma hakkı yoktur (Kâsânî, 2003, ss. 45-46).

Sermayedarın mudaribe genel yetki verdiği durumlarda mudarib sermayeye kendi sermayesini karıştırabilmekte, alt mudarebe yapabilmekte fakat bağış, sadaka ve karz verememektedir (Serahsî, 1978, s. 40).

3. Mudaribin özel yetkili olması, bazı tasarrufları sadece kendisine verilen özel izinle yapabilmesi durumudur. Örneğin, mudaribin bir kimseye sermayeyi karz olarak verme hakkı yoktur. Çünkü bir başkasına verilen karz, misli ile geri ödenir ve bu da alacaklı olan taraf için bir menfaat değildir. Ayrıca karz, ticari bir işlem kabul edilmediği için mudarib karz vermeden önce sermayedarın özel iznini almak durumundadır (Serahsî, 1978, s. 39). Bunun yanı sıra mudaribin sermayedarın izni olmaksızın mudarebe akdi adına bir başkasından borç alma yetkisi bulunmamaktadır. Borçlandığı takdirde bu işlem mudarebe akdi adına geçerlilik taşımaz. Öte yandan mudaribin borç alabileceği durumlarda ise yalnızca mudarebe sermayesi kadar borçlanılabilmektedir. Örneğin mudarib sermayeyi aşan bir mal alırsa, bu malın sermayeyi aşan miktarı ona ait olur. Bu işlem mudarebe adına gerçekleşmez (Serahsî, 1978, s. 158). Fakat, mudarebenin zaruri ihtiyaçları için borçlanılabilmektedir. Bunun yanı sıra sermayedar izin verdiği müddetçe mudaribin hem mudarebe hem sermayedar adına borçlanabilme yetkisi bulunmaktadır (Merginânî, 2008). Sermayedar adına borçlandığı zaman mudarib ve

sermayedar arasında vücut ortaklığı yapılmış olur. Bunun sebebi de mudarebe sözleşmesinin peşin olan sermaye ile kurulması gerektiğidir.

Mudarebe akdinde sermayedar emek sahibinin rızasıyla ona yardım edebilir ya da kârdan belirli bir pay karşılığı vermek suretiyle çalışmak için bir başkasını tayin edebilir. Ancak mudarebe akdi kurulurken sermayedarın mudarib ile birlikte çalışma şartının koşulması durumunda akit fasit icâreye dönüşmektedir (Kallek, 2005, s. 360). Esasen mudarebenin herhangi bir sebeple fasit olduğu durumlarda bu akit fasit icare akdine dönüşür (Mevsîlî, 2010, s. 460).

Kural mudaribin işleri bizzat kendisinin yapmasıdır. Ancak bu süreçte gereken durumlarda işleri başkalarına da yaptırabilir, yardımcılar istihdam edebilir ve onlara kısmen yetki verebilir. Mudarib ile yardımcılar arasındaki ilişki ya hizmet ya da ücretli vekâlet ilişkisidir. Böyle durumlarda söz konusu yardımcılar mudaribe, mudarib de sermayedara karşı sorumludur (Kallek, 2005, s. 361).

Mudaribin mudarebe akdinin fesadını iddia ettiği durumda sermayedarın sözü esas alınır. Aynı durumun tersinde yani sermayedarın mudarebe akdinin fesadını iddia ettiği durumda ise mudaribin sözü esas alınır. Çünkü akitlerde söz sıhhati iddia edenindir (İbn Âbidîn, 2003a).

1.2.2.3. Mudarebede Sermaye Unsuru

Sahih bir mudarebe akdi kurabilmek için kuruluş şartlarından birisi de akdin konusunu teşkil eden sermayedir. Sermayedar tarafından ortaya konacak olan sermayenin bazı şartları taşınması gerekmektedir. Bu şartlar şu şekildedir:

1. Mudarebe sermayesi cins, miktar ve nitelik açısından belirli olmalıdır (Mevsîlî, 2010, s. 459). Akdin kuruluş şartlarından biri akdin konusu olan meb'î ve semendir. Dolayısıyla bu şartlardan birinin belirsiz olduğu durumlarda sahih bir akit ortaya çıkmaz (Kâsânî, 2003, s. 15). Burada garar ve cehaleti ele almak yerinde olacaktır. İslam hukukunda garar, akdin haksız kazanca sebep olacak derecede kapalılık taşınmasını ifade etmektedir (Dönmez, 1996, s. 366; Erdoğan, 2016, s. 154) Garar, akitlerin belirsizlik durumudur (İbn Manzûr, 1290, s. 13) . Cehalet ise, akitlerdeki bilinmezlik olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 68; İbn Manzûr, 1290, s. 129). Akitlerin her şartının belirli olması gerekmektedir. Aksi takdirde garar ve cehalet

akitlerin sıhhatini zedeler. Sermayenin belirsiz olduğu durumlar mudarebede hedeflenen kârın da bilinmezliğine sebep olur. Bu da tarafların arasında anlaşmazlığa yol açabilir (Şekerci, 1981, s. 207).

2. Mudarebe sermayesi aynî olmalı yani elde mevcut olmalıdır (İbn Âbidîn, 2003a, ss. 432–434). Hanefîler, mudarebenin taraflarından birinin sermaye sahibine borçlu olması ve sermayedarın bu borcu sermaye yapmak istemesi durumunda fasit mudarebeden söz etmektedir. Yani mudaribin zimmetinde bulunan deyn¹¹ borcu, mudarebe akdine sermaye olamamaktadır (Kâsânî, 2003, s. 15). Çünkü borçlunun zimmetinde olan borcu yed-i daman¹² hükmündedir ve sermaye sahibi alacağını borçludan teslim almadığı sürece bu borç yed-i emanet¹³ olamamaktadır (Serahsî, 1978, s. 29). Ancak mudarib akit kurulurken teslim aldığı sermayede emîn olmalıdır, zimmetinde sabit bir deyn bulunursa dâmin konumunda olmaktadır. Ve bu konumda, yed-i damanında olan sermaye ile bu akdi kurma yetkisine sahip değildir (Kalkan, 2020, s. 48). Burada konu edilen tazmin sebebiyle fakihler yed-i damanı yed-i emanetten daha güçlü kabul etmişlerdir (Zuhayli, 1992, s. 285). Fakat sermayedarın alacağı, mudarebenin taraflarında değil de üçüncü bir şahısta ise durum değişmektedir. Sermayedar mudarib olacak kişiye “Falan kişiden şu parayı al ve onu işlet” derse ve mudarib de o parayı alıp işletirse, bu durum caiz olarak görülmekte fakat çok hoş karşılanmamaktadır (Serahsî, 1978, s. 28).
3. Mudarebe ortaklığında sermayedar tarafından ortaya konacak olan sermaye nakit olmalıdır. Altın ve gümüşün mudarebe sermayesi olması hususunda fakihler görüş birliği içerisinde (Kâsânî, 2003, s. 10). Mudarebe ortaklığı sonucunda sermaye, sahibine verilir ve kâr aralarında paylaşılır. Dolayısıyla nakit para dışında sermaye ortaya konduğunda, ortaklık sonunda bu sermayeyi geri vermek kolay olmayacaktır (Şekerci, 1981, s. 204). Hanefîler, altın ve gümüş dışındaki paraların mudarebe akdinde sermaye kabul edilebilmesini “semen” vasfına bağlamaktadır. Toplum arasında yaygın olarak kullanılan semen, Hanefîlere göre mudarebe sermayesi olarak kabul edilebilir (Kâsânî, 2003; Serahsî, 1978, s. 21). Fakihlerin çoğu, gayrimenkullerin

¹¹ Zimmette sabit olan şey. Para ya da misli mallardan oluşur.

¹² Kabz-ı daman olarak da bilinen bu terim, elindeki malın telef olmasından dolayı başkasına karşı sorumlu olduğu haldir.

¹³ Kabzedenin kasıt, kusur veya ihmali bulunmadıkça kabzedilen şeyden kabzedenin onda tazmin sorumluluğunun olmaması durumudur.

ve para dışındaki menkul olan malların mudarebede sermaye yapılamayacağı görüşündedir. Çünkü bu gibi mallar hem mudaribin onları nakde çevirmesi hususunda hem de ana paranın iadesi hususunda anlaşmazlığa yol açabilmektedir (Kallek, 2005, s. 361).

4. Mudarebe sermayesi, parayı işletecek olan amile (mudaribe) teslim edilmelidir (İbn Âbidîn, 2003, ss. 432-434; Mevsîlî, 2010, s. 461). Bu işlem tahliye (kabz) olarak isimlendirilmektedir (Kâsânî, 2003, s. 21; Zuhayli, 1992, s. 282; Şekerci, 1981, s. 209). Mudarib, sermayeyi dilediğinde kullanabilmelidir. Mudaribin sermayede tam yetkili olabilmesi tahliye işlemine bağlıdır. Bu iki taraf için de faydalı bir durumdur. Sermayeyi işletecek olan kişi gerekli durumlarda sermaye sahibini aramak zorunda kalmaz. Böylelikle ticari anlamda fırsatları hemen değerlendirebilme imkânına sahip olmaktadır (Şekerci, 1981, s. 209). Bunun yanı sıra sermaye sahibinin sermaye üzerinde etkisinin devam etmemesi gerekmektedir. Mudarebe akdi, sermayedarın sermaye üzerindeki etkisinin devamı şartı ile kurulduğu takdirde, bu akit fasit olmaktadır (Kâsânî, 2003, s. 21).
5. Mudarebe akdinde sermaye, ticari mallardan olamamaktadır. Hanefiler bunu iki şekilde açıklamaktadır. Bunlardan ilki mudarebenin ticari mal ile kurulması durumunda mudaribin kendi sorumluluğunda olmayan bir maldan kâr elde etmesidir ki buna izin verilmemiştir (Kâsânî, 2003, s. 12). Şayet mudarib sermayedarın kendisine teslim ettiği ticârî nitelikli malı satar ve ondan kâr ederse, onda ortaklık durumu oluşur. Çünkü mudarib bu şekilde kârı kendi damanında olmayan bir şey karşılığında elde etmiş olur. Mudaribin sermayedardan nakit parayı teslim alması ve onunla bir şey satın alması durumu ise farklıdır. Bu durumda nakit para taayyün etmez ve bu yüzden de mebîn semeni mudaribin zimmetinde sabit olur. Sonrasında ise mudarib kendi cebindeki parasıyla mebîn semenini öder. Mudarib böylece damanını üstlendiği şeyin karşılığında kârdan pay elde etmiş olur (Kalkan, 2020, s. 52). Hanefilerin ticari mallardan sermaye olmayacağına gerekçe olarak gösterdikleri diğer durum ise şöyledir: Ticari mal ile mudarebe akdi yapıldığında, akit gerçekleşikten sonra malın değerinin artma ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda malı satan mudarib, sorumluluğunu almadığı bir şeyden kâr elde edecek, bu da tasfiye olması durumunda mudarebe sermayesinin belirlenmesine engel olacak ve kâr tespit edilemeyecektir. Zira kâr, sermayenin belirlenmesinden sonra ortaya çıkan bir şeydir ve kârdaki bu

belirsizlik mudarebenin sıhhatine zarar vermektedir. Bu durumları göz önüne alan Hanefiler, mudarebede sermayenin ticaret malı olmaması gerektiği (caiz olmadığı) görüşündedir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 503).

1.2.3. Mudarebede Kâr ve Zarar Paylaşımı

1.2.3.1. Mudarebede Kâr Paylaşım Esasları

Kâr “alışveriş işlemlerindeki kazanç, üretim faktörlerinden biri olan girişimcinin üretimden aldığı pay” anlamlarına gelmektedir (TDK). Arapça’da “ربح” olarak bilinen kâr, ticaretteki kazanç anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1290). Mudarebe akdinde ise sermayedarın malı, mudaribin emeği karşılığında hak ettikleri pay olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2016, s. 291).

Mudarebe, bir tarafın sermayesini diğer bir tarafın emeğini ortaya koyarak elde edilecek olan kârı paylaşma esasına yönelik bir ortaklık türüdür. Emek-sermaye ortaklığı olarak da adlandırılan mudarebede ortaklar, kârı bölüşme hususunda tam bir serbestiye sahiptir. Bu bölüşümdeki kârın miktar olarak değil, oran olarak hesaplanması önem arz etmektedir. Burada taraflardan biri sermayesinden, diğeri ise emeğinden kâr elde etmiş olmaktadır (Çizakça, 1999, s. 4). Bu akitte kâr paylaşımına dair kurallar açıkça belirlenmelidir. Taraflardan her birinin payı net bir biçimde belirtilmeli ve bu paylar edinilen kâra denk gelmelidir.

Kâr ile ilgili şartlar şunlardır:

1. Kâr paylaşım oranları belli olmalıdır. Kâr sermayeye bağlı olarak ortaya çıkan bir şeydir. Bu durumda kâr paylaşım oranını bilmek için ilk olarak sermayenin ne kadar olduğunun belirlenmesi gerekmektedir (Mevsîlî, 2010, s. 459). Çünkü asıl bilinmeden ona tâbi olan şey bilinemez (Kalkan, 2020, s. 85). Kârın oran olarak belirlenmesi gerekmektedir. Mudarib, işlem sonunda belirlenen oranla kârdan payını almalıdır (Serahsî, 1978, s. 22). Kârın oran olarak belirlenmemesi, maktu bir biçimde kâr belirlenmesi mudarebeyi fasit kılar. Çünkü bu durum kâr meydana geldiği halde, maktu olarak belirlenen kârın yalnızca bir ortağa gidebilmesi ihtimali ile kârda ortaklığa engel olabilir (İbn Âbidîn, 2003a, s. 433; Serahsî, 1978, s. 22). Mudarebede kâr üzerinde maktu bir miktar şart koşulması halinde, bu durum düzeltilmeden kâr paylaşılırsa, tarafların ortaklık ilişkisi geçerli olmamaktadır. Mudarib kâr elde etsin ya

da etmesin çalıştığının emsal ücretini almaya hak kazanır fakat kârdan hiçbir meblağ alamaz zira kârda ortak olmak mudarebe nedeniyle ve burada geçersiz bir mudarebe akdi bulunmaktadır (Merginânî, 2008, s. 276; Mevsîlî, 2010, s. 460; Serahsî, 1978, s. 22).

Kâr oranlarına bakılmaksızın belirlenen bir ücret vermek bir açıdan ticari kredilere benzer bir hâl ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple, ortaklığın sıhhatine zarar vermemek adına ortaklar kâr paylaşımını oranlar halinde anlaşma esnasında belirlemelidir. Akit kurulurken kâr paylaşım oranları belirlenmezse ve bu durum tarafların anlaşmazlığa düşmesine sebep olursa, kâr yarı yarıya paylaşılır (Güney, 2020, ss. 35–37).

2. Kâr ile ilgili bir diğer husus, sermayedarın ve mudaribin kazancının kârdan olması gerektiğidir. Akit gerçekleştirilirken mudarib için hem sermayeden hem kârdan pay verilmesi şartı akdi fasit kılar (İbn Âbidîn, 2003a, s. 433). Örneğin, “sermayenin şu kadarlık payının kârı sermayedara, sermayenin diğer kalan kadarlık payının kârı da mudaribe” biçiminde bir paylaşım geçerli değildir. Ya da “bu mâli dönemin kârı sermayedara, diğer mâli dönemin kârı mudaribe” şeklinde bir paylaşım da geçerli değildir. O dönem o ortaklıktan ne kazanıldı ise, önceden belirlenen oranlar nispetinde taraflar arasında paylaşım yapılır. Bunun yanı sıra kârda ortaklığı devam edilmesi kaydıyla taraflar her ticaretin kârının oranlarını farklı olarak belirleyebilmektedir (Kalkan, 2020, s. 88). Mudarebede bazen tarafların kârın bütünüyle sermayeden karşılanması gibi talepleri olmaktadır. Bu gibi durumlarda kâr ortaklığı hususu ihlal edilmiş olmaktadır. Bu da mudarebe akdinin sıhhatini bozmaktadır (Kalkan, 2020, s. 89; Serahsî, 1978, s. 19).

Mudaribe, ortaklık sürecinde şahsi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi adına elde edilmesi planlanan kârdan sayılmak üzere belirli bir avans ödenmesi mümkündür. Böyle durumlarda işlem sonunda kâr ve zarar hesaplanarak taraflar hesaplaşır (Güney, 2020, s. 37).

3. Mudarebede elde edilen kâr, taraflar arasında paylaştırılmalıdır. Mudarebe akdi kurulurken, elde edilecek olan kârın tamamının mudaribe kalması şartı konulursa, bu akit karz akdine dönüşmüş olur (İbn Âbidîn, 2003a, s. 432). Karz akdine dönüşen bu akit mudarebe adı ile kurulmuşsa birçok fakih tarafından fasit mudarebe olarak kabul edilmektedir (Kallek, 2005, s. 360). Mudarebe akdi kurulurken, elde edilecek olan kârın tamamının sermayedarın olması şartı koşulursa, bu akit icâre akdine

dönmektedir. Bu durumda mudarib ecr-i misle hak kazanmaktadır (Mecelle, 1982, 1426). Mudarebe akdinde mudaribin hiçbir karşılık istememesi durumunda ise ibdâ¹⁴dan söz edilmektedir. Bu durumda da mudarib teberruen vekil olmaktadır (İbn Âbidîn, 2003a, s. 432).

Akit kurulurken kâr sermayedar veya mudarib haricinde bir başka kişiye şart koşulabilir. Bu durumda şayet o kimse, mudarible beraber iş yapmışsa kârdan pay alabilmektedir. Bu kimsenin mudarebe akdi ile ilgisinin olmadığı, üçüncü bir kimse ile ilgili durumlar ise mezhepler arasında tartışmalıdır. Hanefiler bu gibi durumlarda koşulan şartın batıl olduğunu fakat akdin ise geçerli olduğunu kabul etmektedir (Kâsânî, 2003, s. 8).

1.2.3.2. Mudarebede Zararın Tazmini

Mudarebe tarafların kâr paylaşımına dayalı bir ortaklık türüdür. Bu ortaklıkta zarar olması durumunda, zararı sermayedar üstlenmektedir. Mudarebe ve diğer ortaklık akitlerinde zarar, sermayeden karşılanmaktadır (Serahsî, 1978, s. 20). Ortaklık akitlerinde genellikle ortaklar zararı sermayeleri nispetinde karşılarlar. Mudarebe bir tarafın sermaye koyduğu, diğer tarafın emeğiyle bu ortaklığa iştirak ettiği bir akittir. Dolayısıyla bu akitte tek sermaye sahibi sermayedar olduğundan, maddi olan zararı da sermayedar ödemektedir. Mudarib ise emeğinin karşılığını alamamış olur. Şayet mudarib, elinde emanet olan mudarebe sermayesine kasıt, kusur ya da ihmal durumlarından biri ile zarar verirse, o zararı kendisi ödemekle yükümlüdür. Çünkü mudarebe sermayesi emanet akdi hükümlerine tabiidir (Serahsî, 1978, s. 19). Mudarib, mudarebe akdinin şartlarına aykırı hareket ederse sözleşmeyi gaspeden hükmünde kabul edilmektedir (Mevsîlî, 2010, s. 460). Mudarebe sermayesinin bir kısmının telef olduğu durumlarda bu zarar, önce kârdan karşılanmakta sermayeden karşılanmamaktadır. Kârın karşılayamadığı zarar sermayeden karşılanmaktadır (Mecelle, 1982, 1427).

Hanefî fukahasına göre mudaribin kasıt, kusur ya da ihmali olmadığı müddetçe daman sorumluluğu bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra mudarebe, klasik fıkhıta emanet akitlerinden kabul edildiği için mudarebede herhangi bir teminat durumundan söz edilmemektedir. Klasik fıkıh literatüründe zararın rabbu'l-mal tarafından karşılanması gerekliliği ele alınmaktadır ve mudaribin de daman sorumluluğunun olabileceğinin şart

¹⁴ İşleticiye, kârın tamamının sermaye sahibine ait olması kaydıyla sermaye verme. İşleticinin gönüllü olarak sermayeyi işletmesi.

koşulması durumunda bu şarta itibar edilmeyeceği belirtilmektedir (Mecelle, 1982, 1428). Ancak bunun yanı sıra bu hususa bazı Hanefî kaynaklarda alternatif getirildiği de görülmektedir. Bu alternatiflerden biri sermayedarın, malın tamamını mudaribe karz olarak teslim etmesidir. Sonrasında malı kârın yarısını ya da üçte birini ona vermek amacıyla mudarebe olarak geri almaktadır. Akabinde malı tekrar ona geri vermektedir. Kurulan bu ortaklığa sermayedar da ameliyle iştirak etmektedir. Şayet zarar meydana gelirse mudarib sermayeyi karz olarak aldığı için tazmin sorumluluğu ondadır. Kâr elde edildiği durumda ise tarafların arasında anlaştığı oranda paylaşım yapılmaktadır (Kâsânî, 2003, s. 27). Mudaribin tazmin sorumluluğuna dair getirilen bu alternatiflerin sebebi hiç şüphesiz mudaribin bu ortaklığı istismar etmesine engel olabilmek ve sermayenin korunması hususunda daha titiz bir süreç yürütebilmektir.

Osmanlı Devleti'nde Hanefî fıkıh geleneği sürdürülmektedir ve gerekli görülen bazı uygulamalarda Osmanlı ilmiyesinin “hîle-i şer‘iyye”leri¹⁵ kabul ettikleri görülmektedir. Bu uygulamalardan biri de mudarebede mudaribin tazmin sorumluluğunu üstlenebilmesi için üretilen alternatif yollardır. Zira zarar olması durumunda sermayedar ana sermayesini kurtarmak, mudarib ise tazmin yükümlülüğünden kaçınmak istemektedir (İnanır, 2020, s. 51). Yukarıda ele aldığımız örnekteki gibi Osmanlı fetvalarında da sermaye sahibinin mudarebe sermayesini mudarib olan tarafa karz olarak vermesi ve bu sayede mudaribin tazmin sorumluluğunu üstlenmesi ile ilgili alternatif yollar bulunmaktadır (S. Kaya, 2016). Bu da süreç içerisinde mudarebe uygulamalarının artması ile beraber tarafların haklarını korumak amacıyla bazı yöntemlerin uygulandığını göstermek açısından önemlidir.

1.2.4. Mudarebe Çeşitleri

Mudarebe akdi, mudaribin tasarrufuna göre, sermayenin işletilmesine göre ve uygulandığı zamana göre belirli kısımlara ayrılmaktadır.

1.2.4.1. Mutlak ve Mukayyed Mudarebe

Mudarebe akdinde sermayedarın mudaribi belirli yerle, belirli zamanla sınırlamadığı veya belirli bir mal ile tasarrufunu özelleştirmedeği, şart ve kayıt koyulmayan mudarebe

¹⁵ Şekil bakımından hukuka uygun olan bir işlemi aracı kılarak yasaklanmış olan bir sonucu elde etme amacı ile yapılan muamele anlamına gelen İslam hukuku terimidir.

“mutlak mudarebe” olarak isimlendirilmektedir (Merginânî, 2008, s. 277). Bu mudarebede mudarib özgürdür, mudarebe akdinin sıhhatine engel olmadığı ve sermayeye kasıt, kusur ve ihmal ile zarar vermediği müddetçe dilediği gibi işlem yapabilmektedir (Mecelle, 1982, 1407; Serahsî, 1978, s. 40).

Sermayedarın mudaribin tasarrufunu belirli bir yer, bir zaman, belirli kişiler ve belirli mallarla kayıtladığı mudarebe ise “mukayyed mudarebe” olarak isimlendirilmektedir (Mecelle, 1982, 1407). Bu şartlar genellikle mudarebe akdinin menfaati içindir. Çünkü bazı bölgeler, bazı kişiler ve bazı ticari işlemler taraflara daha yarar sağlayabilmektedir (Kalkan, 2020, s. 55).

Mevsîlî de bu ayrımı yaparak mudarebeyi âmm (genel) ve hâss (özel) olarak ikiye ayırmıştır. Bu başlıkları da kendi içlerinde ayıran Mevsîlî, genel mudarebeyi “Bu malı nasıl uygun görüyorsan işlet” denilen ve denilmeyen şeklinde iki ayrı gruba ayırmıştır. Hâss mudarebeyi ise bir şahsa özel olan, bir bölgeye özel olan ve belirli bir ticaret malına özel olan mudarebe olmak üzere üç ayrı gruba ayırmıştır (Mevsîlî, 2010, s. 463). Mudarebede mudarib belirlenen şartları aşmamalıdır. Çünkü bu, bir nevi vekâlet verme işlemidir (Zuhayli, 1992, s. 131). Ve mudarib bu işlemde vekîl ve emîn konumundadır (Şekerci, 1981, s. 236; Serahsî, 1978, s. 19).

1.2.4.2. Müfred ve Mürekkeb Mudarebe

Mudaribin sermayeyi bizzat çalıştırmasına “müfred mudarebe” adı verilmektedir. Bu zamana kadar ele aldığımız, mudaribin sermayenin emanetçisi ve işletmecisi olduğu durumlar müfred mudarebedir. Mudaribin, sermayedarın izni ile sermayeyi bir başkasına mudarebe usulü ile vermesine “mürekkeb mudarebe” adı verilmektedir. Günümüz uygulamalarında “alt mudarebe” olarak da tanımlanan bu mudarebede iki mudarib bulunmaktadır. Sermayeyi sermayedardan teslim alan kişi birinci mudarib, birinci mudarib tarafından sermayenin işletilmesi için verilen kişi ikinci mudaribdir. Bu mudarebede birinci mudaribin emeği, gerçekleştirilecek olan mudarebeyi sermayedara taahhüt etmesidir. İkinci mudaribin emeği ise kendisinin bizzat çalışmasıdır (Kalkan, 2020, s. 55). Sermaye sahibinin izni bulunmadıkça mürekkeb mudarebe işlemi gerçekleşemez (Zuhayli, 1992, s. 128). Hanefiler mürekkeb mudarebe işleminin gerçekleşebilmesi için mudaribin genel yetkiye sahip olması gerektiği görüşündedir.

Mudarib bu durumda alt mudarebe işlemi için sermaye sahibini tercih edemez (İbn Âbidîn, 2003a, s. 503; Kâsânî, 2003, s. 46).

1.2.4.3. Klasik ve Çağdaş Mudarebe

Klasik fıkıh literatüründe ele alınan mudarebe uygulamalarına “klasik mudarebe” adı verilmektedir. Faizsiz bankacılık sisteminde kullanılan günümüz uygulamaları ise “çağdaş mudarebe” olarak ele alınmaktadır (Kalkan, 2020, s. 56). Çalışmamızın bu bölümünde klasik fıkihtaki mudarebe ve işleyişi ele alınmaktadır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ise mudarebe temelli günümüz uygulamaları ele alınacak ve ardından bu uygulamalarla ilgili öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

1.2.5. Mudarebenin Sona Ermesi

Mudarebe akdinin sona erdiği durumlar aşağıda verilmektedir:

1. Mudarebe, bağlayıcı olmayan yani gayr-i lâzım bir akit türü olduğu için taraflardan biri akdi sonlandırmak isterse, ortaklık sona erer (Serahsî, 1978, s. 19). Tek taraflı fesih için sermayenin nakit olarak kalması ve diğer tarafın bu fesih işlemi bilmesi gerekmektedir. Sermaye ticari bir mala dönüştüyse mudarebe bağlayıcı bir akit olmuştur (Kâsânî, 2003, s. 78). Bunun yanı sıra mudarebenin belirli bir zamanla sınırlandırılması da bu süre boyunca mudarebenin bağlayıcı olmasını gerektirmektedir. Hanefiler mudarebe akdini vekâlet akdine benzettiklerinden dolayı bu akdin belirli bir süre ile sınırlandırılmasını caiz görmektedir (Merginânî, 2008, s. 279).

Sermaye sahibinin mudaribin görevine son vermesiyle kasdî azl gerçekleşmiş olur. Mudaribin haberinin olmadığı kasdî azl ise geçerlilik ifade etmemektedir (Merginânî, 2008, s. 284).

2. Bu ortaklık, belirli bir süreyle kurulduysa sürenin bitmesi ile ortaklık akdi de sona ermiş olmaktadır (Kudûrî, 1997, s. 113; Mevsîlî, 2010, s. 464).
3. Ortaklar karşılıklı anlaşmayla bu akdi sonlandırabilmektedir.
4. Sermaye sahibinin ölümü bu akdi sona erdirmektedir (Kudûrî, 1997, s. 113; Mevsîlî, 2010, s. 468). Sermaye sahibinin vefatıyla mudaribin görevinin sona ermesi hükmî azl olarak tanımlanmaktadır (Merginânî, 2008, s. 284). Bu durumda mudaribin, ortaklık

kurduğu taraf öldüğü, malları da varislerine intikal ettiği için tasarruf hakkı kalmamaktadır. Ancak mudarebe sermayesinin ticari bir mala dönüşmesi durumu istisna edilmiştir. Böyle bir durumda mudaribin bu malı nakde çevirmesi uygundur. Mudarebeye son verildiğinde ticârî mal nakde dönüşmüşse, taraflar paylarını alır.

Sermayedarın ölmesi durumunda mudarib kâr payı hakkını alır. Bu alacak bütünüyle mudarebe sermayesine bağlı olduğundan mudarib tüm alacaklılardan önce hak sahibidir. Mudarib hakkını aldığı zaman geri kalan kâr ise terekeye intikal eder (Şekerci, 1981, s. 255).

5. Emek sahibi olan mudaribin ölümü ya da emek sahibi olan tüzel kişinin tasfiyesi halinde ortaklık sona ermektedir (Kudûrî, 1997, s. 114; Mevsîlî, 2010, s. 468). Bu durumda sermaye nakit ise sermayedar payını alır, nakit değil ise sermayedarın alacağı mudaribin varislerinin zimmetine intikal etmektedir. Sermayesi nakit değilse mudaribin vasisi tarafından, mudaribin vasisi yoksa da kadı tarafından belirlenen bir vasi tarafından nakde çevrilir. Zira sermaye üzerindeki velayet hakkı mudarib ölünce varislerine geçmektedir (Kalkan, 2020, s. 61).
6. Mudarebe akdinde sermaye sahibinin veya mudaribin akıl hastalığına yakalanmaları durumunda, bu akit bozulmuş olur. Bunun yanı sıra taraflardan birinin tasarruflarının kısıtlanması (sefihlik vb.) durumunda da mudarebe akdi son bulur (Şekerci, 1981, s. 255).
7. Mudarebe sermayesinin helak olması bu akdi sona erdirir (Serahsî, 1978, s. 168) :
 - a. Mudarebe sermayesi şirkete teslim edilmeden önce yok olursa, bu sermayedara aittir. Sermayedar yeniden sermaye koymadıkça şirket kurulamamaktadır (Şekerci, 1981, ss. 279–280)
 - b. Sermaye, ortaklardan birinin kastî ya da kusurlu bir durumu sebebiyle yok olursa, o ortak sermayeye verdiği zararı tazmin etmelidir. Tazmin ettikten sonra istedikleri takdirde şirketin devam etmesinde bir sakınca bulunmamaktadır (Şekerci, 1981, ss. 279–280).
 - c. Sermaye, ortaklardan biri sebebiyle değil de bir afetten (yangın vb.) dolayı yok olursa ortakların bunu tazmin etmesi gerekmemektedir. Şirket sermayenin yok olmasıyla birlikte sona ermektedir (Şekerci, 1981, ss. 279–280).
8. Mudarebe akdi, sermayenin sermaye sahibine teslimi ile sona ermektedir. Çünkü sermayenin sahibine teslim edilmesi, akdin hükmen feshedilmesi anlamı

taşımaktadır. Bu durumda da sermayedar sermayeyi mudaribe verirse yeni bir mudarebe akdi gerçekleşmiş olur (Kalkan, 2020, s. 61).

Müslüman ve gayrimüslimin mudarebe ortaklığı meselesinde ise; din farkı mudarebede ilke olarak engel görülmemekle beraber genellikle şer‘î hükümlere hassasiyet gösterilmeyeceği endişesiyle gayrimüslimle mudarebe mekruh sayılmıştır (Kallek, 2005, s. 360). Bir Müslümanın mudarebe yoluyla gayrimüslimden sermaye almasında bir sakınca görülmemişken, gayrimüslime sermaye vermesi ise hukuken geçerli olsa da mekruhtur. Ancak bir Müslümanın mudarebe yoluyla bir Müslüman ve bir Hristiyana sermaye vermesinde ise herhangi bir sakınca bulunmamaktadır (Serahsî, 1978, s. 125).

Bir kimsenin mürted bir kimseye ya da mudarebe anlaşması yaptıktan sonra dinden dönen kimseye sermaye vermesi sonrası bu sermaye üzerinde yapılan kullanımlar geçerli olup kâr daha önce belirlenen oranda paylaşılır. Sermaye sahibi dinden döndüğünde mudaribin sermayeyi çalıştırdıktan sonra kâr ya da zarar etmesi durumunda; Ebû Hanîfe’ye göre hâkim mudaribi alım-satım yapmaya zorlar ve mudarib sermayeyi öder kâr da yine mudaribin olur. İmâmeyn’e göre ise kâr ortaklığıdır. Zira sermaye sahibi dinden döndüğü için canı hayat ve ölüm arasında askıda olup kendi başında kullanımda bulunamayacağı için mudarib de onun adına kullanımda bulunamaz. Bir Müslüman ya da zimmî, düşman ülkesindeki bir harbîye mudarebe yoluyla sermaye verse Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre bu akit geçerlidir ve kâr daha önce aralarında belirlenen orana göre paylaşılır. Zarar ise sermaye sahibine aittir. Ebû Yusuf’a göre ise bu akit geçersiz bir akittir ve mudarib ecr-i misil alır (Serahsî, 1978, ss. 126–131).

1.2.6. Mudarebe Şirketinin Tüzel Kişiliği

Mudarebe şirketinin tüzel kişiliğine geçmeden önce hukuk kavramını ve hukuktaki kişi kavramını incelemek yerinde olacaktır. Hukuk, kişilerin hak ve yükümlülüklerini tayin eden, toplumsal ilişkileri tanzim eden, uyulması zorunlu olan ve maddi yaptırım olan kurallar bütünüdür. Tüm hukuk dallarının ana unsuru ise şahıs kavramıdır. Zira hukuk, şahıslar içindir ve varlığını şahıslarla devam ettirebilir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 241). Doğal bir kavram olarak değil, hukukî bir kavram olarak tanımlanan kişi, hak ve borçlara sahip olabilen varlıktır. Hukuk literatüründe kişi “hukuk süjesi tarafından kendisine hak sahibi, hak süjesi olma iktidarı tanınmış varlık” olarak tanımlanmaktadır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 241). Hukuk, toplumun düzenini sağlama amacı taşımaktadır. Toplum

ise insanlardan müteşekkil olduğu için, “şahıs” olarak nitelenen varlıkla insanlar kastedilmektedir (Dönmez, 2010, s. 270). Her insan şahıstır. Ancak bugün, şahıs terimi yalnızca insanlar için kullanılmamaktadır. Hukuk kurallarına uygun bir biçimde meydana gelen insan toplulukları ya da mal toplulukları da şahıs sayılabilmektedir (Velidedeoğlu, 1963, s. 167). Kişiye hak sahibi olabilme yetkisini tanıyan hukuk düzenidir. Bu bağlamda hangi varlıkların kişi olacağının belirlenmesi de hukuk düzenine aittir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 243).

19. yüzyıla kadar şahıs denilince insan akla gelmekte ve böyle kullanılmaktadır. 19. yüzyıldan sonra ise toplumsal ihtiyaçlarla birlikte topluluklar kurulmuş ve bu topluluklar sistematik olarak “şahsiyet” olarak tanınmıştır (Çırak, 2001, s. 28). Hukuk literatüründe iki çeşit şahıstan bahsedilmektedir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 243): Hakikî şahıs (gerçek kişi) ve hükmi şahıs (tüzel kişi).

1.2.6.1. Gerçek Kişi (Hakikî Şahıs)

Hakikî şahıslar, insanlardır. Modern hukuk tüm insanları din, dil, ırk, cinsiyet farkı gözetmeksizin birer şahıs olarak kabul etmektedir. Her insanın haklara ve borçlara sahip olma yetkisi vardır ve bu bakımdan birbirine eşittir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 249). Hakiki şahısların şahsiyetlerinin başlaması ve bitmesi meselesi ile ilgili hukukî normlar hukuk türleri arasında benzer niteliktedir. Türk Medeni Kanunu’nun 28. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer.” Bu madde, bireyin doğduğu anda şahıs olarak var olduğunu ve ölümün fiziki varlıkla birlikte hukukî kişiliği de ortadan kaldırdığını göstermektedir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 258).

1.2.6.2. Tüzel Kişi (Hükmi Şahıs)

Hükmi şahıslar, belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere müstakil bir varlık halinde teşkilatlanan, haklara ve borçlara sahip olma ehliyeti hukuk düzeni tarafından kendilerine tanınan şahıs ve mal toplulukları olarak tanımlanmaktadır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 243; Çırak, 2001, s. 228). Hukuk düzeninin hükmi şahıs adı verilen tüzel kişileri hukuk süjesi olarak tanınması belirli bir tarihi gelişimin ve evrimin sonucudur. Tüzel kişilik kavramının ortaya çıkması için insanların belirli bir amaç çevresinde bir araya gelme fikri bulunması ve bunun için de insanlardan bağımsız olarak hak ehliyetine sahip bir varlığa

ihtiyaç duyulması gerekmektedir (Hâtemî, 1979, ss. 5–6). Kendi başına bir varlığı ve bir amacı bulunan, kanunun koyduğu kurallara uygun olarak kurulmuş olan insan toplulukları ve mal toplulukları da kişilik kazanabilmektedir. Bireylerin kişilik sahibi olmaları sebebiyle birçok haktan yararlandığı gibi tüzel kişiler de haklardan yararlanabilir, bu kişilerin de alacaklı ve borçlu olma gibi hakları bulunmaktadır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 507; Köse, 1996, s. 142).

Tüzel kişiler insanlar gibi maddi varlıklar değildir. Bu kişiler sosyal hayatta ihtiyaçlara binaen ortaya çıkan, toplumda bizzat var olan sosyal varlıklardır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 507). Hukuk düzeninin kendilerini şahıs olarak tanıması sebebiyle tüzel kişilerin müstakil bir biçimde hak sahibi olabilecekleri, borç altına girebilecekleri, hukukî ve ticari muamelelerde bulunabilecekleri, kendi aralarında anlaşma yapabilecekleri, kısacası şahsiyet haklarından yararlanabilecekleri ifade edilmektedir (Çırak, 2001, s. 30; Velidedeoğlu, 1963, s. 226).

Tüzel kişiler farklı türlerine göre farklı hükümlere tabidir. İç yapılanmaları açısından tüzel kişiler kişi topluluğu olarak ve mal topluluğu olarak kurulabilmektedir.

1. Kişiler, ortak bir amaç uğruna bir araya gelerek bu işin yürütülmesi için beraber hareket ederlerse bu topluluk kişi topluluğudur ve korporasyon mahiyetini taşır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 528).
2. Mal topluluğu olarak kurulan tüzel kişiler ise, kurum mahiyetini taşımaktadır. Bu topluluk, kişilerin ortak amaçlarının gerçekleşmesi için mallarını o amaç doğrultusunda bir araya getirmeleri ile yani malların kişiselleştirilmesi ile meydana gelmektedir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 529).

Tüzel kişiler, tabi olunan hukuk kuralları göz önüne alınarak ise kamu hukuku tüzel kişileri ve özel hukuk tüzel kişileri olarak ikiye ayrılmaktadır (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 529; Aküenal, 1988, s. 8).

Hükmi şahıs olarak tanımlanan tüzel kişilerin varlığının, gerçek kişilerden daha uzun soluklu ve daha devamlı olduğu ifade edilmektedir. Bu durum da tüzel kişilerin varlığının kendisini oluşturan şahısların varlığından bağımsız olması ile açıklanmaktadır. Kendisini meydana getiren ya da kendisini idare eden insanların değişmesi “tüzel kişilik” sıfatında herhangi bir fark oluşturmaz. Bu nedenle tüzel kişilerin hayatı çok uzun soluklu olabilmektedir (Velidedeoğlu, 1963, s. 228). Tüzel kişilerin sona ermesi ise belirli

sebeplerden dolayı kendiliğinden sona ermesi (infisah/dağılma) ya da alınan bir kararla kişiliklerinin sona erdirilmesi (fesih/dağıtılma) şeklinde gerçekleşebilmektedir (Akipek & Akıntürk, 2002, s. 570). Tüzel kişilik bu süreçte tasfiye işleminin devamı için sınırlı bir şekilde devam etmektedir (TMK, m. 52).

Tüzel kişilik meselesi İslam hukuku literatüründe üzerinde farklı görüşlerin olduğu bir meseledir. Konuyu araştırmamız özelinde ele alacak olursak, şirketlerin tüzel kişiliği hususunun üzerinde epey fikir yürütülen ancak belirli bir ortak fikre varılamayan bir konu olduğu sonucuna varılmaktadır. Mudarebe ortaklığı bu başlıkta mudarebe şirketi olarak ele alınacaktır.

Şirketlere ilk kez 1808 yılında Fransız Ticaret Kanunu ile tüzel kişilik tanınmıştır (Çırak, 2001, s. 56). Kaynaklardan hareketle bu terimin tarihten günümüze toplumlarda mevcut fakat isimsiz olarak uygulanan bir uygulama olduğu görülmektedir. Hukukî bir kavram olması ise 19.yy. sonlarına tekabül etmektedir (Hâtemî, 1979, s. 12). Bunun yanı sıra modern hukukta ele alınan tüzel kişilik yapısı, işleyişi ve görevleri itibariyle İslam hukukunda bulunan bazı kurumlara benzemektedir.

Klasik fıkıh literatüründe “tüzel kişilik” hususu ayrı olarak ele alınmamıştır. Ancak bu durum, fukahânın bu konuya dair fikirlerinin olmadığı ya da o hususun reddedildiği kanaatini oluşturmamalıdır. Çünkü klasik fıkıh kaynaklarının ele aldığı meseleler, bablar, fasıllar o günün şartlarına göre ve konunun o zaman için ehemmiyetine göre tanzim edilmiştir (Köse, 1996, s. 149). Nitekim tüzel kişilik konusu, hukuk düzeni tarafından bile belirli bir süreç sonunda tanınmıştır.

İslam hukuku literatüründeki kaynaklarda hükmi şahsiyetin (tüzel kişiliğin) kabul edilmediği görüşler mevcuttur. Birçoğu fetva mecmualarında olan bu görüşler özellikle zimmet meselesi etrafında toplanmaktadır. Vakıfların zimmeti yoktur, çünkü zimmet insanlara ait olabilir görüşü bulunmaktadır. Bu sebeple “vakfın borçlanma ehliyeti” olabileceği kabul edilmemektedir (İbn Âbidîn, 2003b, s. 657).

Şirketlerin tüzel kişiliği ile ilgili bir görüş de; akit niteliğinde kurulmaları ve ilgili düzenlemelerin bunun üzerine temellendirilmesinden dolayı bu kurumların tüzel kişiliğe sahip olmadıklarıdır. Şirketlerin akit nazariyesi üzerine temellendirilmesi hususu Orta Çağ boyunca yalnızca Müslüman toplumlarda değil, birçok toplumda bu şekildedir. Çünkü şirketler ortakların varlığıyla vardır. Ortaklardan birinin ayrılması, ehliyet kaybı

ya da ölmesi durumunda şirket akdi sona ermektedir. Modern hukukta ise bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları hükmi şahıslarda bireyler birbirlerini tamamlayan bir bütünün parçaları olmuştur. Bu durumda, bireylerin kendi şahsiyetlerinin bir önemi kalmamakta, birbirleri yerine ikame edilebilmektedirler. Bu husus hükmi şahsiyetin (tüzel kişilik) kendisini oluşturanların varlığından bağımsız olarak var olduğunu göstermektedir. Öte yandan İslam hukukunda ortakların birbirlerinin vekili ve kefili (mufavada) olduğu bilinmektedir. Bu durum ortakların doğrudan bir temsilci olduklarının göstergesidir. Buna binaen de ortakların şirket adına yaptıkları işlemler, tüm ortakları bağlamaktadır. Bu hususun da İslam hukukundaki şirketlerin idari ve temsil açısından tüzel kişiliğe benzer özelliklere sahip olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir (Çırak, 2001, ss. 56–57).

İslamiyet geldiğinde Hz. Peygamber (sav) geçmişte yapılan tüm uygulamaları yasaklamamıştır. Bazılarını yasaklamış, bazılarını düzelterek İslami bir çerçevede devamını sağlamış, bazılarını ise aynen bırakmıştır. Bazı uygulamaların devam ettiriliyor olması Müslümanlıktan önceki örf ve adetlerin tamamen yasaklanmadığını gözler önüne sermektedir. Hükmi bir şahıs olarak nitelendirilen tüzel kişilik meselesinin de Müslümanlar tarafından bilinmemesinin, bu terimin İslam’a uygun olmadığını göstermediği ifade edilmektedir (Çırak, 2001, s. 66). Terim olarak bilinmemesine rağmen, İslam öncesi toplumlarda ortak bir amaç uğruna bir araya gelen insanların olduğu bilinmektedir. İslamiyet’ten sonra da bu durum devam etmektedir. Örneğin, beytü’l-mal bu hususta oldukça önem arz etmektedir. Beytü’l-mal, devlete ait olan malların tümünün bulunduğu ve idare edildiği bir kurumdur (Erkal, 1992, s. 90). Kur’ân-ı Kerîm’de beytü’l-malın gelirlerine ve sarf yerlerine işaret edilmektedir (Enfâl Sûresi: 41; Haşr Sûresi: 6). Burada önemli olan hususun beytü’l-malın ve ona binaen devletin ayrı bir kişiliğe sahip olduğunun kabul edilmesi olduğu ifade edilmektedir (Akgündüz, 1988, s. 8).

Vakıf müessesesi üzerine çalışmaları bulunan Akgündüz, mudarebe şirketlerine de bu pencereden bakılması gerektiği görüşündedir. Bu şirkette ortakların mal karşısında üçüncü şahıs konumunda olmaları, ortaklardan birinin mal alması durumunda hükmen alıcının mudarebe şirketinin olması meselelerini tüzel kişiliğe delil olarak göstermektedir (Akgündüz, 1988, s. 9).

Medeni Hukuk tüzel kişileri üzerine çalışmaları bulunan Hâtemi ise, kişi topluluklarının tüzel kişilik olarak tanınması meselesini araştırmıştır. Bu bağlamda Mecelle’yi ele almış, Mecelle’deki bazı maddelerdeki birden fazla şahsın bazı durumlarda tek bir şahıs sayılması durumunu göz önünde bulundurarak köy gibi bazı kişi topluluklarına hak ehliyeti tanındığı görüşünü ifade etmektedir (Hâtemî, 1979, s. 47). Tüzel kişilik görünümünde olan kişi topluluklarından meslek gruplarını da ele alan Hâtemi, bu hususta İslam hukuku ile Roma hukukunun farkına şu ifadeleriyle dikkat çekmektedir:

“Roma hukuku kişi topluluklarına tüzel kişilik tanımaya ve bunlara yapılan kazandırmalar sonucunda meydana gelen mal topluluklarına ayrı kişilik tanımayıp bu tüzel kişiliğin (kişi topluluğunun) mal varlığı saymaya eğilimlidir. Buna karşılık İslam hukuku vakıf kurumu aracılığı ile mal topluluklarına tüzel kişilik tanımak ve kişi topluluklarını ayrı bir tüzel kişilik olarak tanımayıp bu mal topluluğundan yararlananlar olarak göstermek eğilimindedir.”

Hayrettin Karaman bu konuyu etraflıca ele alarak “tüzel kişilik” kavramının var olduğunu ifade etmektedir. Karaman, modern hukuktaki tüzel kişilik tanımına tam uyan İslami müesseseler olduğunu, bu müesseselerin de beytü’l-mal, vakıf, devlet ve şirketler olduğunu belirtmektedir. Modern hukuk şirketleri ticari şirketler ve âdi şirketler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ticari şirketler Türk Ticaret Kanunu’nda yer alan kollektif, anonim, komandit, limited ve kooperatif şirketleridir. Ticari şirketler tüzel kişilerdendir (TTK, m. 124-125). Âdi şirketler ise “iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleştirmeyi üstlendikleri” ortaklıktır (TBK, m. 620). Âdi şirketlerin tüzel kişiliği bulunmamaktadır çünkü kanun bu şirketlere tüzel kişilik tanımamıştır (Oğuzman & Barlas, 2021, s. 162). Bu şirkette ortaklar tasarruflarından sorumludur. Karaman bu ortaklıklarda şirket temsilcisinin olmadığını belirtmektedir. Kanun koyucuların ve hukuk alimlerinin toplumu tanzim ederken içerisinde bulundukları ictimai ve iktisadi yapıyı ve bunun yanında ihtiyaçlarını dikkate aldığını belirten Karaman, geçmiş dönemlerde şirketleri tüzel kişilik olarak görmenin gerekli olmadığını ifade etmektedir. Bugün tüzel kişiliğe sahip kurumlar geçmişte mevcut olsaydı, fakihlerin ilgili tüzel kişilik hükümlerini kabul edeceğini belirtmektedir. Nitekim İslam hukuku devlet, beytü’l-mal ve vakıf gibi kurumların ilgili hükümlerini kabul etmektedir (Karaman, 2001, s. 268).

Çırak “İslam Hukuku’nda Hükmi Şahsiyet” isimli tez çalışmasında İslam hukuk tarihinde bazı kurumların zimmeti olduğunu belirtmektedir. Bu hususun özellikle vakıf hukukunda kendisini gösterdiğini belirten Çırak, konuyu genel bir çerçevede ele almakta ve içerisinde bulunduğumuz çağın ihtiyaçları neticesinde devlet, dernek, vakıf ve şirket gibi hem ictimai hem siyasi hem iktisadi topluluklara tüzel kişilik tanınması gerektiği sonucuna varmaktadır (Çırak, 2001, s. 177).

Hükmi şahsiyet üzerinde çalışan Köse’ye göre ise, İslam hukukunda tüzel kişilik meselesi “zimmet” hususu temelinde ele alınmaktadır. Buradaki asıl husus, zimmetin insanları borçlu ve alacaklı kılan bir şey olmasıdır. İslam hukuk tarihinde insanlar hak ve borçlara ehil varlıklardır. İnsanlar dışında hakları ve borçları olan kurumlardan söz edilmemiştir çünkü böyle kurumlara ihtiyaç olmamıştır. Ancak zaman içerisinde ihtiyaçlar neticesinde beytü’l-mal, vakıf gibi hükmi olarak şahsiyet kazanabilecek kurumlar oluşturulmuş ve bu kurumların da belirli haklara sahip olabilmesi kişiliklerinin olmasına bağlanmıştır. Bu kurumlar gerçek kişiler gibi yükümlülük altına girebilir. Manevi şahsiyet olarak hakiki şahıslar gibi kabul edilir (Köse, 1996, s. 151). Bu açıdan çağdaş İslam hukukçularının bir kısmının zimmet teriminin tüzel kişilik meselesini de içine alabileceği düşüncesinde oldukları görülmektedir (E. S. Kaya & Hacak, 2013, s. 427).

Netice itibarıyla “tüzel kişilik” meselesine İslam hukukçularının ölçülü yaklaştığı görülmektedir. Bu yaklaşımda bu terimin batı menşeli olmasının büyük payı vardır. Fakat geçmişten günümüze birçok şey sürekli bir biçimde zorunlu olarak değişmektedir. Günümüz toplumunun içerisinde bulunduğu iktisadi ve ictimai yapı göz önüne alındığında, tüzel kişiliği tamamen reddetmek kanaatimizce yerinde olmayacaktır. Tüzel kişiliği belirli kurumlarda belirli kurallarla kabul etmek, İslam hukukunun kaidelerini değiştirmek anlamına gelmemekte, bilakis zamanın değişmesiyle hükümlerin değişebileceği kaidesine örnek teşkil etmektedir.

1.2.7. Tarihten Günümüze Mudarebe Uygulamaları

Mudarebe ortaklığı uygulamalarının varlığı İslam’dan öncesine dayanmaktadır. Bir tarafın emek, diğer tarafın ise sermaye koyarak kurmuş oldukları bu ortaklık İslamiyet ile birlikte kullanılmaya devam edilmiştir. Fakihler tarafından mudarebe ortaklıkları, klasik şirket türleri arasında değil çoğunlukla müstakil olarak ele alınmıştır. Günümüzde

mudarebe ortaklıkları varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu bölümde tarihten günümüze mudarebe uygulamaları ele alınacaktır.

Mudarebe ortaklığı menşe bakımından İslamiyet öncesine dayanmaktadır. Bu ortaklık, farklı uygarlıklarda değişik formlarla uygulanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Milattan yaklaşık iki bin sene önce yaşadığı bilinen Kral Hammurabi'nin kanunname metinlerinde mudarebe ortaklığına çok benzer uygulamalara rastlanmaktadır (Köse, 2002, s. 159). Roma hukukunda da mudarebeye benzeyen uygulamalar olduğu bilinmektedir (Turkish Financial History from the Empire to the Present, 1999). Mudarebe ortaklığı İslam öncesi Arap toplumunda var olan bir uygulamadır. Arap Yarımadası tarım ve ziraata elverişli topraklara sahip olmadığından Mekke toplumu ticaretle geçimini sağlamaktadır. Mekke'nin konum olarak Bizans, Pers ve Yemen bölgeleri arasında merkez olarak bulunması bu bölgeyi ticari olarak daha da önemli bir hale getirmektedir. Bu bölgedeki birçok kişi ise ortaklık kurarak gelir etmektedir (Köse, 2002, s. 160). Bu kişilerden birisi de Peygamber Efendimizin eşi Hz. Hatice'dir. Hz. Hatice ticaretle uğraşan, ticaret kervanlarına sahip olan varlıklı bir kadındır. Çevresi tarafından "tahire" ve "tacire" olarak bilinen Hz. Hatice, güvenilir kişilerle ortaklık anlaşması yapmaktadır ve Hz. Muhammed ile böyle bir anlaşma ile ticaret ortaklığı yapmışlardır (Hamidullah, 1980, ss. 61–62; İbn İshak, 1981, s. 59; Kandemir, 1997, s. 465). Bu ortaklıkta Hz. Muhammed mudarib, Hz. Hatice ise sermayedar konumundadır. Hz. Muhammed, Hz. Hatice'nin sermayesi ile farklı şehirlere gidip kazanç sağlamış ve kâr aralarında bölüşülmüştür. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in İslam'ın gelişiyle birlikte İslam'daki ilk mudariblerden olduğu bilinen bir gerçektir. Mudarebe ortaklığının Hz. Peygamber tarafından bizzat kurulan bir ortaklık olması, bu ortaklığın meşruiyeti hususunda önemli bir delildir. Hz. Hatice'nin yaşadığı dönem Orta Çağ'ın karanlık dönemi olarak adlandırılan bir dönemdir. Bu çağda Hz. Hatice'nin nüfuzu, İslam öncesi Arap toplumunda kadınların da sosyal hayatta olabileceğini ve Hz. Hatice'nin kadınların ticaretteki yerini göstermek açısından oldukça önemlidir.

Mudarebe, sahabeler tarafından da uygulanan bir ortaklıktır. 7. yüzyılda Irak'ta Basra valisi Ebû Mûsa el-Eş'arî, hazineye ait olan vergileri Hz. Ömer'e göndermek için oğullarına vermiştir. Hz. Ömer'in oğulları onunla mal alıp-satarak kâr elde etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer önce hem kârı hem de ana parayı oğullarından istemiş, sonrasında bu hususta mudarebe hükümlerini uygulamış ve elde edilen kârı oğulları ve

hazine arasında paylaştırmıştır (Kâsânî, 2003, s. 4; Serahsî, 1978, s. 18). Bunun yanı sıra Hz. Osman'ın da parasını mudarebe yoluyla işlettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe, Abdullah b. Me'sûd, Abdullah b. Amr gibi sahabeler yetimlerin mallarını mudarebe yoluyla işletmişlerdir. Yine Hz. Abbas'ın malını mudarebe ile birine verdiği ve malı ile ilgili şartlar koyduğu, Hz. Peygamber'in bu olayı duyunca hoşuna gittiği gelen rivayetler arasındadır (Kâsânî, 2003, s. 4; Merginânî, 2008, s. 275; Serahsî, 1978, s. 18). Kronolojik olarak devam edilecek olursa, tâbiîn dönemini izleyen tebeu't-tâbiîn döneminde Süfyân es-Sevrî'nin mudarib olarak Yemen'e gittiği, aynı süreçlerde Abbasîler Dönemi'nde de mudarebe ortaklıklarının kurulması, bu ortaklığın uygulama alanının zamanla arttığını göstermektedir (Gedikli, 2018, s. 65). Tüm bu uygulamalar, mudarebe işlemlerinin İslamiyet öncesi dönemden başladığını ve İslamiyet sonrası dönemde de devam ettiğini göstermektedir. İslam medeniyetlerindeki uygulamalar süreç içerisinde farklı medeniyetlere de örnek teşkil etmiş, diğer toplumlar tarafından da uygulanmıştır. Fatımîler ve Eyyübîler Dönemi'nde sinagoglarda ya da mezarlıklardaki depolarda Geniza belgeleri¹⁶ adı verilen vesikalarda yazılanlar bunu kanıtlar niteliktedir (Udovitch, 1970; Gedikli, 2018, s. 65). Özellikle Yahudiler'in Kahire Geniza'sında Orta Çağ İslam tarihiyle ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır (Olgun, 2013). Bu vesikalarda ticari faaliyetler de ele alınmıştır. Bu faaliyetlerin özellikleri ve şartları itibarıyla İslam hukukundaki mudarebe ortaklıkları olduğunu söylemek mümkündür (Goitein, 1964, ss. 319–320).

Mudarebe uygulamaları zamanla yayılmış, Mısır'da ve Tunus'ta bu ortaklık örneklerine çokça rastlanmıştır (Goitein, 1964, s. 321). Buradaki tacirler ve deniz ticaretinin gelişmesiyle birlikte mudarebe İran, Afrika, Çin, Habeşistan, Hint Okyanusu, İspanya, Rusya, Polonya, İskandinavya, İngiltere ve İzlanda gibi birçok bölgede yayılmaya devam etmiştir (Gedikli, 2018, s. 67). Tüm bu gelişmeler Orta Çağ'da İslamiyet'in sosyal hayata olduğu kadar ticari hayata da etki ettiğini ve ticareti geliştirdiğini göstermektedir. Mudarebe ortaklığını Orta Çağ'da kurulan diğer ortaklıklardan farklı kılan en önemli unsur, mudarib olan tarafın zarar edildiği durumda parasal sorumluluk taşımamasıdır. Bu durumda rabbu'l-mal ortaklığa yatırdığı kapital kadar sorumludur. Rabbu'l-malın yatırdığı kadar sorumlu olması, iktisat tarihinde “sınırlı sorumluluk” nosyonunun doğuşu

¹⁶ Sinagog ya da mezarlıklarda bulunan, kullanılmayan belgelerin üzerlerinde yazılı olabilecek Allah'ın adına saygısızlık edilmesin diye dini törenle gömülmeden önce saklanıldığı depolardır.

olarak bilinmektedir (Çiller & Çizakça, 1989, s. 7). Sınırlı sorumluluk, ortakların sorumluluğunun koydukları sermaye nispetinde olması anlamına gelmektedir. Örnek verilecek olursa, mudarebe ortaklıklarında zarar edilmesi durumunda zarar önce kârdan karşılanmakta, kârın zararı karşılamadığı durumda ise sermaye sahibi koymuş olduğu ana paradan zararı karşılamaktadır. Bu durumda mudaribin zararı emeğinin karşılığını alamaması olmaktadır (Kallek, 2005, s. 362).

Mudarebe uygulamalarının Osmanlı Dönemi'ndeki örnekleri ise bu ortaklığın 16. yüzyıldan itibaren uygulamada olduğunu göstermektedir (Gedikli, 2018, s. 68). Osmanlı Devleti'nde ortaklık uygulamalarına iltizam ve mukataalarda rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra farklı iş kollarında ticaret yapan kimseler de ortak olabilmektedir. Mudarebe ortaklıkları ise çoğunlukla sermaye sahipleri ile gemiciler arasında kurulmaktadır (Gedikli, 2018, ss. 110–111). Bu uygulamalar fetvalar aracılığıyla günümüze gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde fetvalar yalnızca hukukî meseleleri değil, toplumun sosyal, dini, iktisadi açıdan karşılaştıkları birçok meseleyi içermektedir (İnanır, 2020, s. 46). Osmanlı fetva literatüründe mudarebe, klasik fıkıh literatüründe olduğu gibi diğer şirketlerden ayrı müstakil olarak ele alınmıştır. Bu fetvalar çoğunlukla uygulama sırasında karşılaşılan rabbu'l-malın şartları, sermayenin teslimi, sermayenin zayi olması, ortaklarla ilgili problemler ve elde edilen kârın paylaşımı gibi hususlar ve bu hususların çözümlerini içermektedir (İnanır, 2020, s. 38). Osmanlı Devleti'nde 16. ve 17. yüzyılda mudarebenin Müslümanlar arasında da zımmîler arasında da oldukça yaygın bir uygulama alanı olduğu görülmektedir (Gedikli, 2018, s. 334). Mudarebe ortaklığı genellikle uzun mesafeli ticaretlerde kullanılmaktadır. Fakat mudarebe için yalnızca uzun mesafeli ticarete kullanılır demek doğru olmayacaktır (Gerber, 1981). Bu ortaklık öncelikle deniz ticareti ile uğraşan gemi reisleri olmak üzere bunun yanında vezirler, tacirler, askerler ve kadınlar gibi doğrudan ticaretle ilişkisi olmayan kişilerin de paralarını değerlendirdikleri bir uygulama olarak toplum arasında önemli bir yer edinmiştir (Gedikli, 2018, s. 335). Burada para vakıfları meselesine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Para vakıfları (vakfu'n-nukûd), vakfeden kişinin hayrî bir amaç için belirli miktarda parasını veya gayr-i menkul ile beraber belirli miktar parasını vakfetmesi ile meydana gelen müesseselerdir (Gedikli, 2012, s. 34). Bu vakıfları diğer vakıflardan ayıran unsur, vakfın mal varlığının tümünün ya da bir kısmının nakit para şeklinde vakfedilmesidir (T.

Özcan, 2003, s. 10). Paraların vakfedilmesi, Osmanlı Devleti’nde geniş bir uygulama sahası bulmuştur. Para vakıfların kuruluşunun geçerliliği, bu vakıfların bağlayıcılığı gibi meseleler ile vakıf hukukunun çokça tartışılan bir konusu olmuştur. Mudarebe ortaklığında zarar edildiği takdirde zarara rabbu’l-malın katlanacak olması durumu vakfedilen parayla mudarebe işleminde paranın helak olma ihtimalini ve vakıf paranın devamlılığının sağlanması problemlerini ortaya çıkarmakta, bu da para vakfı yöneticilerini mudarebe usulünden uzak tutmaktadır (Gedikli, 2012, s. 41). Üsküdar’daki para vakıflarının 70 yıllık süredeki farklı yıllarını baz alıp inceleyen “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri” isimli çalışma vakıfların muamele-i şer‘iyye, bey bi’l-istiğlal ve ferağ bi’l-istiğlâl akitleri ile nakitlerini işlettikleri, vakıf işletiminde mudarebe ve bidâa gibi usulleri kullanmadıklarını ortaya koymaktadır. Binlerce arşiv belgesinin tarandığı bu çalışma, para vakıflarının mudarebeyle borç verdiklerine ilişkin kesin bir kayda rastlanmadığını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir (S. Kaya vd., 2017, ss. 59–60).

Mudarebe ortaklığı yüzyıllar boyunca hem İslam medeniyetlerinde hem diğer medeniyetlerde farklı isimlerle uygulanmaktadır (Köse, 2002, s. 170). Bunlardan biri de Orta Çağ Avrupası’nda en yaygın olan iş ortaklığı olan “commenda”dır. Commenda ortaklığının kökenleri çokça tartışılmıştır (Çizakça, 1999, s. 9). Commenda, yatırımcının (ya da yatırımcıların) sermayesini (ya da malını) işletmeciye vererek, bu işletmecinin kendisine verilen sermaye ile ticaret yapmasıdır. Ticaret sonucunda ana para ve üzerinde anlaşılan kâr payı yatırımcıya verilmektedir. İşletmeci de emeğinin karşılığını kârdan pay olarak almaktadır. Bu sistem, ödünç vermenin avantajlarını ortaklık kurmanın avantajlarıyla bir araya getirmektedir. Kuruluşu ve yapısı itibarıyla mudarebeye oldukça benzeyen commenda uygulamasında da işletmeci (mudarib) zarar olması durumunda tıpkı mudarebe ortaklığındaki gibi sorumlu değildir. Mudarebe gibi commenda da uzun mesafeli ticarete elverişlidir (Udovitch, 1970, ss. 171–173). İslamiyet’in gelmesinden birkaç yüzyıl sonra Kuzey Afrika ile İtalya limanları arasındaki ticaret ve Haçlı seferlerinin Müslüman olan toplumlarla karşılaşması gibi etkenler Müslümanlar ile Avrupalıların ticari ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur (Köse, 2002, s. 147). Tüm bu sebepler ise bu ortaklığın İslam toplumlarından İtalya’ya yayılmasını ve Orta Çağ Avrupa ticaretinin genişlemesini sağlamıştır (Udovitch, 1970, ss. 171–173). Commendanın menşei hususunda geniş araştırmalar yapan Goldschmidt, o dönemdeki deniz

ticaretlerinde kâr bölüşümünün olmamasının düşünölemeyeceğini belirtmektedir. 7. yüzyılda commendanın Müslömanlar arasında uygulandığını kabul etmektedir (Goldschmidt, 1891, s. 255). Bu alanla ilgili birçok çalışma yapan Udovitch de kırâz olarak ifade ettiğı mudarebeyi, sonraki dönemde commenda olarak bilinen ve temel özelliklerinin tümünü içeren ticari bir uygulamanın eski örneğı olarak ifade etmektedir (Udovitch, 1962, s. 207). Commendaya benzer uygulamalar görölse de hiç şüphesiz Avrupa’da commenda olarak bilinen bu ortaklık, İslam’da mudarebe olarak tanımlanan ortaklıktır (Çiller & Çizakça, 1989, s. 9). Bir uygulamanın farklı coğrafyalarda farklı isimlerle kullanılması temelde aynı olmadıklarını göstermemektedir.

Mudarebe ortaklığına benzeyen bir diğör uygulama ise venture capitaldir. Venture capital, günümüzde yeni fikirler üreten yetenekli girişimcilere projelerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan kaynağı sağlayamaya yönelik alternatif bir finansman yöntemidir (İştar, 2013, s. 183). Son yıllarda hükümetler büyümeyi ve istihdamı artırabilmek için girişimciliğı teşvik etmektedir (Lerner & Joacim, 2013, s. 153). Türkiye’de risk sermayesi olarak tanımlanan bu sistem, girişim yapmak isteyen kimselerin finansman zorluklarını bertaraf edebilmek ve onlara uzun vadeli yatırımlarda finansman sağlamak amacını taşımaktadır. Modern olarak risk sermayesi yöntemi ile ilk şirket 1946’da “American Research and Development” ismiyle kurulmuştur. Bu şirketin kurucularının asıl hedefi bir şirket değil, risk sermayesi endüstrisi kurmak olmuştur (Hsu & Kenney, 2005, ss. 13–14). American Research and Development ile beraber bu gibi yatırımlar kurumsal olarak bir nitelik kazanmıştır (İpekten, 2006, s. 387). Risk sermayesinin temeli ortaklığa dayanmaktadır. Bu ortaklığın bir tarafını bilimsel gelişmeleri uygulanabilir teknolojilere dönüştürebilme potansiyeline sahip girişimciler, ortaklığın diğör tarafını ise girişimcilere inanan, onlara destek olup finanse eden risk sermayedarı oluşturmaktadır (İpekten, 2006, s. 389). Risk sermayesinin temelinin mudarebe ortaklığı olduğuna dair birçok araştırma bulunmaktadır. Bu konuda oldukça fazla çalışması bulunan Çizakça, bu iki uygulamanın ilkelerinin ve işleyişinin bu kadar benzemesinin tesadüfi olmadığına, risk sermayesinin mudarebe gibi tarihi süreci olan ortaklıkların evrim geçirmiş hali olduğuna dikkat çekmektedir (Çizakça, 1999, s. 49). Döndüren ise, mudarebenin Avrupa’ya commenda adıyla geçtiğini ve gelişimini tamamlayarak ABD ve Avrupa ölkelerinde risk sermayesi şirketleri olarak uygulamalara devam edildiğini ifade etmektedir. Girişimci şirket mudarib, risk sermayesi şirketi ise sermayedar tarafını oluşturmaktadır (Döndüren, 1992,

s. 30). Bu konu üzerine araştırmaları olan Dar ve Presley ise ABD ve İngiltere başta olmak üzere diğerk Avrupa ülkelerinde uygulanan risk sermayesinin mudarebenin modern bir örneği olduğunu ifade etmektedir. Mudarebenin Batı versiyonu olarak tanımladıkları risk sermayesinin özünün İslami esaslara uygun olduğunu ve girişimciler ile sermayedarlar arasında bir denge oluşturduğunu ifade etmektedirler (Dar & Presley, 2000, s. 6). Bayındır ise bu hususta girişimcilik sermayesi uygulamasının Amerika'daki gibi 1946 yılında başlatılmasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Girişimcilik sermayesinin bir emek-sermaye ortaklığı olduğunu ve emek-sermaye ortaklığı düşüncesinin de Hz. Peygamber'den (sav) öncesine kadar uzanan tarihe sahip olduğunun altını çizmiştir. Girişim sermayesi ile mudarebenin birçok benzerliği olduğunu belirtmiş ve bu benzerlikleri açıklamıştır (Bayındır, 2005, s. 112). Risk sermayesiyle ilgili Türkiye'deki çalışmalar 1980'li yılların sonuna doğru başlamıştır (Beşkardeşler, 2010, s. 61; İpekten, 2006, s. 388). Bu model, girişim yapmak isteyenlere destek olarak piyasada ürün çeşitliliğinin artmasını sağlamaktadır. Görüldüğü üzere risk sermayesi yapısı ve işleyişi bakımından mudarebeye benzemektedir. Bu ortaklıkların farklı ekonomik yapılanmalarda yer edinmesi, mudarebenin uygun mâli araçlarla desteklendiği takdirde ne kadar önemli bir finansman yöntemi olduğunu gözler önüne sermektedir (Kumaş, 2006, s. 381). Türkiye'de bu modelin geliştirilmesinin, mudarebe ortaklıklarının finans kurumlarında artırılmasıyla yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Değerlendirme

İktisat tarihinde mudarebe, en iyi bilinen ve en kapsamlı anlamda kullanılan İslami iş ortaklık türüdür (Çizakça, 1999, s. 4). Bu ortaklığın, Yahudi ve Roma hukukunda benzer uygulamaları olmasına rağmen, asıl gelişimini İslamiyet ile tamamladığı belirtilmektedir (Gedikli, 2018, s. 333). Bu ortaklık zaman ağıısından da mekân ağıısından da oldukça geniş bir etki alanına sahiptir. Günümüzde mudarebe ortaklıkları katılım bankaları aracılığıyla kurulmaktadır. Katılım bankalarının üzerine bina edildiği en önemli nosyonlardan biri emek-sermaye ortaklığı yani mudarebedir.

Bu bölümde İslam hukukunda mudarebe ortaklığı, şartları, kâr-zarar paylaşımı, mudarebenin çeşitleri vb. hususlar ele alınmıştır. Mudarebe ortaklığının tarihten günümüze beşeri tecrübelerle değişime ve dönüşüme uğradığını söylemek mümkündür. Mudarebe ortaklığının gelişmesi ve uygulama alanının artması, geçmişteki deneyimlerin

bilinmesiyle yakından ilgilidir. Mudarebenin tarihi tecrübesine vâkıf olunması bu ortaklığın günümüze göre şekillendirilmesine ve gelecekte bu uygulamalara dair bir yol haritası çizilmesine katkı sağlayacaktır.

Mudarebenin geçmişten günümüze seyrini ortaya koymak, klasik mudarebe ve çağdaş mudarebe arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarabilme açısından da önemlidir. Bu noktadan hareketle mudarebe ortaklıklarının günümüz uygulamaları, çağdaş fetva literatüründe mudarebenin nasıl ele alındığı ve katılım bankalarındaki mudarebe uygulamalarına dair yapılandırılmış görüşmeler ve bu görüşmelerin analizleri ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2. BÖLÜM: MUDAREBE VE GÜNÜMÜZ UYGULAMALARI

Mudarebenin günümüzdeki uygulamaları, klasik fıkıhtaki mudarebe akitlerinden ayırt edilmesi amacıyla, çağdaş mudarebe olarak ifade edilmektedir. Çağdaş mudarebe, birden fazla yatırımcının fonlarını, yatırıma çevirmesi amacıyla gerçek ya da tüzel bir kişiye vererek kurmuş oldukları ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Günümüz katılım bankalarında uygulanan bu yöntemde mudarib olan katılım bankası çoğu durumda tarafların çıkarlarını gözetmeye uygun gördüğü yatırımları değerlendirmekte serbest bırakılır (IIFA, 2001). Bunun yanı sıra katılım bankaları özel fon havuzları ile de müşterileri ile mudarebe akdi gerçekleştirebilmektedir. Katılım bankalarının fon kullandırma tarafında ise bankanın sermayedar, müşterinin mudarib olarak yer aldığı mudarebe ortaklığı yöntemi bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma tarafındaki mudarebe yöntemleri ele alınmaktadır.

2.1. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemi Olarak Mudarebe Uygulamaları

Katılım bankacılığı, bankacılık faaliyetlerini faizsizlik prensibine uygun gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esaslarına göre fon toplayan ve ticaret, ortaklık ve finansal kiralama vb. yöntemlerle fon kullandıran sistemdir (TKBB, 2022a). Katılım bankaları yatırımcıların tasarruflarını toplayarak bu tasarrufları farklı yatırımlarla değerlendirmektedir.

Katılım bankalarında üç hesap aracılığıyla fon toplanmaktadır: Bunlar özel cari hesaplar, katılma hesapları ve özel fon havuzlarıdır. Özel cari hesaplar, katılım bankalarında açılan, istenildiği zaman kısmen veya tamamen geri çekilebilme özelliği olan ve hesap sahibine herhangi bir getirisi olmayan fonların oluşturmuş olduğu hesaplardır. Gerçek ya da tüzel kişi adına açılabilen bu hesaplar, Türk parası veya kambiyo¹⁷ mevzuatı çerçevesinde konvertibl¹⁸ olarak döviz cinsinden olabilmektedir. Özel cari hesapların açılışında limit sınırı bulunmamaktadır (Hazıroğlu vd., 2019, s. 171). Özel cari hesapların her bir kişi için 400 bin Türk Lirasına kadar olan kısmı TMSF tarafından sigorta kapsamındadır (TMSF, 2023). Bu hesap türlerinin yanında zaman içerisinde Altın Hesapları da açılmaya

¹⁷ İki farklı ülke parasının birbiriyle değiştirilmesidir.

¹⁸ Dönüşebilen.

başlanmıştır. Altın hesapları özel cari hesapları ve katılma hesapları olarak açılabilmektedir. Katılım fonlarından para cinslerine göre ve vadelerine göre zorunlu karşılık oranları ismiyle TCMB tarafından blokaj¹⁹ yapılmaktadır. Bu oranlar ise uygulanan farklı para politikaları ile değişebilmektedir (Hazıroğlu vd., 2019, s. 170).

Katılım bankalarının fon toplama tarafında mudarebe olarak gerçekleştirilen uygulamalar şunlardır:

1. Katılma Hesapları
2. Özel Fon Havuzları

2.1.1. Katılma Hesapları

Katılım bankaları faizsizlik prensibine dayanmaktadır. Bu bankalar İslami esaslar doğrultusunda ticareti ve yatırımları finanse etmektedir. Katılım bankacılığının hareket noktası, üretime, yatırıma, hizmete ve ticarete dahil olarak tasarrufları para olmaktan çıkararak, bir üretim faktörü haline dönüştürebilmektir (Tunç, 2013, s. 115). Katılım bankaları bu amaçla katılma hesapları aracılığıyla fon toplanmaktadır. Bu başlıkta katılım bankalarının fon toplama tarafında bulunan mudarebe akitleri, katılma hesapları ismi ile ele alınacaktır.

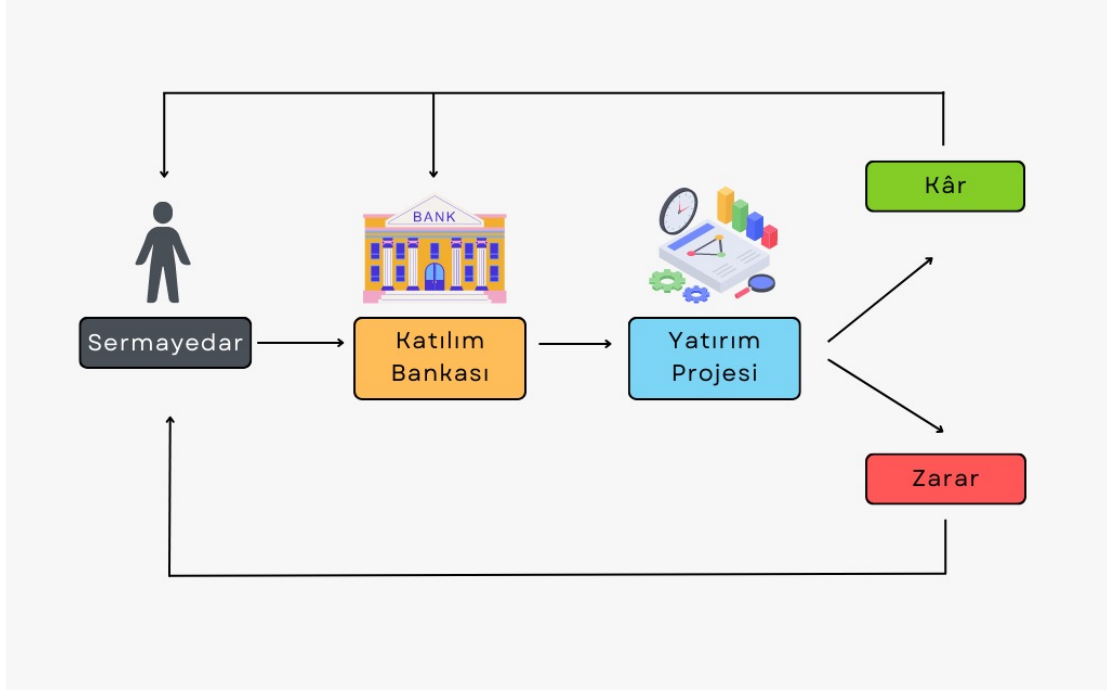
Katılım bankalarında katılma hesapları mudarebe akdi çerçevesinde açılmaktadır. Bu hesaplar mudarebe akdi olduklarından dolayı, mudarebenin esasları ve hükümleri katılma hesapları için de geçerlidir. Katılım bankalarının ana yapısını oluşturan kâra ve zarara katılma hesaplarıdır. Katılım bankalarına yatırılmış olan fonların, bu kurumlar tarafından kullandırılmasından oluşacak kâra ortak olunan ve zarara katılan yatırım hesaplarıdır. Bu hesapların özellikleri aşağıda verilmektedir (Hazıroğlu vd., 2019, ss. 171–172):

- a. Katılma (yatırım) hesapları gerçek ve tüzel kişi adına açılabilmektedir.
- b. Katılma hesaplarının açılışında limit sınırı yoktur.
- c. Katılma hesaplarında ana paranın geri ödenmesi taahhüt edilmemektedir.
- d. Katılma hesaplarında önceden belirlenen herhangi sabit bir getiri taahhüt edilmemektedir.

¹⁹ Bankacılıkta bir varlığın yetkili otoritelerin izni olmadan sahibi tarafından kullanılamaması durumudur.

- e. Katılma hesaplarında yatırılmış olan paranın işletilmesi sonucunda oluşan kâr paylaşmakta, zarar sermayedar tarafından tazmin edilmektedir.
- f. Katılma hesapları Türk Lirası, döviz ve altın cinsinden açılabilir.
- g. Katılma hesapları vadeli hesaplardır. 1 ay vadeli, 3 ay vadeli, 6 ay vadeli, 1 yıla kadar vadeli ve 1 yıl ve daha uzun vadeli olarak açılabilir. Bunun yanı sıra katılma hesapları 1 aydan uzun olmak şartıyla “kırık vadeli” olarak da açılabilir. Bu hesaplarda vadeden önce en fazla iki kez ve toplamda anaparanın % 50’sine kadar kısmi çekim yapılabilir. Bu hususların dışına çıkıldığı ya da hesabın vadesinden önce kapatıldığı durumlarda, hesap için vade başlangıcından itibaren ödenen kârın %50’si geri alınmaktadır. Bunun yanı sıra bu tür hesaplar için oluşacak olan kâr payı anaparaya eklenememektedir. Bu kâr payı ayrı olarak özel cari hesaba aktarılmaktadır.
- h. Katılma hesaplarında toplanan fonların kullanılması sonucunda oluşacak olan kâr oranları katılım bankaları tarafından belirlenmektedir. Zarar, sermayedar olan katılma hesabı sahibi tarafından karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra katılma hesabı sahibi olan müşterinin, hesabın işletilmesi sonucu oluşabilecek zararı, yatırdığı meblağdan fazla olamamaktadır.
- i. Katılma hesaplarındaki fonların kullanılması sonucu zarar olması durumunda, katılım bankaları, hesap sahiplerine kâr payı dağıtamaz.
- j. Katılma hesaplarının her gerçek kişi için 400 bin Türk Lirasına kadar olan kısmı TMSF tarafından sigorta kapsamındadır (TMSF, 2023).

Bireylerin sermayedar, katılım bankalarının mudarib olduğu katılma hesapları yolu ile kurulan mudarebe ortaklıkları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1: Bireylerin Sermayedar Olduğu Katılma Hesapları Yolu ile Mudarebe Ortaklıkları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Katılım bankalarının mudarib olduğu mudarebe işlemlerinde banka, kendine verilen sermayeyi dini açıdan meşru olan alanlarda işletmektedir. İşlem sonucunda elde edilmiş olan kâr, başlangıçta belirlenen kâr paylaşım oranına göre dağıtılmaktadır.

Banka emek-sermaye ortaklığı esaslarına göre yatırımcılardan sermaye alır. Yatırım sahipleri (bankanın müşterileri) kurumu yetkilendirir. Katılım bankaları bu yetki ile bu fonu uygun gördüğü alanlarda işletmektedir. Bankanın mudarebe sermayesini doğrudan kendisinin işletmesi klasik fıkıhtaki müfred mudarebe tasnifine girmekte, bankanın mudarebe sermayesini işletmecilere kullandırması ise klasik fıkıhtaki mürekkeb yani alt mudarebe tasnifine girmektedir (Kalkan, 2020, s. 56). Bu açıdan katılım bankalarındaki katılma hesaplarının alt mudarebe yolu ile işletildiğini söylemek mümkündür. Banka katılma hesaplarının yatırıldığı ilk mudarebe işleminde mudarib konumundadır. Sonrasında bu fonları işletirken ise sermayedar konumuna geçmektedir. Katılım bankası fon kullandırdığı işletmecilere karşı rabbu'l-mal, fon kullanan işletmeciler ise ikinci mudarib olmaktadır.

Klasik fıkıhta olduğu gibi günümüz katılım bankaları uygulamalarının emek-sermaye ortaklığı da mutlak ve mukayyed olarak ikiye ayrılmaktadır (AAOIFI, 2018, ss. 966–967):

1. Mutlak emek sermaye ortaklığında yatırım sahibi olan müşteriler, bankayı belli bir proje veya yatırım programı ile kayıtlamazlar. Bu ortaklıkta müşteriler, bankayı sermayeyi yatırıma dönüştürmesi için yetkilendirirler. Hesap sahipleri ile kurum, yatırım sonucunda oluşacak olan kâra ortaktır. Kâr paylaşım oranı akit yapılırken taraflarca belirlenebilmekte ya da kurumun kabul ederek kullanıma sunmuş olduğu katılma hesabına yatırım yapılabilir. Zarar, sermayedeki paylarına göre hesap sahipleri tarafından karşılanmaktadır. Kurum kasıt, kusur ya da ihmal yapmışsa zararı kurum üstlenir. Türkiye’de katılım bankalarındaki katılma hesapları büyük çoğunlukla mutlak mudarebe kapsamındadır.
2. Mukayyed olan emek sermaye ortaklığında yatırım sahibi olan müşteriler, bankayı belli bir proje veya yatırım programı ile kayıtlamaktadırlar. Bu ortaklıkta da hesap sahipleri ile kurum yatırım sonucunda oluşacak olan kâra ortaktır. Kâr paylaşım oranı akit yapılırken taraflarca belirlenebilmekte ya da kurumun kabul ederek kullanıma sunmuş olduğu katılma hesabına yatırım yapılabilir. Zarar, sermayedeki paylarına göre hesap sahipleri tarafından karşılanmaktadır. Kurum kasıt, kusur ya da ihmal yapmışsa zararı kurum üstlenir. Türkiye’deki katılım bankalarının proje bazlı özel fon havuzu katılma hesapları mukayyed mudarebe kapsamında değerlendirilebilir.

Mudarebe yapılırken, katılma hesabının sahiplerinin varlıkları ile ortakların varlıkları eşit bir biçimde yatırıma dönüştürülmektedir. Kurum farklı bir uygulama yapacağı takdirde bunu açıklamalı ve bu hususla ilgili düzenleyici şartlara uymalıdır (AAOIFI, 2018, s. 967). Katılma hesapları şu şekilde işletilmektedir (Hazıroğlu vd., 2019, s. 172):

1. Katılma hesabı açmak isteyen müşteri katılım bankasına başvurur.
2. Müşteri ve banka arasında emek-sermaye ortaklığı akdi imzalanır.
3. Müşteri, katılma hesabına para yatırır.

4. Müşterinin yatırdığı paradan zorunlu karşılık²⁰ ve ankes²¹ düşülür.
5. Kalan para katılım bankası tarafından fon olarak kullanılır.
6. Elde edilmiş olan kâr önceden belirlenmiş olan oranlarda paylaştırılır.
7. Kâr dağıtım sistemi çalışır ve yeni birim değer hesaplanır.
8. Brüt kârdan gelir vergisi stopaj²² kesilir ve Maliye Bakanlığı'na yatırılır.
9. Stopajdan sonra kalan net kâr katılma hesabına eklenir.
10. Net kâr eklenen bakiye, tekrar havuza girer.

Tablo 1: Cari Hesap Katılma Hesabı Karşılaştırması

Cari Hesaplar	Katılma Hesapları
Kurumun müşterilerden yatırım amaçlı olmaksızın almış olduğu meblağlar bu hesaplarda tutulmaktadır.	Kurumun müşterilerden yatırım amaçlı almış olduğu meblağlar bu hesaplarda tutulmaktadır.
Bu hesaplara yatırılmış olan meblağlar, kurumun tazmin sorumluluğunu üstlenmiş olduğu borçlar olarak değerlendirilir.	Bu hesaplar emanet hükmündedir. Kurumun kasıt, kusur ve ihmali olmadıkça tazmin sorumluluğu yoktur.
Cari hesaplar vadesiz hesaplardır. Talep anında kurum bu hesaplarda bulunan paraları sahiplerine iade etmekle yükümlüdür.	Katılma hesapları vadeli hesaplardır. 1 ay vadeli, 3 ay vadeli, 6 ay vadeli, 1 yıla kadar vadeli ve 1 yıl ve daha uzun vadeli olarak açılabilmektedir.
Kurum bu paraları istediği gibi kullanabilir ve kendi adına tazmin sorumluluğunu üstlenerek yatırıma dönüştürebilir. Hesap açılırken bunun açıkça ifade edilmesi daha uygundur.	Katılma hesapları, müşterilerin katılım bankalarına yatırıma dönüştürmeleri amacıyla yatırılmış oldukları meblağlardır.
Kurum anaparaya herhangi bir sabit ya da değişken bir ilave yapma sorumluluğu üstlenemez. Çünkü bu fazlalık faizdir.	Hesap sahiplerine yapılan yatırım sonucunda başlangıçta üzerinde anlaşılan oran üzerinden kâr ya da zarar dağıtılır.
Kurum cari hesaplardaki paraları tümüyle hesap sahiplerine ödemekle yükümlüdür.	Katılma hesaplarında kurumun herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur.
Hesap sahibi adına yatırım yetkisi içermeyen tasarruf hesapları cari hesap sayılır.	Hesap sahibi adına yatırım yetkilendirmesi içeren tasarruf hesapları ise katılma hesabı sayılır.

Kaynak: (AAOIFI, 2018, s. 968).

²⁰ Banka ve diğer finansal kuruluşların bilançolarında taşıdıkları mevduat, kredi ve benzeri yükümlülüklerine karşılık merkez bankasında tutmak zorunda oldukları rezerv miktarını gösteren kanuni orandır.

²¹ Bankanın taahhütleri karşılamak üzere bulundurduğu nakit rezervdir.

²² Gelir ya da kazancın kaynağından kesilen vergidir.

AAOIFI kurumun katılma hesabı açma hizmeti karşılığında komisyon alabileceğini belirtmektedir. Bu komisyon ise maktu olmalı, fiilî külfeti aşmayacak kadar olmalı ve hesap açılırken bir kez olması tercihe şayandır (AAOIFI, 2018, s. 968). Öte yandan katılma hesapları ile ilgili şartların ve kâr payı oranlarının değiştirilmesi durumunda, yazışma yoluyla hesap sahiplerinin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Fakat bu işlemin zorluğu ve maddi külfeti sebebiyle kendilerine uyarı mesajı gönderilebilir ya da kurumun internet sitesinde veya duyurularda yeni durumu beyan eden notlar yazılabilir. Duyurular yapıldıktan sonra belirli bir süre itiraz edilmemesi hâlinde ise duyuru kabul edilmiş sayılacaktır. Bu değişim bir sonraki dönem için geçerli sayılmaktadır. Tüm bu işlemler hesap açılırken öngörülen şartlar içerisinde yer almalıdır (AAOIFI, 2018, s. 969).

Katılım bankasına fon yatırmak bir anlamda katılım bankasının yönetmiş olduğu tüm projelerin getirisinden hisse satın almakla eş değer olarak ifade edilmektedir. Katılma hesapları “ortaklık yapılarak alınan mevduat” olarak tanımlanmaktadır (Eken & Öztürk, 2019, s. 56). Katılım bankasında toplanan fonların yönetimi yöneticilerdedir. Bu sebeple katılım bankasına birikimlerini yatırmış olan müşteriler kâr-zarar ortaklığı içerisinde bulunsalar da bu yatırımcılar portföy yönetiminde yer almamakta, karar vermemekte ve risk tercihi gibi seçenekleri olmamaktadır. Bu açıdan sermayedar durumunda olan bu müşteriler bir açıdan pasif ortak olarak ifade edilmiştir (Dar & Presley, 2000, s. 5). Katılma hesabı sahiplerinin bu ortaklıkta seçme, izleme ve yönlendirme yetkileri bulunmaması sebebiyle bir temsil sorununun varlığından söz edilmektedir. Hesap sahipleri ortaklık değerlendirmelerini vade sonunda elde etmiş oldukları kâr ile yapmakta ve ortaklığa devam edip etmeme kararını bu noktada vermektedirler. Konu finansal aracılık olarak ele alındığında, katılma hesabı sahiplerinin ortaklık amacıyla katılma hesaplarını katılım bankasına teslim ettikleri ve izleme gerektiren risk yönetimi hususunda ise katılım bankasına yetki verdikleri ifade edilmiştir (Diamond, 1996, s. 59).

Bankacılık sisteminde kazanç ve kayıp farklı taraflarda olabilmektedir. Mudarebenin diğer enstrümanlardan farkı, yatırımcı ile katılım bankası arasında beraber kazanma ve zararı paylaşma esası(emek sahibinin zararı emeğidir)nın geçerli olmasıdır. Bu açıdan katılım bankaları yalnızca finansal başarıya odaklanmaz, aynı zamanda toplumda adil gelir dağılımını sağlamak için çabalamaktadır (Hassan & Kayed, 2009, s. 33). Bunun yanı sıra reel ekonomik faaliyetlere finansman sağlayarak üretkenliği artırmakta, İslami

prensiplere uymayan sektörlere finansman sağlamayarak kurumsal sosyal sorumluluk misyonunu da ortaya koymaktadır.

2.1.1.1. Katılma Hesaplarında Havuz Sistemi

Katılım bankaları, tasarruf sahiplerinin birikimlerini paranın cinsine göre havuzlarda toplar. İhtiyaç sahibi olan müşteriye, hangi para cinsinden istiyorsa o para cinsinden ve uygun vadeden fon kullanırılır. Katılma hesaplarının kâr payı havuzu dağılımını belirleyen unsur paranın cinsi, paranın tutarı ve kullanılan fonun vadesidir. Her para cinsi için genel havuz bulunmaktadır ve kâr payı dağıtımı hesap sahibinin birim hesap değeri şeklinde hesaplanan payına göre bu havuzdan yapılmaktadır. Katılma hesabı sahipleri para miktarını artırarak ve uzun vade tercih ederek daha yüksek kâr elde edebilmektedir. Burada yatırımcıların sektörel dağılım tercihi ya da risk tercihi hakkı bulunmamaktadır (Eken & Öztürk, 2019, s. 58). Bu işlem sonucu oluşan kâr ve zarar katılma hesaplarının açılması esnasında tasarruf sahipleri ile anlaşılan oranda ilgili havuza aktarılmaktadır. Bu oran genellikle %80 ve %20'dir. Böylece vadeli olarak açılmış olan katılma hesaplarına verilecek olan kâr, fon kullandırma yöntemlerinin sonucunda elde edilen kâra bağlı olarak belirlenmiş olmaktadır. Katılma hesaplarında toplanmış olan fonlar, katılma hesaplarının kaynak olarak kullanıldığı fonlar ve bunlardan edinilen kâr payı gelirleri ile katılma hesapları için ayrılmış olan karşılıklar ve giderler göz önüne alınarak her gün için yeni günlük birim değer hesaplanmaktadır. Bu durum da katılma hesaplarının genel fon havuzlarının para yatırımlarının ve para çekenlerin içerisinde olduğu aktif bir sistemle devam etmesini sağlamaktadır (Hazıroğlu vd., 2019, s. 175). En kısa 1 ay vade ile açılabilen bu hesapların kâr ile ilgili hususları aşağıda verilmektedir:

1. Hesabın vadesi fark etmeksizin gün başında kâr tahakkuk etmektedir. Bunun sebebi fon kullandırma işlemlerinin havuz bazlı olması ve kâr-zararın havuzlara günlük biçimde yansıtılmasıdır.
2. Katılma hesabı sahibi vade bittiğinde parasını çekse de çekmese de oluşan kâr ya da zarar hesabına yansıtılmaktadır. Parasını çekmediği takdirde, o hesabın vadesi yeni bakiye üzerinden aynı vade ile otomatik olarak yenilenmektedir.
3. Hesaplara yansıyan kâr üzerinden mevzuatın belirlediği oranda gelir vergisi stopajı banka tarafından hesaplanarak vergi dairelerine yatırılır. Kâr payı gelirleri, menkul

sermaye iradı²³ tanımı içerisinde yer alır ve kaynakta vergilendirilmesi sebebiyle ayrıca beyanname ile gelir vergisine tabi tutulmaz.

Kâr dağıtımını ise şu adımlarla gerçekleştirmektedir (Hazıroğlu vd., 2019, s. 175):

- a. Müşterilerden fon toplanması
- b. Toplanan fonların kâr marjı ile kullanılması
- c. Kullanılan fonların kârla geri dönüşü
- d. Yeni birim değerin hesaplanması
- e. Oluşan kârın ya da zararın katılma hesaplarına yansıtılması
- f. Katılma hesabı müşterilerine fon ve kâr payının aktarılması
- g. Devam eden müşterilerin kâr dağıtım havuzuna dahil olması

Katılım bankaları kâr dağıtımını yaparken TCMB zorunlu karşılıklar, ankes, özel ve genel karşılıklar gibi birçok etkeni göz önünde bulundurmaktadır. Bu sistemi daha iyi anlayabilmek için bazı kavramları açıklamakta fayda vardır. Bu kavramlar aşağıdadır.

- a. Birim Değer (BD): Havuzların kâr ve zarar değişimlerini yansıtmaktadır. Bu değer kâr elde edildiği zaman artar, zarar edildiği zaman ise azalır. Katılım bankalarının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen fakat kâr ya da zarar edildiğinde değişen, kâr ya da zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi şeklinde hesaplanan katsayıdır. Bu değer, kâr ya da zarar kaydı yapılmayan günlerde, bir önceki günün birim değerine eşittir (TKBB, y.y.-a).
- b. Hesap Değeri (HD): Katılım bankalarının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibi tarafından yatırılan tutarın, 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi yoluyla, ileriki günlerde ise, yeni açılan hesaplarda hesap sahipleri tarafından yatırılan miktarın valör²⁴ tarihindeki birim değere bölünmesi yoluyla, para yatıran ya da çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibi tarafından yatırılan miktarın valör tarihindeki birim değere bölünmesi ile çekilen miktarın ise hesabın açılış veya uzatma tarihindeki birim değerine bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa

²³ Sermaye sebebi ile elde edilen gelirlerdir.

²⁴ Bir işlemin yapılma tarihi ile gerçekleştiği tarih arasındaki değer.

eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıdır (TKBB, y.y.-b). Açılan her hesaba bir hesap değeri verilmektedir. Bu değer ise, hesaba para yatırıldığında artmakta, hesaptan para çekildiğinde ise azalmaktadır (Hazıroğlu vd., 2019, s. 176).

- c. Birim Hesap Değeri (BHD): Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan değerdir. Birim hesap değeri, katılma hesabı sahibinin üzerinde hak iddia edebileceği tutarı gösteren değerdir. Hesap değeri hesap tutarının havuzdaki katılma payını göstermesi sebebiyle, sabit kaldığı halde birim değer kâr ve zarar durumuna göre günlük olarak değişmektedir. Bu iki değer çarpımı BHD'yi vermektedir. BHD, hesap sahibinin talep edebileceği tutar olmakla beraber hesap sahibi bu tutarı istediği zaman talep etme hakkına sahip değildir. Hesabın vadesi ile ilgili hükümler saklı bulunmaktadır (Hazıroğlu vd., 2019, s. 176).

$$BHD = BD * HD$$

Özet olarak katılma hesaplarında hesaba yatırılan anaparaya, önceden belirlenmiş bir kâr değil, o sermayenin işletilmesi neticesinde ortaya çıkan kâr veya zarar yansıtılmaktadır ve hesap sahibinin hakkı birim hesap değeri kadardır (Aktepe, 2017, s. 160).

2.1.1.2. Katılma Hesaplarında Kâr Tahakkuku

Katılma hesaplarında sermaye, katılma hesabına konulmasından bir gün sonra işlemlerde kullanılmaya başlanmaktadır (Aktepe, 2013, s. 73). Yani kârın tahakkuk zamanı katılma hesabının açılmasından bir sonraki gündür.

Katılma hesaplarındaki kâr tahakkuku şu durumlarda gerçekleşmektedir (AAOIFI, 2018, s. 970):

1. Mudarebe varlıklarının tasfiyesi: Bu işlem iki türlü gerçekleşebilmektedir:
 - a. Hakiki tasfiye: Tüm varlıkların gerçek anlamda nakde dönüştürülüp tüm alacakların tahsil edilmesidir.
 - b. Hükmi tasfiye: Nakit olmayan varlıkların kıymeti bilirkişilerce tespit edilmektedir. Alacaklar tahsil imkânına göre değerlendirilir. Tahsil edilmesi şüpheli alacaklar

için tahsisat oluşturulmaktadır. Nakitler ise aynen kendi meblağıyla kaydedilmektedir.

2. Katılma hesaplarındaki paraların işletilmesi için gereken masrafların (işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli doğrudan harcamalar yapılmaktadır) ve katılma hesaplarındaki paraların kullanımı için gereken ortak masrafların (kuruma ait faaliyetler dışındaki işlemler için) karşılanması gerekmektedir. İşletmeci (mudarib) tarafın yapması gereken işlerde oluşacak olan masraflar katılma hesabına yüklenemez. Yatırımın yönetimi ile buna bağlı unsurlar ve muhasebe yönetimi ile ilgili masraflar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Masraflar için bir üst limit belirlenerek bu limiti aşan harcamaların işletmeci ortak tarafından karşılanacağı belirlenebilmektedir.
3. Yatırım gelirlerinden yatırım ile ilgili tahsisat ve ihtiyatlar kesilmelidir. Çünkü bu kesintiler, dağıtımına uygun kâra ulaşabilmek için yapılmaktadır. Örneğin, AAOIFI tahsili şüpheli alacaklar için ayrılan tahsisatlar ile kâr dengelemek için ayrılan ihtiyatların gayrisafî gelirden alınacağını ifade etmekte ve yatırım riskleriyle ilgili ihtiyatların ise işletmeci ortağın payı verildikten sonra ayrılacağını belirtmektedir (AAOIFI, 2018, s. 970). Türkiye’de ise tahsili şüpheli alacaklar için ayrılan karşılıklar yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanmaktadır. Kâr dengeleme için ayrılan ihtiyatların da katılma hesaplarının gayrisafî kârından değil, yalnızca hesap sahiplerinin kârından ayrıldığı ifade edilmektedir (Kalkan, 2020, s. 179).

Katılma hesaplarında hesaba yatırılan anaparaya önceden belirlenmiş bir kâr değil, o sermayenin işletilmesi neticesinde ortaya çıkan kâr veya zarar yansıtılır ve hesap sahibinin hakkı birim hesap değeri kadardır. Katılım bankalarında katılma hesabının kârı ya da zararı ile aktiflerin getirisi doğrudan ilgilidir. Çünkü katılım bankaları, fon sahiplerinin yatırmış olduğu fonları ortaklık yöntemi ile değerlendirdikleri için aktiflerin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamak durumundadır. Zira katılım bankaları aktiflerini yönetirken üstlenmiş oldukları risklerin tümüne katılma hesabı sahiplerini de ortak etmektedirler. Katılım bankalarının elde ettikleri başarı daha fazla kâr getirisi sağlayacaktır. Edilen zarar da katılma hesabı sahiplerine paylaştırıldığından, hesap sahipleri katılım bankasının yönetiminin başarısından doğrudan etkilenir demek yanlış

olmayacaktır (Eken & Öztürk, 2019, s. 54). Katılma hesaplarında kâr tahakkukunun belirlenmesi ve işleyişi ise aşağıda açıklanmaktadır (AAOIFI, 2018, ss. 971–973):

1. Kârın dağıtımı hususu bilinmezlik ve belirsizlik kalmayacak biçimde ve tarafların üzerinde anlaşmış olmaları kaydıyla belirlenmelidir. Kâr payı oranı ise, oluşacak olan kârın belli bir oranı olarak tespit edilmelidir. Kâr payı, maktu bir bedel olarak veya taraflardan birisi için sermayenin belirli bir oranı şeklinde belirlenmemektedir. Bu durumların dışında tarafların kâra ortak olmaması sonucunu doğuran diğer usuller de geçerli değildir.
2. Sürekli mudarebe esasına dayalı mukayyed (kayıtsız) katılma hesapları, para yatırılması açısından başlangıç ve bitiş tarihleri itibarı ile uyum göstermediği için gelecek mali dönemlere sarkacak biçimde yapılan vadeli işlemlerden doğan kârlar tüm vade boyunca her döneme uygun olacak şekilde tahsil edilerek dağıtılmaktadır.
3. Kâr paylaşım oranının belirlenmesi akit sonrasına bırakılamamaktadır. Tarafların bu hususta herhangi bir tespitte bulunmamaları durumunda kâr paylaşım oranları konusunda örfe başvurulmaktadır. Örneğin, kârın yarı yarıya paylaşılacağına dair bir örf varsa bu örf kabul edilir. Böyle bir örf yoksa, mudarebe akdi geçersiz olarak kabul edilir ve işletmeci ortak yaptığı çalışmalar karşılığında emsal ücret alır. Bu durumda oluşmuş kâr var ise kârın tamamı sermayedara ait olur.
4. Katılım bankası, tüm katılma hesaplarına tek bir kâr paylaşım oranı belirleyebildiği gibi, farklı katılma hesaplarına birbirinden farklı kâr paylaşım oranı da belirleyebilmektedir. Hesap sahipleri arasındaki kâr paylaşım oranının da aynı ya da farklı olması mümkündür. Farklılık olması halinde bu farklılığın bilinen ölçülere dayanması gerekmektedir.
5. Mudarebe taraflarından biri kendisi için maktu bir miktarda kâr almayı şart koşarsa, bu mudarebe geçersiz kabul edilmektedir. Fakat taraflardan biri belirli oranda bir kârın veya herhangi bir endeksin üzerindeki kârı tek başına almayı şart koşabilir. Bu durumda bir sakınca görülmemektedir. Şayet kâr yalnızca belirlenen oran veya endeks kadar gerçekleşirse, tarafların sözleşme (akit) esnasındaki anlaşmalarına göre paylaşılır.
6. Mudarebe akdi taraflarından birine özgü olarak, sermayenin belirli bir kısmının ya da türünün veya sermayeye dâhil herhangi bir varlığın kârı şart koşulamamaktadır.

Belirli bir mali dönemin kârı taraflardan birine; diğer mali dönemin kârı karşı tarafa olmak üzere de akit yapılamamaktadır. Herhangi bir sözleşmenin kârı taraflardan birine diğer sözleşmenin kârı ise karşı tarafa olmak üzere sözleşme yapılamaz.

7. Kâr dağıtımı için herhangi bir yöntem üzerinde anlaşılabilir. Kâr dağıtımı, her dönem için ayrı ayrı tasfiye yapılarak belli değişken mali dönemlerde olabileceği gibi uzun tek bir sürede de olabilmektedir.
8. Mudarebede işletmeci ortak mudarebe sermayesi ile kendi varlığını birleştirdiği durumda, sermayeye malını katması sebebiyle ortak, diğer sermayeyi işletmesi sebebiyle ise mudarib konumunda olmaktadır. Bu durumda kâr, her iki varlığa bölünür. İşletmeci ortak, hem çalışmasının karşılığını almış olur hem de kendi sermayesinin payı olan kârı alır. Kârdaki hissesine ise diğer katılma hesabı sahiplerine uygulanan hükümler uygulanır.
9. Mudarebede kâr kurum ve hesap sahiplerine özgüdür. Bunun yanı sıra ortaklar kârın belirli bir kısmının üçüncü bir tarafa verilmesi için anlaşabilirler.
10. Hesap sahipleri dilediklerinde parasının tümünü veya bir kısmını (karşılıklı rıza ile) alarak mudarebeden ayrılabilir. Bu durum verilen meblağın (hesaptaki paranın) tamamen veya kısmen geri istenmesi değildir, hesap sahibinin mudarebe varlıklarındaki payı üzerinde yeni bir anlaşma yapılması anlamına gelmektedir. Bu gibi durumlarda kurum, hesap sahibinin almak istediği parasına kâr ödenmemesini veya vade dolduğunda hak edeceğinden daha az kâr ödenmesini kararlaştırabilmektedir. Bu durum kârdan mahrum bırakmak olarak nitelendirilmemekte, arz ve talebe göre sözleşme ile ortaklığın bitirilmesi anlamına gelmektedir.

Katılma hesaplarındaki paralardan likidite amacıyla ayrılan karşılıkların hükmü aşağıdaki şekilde incelenebilir (AAOIFI, 2018, s. 973):

1. Katılım bankası, katılma hesabına yatırılmış olan paraları Merkez Bankası'nda veya kurumun kasasında nakit tuttuğu için bu paraları kesinlikle yatırıma dönüştürmemektedir. Netice itibarıyla bunlar için bir kâr oluşmadığından bunun hükmünü açıklamak da gerekmemektedir.

2. Katılım bankası, kısa vadeli olarak veya katılma hesaplarından para çekme taleplerine karşılık kolayca nakde dönebilecek biçimde bu paraları işletebilir. Kurumun bu paraları yatırıma dönüştürmesi mümkündür. Hesap sahiplerinin onayını alması gerekli değildir. Zira kurum mutlak mudarebe sözleşmesinde tarafların faydasına olan her türlü tasarrufu yapabilmektedir. Bu meblağın işletilmesinden kâr elde edilirse, bu kâr havuza aktarılmalıdır. Sonuç olarak başlangıçta belirlenmiş olan kâr paylaşım oranlarına uygun bir biçimde hesap sahipleri sermayedar, kurum işletmeci ortak vasfıyla kârdan paylarını almaktadır. Eğer kurumun kasıt, kusur ya da ihmali olmaksızın zarar olursa bu zarar, sermayedar olan hesap sahipleri tarafından karşılanır.

Katılım bankasının, katılma hesabı kaynaklı müşterilerine fon kullandırırken yaptığı masraflar doğrudan masraflar ve dolaylı masraflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Katılım bankası doğrudan yapmış olduğu masrafları mudarebe sermayesinden, dolaylı yapmış olduğu masrafları ise öz kaynaklarından karşılamaktadır, çünkü dolaylı olarak yaptığı harcamalar karşılığında kârdan pay almaktadır (Kalkan, 2021, s. 137). Katılma hesaplarında kâr tahakkuku ancak sermayenin elde edildiğinin kesinleşmesinden sonra gerçekleşebilmektedir. Gerçek tasfiye ya da hükmi tasfiye gerçekleşmeden önce avans olarak kâr dağıtımı yapılabilir. Fakat tasfiyeden sonra fiili olarak hak edilmiş olan kârdan fazla ödenen kısmın geri istenmesi ya da az ödenen kısmın tamamlanması ile taraflar arasında hesaplaşılması gerekmektedir (AAOIFI, 2018, s. 974). Kesinleşmeden önce yapılmış olan dağıtımlar avans kâr ödemesi olarak sayılır, hak edilmiş kâr olarak görülmez.

2.1.1.3. Katılma Hesaplarında Kâr Dağıtımı

Mudarebe akitlerinde akit kurulurken tarafların belirlemiş olduğu kâr oranlarının değişimi tarafların anlaşmasına ve rızasına bağlıdır. Katılma hesapları vadeli akitler olduğu için, bu hesaplar açılırken yapılan anlaşma vadenin sonuna kadar geçerlidir. Bu vadedeki kâr paylaşım oranı ise yalnızca tarafların rızasıyla değiştirilebilmektedir. Genellikle bu oran değişmez. Fakat bu vade içerisinde katılım bankasının tek taraflı olarak kâr paylaşım oranını değiştirmesi ve sonraki dönemler uygulanmak üzere kâr paylaşım oranını ilan etmesi mümkündür. Günümüz koşullarında katılım bankalarının hesap sahipleriyle ayrı ayrı yeniden sözleşme yapması beklenemez. Banka yeni kâr

paylaşım oranlarını ilan ettiğinde katılma hesabı sahipleri itiraz etmezse, söz konusu oranları kabul ettikleri anlaşılır. Bu gibi uygulamaların yapılabileceği hesap sahiplerine verilen cüzdanlarda yazılıdır. Dolayısıyla katılma hesabı sahiplerinin yenilenen katılma hesaplarında kârın paylaşım oranlarının ilk başta anlaşılan oran ile sabitlenmemiş olması problem teşkil etmemektedir. Ortaklar, aynı oranda sermaye koysalar da farklı oranda kâr payı üzerinde anlaşabilmektedir. Katılma hesaplarında da durum bu şekildedir. Katılım bankasının farklı hesap gruplarına farklı kâr paylaşım oranları tespit etme hakkı bulunduğu ifade edilmekte ve bu durum icap olarak tanımlanmaktadır. İcabı kabul eden tasarruf sahibi kimseler ise fonlarını katılma hesaplarına yatırdıklarında kabul etmiş olurlar ve böylece akit gerçekleşmiş olmaktadır. Katılma hesapları mudarebenin bir türüdür bu sebeple taraflar kâra ortak olmalıdır. Taraflardan birine koymuş olduğu sermayeye oranla belirli bir kâr taahhüt edilemez (Aktepe, 2017, ss. 161–162). Birinci bölümde ele aldığımız üzere klasik fıkıhta olduğu gibi günümüz uygulamalarında da mudarebe ortaklığında akdin başından maktu bir kâr şart koşulmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Katılma hesaplarında ortaklar arasında kâr dağıtımının hesaplanmasında puantaj sistemi uygulanmaktadır. Bunun için hesap sahiplerinin yatırmış olduğu meblağ ile bu meblağın yatırımda olduğu süre dikkate alınır (para x zaman). Hesaba tekrar para yatırılması ve hesaptan para çekilmesi ya da her seferinde meblağın değişmesi söz konusu olsa bile her bir hesap meblağı ve kaldığı süre kadar puan kazanır. Hesap sahipleri dolaylı bir biçimde ulaşılması mümkün olmayan şeylerden muaf tutulmuş sayılırlar. Beklenen kâr için ortalama bir tutar belirlenebilir. Fakat belirli bir fizibilite çalışmasına dayansa dahi beklenen kâr gerçekleşmediği takdirde bu tutarın belirlenmiş olması bağlayıcılık ifade etmemelidir. Bu sebeple beklenen kâr hesabına dayanarak nihai anlamda kâr dağıtımı yapılmamalıdır. Gerçek veya hükmi olarak yapılacak olan tasfiye sonrasında tahakkuk eden kâr oranına göre dağıtım yapılmalıdır. Mudarebe esaslı katılma hesaplarında hesaptan ayrılmak isteyen taraf diğer hesap sahiplerini oluşmayan ya da henüz dağıtılmayan kârdan ibra etmektedir. Katılma hesabı sahipleri ise hesaptan ayrılan tarafı oluşmayan zarardan ibra etmektedir. Yatırım riskleri ve kâr dengelemesi için ayrılan ihtiyatlar ile borçlar sebebiyle ayrılan tahsisatlar da diğer yatırımcılara aittir. Ayrılan taraf yatırım havuzunun tasfiyesi durumunda hayır işleri için harcanacak paralardaki hakkını bağışlamıştır. Kurumlar, mudarebe varlığının tasfiye edilmesi ile tahakkuk eden kârı

işletmeci olan ortak ile katılma hesabı sahipleri arasında mudarebe akdinin şartlarına uygun bir biçimde dağıtmakla yükümlüdür (AAOIFI, 2018, s. 974).

Bankanın ilk mudarib olduğu alt mudarebe işlemlerindeki kârın dağıtımında ise iki farklı anlaşma yapılabilmektedir. Bunlardan ilki, mudârib olan bankanın sermayedar müşteri ile yaptığı anlaşma, diğeri de mudârib olan bankanın ikinci mudarible yapmış olduğu anlaşmadır. Yapılan her iki anlaşmada da tarafların kâr paylaşım oranları farklı olabilmektedir (Kalkan, 2020, s. 123).

2.1.1.4. Katılma Hesaplarında Zarar

Türkiye’de bankacılık mevzuatı, katılım bankalarını katılma hesaplarında kâra katıldıkları oranın yarısı kadar zarara katılmakla zorunlu tutmaktaydı. Bu karar ise katılım bankasının mudarib olduğu bu ortaklıkta zarar etmesi durumunda bankanın bir kusuru olduğu fikrine dayandırılmaktaydı (Aktepe, 2017, s. 157). 2018 yılında ilgili yönetmelik²⁵ değiştirilmiş ve (sermayedar konumunda olan) katılma hesabı sahiplerinin zarara %100 oranda katlanması gerektiği maddesi yürürlüğe girmiştir. Böylece İslami esaslara uyum hususundaki eksiklik giderilmiştir.

Kamuoyunda katılım bankalarının katılma hesaplarının hiç zarar etmediği şeklinde yanlış bir kanaat vardır. Oysa ticarete kâr kadar zarar da kaçınılmazdır. Katılım bankalarının her işlemden kâr elde etmeleri mümkün değildir. Fakat bu kurumlar ticari bir müesseseden farklı olarak birçok sektörden binlerce firma ile çalışmaktadır. Çalışacakları firmaları hassasiyetle seçen katılım bankaları bu hususta gerekli teminatları da almaktadır. Tüm bunlara rağmen bazı işlemlerden zarar etmek mümkündür. Örneğin, müşteri mali durumu bozulduğu için borcunu ödeyemeyebilir ya da ortaklık projeleri zararlı sonuçlanabilir. Bazı işlerden dolayı oluşan zararlar, yüzlerce diğeri işlerden edilen kârdan mahsup edilebilmekte ve kalan net kâr dağıtılmaktadır. Bu durum da kâr paylarını düşürebilmektedir (TKBB, 2022b). Yani katılma hesaplarının mudarebe işlemlerinden birinde zarar edildiği takdirde diğeri işlemlerin kârıyla bu zarar kapatılmaktadır. Şayet zarar kârdan fazla ise sermayeden düşülür. Kâr ve zararın hesaplanmasında ise kurumun belirlemiş olduğu mali dönemin sonunda gerçekleştirilen tasfiye işleminin sonuçları dikkate alınmaktadır. Bir mali dönemin zararı diğeri mali dönemin kârıyla

²⁵Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

kapatılamayacağını ifade eden AAOIFI, zararın ihtiyatlar yoluyla kapatılması durumunu bu hükümden istisna etmektedir (AAOIFI, 2018, s. 971).

Çağdaş dönemde mudarebede sermayenin garanti edilmesi ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Katılma hesaplarında sermayenin garanti edilmesi hususunu birkaç yönden ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, katılma hesaplarının özelliklerini açıklarken ele aldığımız TMSF tarafından katılma hesaplarındaki meblağın bir kısmının sigorta edilmesidir. Kamu otoritesi tarafından sermayenin bir kısmının garanti edilmesi, sermayenin tamamının garanti edilmesi anlamına gelmemektedir. Burada TMSF, bankanın iflas durumunda hesap sahiplerinin sermayelerini kısmen tazmin etmiş olmakta, bu durumun katılma hesaplarında oluşacak zararlarla bir ilgisi bulunmamaktadır (Kalkan, 2020, s. 153). Katılma hesaplarında sermayenin garanti edilmesi ile diğer husus ise bankanın ya da banka dışında bir tarafın sermayeyi garanti edebileceği tartışmalarıdır. Bu konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalar, bankanın mudarib konumunda olduğu bu ortaklıkta sermayeyi garanti etmesi halinde tazmin yükümlülüğü olmayan bir malda garanti etmiş olduğu, bunun da hesap sahiplerinin tazmin sorumluluğu üstlenilmemiş bir maldan kâr elde etme yasağını ihlal ettiği bir durumu ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Kalkan, 2020, s. 147). TKBB ise mudarebe standardında, mudaribin hatası sebebiyle ortaya çıkan zararı tazmine konu olan şeyler için, sermaye sahibinin mudarib olan taraftan ya da üçüncü bir kişiden teminat alabileceğini ifade etmektedir. Anlaşılmaktadır ki teminat meselesi, zarar olduğu durumlarda taraflar arasında anlaşmazlık çıkmasını önlemek amacıyla birçok açıdan ele alınmaktadır.

Türkiye’de katılma hesapları ile ilgili yönetmelikte katılım bankalarının katılma hesaplarında zarar edildiği dönemlerde süreklilik arz etmemek koşuluyla fon sahipleri lehine zararı üstlenmelerinin mümkün olacağı ifade edilmektedir. Bu tutarın, katılım bankalarının öz kaynaklarından karşılanabileceği belirtilmektedir. Yönetmeliğe göre zarar olduğu dönemlerde katılım bankalarının kâr dağıtımını gerçekleştirebilmeleri için genel kurul kararı ile yönetim kuruluna yetki verilmeli ve yönetim kurulu bir hesap döneminde en fazla üç defa olmak üzere her kâr dağıtımında ayrı karar almalıdır.²⁶

Katılma hesaplarındaki fonların az riskli olan murabaha finansmanında kullanılması, yine zararı azaltan etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zararı azaltan bir diğer etken

²⁶ Bkz. İlgili Yönetmelik Madde 6/10.

ise, zararların çeşitli rezervler ile telafi edilmesidir. Bu rezervler; kâr dengeleme rezervi ve yatırım riskleri rezervidir. Kâr dengeleme rezervi, katılma hesabı sahiplerinin yatırım gelirlerini belli bir seviyede koruma ve katılma hesabının kârını piyasayla uyumlu hale getirme amacını taşımaktadır. Bu sebeple, tarafların kârının belirli bir seviyede olmasını sağlamak için kazancın daha fazla olduğu dönemin kârından bir miktar kesilerek kazancın daha az olduğu dönemin kârına ilave edilmektedir. Bu rezerv, her iki tarafın maslahatı amacıyla yapıldığından ötürü gayrisafi kârdan karşılanmaktadır. Ancak bu konuda yapılan bir araştırma, Türkiye’de bu rezervlerin katılma hesabı sahiplerinin kârından ayrıldığını ifade etmektedir (Kalkan, 2020, s. 179). Türkiye’de bu rezerv ilgili yönetmeliğin²⁷ ek kısmında “Katılma Hesaplarına Dağıtılacak Kârlardan Ayrılacak Tutarlar” ismiyle düzenlenmiştir. Bu yönetmelikte “Katılım bankaları, katılma hesapları için dönem sonlarında dağıtacakları kârlardan, müşteriyle imzalanacak sözleşmede hüküm yer alması, dokuzuncu ve onuncu fıkralarda belirtilen maksatlar dışında başka amaçlarla kullanılmaması ve bakiyenin nihai olarak fon havuzuna aktarılması şartıyla kâr dengeleme rezervi ayırabilirler.” şeklinde ele alınmıştır.

Yatırım riskleri rezervi ise, mudarib konumunda olan katılım bankasının kâr payı ayrıldıktan sonra muhtemel zararlardan korunmak amacıyla katılma hesabı sahiplerinin kâr payından ayrılan rezervdir (Kalkan, 2020, ss. 178–180). İslam Fıkıh Akademisi katılma hesaplarından yatırım riskleri sebebiyle rezerv ayrılabilceği görüşündedir (IIFA, 2001) ancak bu rezerv için ülkemizde hangi kalemin karşılık geldiği belirlenememiştir (Kalkan, 2020, s. 181).

2.1.1.5. Altın Katılma Hesapları

Bu hesaplar gram altın üzerinden vadeli bir biçimde açılan, karşılığında hesabın sahibine kâr getirisi sağlayan kıymetli maden hesabıdır. Bu hesaplar 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıl vadeli olarak açılabilmektedir. Dönemsel kâr payı ödemeli olarak açılamamaktadır. Altın katılma hesabında bulunan altınlar 24 ayardır. Bu hesaplara kâr dağıtımı altın biçiminde ve gram bazında yapılmaktadır. Altın katılma hesaplarına, hesabın vade tarihinde ilave yapılabilmektedir. Bu hesaplarda da diğer katılma hesaplarında olduğu gibi vade

²⁷ Bkz. İlgili Yönetmelik Madde 6/8.

sonundaki brüt kâr payı üzerinden gelir vergisi kesintisi yapılır (Hazıroğlu vd., 2019, s. 173).

2.1.2. Özel Fon Havuzları

Belirli bir projenin, yatırımın veya bu amaçla kurulmuş olan ortaklıkların finansmanında kullanılmak amacıyla müstakil hesaplarda fon toplama yoluyla vadesi bir aydan daha az olmayan havuzlar, özel fon havuzları olarak tanımlanmaktadır. Katılım bankası ile hesap sahibi arasında düzenlenecek olan sözleşmede, projenin ya da yatırımın içeriğine, öngörülen vadesine, tarafların hak ve yükümlülükleri ile ilgili hükümlerin bulunması ve projenin ya da yatırımın tamamlanmasına kadar geçen sürede katılım bankasının ilgili fon miktarını bu hükümler çerçevesinde kullanması zorunludur. Bu biçimde toplanan fonlara ait katılma hesapları, diğer hesaplardan bağımsız bir şekilde ayrı havuzlarda işletilmektedir. Toplanan fonlar projenin ya da yatırımın tamamlanmasına kadar geçen sürede diğer fon havuzlarına aktarılamamaktadır.²⁸ Özel fon havuzlarında fonun yatırılacağı konu bellidir. Taraflar, işlemlerin başında fizibilitesi yapılmış olarak konu ile ilgili bilgi sahibidir (Halaçoğlu, 2019, s. 116). Belirli bir projenin finansmanı için kurulan özel fon havuzları da katılma hesapları gibi projeden doğacak olan kâr ya da zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen kâr ve zarara katılma prensibine dayalı hesaplardır. Özel fon havuzlarının oluşturulmasını ve tasfiyesini izleyen on beş gün içerisinde kuruma bilgi verilmektedir. Projenin ya da yatırımın öngörülen vadesinde, hesap sahiplerinin onayının alınması ve kuruma bilgi verilmesi şartıyla projenin veya yatırımın tamamlanmasını müteakip bu havuzlar tasfiye edilmektedir (m. 7).

Özel fon havuzları, klasik fıkıhtaki mukayyed mudarebe tasnifi içerisinde değerlendirilebilir. Mukayyed mudarebede olduğu gibi özel fon havuzları da belirli vadeli belirli bir proje çerçevesindeki emek-sermaye ortaklığıdır.

Türkiye’de katılım bankalarından bazılarında proje tercihli özel fon havuzu katılma hesapları bulunmaktadır. İşleyiş, proje tercihli özel fon havuzu katılma hesabı açılış sürecinde müşteriler tarafından hangi vade grubu tercih edilirse o vade grubunda

²⁸ Bkz. İlgili Yönetmelik Madde 7.

finansman kullandırımı olduğu takdirde katılma hesabı açılması şeklindedir. Bu süreç içerisinde tasarruf sahipleri tarafından yatırılan fonlar proje tercihlili cari hesapta bekletilmekte, bu süre ise azami bir ay ile sınırlı tutulmaktadır. Bu havuz sisteminde müşterilerin, finansman olarak kaynak sağlanması istenen sektörü tercih etme imkânları bulunmaktadır. Proje tercihlili özel fon havuzu kapsamında hesap açmak isteyenler için, vade seçimi ve yatırılan bakiyenin finansman sağlanması istenilen sektör seçimi yapılabilmektedir. Sektör bilgisi müşterilerin tercihlerine göre uygun proje bulunması durumunda değerlendirilmekte ve belirtilmiş olan sektörün finansman talebinin bankaya ulaşmaması halinde farklı bir sektör ile ilgili finansman kullandırımı yapılabilmektedir. Öncelikle bankada proje tercihlili özel cari hesap açtırılması gerekmektedir. Daha sonra müşteriler tarafından özel fon havuzu katılma hesabı sözleşmesi ile özel fon havuzu katılma hesabı işlem talimatı imzalanarak süreç başlatılmaktadır. Yapılan başvuruları değerlendirmek amacıyla ve diğer katılımcıların katılımını sağlamak üzere (azami bir ayı aşmamak kaydıyla) yatırılan tutarlar proje tercihlili özel cari hesapta bekletilebilir. Bu süre için müşterilere herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. Bu hesaplardaki bakiyeler proje eşleştirmesi yapıncaya kadar müşterilerin tasarrufundadır. Müşterilerin ilgili olduğu projenin bulunması ile özel cari hesapta bekletilen bakiyeler özel fon havuzu katılma hesabına aktarılarak proje ile eşleştirilmektedir. Proje eşleştirmesi yapıldıktan sonra ise bu hesaplara para girişi ve çıkışı yapılamamakta, hesaplar kapatılamamaktadır. Projenin vade bitiminde, projeden elde edilen kâr ya da zarar hesaplanmakta ve hesaplara tahakkuk ettirilmektedir. Projeden kâr elde edildiği takdirde hesap sahiplerine kâr ödemesi gerçekleştirilmektedir. Projeden kâr edilmediği, proje taksitleri ödenmediği ya da zarar edildiği takdirde, kâr ödemesi gerçekleşmemekte hatta müşterinin anaparasında kayıp yaşanabilmektedir (Emlak Katılım, 2022).

Bu hesaplar, katılım bankalarının hem fon toplama tarafını hem finansman tarafını çeşitlendirmektedir. Katılma hesaplarında, katılma hesabı sahipleri sermayelerini katılma hesabına yatırdıkları andan itibaren o havuzun kârına da zararına da ortak olmaktadır. Aynı fonla ileriye dönük projeler de fonlanabilmektedir. Ancak havuzun karı geçmişten geldiği için, geçmişten de kâr alınmaktadır. Mudarebe de aslında burada devreye girmektedir. Müşteri sermayesi ile banka emeği ile bir ortaklık kurmaktadır. Katılım bankası kâr elde etmek amacıyla müşterilerin fonlarını çoğunlukla murabaha temelli olarak finansman tarafında kullanmaktadır. Buradan elde edilen kâr, katılma hesaplarına

yansıtılmaktadır. Proje temelli özel fon havuzlarında ise bugün yatırılan fon hemen aynı gün bir havuza dahil olmayıp birkaç gün, bir hafta, bir ay vs. süre istenmektedir. Müşterinin seçtiği sektöre ilişkin, müşteriye uygun bir proje olması halinde o proje ile eşleşmekte yani bu havuzda müşteri parasının hangi projeye gittiği hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Vade sonunda proje kâr elde ederse, müşteri kâr elde etmekte, proje zarar ederse müşteri de zarar etmektedir. Katılma hesapları ve özel fon hesaplarının karşılaştırılmasının yapıldığı tarafımızca hazırlanan tablo aşağıda verilmektedir:

Tablo 2: Katılma Hesabı Proje Tercihli Özel Fon Hesabı Karşılaştırması

Katılma Hesapları	Proje Tercihli Özel Fon Hesapları
Katılım bankası mudarib, müşteri sermayedar konumundadır.	Katılım bankası mudarib, müşteri sermayedar konumundadır.
Müşteri parasını katılma hesabına yatırır, katılım bankası müşteriyi ortak havuza dahil eder.	Müşteri, proje tercihli özel cari hesaba parasını yatırdıktan sonra, müşteriden alınan talimata istinaden işlemler, ilgili proje bulunduğu anda gerçekleştirilecektir. Bu süreç azami bir ay içinde tamamlanmış olmalıdır.
Bugün yatırılan fon ertesi gün bir havuza dahil olmaktadır.	Bugün yatırılan fon hemen bir havuza dahil olmaz. Birkaç gün, bir hafta, bir ay vs. süre istenmektedir.
Katılma hesabı fonları alt mudarebe yolu ile işletilmektedir.	Özel fon hesabı fonları alt mudarebe yolu ile işletilmektedir.
Müşteri, sermayesinin hangi projeye dahil edildiğini bilmemektedir. Katılım bankası müşterisini mağdur etmemek adına sermayeyi verimli ve kârlı işlerde değerlendirmektedir.	Müşteri, kendi talep ettiği sektörde kendi talep ettiği projeye dahil olmaktadır.
Müşteri, var olan bir havuza dahil edilmekte, bu da müşterinin, havuzun geçmişteki ortak kârına dahil edilmesi anlamına gelmektedir.	Ortak bir havuz bulunmamaktadır. Özel fon havuzu diğer havuzları etkilememekte, onların sonuçlarından da etkilenmemektedir.

Sürekli giriş ve çıkışların olduğu bir havuzdur.	Özel fon havuzu projenin başlaması ile açılmakta ve projenin bitimi ile kapanmaktadır. Proje bitimine kadar havuza giriş ve çıkış gerçekleştirilememektedir.
Müşteri dilediği zaman katılma hesabına son verebilir, bu durumda o zamana kadar olan kârdan mahrum kalmaktadır.	Müşteri dilediği zaman hesabını kapatamamaktadır. Proje eşleştirmesi yapıldıktan sonra hesaplara para girişi ve çıkışı yapılamamakta, hesaplar hiçbir şekilde kapatılamamaktadır.
Katılma hesapları emek-sermaye ortaklığına dayalı olduğundan kâr, önceden anlaşılan oranla paylaşılmakta ve zarar sermayedar tarafından karşılanmaktadır. Fakat bu havuzlarda birçok proje olduğu için kâr da zarar da tüm projelere paylaştırılmaktadır. Yani bir proje zarar etse, diğer projeler kâr elde ettiği için o zararın oranını azaltabilmektedir.	Vade sonunda, projeden elde edilen kâr ve zarar hesaplanarak hesaplara tahakkuk ettirilecektir. Projeden kâr elde edilmiş ise, hesap sahiplerine kâr ödemesi gerçekleştirilecektir. Projeden zarar edilmişse, kâr ödemesi gerçekleşmeyeceği gibi müşterinin anaparasında kayıp yaşanabilecektir.

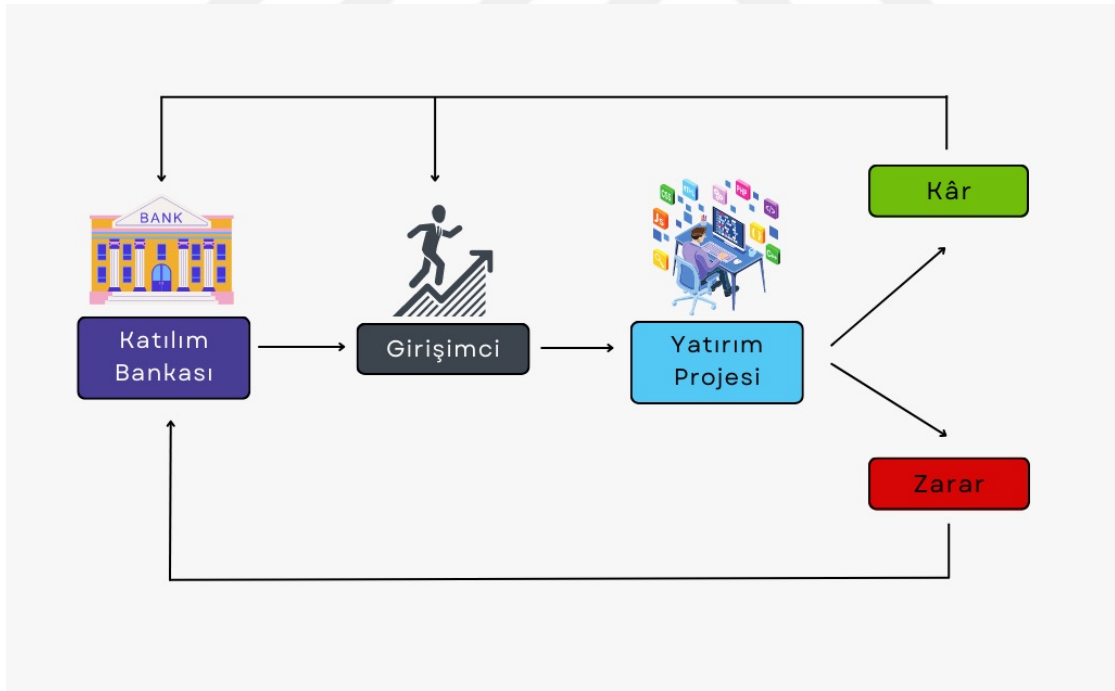
Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2. Katılım Bankalarında Fon Kullandırma Yöntemi Olarak Mudarebe Uygulamaları

Mudarebe katılım bankalarında fon toplamının yanında fon kullandırma yöntemlerinden biri olarak da yer almaktadır. Katılım bankalarının mudarebe projeleri ile müşterilere (gerçek ya da tüzel kişi) fon sağladığı bu ortaklıkta, katılım bankası sermayedar müşteri ise mudarib konumundadır. Katılım bankaları bu ortaklıkta söz konusu projelerin finansmanını ortak taraf olarak karşılamaktadır. Katılım bankaları ya öz kaynakları ya da katılım fonları ile ortaklık yapacağı sektöre yatırım yapmaktadır (Aktepe & Dereci, 2019, s. 227). Sermayedar olarak katılım bankası, projenin zarar etme riskini de üstlenmiş olmaktadır. Bu sözleşmelerin başında katılım bankasına, projenin elde ettiği kârdan bağımsız bir biçimde kâr garanti edilmesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Mudarebe ortaklığında mudaribin yapacağı iş hususunda tecrübeli seçilmesi önemlidir, zira bu ortaklıkta mudarib olan taraf projeyi yönetmektedir. Mudaribin basiretli bir tüccar gibi

hareket etmediği durumlarda zarar etme riski büyüktür. Bunun yanı sıra mudarebe ortaklıklarının süreç içinde takibatının da zor olması sebebiyle bu yöntemin fon kullandırma tarafında ağırlıklı olarak kullanılmadığı ifade edilmektedir (Bulut & Er, 2012, s. 32).

Mudarebe projelerinde katılım bankaları tarafından sermaye verilecek müşteri genellikle banka tarafından seçilmektedir. Katılım bankalarında katılım bankalarının sermayedar olduğu mudarebe ortaklıkları genel olarak mukayyed mudarebe tasnifine girmektedir. Yani bu projeler ile mudarebenin çerçevesinin, şartlarının ve alanının belirli olduğu mudarebe ortaklıkları kurulmaktadır. Katılım bankaları mudarebe ortaklıklarında düşük hacimli, kısa vadeli ve net olan projeleri tercih etmektedir. Katılım bankaları birçok farklı sektörle mudarebe ortaklıkları yapmaktadır. Bu durum katılım bankalarının sektörleri tanıması için önemlidir. Mudarebe projelerinde aksi bir durum olmadığı müddetçe katılım bankası ve müşteriler anlaşılan vadede ve şartlarda süreci tamamlamaktadır. Katılım bankalarının sermayedar olduğu mudarebe ortaklıkları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2: Katılım Bankalarının Sermayedar Olduğu Mudarebe Ortaklıkları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mudarebe ortaklığı projelerinde tarafların maruz kalacakları risk ve elde edilecek olan kârın adil bir biçimde dengelenmesi ve proje yönetimi hususunda mudarib tarafından basiretli tüccar vasfıyla gerekli gayret gösterilmelidir. Bu ortaklıkta risklerin etkin yönetilmesi elzemdir (Eken & Öztürk, 2019, s. 57). Katılım bankalarının en önemli özelliklerinden biri olan finansman kullanılacakları müşteriye iyi analiz edebilecek yetkinlikte olmaları, katılım bankalarını bu hususta bir adım öne taşımaktadır. Katılım bankaları bu açıdan risk yönetimini diğer bankalara nazaran daha sıkı biçimde gerçekleştirmektedir. Katılım bankaları projeye finansman sağlarken fizibilite çalışması yapmakta, teminatlandırma ve tahsis süreçlerinde kaynak verimliliğini en etkin biçimde kullanmak için detaylı incelemelerde bulunmaktadır. Mudarebe projelerini öz kaynak ve katılma hesabındaki fonlardan yapan katılım bankaları, katılma hesabı sahiplerine zarar ettirmemek için titiz bir çalışma yürütmektedir. Katılım bankalarında sermaye getirisi ve tahsisi, projenin verimliliğine ve uygulanabilirliğine bağlı olduğu için sermaye daha verimli bir şekilde tahsis edilmektedir (Chong & Liu, 2009, ss. 126–127; M. S. Khan, 1986, s. 6). Katılım bankaları piyasa rekabetini olumsuz etkileyecek sonuçlara sebep olmamak için etkin ve kâr elde edebilecekleri projelere girmek için çabalamaktadır (Eken & Öztürk, 2019, s. 54).

Katılım bankalarında fon kullandırma yöntemi olarak müşterilere sunulan mudarebe ortaklıkları, diğer fon kullandırma ürünlerine nazaran oldukça az bir paya sahiptir (IFSB, 2022). Oysa katılım bankalarının fon toplama tarafı işin pasif tarafıdır, aktif taraf ise fon kullandırma tarafıdır. Bu sebeple fon kullandırma tarafındaki mudarebe ortaklıkları artırılmalıdır.

Katılım bankalarının murabahaya teveccühleri büyüktür. Murabaha enstrümanında borcunu ödeyememe ihtimaline karşı katılım bankası müşterilerinden teminat alınmakta, böylece banka alacağını garanti altına almış olmaktadır. Mudarebede ise mudarib kasıt, kusur ya da ihmal olmaksızın zararı tazmin etmemektedir. Bu husus da katılım bankalarını murabahaya yaklaştırmaktadır. Oysa murabaha mudarebenin içinde bir bölümdür. İş seçimi yapılırken, iş kompleks ise mudarebe tercih edilmelidir. Murabaha kullanılırken müşteriye katılacak artı bir değer olmadığı ifade edilmektedir. Müşterilerin kompleks ve aşamalı, değer üretilen bir iş için desteğe ihtiyacı varsa mudarebe yapmanın daha uygun olduğu katılım bankaları çalışanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde ifade edilmiştir. Murabahanın borca dayalı bir enstrüman olması karşılığında mudarebenin

gerçek bir ticaret olması söz konusudur. Bu sebeple önce bireylerin bu konuda bilinci sonra ise mudarebenin bireyler tarafından kullanımı artırılmalıdır.

Çalışmanın bir sonraki başlığında mudarebenin kullanıldığı enstrümanlar ve mudarebe ile benzeyen günümüz araçları ele alınacaktır.

2.3. Mudarebe ile İlgili Enstrümanlar

2.3.1. Mudarebe Sukuk

Arapça’da “sakk” kelimesi “yazılı belge, resmî tutanak” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise “sukuk”tur (Kallek, 2008, s. 584). Sukuk, sözlükte “finansal sertifika” anlamına gelmekte ve terim olarak bir hizmetin, bir malın veya bir yatırımın mülkiyetine dair eşit değerlere sahip olan şâyi hisseli belgelerdir (Cebeci, 2019, s. 523). Sukuk, sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihracın gerçekleşmesiyle arz tamamlandıktan ve bu sertifikalar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerli ortak mülkiyet ifade etmektedir (AAOIFI, 2018, s. 460). Sukuk konusu etraflıca ilk kez 1988 yılında IIFA tarafından düzenlenen toplantıda mudarebe sukuku (mukâraza tahvilleri) çerçevesinde ele alınmıştır. Bu toplantı, sukukun fikhî olarak temellendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Konu ile ilgili ayrıntılar ilk kez bu toplantıda sistematik bir biçimde ortaya konmuştur (Cebeci, 2019, s. 524).

İlk kez 2002 yılında Malezya tarafından uygulanan, akabinde Batı’da ve İslam ülkelerinde yayılmaya başlayan, varlığa dayalı faizsiz bono, tahvil ya da kira sertifikasında yatırımcıya verilen belgeler sukuktur (Kallek, 2008, s. 584).

Mudarebe sukuk ise, mudarebe akdi çerçevesinde yapılandırılan sukuk çeşididir. Ortaklardan birisinin ya da üçüncü bir kişinin, mudarebeyi yönetmek için mudarib olarak görevlendirildiği tüm iktisadi faaliyetleri temsil eden sertifikalardır. Sertifikaları satın alan yatırımcılar, kendi paylarına göre ortaklık konusu faaliyetin oluşturmuş olduğu varlıklar üzerinde ortak mülkiyet hakkına sahip olurlar (AAOIFI, 2018, s. 463). Mudarebe sertifikalarını ihraç eden taraf mudarib, yatırımcı taraf sermaye sahipleri ve sağlanan fonlar (arz geliri) mudarebe sermayesi olmaktadır. İhraç edilen sertifikaları alan yatırımcılar mudarebe varlıklarına sahip olurlar. Bunun yanı sıra üzerinde anlaşılan oranda kâr payı sermaye sahiplerine aittir, zarar olması durumunda da zarara sermaye sahipleri katlanacaktır (Ayub, 2017, s. 423). Sertifika ile sağlanan mülkiyet, başlangıçtan

sona kadar proje süresi boyunca geçerlidir. Bu mülkiyet aynı zamanda, mal sahibine satış, bağış, ipotek vb. mülkü üzerinde sağlanan tüm hak ve ayrıcalıkları vermektedir. Bu sertifikalar, İslam hukukunun öngördüğü kurallara tabi olmak kaydıyla arz ve talep ilkesine uygun olarak ve akit tarafların onayına tabi olmak kaydıyla borsalarda değiştirilebilir (IIFA, 1988). Ortaklığı menkul kıymetleştirilmesi anlamına gelen mudarebe sukukta sukuk sahipleri sukuk süresi boyunca değişken getiri elde etmektedir. Çünkü sukuk sahiplerine dönemsel ödenen getiriler sabitlenmiş getiriler olamamaktadır (Eriş, 2021, s. 109).

Mudarebe sukuk şu özellikleri taşımaktadır (Cebeci, 2019, s. 524):

1. Sukuk sahipleri (yatırımcılar), getiriden yani kârdan anlaşmada belirlemiş oldukları orana göre pay sahibi olmaktadır.
2. Yatırımcıların zarardan alacakları pay, sermayeye katkıları (hisseleri) oranındadır.
3. Mudarib, sermayeyi iade hususunda garanti verememektedir. Çünkü garanti, bono ve tahvil gibi senetlerin özelliğidir ve yapılan işlemi ribâyâ dönüştürmektedir.

Mudarebe sukuk, mutlak mudarebe sukuk ve mukayyed mudarebe sukuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Cebeci, 2019, s. 525):

1. Mutlak mudarebe sukuk, önceki bölümlerde açıklanan mutlak mudarebe ile aynı özelliklere sahiptir. Bu sukuk çeşidinde, mudarib istediği projeyi seçme hakkına sahiptir. Sukuk sahiplerinin belirli bir seçim yapmadığı mudarebe sukuk çeşididir.
2. Mukayyed mudarebe sukuk, sukuk sahiplerinin mudaribin yatırım yapacağı alanı ya da projeyi seçtiği sukuk çeşididir. Mudarib, sukuk sahiplerinin seçmiş olduğu çerçevede faaliyet gösterir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, dayanak sukuk varlıklarının değerini sukukun nominal değerine denk olarak portföyde tutma konusunda mudaribin herhangi bir yükümlülüğünün bulunamayacağıdır. Varlıkların değer kaybetmesi veya geri ödemelerin temerrüde düşmesi durumunda bu yapıda mudarib tarafından sağlanan herhangi bir teminat bulunmamalıdır (Kamali & Abdullah, 2014, s. 60).

Günümüzde iktisadi düzen, yatırımlar için oldukça büyük kaynaklar gerektirmektedir. Bu sebeple bireyler ya da kurumlar bir araya gelerek ortaklık kurmakta, bu ortaklıkla yatırımlar birlikte finanse edilmekte, bu durum da sukuk fikrine zemin hazırlamaktadır.

Mudarebe sukuk, ticari, sınai ve zirai sektörlerde uygulanmaya elverişli bir araçtır. Yatırım alanları açısından geniş bir alana yayılabilir ve kamu veya özel kaynaklı olarak ihraç edilebilmektedir. Herhangi bir kurum, kaynak toplama amacıyla mudarebe sukuku çıkarabilir (Cebeci, 2019, s. 521).

Son yıllarda önemi gitgide artan sukuk, İslami finansta menkul kıymetleştirmenin fiilen tasdik edilmesi anlamına gelmektedir ve bunun sebebi bu sertifikaların fizikî varlıklara dayalı olarak çıkarılmasıdır. Günümüzde sukuk piyasası genel olarak Müslüman ülkelerde özellikle Malezya, Endonezya ve Körfez ülkelerinde gelişmektedir. Malezya ekonomisinde sukuk, devlet politikası olarak desteklenmekte ve hem ihraç sayısı hem de dolaşımdaki sukuk ihraçları ile dünya sukuk piyasasında Malezya en önde gelen ülke olmaktadır. Türkiye’de sukuk ihraçları en fazla katılım bankalarında kullanılan bir enstrümandır. Sukuk, yeni ürün bulmakta zorluk çeken katılım bankalarının hazinesinde ve sermaye piyasalarında oldukça fazla kullanılan bir ürün çeşididir. Katılım bankaları farklı para cinsleriyle sukuk ihracı yaparak kısa ya da uzun vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılamakta ya da likiditelerini diğer kuruluşların sukukuna yatırım yaparak değerlendirmektedir (S. Kaya vd., 2019, ss. 274–278).

Küresel piyasalardaki sukuk hacmine nazaran Türkiye’de ihraç edilen kira sertifikaları stoku makroekonomik belirsizlikler ve finansal piyasanın dalgalı yapısı sebebiyle yıllık ihraç rakamlarının altındadır. Türkiye’de yurtiçinde kira sertifikası ihraçlarında sahipliğe ve yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası yapıları dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra risk paylaşımına dayalı kira sertifikalarının payının ise oldukça düşük kaldığı ifade edilmektedir. Katılım bankalarının ihraç etmiş olduğu kira sertifikalarında, yönetim sözleşmesine dayalı ihraçlar ağırlıktadır. Kamu tarafından ise günümüze kadar yalnızca sahipliğe dayalı kira sertifikası ihraçları gerçekleştirilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, ss. 63–64).

Türkiye’de katılım bankaları tarafından ortaklığa dayalı sukuk ihracı gerçekleştirilmektedir. Süreç şu şekilde işlemektedir: Katılım bankası tarafından, yatırımcıların temsilcisi olması sebebiyle yatırımcılar adına Varlık Kiralama Şirketi’nin altında bir özel fon havuzu açılıyor. Yatırımcılar, ortaklığa dayalı kira sertifikası satın alarak, katılım bankası ile başta anlaşılan kâr paylaşım oranı üzerinden, Özel Fon Havuzunun getirisine ortak oluyorlar. Katılım bankası, ortaklığa dayalı kira sertifikası

ihraç ederek toplamış olduğu fonları Özel Fon Havuzu Hesaplarında murabaha, leasing, katılma hesabı ya da katılım finans esaslarına uygun yatırım araçlarında değerlendiriyor. Vade sonunda ve dönemsel getiri ödeme tarihlerinde Özel Fon Havuzuna yansıyan kâr veya zarar başta belirlenen kâr paylaşım oranına göre yatırımcılarla paylaşılıyor (Emlak Katılım, 2022).

Ortaklığa dayalı olarak yapılandırılan sukuk ihraçlarında mevcut mevzuata göre çifte vergilendirme ortaya çıkması, ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraçlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Vergi mevzuatında yapılacak düzenlemelerle, ortaya çıkan bu çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılması takdirde risk paylaşımına dayalı sukuk hacmi önemli ölçüde artabilir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 226). Sukuk, İslami finans piyasasının gelişiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Yol, köprü, liman vb. projeleri içerebilen, dünyada birçok yatırımcının ilgisini çeken bir enstrümandır. Genelde sukuklar, özelde mudarebe sukuk İslam hukuku esasları çerçevesinde geliştirilmeli, yeni metotlar kullanılmalıdır (Ayub, 2017, s. 438). Bu enstrümanın geliştirilmesi ve borçla finansman yerine ortaklık temelli finansman getirilmesi, hiç şüphesiz İslami finans piyasalarının gelişimine katkı sağlayacaktır.

2.3.2. Mudarebe ile Tekâfül

Mudarebe ortaklık akdi, birçok akit ile beraber kurulabilmektedir. Bunlardan biri de İslami sigorta sistemi olan tekâfüldür. Tekâfül, Arapça kökenli bir kelime olup “yardımlaşma” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, belirli rizikolarla karşı karşıya kalan kişilerin, rizikoların gerçekleşmesi ile ortaya çıkabilecek zararları tazmin etme üzerine anlaşmalarıdır (AAOIFI, 2018, s. 666).

Sigorta kavramı sigortalılar ile sigorta şirketleri arasında prim karşılığında yardımlaşma fikrini akla getirir de, esasen sigortalılar arasında yardımlaşma organize ederek ticari kazanç sağlamayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra sigortalar yalnızca prim ödeyen üyelerine maddî yardımda bulunmaktadır ve bu özelliği sigorta şirketlerini diğer yardımlaşma derneklerinden ve vakıflarından farklılaştırmaktadır (Dalgın, 2009, s. 160).

Tekâfül, konvansiyonel sigorta sistemine alternatif olarak ortaya çıkan bir sistemdir. Sigorta şirketlerinin iş ve hayat risklerini yönetme ve telafi etme ihtiyacı hususunda bir

görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Fakat konvansiyonel sigorta ile ilgili bazı çekinceler bulunmaktadır. Bu çekinceler şunlardır (M. A. Khan, 2018, s. 368):

- a. Sigorta edilen olayın gerçekleşmeme ihtimali
- b. Tazminat miktarındaki belirsizlik
- c. Sigorta şirketlerinin fazla olan fonlarını faiz temelinde yatırması ve bu kazancın bir kısmının sigortalılara ödenmesi

Sigortada olayın hiç gerçekleşmemesi ve sigortalının tüm meblağdan feragat etmesi durumu olabilir. Bunun yanı sıra olayın gerçekleşmesi primin ilk taksidinden hemen sonra da yaşanabilir. Burada olayın gerçekleşmesinin ve tazminat miktarının belirsizliğinden, sigortanın kumara benzetildiği ifade edilmektedir. Bu açıdan sigortadaki bu belirsizlik çok olup, garar yasağı sınırında olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan şirketlerin fonlarını faizle işletmesi konvansiyonel sigorta sistemine olan bakışı menfi duruma getirmektedir (Zerkâ & Neccâr, A. Abdülaziz, 2017, ss. 218–227). Tüm bunlar çerçevesinde Şer’i uyum hususunda tekâfûl sigorta sistemi öne çıkmaktadır. Tekâfûl, teberru esaslı teavüne dayalı bir sistemdir.

İslam açısından bir sigorta sistemi, iş birliği, dayanışma ve yardımlaşmaya dayanmalıdır. Tekâfûl ise sigortalı kimselerin kendi faydasına kullanılması için bağışta bulundukları ve sigortalıların arasından seçilmiş olan bir kurul veya sigortacılık faaliyetleri yapmasına izin verilen bir anonim şirketin ücretli vekâlet yolu ile yönetilen ve bir fon oluşturan katkı payı ödemeleri ile sigortalıların tümünü koruma altına alan işlemdir (AAOIFI, 2018, s. 666). Sigortada temel kaide, sigorta şirketi yani tekâfûl operatörünün tüm faaliyetlerini fikhî esaslara uygun olarak gerçekleştirmesidir. Bunun yanı sıra şirket açısından bağlayıcı olacak fetvaları vermek üzere bir denetim kurulu oluşturulmalıdır (AAOIFI, 2018, s. 668).

Tekâfûl, mudarebe modeli ile, vekâlet modeli ile, hibrid (vekâlet ve mudarebe) model ile ve son zamanlarda uygulamaya konulan vakıf modeli ile işletilebilmektedir (Ayub, 2017, s. 450). Çalışmamız çerçevesinde mudarebe ve hibrid tekâfûl modeli ele alınacaktır.

Mudarebe yoluyla tekâfûlde, mudarebe sözleşmesi tekâfûl operatörü ile katılımcılar arasında gerçekleşmektedir. Tekâfûl operatörü (TO) mudarib olur ve katılımcılar rabbu’l-mal olur. TO, sağlanan sermayeyi İslami ilkelere uygun olarak yatırır ve kârlar, TO ile

katılımcılar arasında önceden kararlaştırılan orana göre paylaşılır. Herhangi bir kayıp durumunda, TO'nun herhangi bir suistimali (kasıt, kusur, ihmal) olmaması durumunda, katılımcılar zararı üstlenmelidir. Mudarebe, kâr paylaşım esaslı bir sözleşme olmasına rağmen, katılımcılardan yapılan katkılar, kâr paylaşımı yerine katılımcılar arasında karşılıklı tazminat niyetiyle teberru' yani bağış olarak toplanır. Bu durumda TO'nun, mudarebe yatırımlarından kâr elde edeceği için sigortalama sürecini dikkatli bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir (H. Aslan, 2021, ss. 33–34). Bu modelde problem teberru' olarak bağışlanan miktarın aynı zamanda mudarebe ilişkisi için sermaye olamamasıdır. TO, sigorta fazlasını almakta fakat tazmin sorumluluğunu üstlenmemektedir. Bu nedenle bu model, üzerinde ciddi tartışmaların yapıldığı modeldir (Ayub, 2017, s. 450). Başlangıçta, mudarebe modelinden elde edilen kârların düşük olması sebebiyle uygulayıcılar, TO'lara sigortacılık fazlasını almaları için izinler vererek modeli değiştirmişlerdir. Bu modifiye model başta Malezya olmak üzere uygulanmış ve beğenilmiş, daha sonra Endonezya, Sri Lanka ve Bangladeş gibi diğer ülkeler tarafından benimsenmiştir (H. Aslan, 2021, ss. 33–34). Tekâfûl operatörlerinin poliçe fazlasından herhangi bir pay almasına izin verilmemektedir (AAOIFI, 2018, s. 668).

Vekâlet ve mudarebe kombinasyonu içeren hibrid model ise, hem vekâlet hem mudarebe modelinin özelliklerini taşımaktadır. Bu modelde, katılımcılar ile işletmeciler arasında kârın paylaşımı sözleşmeye iliştilirilmiş bir yetkidir. TO, katılımcılar adına vekil olarak tekâfûl fonunu yönetir ve tekâfûl fonunun yönetim hizmeti karşılığında vekâlet ücreti alır. Bu ücret genellikle istatistiksel hesaplamalarla belirlenen katkı payının belirli bir yüzdesi üzerinden uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra TO, tekâfûl fonunun bir kısmını hem yatırım fonu yöneticisi hem de mudarib (kâr paylaşım ortağı) olarak yönetir (H. Aslan, 2021, s. 50). Mudarebe modeli ile TO, yönetim giderlerini mudarib olarak payından ayrı bir biçimde tekâfûl fondan ödetememekte, fakat vekâlet ile katılımcıların temsilcisi konumunda olan TO, önceden anlaşılan şartlara göre yönetim giderlerini fondan alabilmektedir. Bununla beraber TO'nun zararı tazmin etme yükümlülüğü yoktur. Tüm bunlara binaen hibrid modelin de fikhî açıdan problemli yönleri bulunduğu ifade edilmiştir (Ayub, 2017, s. 450).

AAOIFI sigorta varlıklarının zararları tazmin etmede yetersiz kalması halinde şirketin (TO), bu açığı proje finansmanı veya sigorta fonu hesabına kaydedip karz-ı hasen yolu ile karşılayabileceğini ifade etmektedir ve bir yılın finansal yetersizliği sebebiyle

yükümlülüklerin ileriki yılların sigorta fazlasından karşılanabileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra sigortalıların, sigorta sözleşmesinde finansal açıdan olası bir yetersizlik yaşanması halinde, bu açığı karşılayacaklarını belirtmiş olmaları halinde sigorta şirketinin bu açığı gidermek için sigortalılara da başvurabileceğini ele almaktadır (AAOIFI, 2018, s. 672).

2.3.3. Yatırım Vekâleti ve Mudarebe

Vekâlet Arapça “vekl” kökünden türemiştir ve “birine güvenmek, bir işi güvenilir birine bırakmak” anlamına gelmektedir. İslam hukuku terimi olarak vekâlet “bir kimsenin birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesini ve bu yetkiyi” ifade etmektedir (Aybakan, 2013, s. 1).

Yatırım vekâleti, bir kimsenin sermayesini ücretli ya da ücretsiz olarak işletip değerlendirmesi için gerçek ya da tüzel bir kişiyi yetkilendirmesidir (AAOIFI, 2018, s. 1086). Sermaye sahibi taraf müvekkil, sermayeyi değerlendirmesi amacıyla yetki verilen taraf ise vekil konumundadır. Yatırım vekâleti katılım bankalarında fon toplama yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu işlemde vekil olan banka, kendisine verilen fonu belirli projelerin finansmanında kullanmakta ve elde edilmiş olan kârı ya da zararı sermaye sahibine aktarmaktadır (TKBB, 2020).

Vekâlet akdi bağlayıcı olmayan bir akittir ancak yatırım vekâleti sözleşmesi, faizsiz finans kurumlarının uygulamaları söz konusu olduğunda, ücretli olsun ya da olmasın bağlayıcı niteliktedir. Zira bu sözleşme, tarafların belirli süre boyunca feshetmeyecekleri taahhüdüyle kurulmaktadır. Bunun yanında belirli durumlarda taraflardan biri için sözleşmeyi feshetme hakkı tanıyan bir şart koymak mümkündür (AAOIFI, 2018, s. 1087). AAOIFI, yatırım vekâletinin konusu olan sermayenin mudarebenin sermayesi ile birleştirilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesinin mümkün olacağını ifade etmektedir. Böyle durumlarda yatırım vekâletine konu olan fon, mudarebe sermayesinin sahipleri ya da şirket ortakları tarafından yatırım hesabı fonları ile birleştirilerek işletilmek için ödenen paralarla aynı pozisyonda değerlendirilir. Buna binaen mudarebe fonları ya da şirketin ortakları tarafından bu fonlara birleştirilen paralar gibi birim hesabı doğrultusunda hak ettiği kârı kazanır. Mudarebenin fonundan elde edilmiş olan yatırım vekâleti sermayesine ait olan kârın tümü müvekkillere aittir. Vekil, vekâlet sermayesinin

katkısı ile ortaya çıkan mudarebe kârından herhangi bir pay alamamakta, yalnızca ücretini ve şart koşulması durumunda primini almaktadır (AAOIFI, 2018, ss. 1087–1091).

Tasarruf sahiplerinin belirli bir sözleşmeye dayalı olarak, birikimlerini finansal bir kurum aracılığıyla işletilmesi olarak tanımlanan yatırım vekâleti yöntemi birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁹

Katılım bankalarının likidite yönetimi için kullanmış oldukları yatırım vekâleti işleminde getiri garantisi olmadığı, bu işlemlerde tahmini getiri üzerinden anlaşmaya varıldığı ifade edilse de müşterinin, yatırdığı miktarı ve vaat edilen tahmini kâr miktarını talep etme, bankanın da bu miktarı ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır (Bayındır, 2018). Bu durum da bu hesaptaki ana paranın ve getirinin garanti edilmesi anlamına gelmektedir. Tahmini kâr miktarı elde edilemediği takdirde vekil olan katılım bankasının bu miktarı tazmin etmekle yükümlü olması, İslami prensiplere uygunluk hususunda bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Çünkü İslami ortaklık usullerinde getiri önceden bilinemez ve sabitlenemez. Öte yandan vekâlet güvene dayalı kurulan bir sözleşmedir. İslam hukukunda güvene dayalı sözleşmelerde ancak kasıt, kusur ve ihmal olduğu takdirde tazmin sorumluluğundan söz edilmektedir. Fakat yatırım vekâletinde vekilin kasıt, kusur ve ihmal olmaksızın, sözleşmenin başında belirlenen tahmini kâr oranının sözleşmenin sonunda elde edilememesi durumunda, tazmin yükümlülüğü bulunmaktadır ve bu durum da vekâlet sözleşmelerinin yapısı ile bağdaşmamaktadır. Bu durumda tahmini kârın herhangi bir tazmin yükümlülüğü gerektirmeyen ön bilgilendirme usulü ile olması daha uygundur (Çakır, 2019, s. 34). Çünkü katılım bankalarının tazmin yükümlülüğü gerektirmeyen ön bilgilendirme ile tahmini karı müşterisi ile paylaşması bağlayıcılık arz etmez. Sonuç olarak, yatırım vekâletinde vekilin tahmini kârı tazmin yükümlülüğünün bulunması, müşterilere ticari bir faaliyetten sabit bir getiri garanti etmek anlamına gelmektedir. Oysa İslam’da ticari faaliyetler sonucunda kâr da zarar da elde edilebilmektedir.

Yatırım vekâleti işleminde tahmini kârın müşterilerle paylaşılması sonucu, işlem sonunda o kara ulaşılamama durumunda o meblağı tazmin etmemek, bu ürünlerdeki fikhî mahzuru büyük oranda giderecektir. Bu enstrüman, katılım bankalarının fon yönetimine yardımcı

²⁹ Katılım bankaları arasında yatırım vekâletini kullanmayan bankalar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki bazı katılım bankalarının yatırım vekâleti uygulamalarında tahmini kâr miktarının banka tarafından tazmin edilmediği ifade edilmektedir.

olabilecek bir enstrümandır. Yatırım vekâleti yönteminin mahzurlarının giderilerek geliştirilmesi, katılım bankalarının ürün yelpazesinin genişlemesine ve bu açıdan İslami finans piyasasına katkı sağlayacaktır. Bunun için gerekli düzenlemelerin yapılması elzemdir.

2.3.4. Mikrofinans ve Mudarebe

Mikrofinans, düşük gelir grubundaki kişilere fayda sağlamayı amaçlayan ekonomik bir kalkınma yaklaşımıdır (Ledgerwood, 2000, s. 1). İslami mikrofinans ise, İslam'ın sosyal ve ekonomik adalet anlayışı çerçevesinde, toplumun en alt kesimlerinin dahi finansal hizmetlere ulaşabilmesi için tasarlanan finansal hizmet sistemidir. Bu sistem, geleneksel bankacılığın dışında, düşük gelire sahip olan nüfusa İslami finans esaslarına uygun bir biçimde finansal hizmetlerin sağlandığı sistem olarak tanımlanmaktadır (Parlakkaya & Çürük, 2015, s. 65).

İslami mikrofinans sisteminde, İslam'ın öngörmüş olduğu zekat, sadaka, vakıf gibi kurumlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İslami mikrofinans sistemi, borç verme kısmında karz-ı hasen gibi mekanizmalara sahiptir. Kâr-zarar paylaşımı esasına dayanan ortaklıklar kurularak girişimci ile riskin paylaşıldığı İslami mikrofinansta kullanılan ortaklık yöntemleri mudarebe, müşareke, müzaraa ve müsâkattır (Ülev, 2021, s. 30).

İslami mikrofinans yöntemlerini iki bölümde incelemek mümkündür. Bunlardan biri mikro-ortaklık yöntemleri, diğeri ise mikrokredi yöntemleridir. Mikro-ortaklık yöntemlerinde finansmanı sağlayan taraf, borç veren taraf değil, yatırımın ortağı olan taraf konumundadır. İslami mikrofinans kuruluşu (İMFK) ile mikro girişimci arasında kurulabilecek mudarebe ortaklığının işleyişi şu şekildedir: Girişimcinin bir iş yapmak için finansman ihtiyacı vardır ve İMFK'ya başvurur. İMFK girişimciye gerekli finansmanı verir ve onun yapacağı işe ortak olmuş olur. Klasik mudarebe akdinde olduğu üzere tarafların kâr paylaşım oranları sözleşmede belirlenir. Kâr elde edilmesi durumunda, elde edilen kâr önceden belirlenen oranda girişimci ile İMFK arasında paylaşılır. Zarar olması durumunda ise tüm zararı İMFK üstlenir.

İMFK ile mikro girişimciler arasında genellikle mukayyed mudarebe kurulmaktadır. Mukayyed mudarebe İMFK'ların sermayelerinin kullanım alanlarının takibi açısından daha kolay uygulanabilir. İMFK'lar açısından mudarebe ortaklığı asimetrik bilgi

sebebiyle ters seçim ve ahlaki tehlike barındırmaktadır. Çünkü bu ortaklıkta mikro girişimcinin ahlaki sorumluluğunu yerine getirip getirmeyeceği hususunun tespiti ve mikro girişimcinin işi yapabilecek kabiliyete sahip olup olmadığının tespiti gerekmektedir. Bunun yanı sıra mikrofinans hedef kitlesinin finansal okuyazarlık hususunda ve kâr maliyet hesaplamalarında bulunan muhtemel eksiklikler mudarebe ortaklığını kurmayı daha da zor bir hale getirmektedir. Mudarebe ortaklığının başarılı olması için İslami mikrofinans kuruluşlarının mikro girişimcilere maliyet tahmini, iş planı geliştirme ve iletişim gibi konularda eğitim vermelerinin daha uygun olacağı ifade edilmektedir (Ülev, 2021, ss. 35–37).

İslami mikrofinans sistemi toplumdaki kesimler arasındaki farkın açılmaması ve toplumun tüm kesimlerinin hizmet alabilmesi için düzenlenmiş olan bir sistemdir. İslami finans sosyal adaleti ve sınıfsızlığı ilke edinmektedir. Herkes eşittir ve herkesin finansal hizmet alma hakkı vardır. Bu açıdan bu sistem İslami finans sektöründe oldukça önemli bir yerdedir. İslami mikro-ortaklık yönteminde mudarebenin kullanılabilir olması, mudarebe ortaklığının da önemini gözler önüne sermektedir.

2.3.5. Kitle Fonlaması ve Mudarebe

Bireyler, yeni girişimlerinde finansman sağlama açısından arayıştadır. Melek yatırımcı ve girişim sermayesi fonları daha büyük meblağları karşılarken, daha küçük olan meblağlar genellikle girişimcilerin kendileri ya da çevreleri tarafından karşılanmaktadır.

Girişimcilerin yatırım yapacak olanları ikna edememesi ya da önceden tecrübe edilen bazı başarısız girişimler sebebiyle birçok girişim fonsuz kalmaktadır. Bu problemi çözmek amacıyla yakın zamanda özel yatırımcılar yerine “kalabalığı” kullanarak kitle fonlaması adı verilen yeni bir finans kaynağından yararlanmışlardır. “Kitle fonlaması” kavramı kökünü, kurumsal faaliyetleri geliştirmek amacıyla fikirler, geri bildirimler ve çözümler elde etmek için kalabalığın kullanılması anlamına gelen daha geniş bir kitlenin kaynak olarak kullanımı kavramından almaktadır. Kitle fonlaması durumunda amaç yatırım için para toplamaktır; bu genellikle internet aracılığıyla sosyal ağlar kullanılarak yapılmaktadır. Bu sistem, çok küçük bir yatırımcı grubundan fon toplamak yerine, her bireyin çok küçük bir miktar sağlayacağı geniş bir kitleden fon elde etmektir (Belleflamme vd., 2011, s. 2).

2008’de yaşanan küresel ekonomik kriz ile beraber bankalara olan güven azalmış ve yeni platformlar aranmaya başlanmıştır. 2008 yılından önce bağış modelleri ile bilinen kitle fonlaması, 2008 yılından itibaren fon talep eden kimse ile fon sağlayan yatırımcıları direkt bir araya getiren kredi platformları aracılığıyla kullanılmaya başlamıştır (Zengin vd., 2017, s. 23) . Özellikle 2000-2009 yılları arasında girişim sermayesi yatırımları % 82’nin üzerinde azalma göstermiştir (Anbar, 2020, s. 238). Bu sebeple, yeni çözümler üretmeye çalışan girişimcilere geleneksel finansman sağlama yöntemlerine alternatif olarak kitle fonlaması yöntemi ortaya çıkarılmıştır.

Kitle fonlaması sisteminde bir tarafta fon arayanlar, bir tarafta fon sağlayanlar bulunmaktadır. Kitle fonlaması türleri, finansal olmayan kitle fonlaması ve finansal kitle fonlaması olmak üzere iki grupta incelenebilir. Finansal olmayan kitle fonlaması türleri; bağış bazlı kitle fonlaması ve ödül bazlı kitle fonlamasıdır. Finansal kitle fonlaması türleri ise borç bazlı kitle fonlaması ve hisse (pay) bazlı kitle fonlamasıdır. Bağış bazlı kitle fonlaması ve ödül bazlı kitle fonlamasında fon sağlayanlar finansal getiri elde etme amacıyla değillerdir. Borç bazlı kitle fonlaması ve hisse (pay) bazlı kitle fonlamasında ise fon sağlayanlar kazanç elde etme amaçındadırlar. Borç bazlı kitle fonlamasında amaç faiz getirisi elde etmek, hisse (pay) bazlı kitle fonlamasında amaç kâr payı elde etmektir (Anbar, 2020, s. 243).

Konumuz çerçevesinde hisse bazlı kitle fonlaması incelenecektir. Bu model, işletmelere ya da projelere öz sermaye yatırımı ile gerçekleşmektedir. Hisse bazlı kitle fonlamasında finansman ihtiyacı, ihtiyaç duyulan meblağ karşılığında firmaların hisselerinin bir kısmı satışa sunulur veya kâr paylaşım hakkı sunularak karşılanmaktadır. Bu fonlamada yatırımcılar yenilikçi bir fikri desteklemek amacıyla da yatırım yapmak isteyebilirler. Fon arayan girişimci yatırım ihtiyacının tutarını limit olarak belirler ve kitle fonlama yoluyla belirlenmiş olan süre içerisinde bu tutar sağlanırsa yatırım yapılır. Hisse bazlı kitle fonlaması uygulandığı takdirde yatırımcılara fonlayacakları firma, iş planı, fonun muhtemel kullanım şekli, hisselerin ne kadarının satışa sunulduğu gibi hususlar ile ilgili bilgiler paylaşılır. Bu model ile finansman sağlayan şirketler, halka açık şirketlerden daha farklı düzenlemelere tabi tutulur. Geniş bir kitleye hitap edilebilecek bir modeldir, bu model ile yüksek rakamlarla finansman sağlanabilir fakat şirketin iflas etmesi durumu olduğu takdirde, yatırımcıların korunması hususunda gerekli düzenlemeler gerekmektedir (Onur & Değirmenci, 2015, s. 3).

Kâr paylaşımına imkân veren bu modelin düzenleyici kısıtlamalar sebebiyle diğer kitlesel fonlama türlerine nazaran en düşük işlem hacmine sahip tür olduğu ifade edilmektedir (Anbar, 2020, s. 245). Oysa işletmelerin finansmana erişimi kolaylaştıran hisse bazlı kitle fonlaması iş olanaklarının artmasına ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Onur & Değirmenci, 2015, s. 4). Hisse bazlı kitle fonlaması, kâr paylaşımı esaslı olması hasebiyle mudarebe ortaklığına benzemektedir. Mudarebe ortaklığında olduğu gibi bu fonlamada da girişimler kurulan ortaklık neticesinde finanse edilmektedir. Bu finansal araç sayesinde bireyler toplumdan yararlanır ve girişim kâr ederse, iki taraf da kazanmış olur. Girişimlerin kâr etmesi yatırımcıların bu gibi girişimlere desteğini artırır, böylece dolaylı yoldan da olsa toplum içerisinde dayanışmanın artmasına katkı sağlar. Kitle fonlaması günümüz teknolojisinde oldukça etkin kullanılabilir. Bu sistemin, mudarebe gibi İslami kaidelere uygun ortaklıklarla bir araya getirilmesi Müslümanların finansman ihtiyacını günümüz koşullarının kolaylığı içerisinde uygun bir biçimde karşılamalarını sağlayacaktır.

Kitle fonlaması gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler için de birçok alanda kullanılabilir. Küçük ölçekli işlemler için finansman bulmanın zor ve maliyetli olması, bankaların küçük işletmelere kredi vermekten kaçınması, bireylerin yardımlaşma hususunda istekli olması, internetin erişimi kolaylaştırması vb. etkenler kitle fonlamasının yayılmasında oldukça etkilidir (Onur & Değirmenci, 2015, s. 1). Dünya’da İslami fintek yapısı altında etkin olan 320 şirketin 48 tanesi kitle fonlaması şirkettir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 58). Finans piyasasında geç farkedilen bir sistem olan kitle fonlaması, ülkemizde teknolojik ürün ve hizmet üretimini planlayan iş fikirleriyle girişim şirketlerinin ihtiyacı olan finansal kaynakların toplanması amacıyla oluşturulan yatırım sistemi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de ilk kitle fonlaması platformu 2010 yılında kurulmuştur. Mevzuatın olmaması nedeniyle, 2017 yılına kadar yalnızca ödül ve bağış bazlı kitle fonlaması faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında hisse bazlı kitle fonlaması ilk defa mevzuata girmiştir. Hisse bazlı kitle fonlaması esasları için tebliğ 2019 yılında yayımlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 178). 2021 yılında Ekim ayında ise bu tebliğ yürürlükten kaldırılmış, hisse ve borç bazlı kitle fonlamasını beraber ele alan tebliğ yayımlanmıştır (Kitle Fonlaması Tebliği, 2021).

Türkiye’de hisse bazlı kitle fonlaması esaslı faaliyet gösteren ilk platform 2021 yılında lisansını almıştır. Platformun ilk kampanyasına kampanyaya çıkan yerli girişime

hedeflenenin iki katı kadar talep gelmiştir. Bu kampanyaya yatırımcı başına yapılan meblağ, dünyadaki benzer uygulamalara ilişkin ortalama yatırım tutarının üzerindedir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 179). Türkiye’de kitle fonlaması platformlarının projelerinin katılım finans prensipleri bakımından denetim mekanizması olmaması sebebiyle, bu zamana kadar gerçekleşen ya da gerçekleşmekte olan kampanya projelerinin finansman modeli ortaklığa dayansa bile bu projelerin sözleşmeleri ve kampanya şirketleri bakımından katılım finans esaslarına uyumuna dair net bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple, kitle fonlaması platformlarının katılım finans esaslarına uyumunun denetlenmesi bakımından, katılım finans derecelendirme mekanizması önem arz etmektedir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 70).

Küçük tasarrufların büyük yatırımlara dönüşebildiği bu sistem fikhî esaslara uyduğu ve sistem ile ilgili gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde kısa zamanda İslami finans piyasasında önde gelen enstrümanlarından olma potansiyeline sahiptir. Finansman bulmakta zorluk çeken girişimcilere çözüm alternatifi olarak ortaya çıkan bu sistem, çağımız teknolojik gelişmelerinin etkin kullanılması neticesinde oldukça etkili bir araç olarak görülebilir. Kitle fonlaması sistemi, sosyal yardımlaşmayı ve risk paylaşımını esas alan yapısı itibarıyla İslami finansa oldukça uygun bir finansman modelidir.

2.3.6. Risk Sermayesi ve Mudarebe

Uluslararası literatürde venture capital olarak ifade edilen risk sermayesi, risk alan fakat finansal kaynakları yeterli olmayan girişimcilerin fikirlerini hayata geçirmelerine fırsat tanıyan bir yatırım finansmanı yöntemidir (İpekten, 2006, s. 386). Bu sistem, girişim yapmak isteyen kimselerin finansman zorluklarını bertaraf edebilmek ve onlara uzun vadeli yatırımlarda finansman sağlama amacını taşımaktadır. Çalışmanın mudarebenin tarihi sürecinin ele alındığı ilk bölümünde de ifade edildiği gibi, modern olarak risk sermayesi yöntemi ile ilk şirket 1946’da “American Research and Development” ismiyle kurulmuştur. Bu şirketin kurucularının asıl hedefi bir şirket değil, risk sermayesi endüstrisi kurmak olmuştur (Hsu & Kenney, 2005, ss. 13–14). Modern anlamda ilk şirket 1946 yılında kurulmuş olsa da risk sermayesinin temellerinin mudarebe ortaklığına dayandığı araştırmalarla ortaya konmuştur (Bayındır, 2005, s. 112; Çiller & Çizakça, 1989, s. 9; Dar & Presley, 2000, s. 6; Döndüren, 1992, s. 30; Goldschmidt, 1891, s. 255; Udovitch, 1962, s. 207). Mudarebe ortaklığının tarihinin de yüzyıllar öncesine dayandığı

bilinmektedir, dolayısıyla risk sermayesinin tarihinin oldukça uzun olduğunu söylemek mümkündür.

Sermayenin kullanımının iki yöntemde birebir aynı olmadığı görülmektedir. Mudarebede bir ortaklık ilişkisi bulunmakta, risk sermayesinde ise üretime yatırım yapılarak çoğunlukla bunun karşılığında işletim ücreti alınmaktadır (Akın, 2020, s. 236; Civan & Uğurlu, 2002, s. 83). Ancak bu farklılıkların yanında iki yöntemin birçok özelliğinin benzemesi göz ardı edilemeyecek bir husustur.

Konvansiyonel bankacılık, uzun dönemli yatırıma ihtiyaç duyan küçük ve orta ölçekli firmalara finansman sağlamada yetersiz kalmıştır. Bankaların kredilerinin köklü firmalar tarafından sağlanması küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanında boşluğa sebep olmuştur (Çiller & Çizakça, 1989, ss. 143–144). Bankaların kredilerinin önemli bir kısmını düşük riskliliği olan firmalara vermesi ve kredilere karşılık daha fazla teminat gösterebilecek olan büyük işletmelere aktarması, sermayeye ulaşmada yaşanan problemlerin en önemlisidir. Modern olarak adlandırılan içerisinde bulunduğumuz sistemde bu finansman modelinin kendisine yer bulmasının temelinde, girişimcilerin ve KOBİ işletmelerinin finansmana ulaşma hususunda karşılaştığı zorluklar yatmaktadır (Emeç, 2019, ss. 50–51). Bu işletmelerin söz konusu finansman problemleri uzun vadede ekonomik büyümeyi ve verimliliği olumlu etkileyen yeniliklerin etkin olan düzeyin altında kalmasına sebep olmaktadır (Deniz, 2015, s. 64). Bu sebeple de girişimcilerin yatırım fikirlerinin gerçekleşmesine fırsat veren risk sermayesi doğmuştur.

Uzun vadeli kaynağa ihtiyacı olan ve gelişme potansiyeli bulunan şirketlere finansman sağlamak amacıyla, söz konusu şirketlere melek yatırımcıların ortak olması ya da bu şirketlerde borç finansmanı sağlanmasını ifade eden yöntem girişim sermayesi, şirketlerin başlangıç aşamasındaki fikirlerine yatırım yapılmasını ifade eden yöntem ise risk sermayesi olarak ifade edilmektedir (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022, s. 57). Türkiye’de girişim sermayesi ile risk sermayesi şeklinde iki farklı düzenleme bulunmamakta, bu sebeple iki terim arasında geçişkenlikler bulunmaktadır. “Girişim sermayesi” terimi, farklı ölçeklerdeki ortaklık finansmanları için kullanılırken, “risk sermayesi” terimi daha ziyade yeni olan ve riskli olan yatırımlara ortak olmayı amaçlamaktadır. Risk sermayesinin teknolojik yenilik kriterinin daha ağır bastığı ifade edilmektedir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa risk sermayesi yatırımları, genellikle 5-

10 yıllık dönemi içerisinde alan uzun vadeli yatırımlar olarak tanımlanabilmektedir. Uzun vadeli yatırımların temel özelliği ise bu yatırımlardan yüksek getiri hedefi ve beklentisi olmasıdır. Burada söz konusu olan kazanç, spekülatif bir kazanç değil, teknolojik verimlilik sebebiyle elde edilecek olan kazançtır. Risk sermayesinde temelde bir girişimci ve bu girişimciyi ortaklık yöntemi ile fonlayabilecek bir sermaye sahibi olmalıdır. Günümüzde bu fon ihtiyacının temini belirli aşamalardan oluşmakta ve genellikle de sermayedar ile girişimci arasında fon toplayan kuruluşların aracılığı ile gerçekleşmektedir (Emeç, 2019, ss. 51–52).

Risk sermayesi üç aşamalı olarak tamamlanan bir süreçtir. İlk olarak risk sermayesi fonu kurulmaktadır. Bu fon için bireysel veya kurumsal olan fon sağlayıcılardan yatırım amacıyla sermaye toplanmaktadır. Risk sermayesinin en zorlu aşaması yatırım aşamasıdır. Bu aşamada yatırımın yapılacağı alan belirlenir, finansman kaynak ve yöntemleri belirlenir ve yapılan yatırımlar izlenir ve denetlenir. Risk sermayesi sürecinin en son halkası ise yatırımdan çıkış aşamasıdır. Bu aşamaya gelebilmek, fonlanan firmanın teknolojik ve ekonomik gelişimini tamamlaması ile ilgilidir. Bu husus, risk sermayedarının beklediği sonuçtur. Bunun dışında da sermayedar çeşitli nedenlerle yatırımdan çıkmayı isteyebilir (Dağdelen, 1992, ss. 56–57).

Belirli bir projesini finanse ettirmek isteyen kimse bu projeyi risk sermayesi şirketine getirir. Bu proje titiz bir şekilde değerlendirilmeye alınır, finansman analizleri yapılır, vade planlaması yapılır. Çeşitli aşamaların ardından kararın verilmesi ile birlikte girişimciye risk sermayesi şirketi tarafından ortaklık yolu ile finansman temin edilir (Emeç, 2019, ss. 51–52). Finansman, kontrol ve yönlendirme işlevleri yalnızca yenilikçi bir firmanın piyasada yer edinmesine değil, bunun yanında uzun dönemde makroekonomik anlamda teknolojik yeniliğin gelişimine ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Deniz, 2015, s. 65). Risk sermayesi ile finansman sıkıntısı çeken küçük işletmeler desteklenerek ekonomide yer edinmeleri sağlanır, istihdam artırılır, ekonomik büyüme, teknoloji birikimi ve transferi gibi önemli hususlara katkı sağlanarak bu anlamda makroekonomik sorunların çözülmesine yardımcı olmaktadır (Dağdelen, 1992, s. 63).

Türkiye’de risk sermayesi ile ilgili ilk yasal altyapı 1993 yılında oluşturulmuştur. Sonrasında tebliğler tekrar düzenlenmiş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Aradan geçen 30 yılda bu sektörün istenilen düzeyde gelişmediği ifade edilse de (Çonkar, 2017, s. 118)

son yıllarda bu yöntemin yoğun bir ilgi gördüğü gerçektir. Girişim finansmanının uygulamadaki başarısı ve ekonomik katkısı Türkiye’de son yıllarda artan bir ilgi görmektedir. Risk karşılığında belirli bir güvenin olmaması risk sermayesine karşı çekimser olmaya sebep olurken, risk sermayesi süreci sonucunda elde edilebilecek olan yüksek gelir beklentisi ise bu yatırım aracının gelişmesinin en önemli etkenlerindendir.

Risk sermayesi, küçük ve orta büyüklükte olan işletmelerin genellikle orta ve uzun vadeli yatırımlarını finanse etmeyi amaçlamaktadır. Bu da uzun dönemde makroekonomik anlamda teknolojik yeniliğin ve verimliliğin artmasını sağlamaktadır. Bu araç aynı zamanda bireysel olan kazanç saikini toplumsal dayanışma ve yardımlaşma ile mezcetmektedir. Risk sermayesi hem finansman kaynağı hem de yatırım aracı olarak tanımlanabilmektedir.

Risk sermayesini mudârebenin modernize edilmiş biçimi olarak ifade eden Döndüren, mudarebe ortaklığı esas alınarak kurulacak bir risk sermayesi şirketinin alt mudarebe yöntemi ile yatırımcılardan fon toplayabileceğini ifade etmektedir. Bu işleyişte, yatırımcılardan toplanan fon, piyasada olan riskli ancak kârlı yatırımlara kullanılır. Mudarib olarak risk sermayesi şirketi ilk işletmeci, proje sahibi de alt işletmeci yani alt mudarib olarak elde edilecek olan kârı paylaşırlar. Şayet proje zarar ederse, bu zarar yatırılan sermayeden karşılanır, mudariblerin zararı emeklerinin zayi olmasıdır (Döndüren, 2020, s. 83). Çonkâr ise katılım bankaları ile girişim sermayesi şirketlerinin kıyaslamasını şu şekilde yapmıştır (Çonkar, 2017, s. 114):

- Katılım bankaları da girişim sermayesi şirketleri de kâr-zarar ortaklığı esasına göre fon toplar ve sermaye sahiplerine bir getiri garantisi vermemektedir.
- Her iki kurum da kendilerine yatırılan fonları bizzat işletebilecekleri gibi üçüncü şahıslara da kullanırlar.
- Katılım bankaları da girişim sermayesi şirketleri de kâr-zarar ortaklığı esasına göre fon kullanırlar.
- Her iki kurumun ortaklıkları sonucu elde edilecek olan kâr, başlangıçta anlaşılan oranlarda paylaşılır.
- Her iki kurumun ortaklık yöntemlerinin riski, girişimciye sağlanan finansman miktarı ile sınırlıdır.

- Mudarebede ve müşarekede girişimin planlanan sürede sonuca ulaşmaması durumunda girişimciye yeteri kadar ek süre verilebilmektedir.
- Girişim sermayesi şirketi, finanse etmiş olduğu girişimciye aktif olarak yönetsel ve teknik destek verebilmektedir.

Türkiye’de katılım bankalarının ilgili birimlerinde girişimleri teşvik etmeye yönelik platformlar bulunmaktadır. Mudarebe gibi risk sermayesi de getiri paylaşımının risk paylaşımına dayalı olduğu bir enstrümandır. Dolayısıyla risk sermayesine olan teveccüh ve risk sermayelerinin kurumlar tarafından desteklenmesinin artması dolaylı olarak mudarebenin artmasına da katkı sağlayacaktır. Yenilikçi küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finansmana erişiminin sağlanmasında ve geliştirilmesinde KOBİ’ler için yatırım seçeneklerinin artırılması ve risk sermayesi yönteminin geliştirilmesi önemlidir.

2.4. Değerlendirme

Mudarebe, katılım bankalarının hem fon toplama hem de fon kullandırma tarafında kullanılmaktadır. Fon toplama tarafında katılma hesapları ve özel fon havuzları ile karşımıza çıkan mudarebe, fon kullandırma tarafında ise mudarebe projeleri ile yer bulmaktadır. Katılma hesapları; müşterinin sermayedar, katılım bankasının mudarib olduğu emek-sermaye ortaklıklarıdır. Bu hesaplar bankanın sermayeyi kendisinin işletmesinin yanı sıra bankanın sermayeyi başka işletmecilere kullandırılması ile de işlev görebilmektedir. Katılma hesaplarına yatırılmış olan sermayenin işletilmesi sonucunda oluşan kâr taraflar arasında, anlaşma başında belirlenen oranla paylaştırılmakta, zarar ise aksi bir durum olmadığı müddetçe sermayedar olan ortak tarafından karşılanmaktadır. Özel fon havuzu katılma hesapları ise, müşterinin sermayedar, katılım bankasının mudarib olduğu tasarruf sahibi müşterilere talep ettikleri sektördeki projeye katılma imkânı veren hesaplardır. Bu hesaplar projenin başlaması ile açılmakta ve projenin bitmesi ile kapanmaktadır. Kâr, müşterilerin dahil oldukları projenin elde ettiği kârdır. Proje zarar ederse bu zarar direkt müşterilere yansıtılmaktadır.

Mudarebe enstrümanı katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu ortaklıkta katılım bankası sermayedar, fona ihtiyacı olan müşteri ise mudaribdir. Ortaklık sonunda elde edilen kâr, önceden anlaşılan oran üzerinde paylaşılmakta, zarar ise sermayedar tarafından karşılanmaktadır. Fon kullandırma

yöntemi olarak mudarebe, katılım bankalarında oldukça az tercih edilmektedir. Bunun birçok sebebi vardır. Bu sebepler dördüncü bölümde incelenmiş, akabinde çözüm önerileri ortaya koyulmuştur.

Katılım bankalarındaki mudarebe ortaklıklarının temelleri klasik fıkıh literatüründe ele almış olduğumuz esaslara dayanmaktadır. Günümüzde katılım bankalarında bazı uygulamalar mutlak mudarebe kapsamında gerçekleştirilirken bazıları da mukayyed mudarebe ile gerçekleştirilmektedir. Kâr paylaşım oranları, klasik fıkhıta ele alındığı üzere katılım bankalarında da akdın kurulma esnasında belirlenmesi gerekmektedir. Katılım bankalarının katılma hesaplarında zararın tazmini ise bir süre önceye kadar, mudarib olan bankanın fonu iyi yönetememe ihtimaline karşı, katılım bankası ve müşterinin zarara beraber katılmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak ilgili yönetmeliğin değişmesi ile günümüzde, klasik fıkıh literatüründe ele alındığı gibi, zararın tümünü katılma hesabı sahipleri karşılamaktadır. Bunun yanı sıra yönetmelik, fon sahipleri lehine katılım bankalarının süreklilik arz etmemek koşuluyla zararı üstlenmelerinin mümkün olduğunu ele almaktadır.

Bu bölümde ayrıca çağdaş mudarebede mudarebe sermayesinin garanti edilmesi ile ilgili tartışmalara kısaca yer verilmiştir. Bunun yanı sıra klasik fıkhıta teminat meselesi üzerinde durulmamışken, günümüzde mudarebede teminat meselesi gündeme gelmektedir. Bu hususta bu bölümde ele aldığımız üzere TKBB, mudarebede sermaye sahibinin mudarib olan taraftan ya da üçüncü bir kişiden teminat alınabileceğini belirtmektedir.

Mudarebe birçok enstrümanla sentezlenebilmektedir. Bu bölümde mudarebe sukuk, tekâfül, yatırım vekâleti, mikrofinans, kitle fonlaması ve risk sermayesi gibi enstrümanlar ele alınmıştır. Söz konusu enstrümanlar arasında mudarebe ile kurulan yöntemler bulunmakla beraber, mudarebe ile ilgileri bağlamında diğer enstrümanlara da yer verilmiş ve bu enstrümanlarla mudarebe ortaklıklarının nasıl kurulabileceğine dair öneriler sunulmuştur.

3. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ FIKIH LİTERATÜRÜNDE MUDAREBE

Fıkıh literatürü kendi içerisinde klasik dönem ve çağdaş dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Fıkıha dair ilk eserler 7. yüzyılın sonları ile 8. yüzyılın başları itibarıyla yazılmaya başlanmıştır (Özel, 1996, s. 15). Bu dönemden son birkaç yüzyıla kadar olan dönem klasik dönem olarak nitelendirilmektedir. 19. ve 20. yüzyıla gelindiğinde ise hukuktan ekonomiye, üretimden teknolojiye kadar hemen her konuda kendini gösteren köklü değişimler, fıkıh ilminin yeni bir anlayış çerçevesinde ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Tüm bunlar sonucunda ise sistematik ve içerik açısından zengin bir fıkıh literatürü ortaya çıkmıştır. Çağdaş ya da modern dönem adı verilen bu dönemde fıkıhın konuları, modern hukuk bilim dallarına göre ele alınmaya başlanmıştır (Bardakoğlu, 1996, s. 22). Bu bilim dallarından biri de İslami finansdır. İslami finansın gelişiminde çağdaş dönemdeki fetvaların önemi büyüktür. Bu alanı geliştirmek amacıyla birçok kurum ve kuruluş tesis edilmiştir. Bu kurum ve kuruluşlar düzenlemiş oldukları ilmi toplantılarla, yayınladıkları standartlarla ya da raporlarla bu alanın anlaşılması ve kullanılabilirliğinin artırılması için çabalamışlardır. Bu alana oldukça fazla katkı sağlamışlar ve sağlamaya da devam etmektedirler.

Bu kurumlar, İslam ekonomisi ve finansı alanının büyüme ve gelişmesindeki temel odak noktalarından biridir. Ayrıca, enstrüman ve kurumların İslami prensipler noktasında yatırımcılara güven tesis etme hususunda önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu kurumlar verdikleri fetvalarla katılım bankalarının çeşitli finansal uygulamalarına hareket alanı sağlamaktadır. Finansal uygulamalara meşruiyet kazandıran uluslararası otorite kurumların ve ulusal düzeyde olan Şer‘i danışma kurullarının verdikleri fetvaların ürün geliştirme sürecinde oldukça önemli rolü bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle mudarebe ürününün kullanılabilirliğini ele almak açısından çağdaş dönem kurullarının mudarebe ile ilgili kararları (standart ya da rapor) çalışmamız için önem arz etmektedir.

Şer‘i danışma kurulları, İslami finans kuruluşlarının faaliyetlerini İslam hukukuna uygun bir biçimde düzenlenmesini sağlamak ve denetlemek amacıyla görevlendirilmiş yapılanmalardır. Bu kurullar, faaliyetlerini yürütürken bağımsızlığını ve etkinliğini sağlamak için net bir çerçeveye ve yapıya ihtiyaç duyar. Şer‘i yönetim, geleneksel kurumsal yönetim kavramına kıyasla İslami finans kuruluşlarının genel faaliyetlerinin dini yönleriyle ilgilendiği için finansal alanda benzersiz bir yönetim türü olarak kabul

edilir. Dünya apında İslami finans sektöründeki önemli büyüme ve son küresel finansal kriz nedeniyle, Şer‘i kurullar gelişmiş bir yönetişim çerçevesine ihtiyaç duymaktadır. Özellikle, etkin bir Şer‘i yönetişim İslami finans sisteminin kredibilitesini güçlendirmek için çok önemlidir (Malkawi, 2013, s. 539).

Şer‘i danışma kurulları, İslami finans kurumlarının en önemli unsurlarından biridir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu kurulların görevi; faizsiz bankaların uygulamalarının İslami kurallara uygun olup olmadığını kontrol etmek ve bu uygunluğu sağlamaktır. Danışma kurulları bankacılık işlemlerinde İslam‘ın temel değerlerine uyulmasını sağlayarak banka sahibi kimselerin hassasiyetlerine cevap verirken bunun yanında faizli bankalardan kaçınan müşterilerin faizsiz bankaların ürünlerini tanımalarını sağlamakta ve bu bankaların uygulamalarının dini değerlere uygun olup olmadığını belirlemektedir (Kızılkaya, 2012, s. 142). Günümüzde katılım bankalarında uygulanan faizsiz finansman ürünleri, danışma kurullarının uygulamalara verdikleri fetvalarla işlerlik kazanmaktadır.

Şer‘i danışma kurullarının modelleri ve yöntemleri aynı ülkede de olsalar farklı ülkelerde de olsalar değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple mevcut bankacılık uygulamalarında olduğu gibi Şer‘i danışma kurullarının uygulamalarında da belirli bir standarttan bahsetmek zordur (Kızılkaya, 2012, s. 143).

Literatüre bakıldığında Şer‘i danışma kurulları ile ilgili farklı tasnifler yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Zulkifli Hasan (2010) tarafından yapılmış tasniftir. Bu tasnif, ülkelerdeki danışma kurulu sistemlerini beş kısımda incelemektedir. Bunlar; reaktif yaklaşım, pasif yaklaşım, minimalist yaklaşım, proaktif yaklaşım ve müdahaleci yaklaşımdır. Reaktif yaklaşım, İngiltere gibi İslami olmayan yasal ortama sahip ülkelerde daha yaygın olan bir yaklaşımdır. Bu sistemde İslami Finans Kurumları‘nı (İFK) düzenleyen özel bir mevzuat olmadığı gibi, Şer‘i yönetişim çerçevesini belirleyen herhangi bir yönerge de bulunmamaktadır. Bu noktada, düzenleyici kurumlar yalnızca sektörü etkileyebilecek önemli bir sorun söz konusu olduğunda Şer‘i hususlara müdahale edecektir. Pasif yaklaşım, Suudi Arabistan için tanımlanan yaklaşımdır. Burada İslami finans alanında tek yetkili organ olarak ulusal bir Şer‘i danışma kurulu veya herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Ülkede Şer‘i yönetim sistemi bulunduğundan, merkezi danışma kurulu gerekli görülmemektedir. Minimalist yaklaşım, reaktif yaklaşımın aksine düzenleyici otoritelerin hafif müdahalesine izin veren yaklaşımdır. Düzenleyici otoriteler,

gereklilikleri ayrıntılı olarak belirtmeden İFK'ların uygun Şer'i yönetim sistemine sahip olmasını beklemektedir. Bu yaklaşımda düzenleyicilerin daha fazla müdahalesi yerine piyasanın kendi Şer'i yönetim sistemini geliştirilmesi tercih edilmektedir. Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi Körfez ülkeleri tarafından uygulanmaktadır. Bunların dışında Türkiye'yi de bu tasnife dahil etmek mümkündür. Proaktif yaklaşım ise, İslami finans ile ilgili gerekli olan yasal düzenlemelerin ve merkez bankası bünyesinde merkezi danışma kurulunun bulunduğu Malezya'nın dahil olduğu yaklaşımdır. Müdahaleci yaklaşım ise, İslami finans ile ilgili Şer'i konularda üçüncü taraf kurumların karar vermesine izin vermektedir (Zulkifli Hasan, 2010, ss. 83–84). Şer'i danışma kurulları ile ilgili bir diğer tasnif ise Necmeddin Güney (2015) tarafından yapılmıştır. Güney çalışmasında Şer'i danışma kurullarını; uluslararası, ulusal, İFK düzeyinde ve Şer'i danışmanlık şirketleri olmak üzere dört kısımda ele almıştır. Uluslararası Şer'i kurullar, birçok Müslüman ülkenin işbirliğiyle kurulmuş yapılardaki bağımsız Şer'i kurullar olarak ele alınmaktadır ve AAOIFI gibi kurumlar örnek olarak verilmektedir. Ulusal Şer'i kurullar, ülke çapında yetkili olan Şer'i kurullardır ve Malezya Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu buna örnek olarak verilmiştir. İFK düzeyinde Şer'i kurullar, İFK'ların kendi bünyelerinde oluşturdukları Şer'i kurullardır ve en yaygın olarak kullanılan yapılanma bu kurullar olarak ifade edilmiştir. Şer'i danışmanlık şirketleri ise Şer'i gözetim veya Şer'i danışma hizmetleri sunan kuruluşlardır (Güney, 2015, s. 53). Şer'i danışma kurullarının sınıflandırılmasına dair bir diğer çalışma da Hakan Safa Yılmaz ve Harun Şencal'a (2022) aittir. Bu tasnif ise merkezi fetva kurullarının oluşturulduğu toplumlardaki sivil toplum, siyasi otorite ve özel sektör arasındaki ilişkileri göz önüne alarak yapılmış bir tasniftir. Çalışma danışma kurullarını; sivil toplum temelli danışma kurulları, siyasi otorite temelli danışma kurulları ve özel sektör temelli danışma kurulları olarak üç kısımda incelemektedir. Sivil toplum temelli danışma kurullarında, sivil toplumun güçlü olduğu ve ulus devlet ile bütünlük sağladığı Endonezya ele alınmıştır. Endonezya'daki İslami örgütlerin bir araya gelerek kurmuş olduğu Endonezya Ulusal Ulema Konseyi (MUI) Müslümanların sorunlarını çözme ve Müslümanlarla hükümet arasındaki ilişkileri kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Siyasi otorite temelli danışma kurulları ise, merkezi danışma kurullarının ekonomi ve finans otoriteleri bünyesinde yer aldığı danışma kurullarıdır. Bu sistemde finans otoriteleri ile danışma kurulları İslami finansın gelişmesi için birlikte çalışabilmektedir. Bu tasnife

Malezya örnek olarak gösterilmiştir. Son sınıflandırma ise özel sektör temelli danışma kurullarıdır. Bu sınıflandırmada danışma kurulları, özel sektörün kontrolünde olan bir yapı içerisinde yer alırlar. Bu modele örnek olarak ise merkezi danışma kurulunun bankaların danışma kurulu üyelerinden oluştuğu Bangladeş verilmiştir. Türkiye ise özel sektörün kontrolünde görünen ancak sınırları kanunlarla belirli olan bir yapı olarak müstakil biçimde ele alınmıştır (Yılmaz & Şencal, 2022, ss. 61–62).

Günümüzde küresel anlamda uluslararası düzeyde olan fetva kurullarının yanı sıra ulusal düzeyde faaliyet gerçekleştiren ve her ülkede farklı özellikler taşıyan ulusal danışma kurulları bulunmaktadır (Ulfi vd., 2020). Bizim de çalışmamızda İslami finans alanında otorite olan kurumlar etki düzeyine göre uluslararası kurullar ve ulusal düzeydeki kurullar olarak ele alınacaktır. Çalışmada öncelikle çağdaş dönem adı verilen bu dönemde kurulmuş olup, müstakil olarak mudarebe özelinde standart yayınlayan ya da müstakil olarak mudarebe yayını yapmayıp, yayınladığı standartlarda veya raporlarda mudarebeyi geniş bir biçimde ele alan kurumlar incelenecektir. Kurumların nerede ve ne zaman kurulduğu, İslami finans açısından konumu ve uygulamalarına dair bilgilere yer verilecektir. Daha sonra bu kurumların yayınlarında mudarebeyi hangi açılardan ele aldıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çağdaş fetva literatürünü oluşturan bu kurum ve kuruluşların mudarebeyi ele alış biçimlerine “Taraflar ve Sorumlulukları, Sermaye, Akdin Bağlayıcılığı, Akdin Çeşitleri, Akdin Sona Ermesi, Kârın Paylaşımı, Zararın Tazmini, Mudarebede Risk ve Mudarebenin Meşruiyeti” başlıkları altında temas edilecektir. Bu başlıklar altında mudarebenin aynı özelliklerine değinen kurumlar bir arada verilecek, öte yandan yayınlarında farklı bir açıdan mudarebeyi ele alan kuruluşlar da o perspektiften değerlendirilecektir.

3.1. Mudarebe ile İlgili Yayını Olan Kurumlar

Dünya üzerinde İslami finans ile ilgili standart yayınlayan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bu bölümde İslami finans ile ilgili önde gelen ve mudarebe ile ilgili standart yayınlayan kuruluşlar incelenecektir. Bu kurumların bazıları küresel, bazıları ise ulusal olarak İslami finans açısından otoritedir.

Bu bölümde, kurumların ne zaman ve nerede kuruldukları, vizyonları, misyonları ve İslami finans alanına katkıları ele alınacaktır. Bu kurumlar Cidde merkezli Islamic Development Bank (IDB), Cidde merkezli The International Islamic Fiqh Academy

(IIFA), Cezayir merkezli Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI), Kuala Lumpur merkezli Islamic Financial Services Board (IFSB), Bahreyn merkezli International Islamic Financial Market (IIFM), Malezya merkezli Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia (SACBNM), Pakistan merkezli Shari'ah Advisory Committee of State Bank of Pakistan (SACSBP), Pakistan merkezli The Securities and Exchange Commission of Pakistan (SECP), Dubai merkezli Dubai Financial Market (DFM), Endonezya merkezli Dewan Syariah Nasional Majelis Ulama Indonesia (DSN-MUI), Ikatan Akuntan Indonesia (IAI) ve Türkiye merkezli Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)'dir.

3.1.1. Uluslararası Kurumlar

3.1.1.1. Islamic Development Bank (IDB) / İslam Kalkınma Bankası

İslam Kalkınma Bankası, İslam İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT)'na bağlı uluslararası bir kuruluştur. IDB'ye geçmeden önce İİT hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. İİT, uluslararası barışı ve uyumu teşvik etme amacı taşıyan ve Müslüman dünyasının çıkarlarını korumaya çalışan bir kuruluştur. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 57 devlet, İslam İş Birliği Teşkilatı üyeleri arasındadır (Organisation of Islamic Cooperation, 2022). Birleşmiş Milletler'den (BM) sonraki en büyük ikinci kuruluş olma özelliğini taşıyan İİT, işgal altında bulunan Mescid-i Aksa'nın kundaklanmasının ardından 25 Eylül 1969 tarihinde Fas Krallığı'nın Rabat kentinde düzenlenen tarihi zirve kararıyla kurulmuştur (Organisation of Islamic Cooperation, 2022). Bu teşkilat, Müslümanların hayati çıkarlarını korumak ve üye devletlerinin ihtilaf ve anlaşmazlıklarının çözümü için çalışmakta, BM ve diğer hükümetler arası kuruluşlarla istişare ve iş birliğine dayalı ilişkiler kurmaktadır.

İİT, Kudüs Komitesi, Beyt Mal Al Quds Ajansı, Bilgi ve Kültür İşleri Daimi Komitesi (COMIAC), Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH) olmak üzere beş tane daimi komite oluşturmuştur (Organisation of Islamic Cooperation, 2022). İslam İş Birliği Teşkilatı'nın kilit organları arasında: İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Genel Sekreterlik, Kudüs Komitesi ve bilim ve teknoloji, ekonomi ve ticaret ile bilgi ve kültürle ilgili üç daimi komite bulunmaktadır. Ayrıca, İslam Kalkınma Bankası ve İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı da dahil olmak üzere bu teşkilata bağlı uzmanlaşmış organlar ve üye

lkeleri arasında çeşitli alanlarda iş birliğini artırmada hayati bir rol oynayan yan ve bağlı organlar bulunmaktadır (Organisation of Islamic Cooperation, 2022).

İİT'ye bağlı olan uzman uluslararası kuruluşlardan biri, finansman kuruluşu olan İşlam Kalkınma Bankası'dır. İşlam Kalkınma Bankası'nın kurulması için 1973 yılında beyan yayınlanmış, banka resmi olarak 1975 yılında açılmıştır (Organisation of Islamic Cooperation, 2022). Kurum kendisini dünya çapındaki Müslüman topluluklarda ve ye olan ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik ederek hizmet ettikleri kişilerin hayatlarını iyileştirme amacıyla çalışan çok taraflı bir kalkınma bankası olarak tanımlamaktadır. Misyonlarını, tüm insanların onurlu ve refah içinde yaşama hakkına sahip olduğuna inanarak, ekonomik büyümeye katkı sağlamak, insanların kendi ekonomik ve sosyal ilerlemelerini büyük ölçekte yönlendirmeleri için donatarak onlara potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayacak altyapıyı hazırlamak, toplumlar ve milletler arasında, kamu ve özel sektör genelinde iş birliğine dayalı ortaklıklar kurmak ve dünyanın en büyük kalkınma sorunlarına yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek olarak ifade etmektedir (IDB, 2023).

Merkezi Suudi Arabistan Cidde şehrinde bulunan ve Fas, Malezya, Kazakistan ve Senegal'de ana merkezleri, ayrıca Mısır, Türkiye, Endonezya, Bangladeş ve Nijerya'da ağ geçidi ofisleri bulunan gerçek anlamda küresel bir kurum olan IDB, siyaset dışı bir ortamda ye ülkeleri arasında iş birliğini teşvik etmektedir. ye lkelerinin ekonomilerini büyütmelerini ve böylece günümüz dünyasının zorluklarını ve fırsatlarını kucaklamaya hazır olmalarını sağlamak için destek vermektedir. 5 temel faaliyet alanları şunlardır (IDB, 2023):

1. Kamu zel ortaklıkları yoluyla hükümetler, özel sektör ve sivil toplum arasında ortaklıklar kurmak.
2. Artan beceriler ve bilgi paylaşımı yoluyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine ve toplumlarına değer katmak.
3. Artırılmış bağlantı ve finansman ve BM'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklanma yoluyla dünyanın en büyük kalkınma sorunlarına bilim, teknoloji ve inovasyon öncülüğünde çözümlere odaklanmak.

4. İslami finans alanında küresel liderlerden olarak, İslam hukukuna uygun uzun vadeli sürdürülebilir ve etik finansman yapıları ile desteklenen küresel kalkınmayı teşvik etmek.
5. İnsanlığın iyiliğine odaklanmak için bir araya gelindiğinde, benzersiz bir şekilde siyaset dışı bir ortamda üye ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmek.

IDB, 2021 yılında ekonomik gelişme ile ilgili yayınlarında mudarebeyi ele almaktadır. Bu yayının içeriğine ise bu bölümün ikinci kısmında yer verilecektir.

3.1.1.2. The International Islamic Fiqh Academy (IIFA) / Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi

İİT'ye bağlı yan kuruluşlardan biri de The International Islamic Fiqh Academy (Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi)'dir. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA) evrensel bir bilimsel kuruluştur. Bu akademi, Teşkilatın Üçüncü İslam Zirvesi'nde 25-28 Ocak 1981 tarihlerinde alınan bir kararla kurulmuştur. Merkezi Cidde'dedir. Tüzel kişiliğe sahip olan bu akademinin üyeleri, İslam dünyasının farklı bölgelerinden gelen hukukî, kültürel, eğitimsel, bilimsel, ekonomik ve sosyal alanlarda uzmanlaşmış seçkin Müslüman hukukçular, bilim adamları, araştırmacılar ve entelektüellerdir. İslam Fıkıh Akademisi, başta fıkıh olmak üzere iktisat, tıp ve kültür vb. ilimlerde ihtisas sahibi olan ilim adamlarından müteşekkildir (Yaşaroğlu, 2003, s. 258).

Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları ilgilendiren konularda İslam hukukunun hükümleri doğrultusunda, İslami mirastan faydalanarak ve İslam düşüncesinin gelişmelerine açık çözümler sunmayı amaçlayan ve etkili bir içtihat gerçekleştirerek çağdaş yaşam konularını da inceleyen bir kurumdur (IIFA, 2022).

İslam Fıkıh Akademisi İslam Kalkınma Bankası, Dünya İslam Birliği, İslam Tıp Bilimleri Teşkilâtı (Kuveyt), Kraliyet İslam Medeniyeti Araştırmaları Akademisi (Ürdün), İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi (Riyad), Ümmülkurâ Üniversitesi (Mekke), Melik b. Abdülazîz Üniversitesi'ne bağlı Uluslararası İslam İktisadi Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü (Washington), İslam ülkelerinin vakıflardan sorumlu bakanlıkları gibi İslam ülkelerindeki üniversite ve kurumlarla iş birliği yapmaktadır. İslam Kalkınma Bankası ile yapmış olduğu iş birliğinde iktisadi ve mali

hususlardaki güncel meseleleri incelemek için İslam hukuku alimleri ile iktisat ve finans alanındaki uzman kişiler bir araya getirilerek İslam İktisadı Komisyonu kurulmuştur (Yaşaroğlu, 2003, ss. 258–259).

IIFA, çeşitli çağdaş meseleler, felaketler ve gelişmelerle ilgili kararları kabul eden yirmi dört oturum düzenlemiş ve bugüne kadar 238 karar çıkarmıştır (IIFA, 2022). İslam Fıkıh Akademisi'nin ilmi toplantıları ve bu toplantılarda alınan kararlar çağdaş fetva usûlünün bir çeşidi olarak nitelendirilebilir (Yaşaroğlu, 2003, s. 259). Bu kararlardan biri de 2001 yılında mudarebe için çıkarılmış olan karardır.

3.1.1.3. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI) / Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu

AAOIFI, 26 Şubat 1990 yılında Cezayir'de kurulmuştur. Bu kurum, 27 Mart 1991 yılında kâr amacı gütmeyen ve bağımsız bir tüzel kişiliği olan uluslararası bir kurum olarak Bahreyn'de tescil edilmiştir (AAOIFI, 2018). AAOIFI, küresel İslami finans sektörü için standartlar yayınlanmasından sorumlu bir kuruluştur. İslami finans çerçevesinde fıkıh, muhasebe, denetim, etik ve yönetim alanlarında 100 tane standart yayınlamıştır. 45'ten fazla ülkeden merkez bankaları ve düzenleyici otoriteler, finans kurumları, muhasebe ve denetim firmaları ve hukuk firmaları da dahil olmak üzere bir dizi kurumsal üye tarafından desteklenmektedir. Yayınladığı standartlar, şu anda dünya çapındaki tüm önde gelen İslami finans kurumları tarafından takip edilmektedir (AAOIFI, 2022). Bu kurum misyonunu, uluslararası İslami finans uygulamalarının ve finansal raporlamanın İslam hukukuna göre standardizasyonu ve uyumlaştırılması olarak ifade etmektedir (AAOIFI, 2022).

AAOIFI'nin amaçları aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (AAOIFI, 2018, s. 23):

“Faizsiz finans kurumları için muhasebe ve denetleme anlayışını geliştirmek, eğitimler, konferanslar ve sempozyumlar düzenlemek, süreli yayınlar çıkarmak ve araştırmalar hazırlamak gibi yollarla yaymaya ve uygulamaya çalışmak, faizsiz finans kurumları için hazırlanan ve hayatın tüm alanlarını düzenleyip kuşatan fıkha ait hükümler ile ilkeler yanında bu kurumların ortaya çıktığı toplum yapısını da esas alan faizsiz standartları hazırlamak, yayınlamak, açıklamak, incelemek ve tashih etmek ve faizsiz finans kurumuna ait finansal tabloları kullananların verilen bilgilere

güvenini artırmak ve onları bu kurumlarla çalışmaya (yatırımlar, finansman, mevduat yatırma ve bankacılık hizmetlerinden yararlanma) teşvik etmek.”

Faizsiz finans kurumlarının muhasebe ve denetleme biçimini geliştirebilmek amacıyla kurulan bu kurum, genel sekreterlik, icra kurulu, genel kurul, fıkıh kurulu, muhasebe ve denetim standartları komisyonundan oluşmaktadır. Bu kurumun fıkıh kurulu, dünyanın farklı yerlerindeki fıkıhçılardan oluşmaktadır. Bu fıkıhçılar bir araya gelerek faizsiz finans ile ilgili standartlar oluşturmuşlardır (AAOIFI, 2018). AAOIFI fıkıh kurulunun yayınlamış olduğu standartlardan biri de mudarebe(emek-sermaye ortaklığı)dir. Bu standart, konuyu mudarebe çeşitleri, mudarebe sermayesi ve şartları, mudarebedeki kâr ile ilgili hükümler, mudarebede emek sahibinin yetkileri ve tasarrufları hususlarında oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Bunların yanı sıra mudaribin yetkilerini ve mudarebenin hangi durumlarda sonlanacağını ele alan standart, mudarebenin meşru kılınmasının hikmetine de yer vermektedir. Bu hususlar bir sonraki kısımda incelenmiştir.

3.1.1.4. Islamic Financial Services Board (IFSB) / İslami Finansal Hizmetler

Kurulu

Merkezi Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bulunan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), 3 Kasım 2002'de resmi olarak açılmıştır. Faaliyetlerine 10 Mart 2003'te başlamıştır. Bankacılık, sermaye piyasası ve sigortacılık alanlarını kapsayan İslami finans sektörünün istikrarını sağlamayı misyon edinmektedir. Bunun yanı sıra yeni veya mevcut uluslararası standartları fikhî ilkelere uygun hale getirerek ihtiyatlı ve şeffaf bir İslami finansal hizmetler endüstrisinin gelişimini teşvik etmektedir. Bu amaçla, IFSB'nin çalışmaları, Basel Bankacılık Denetimi Komitesi, Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Organizasyonu ve Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği'nin çalışmalarını tamamlamaktadır. IFSB'ye ev sahipliği yapan Malezya, IFSB'ye genellikle uluslararası kuruluşlara ve diplomatik misyonlara tanınan dokunulmazlıkları ve ayrıcalıkları veren 2002 İslami Finansal Hizmetler Kurulu Yasası olarak bilinen bir yasa çıkarmıştır. İslami Finansal Hizmetler Kurulu, kuruluşundan bu yana İslami finans hizmetleri sektörü için 36 standart, yol gösterici ilke ve teknik not yayınlamıştır (IFSB, 2022a).

IFSB'nin misyonu, İslami finansal hizmetler sektörünün istikrarını ve dayanıklılığını teşvik etmektir. IFSB misyonunu, küresel ve ihtiyati standartlar ile denetim standartlarının ve bilgi paylaşımı ve iş birliğini teşvik eden diğer girişimlerin

yayınlanması ve uygulanmasının kolaylaştırılması yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır (IFSB, 2022a). İslami Finansal Hizmetler Kurulu, hesap verebilirlik, iş birliği, cevaplanabilirlik ve bütünlük gibi temel değerleri önemsemekte ve uygulamalarında bu değerleri esas almaktadır (IFSB, 2022a).

IFSB amaçlarını şu şekilde ifade etmektedir (IFSB, 2022a):

1. Yeni veya mevcut uluslararası standartları İslam hukuku ilkeleriyle uyumlu hale getirerek ve bunların benimsenmesini tavsiye ederek ihtiyatlı ve şeffaf bir İslami finans hizmetleri endüstrisinin gelişimini teşvik etmek.
2. İslami finans ürünleri sunan kurumların etkin denetimi ve düzenlenmesi konusunda rehberlik sağlamak ve değerlendirme, gelir ve gider hesaplaması için uluslararası standartları dikkate alarak İslami finans hizmetleri endüstrisi için risklerin belirlenmesi, ölçülmesi, yönetilmesi ve açıklanmasına yönelik kriterler geliştirmek.
3. Uluslararası parasal ve finansal sistemlerin ve üye ülkelerin istikrarı ve sağlamlığı için halihazırda standartlar belirleyen ilgili kuruluşlarla bağlantı kurmak ve iş birliği yapmak.
4. Etkin operasyonlar ve risk yönetimi için araçlar ve prosedürler geliştirmeye yönelik girişimleri geliştirmek ve koordine etmek.
5. İslami finans hizmetleri endüstrisinin geliştirilmesinde üye ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmek.
6. İslami finans hizmetleri endüstrisinin ve ilgili piyasaların etkin bir şekilde düzenlenmesi ile ilgili alanlarda eğitim ve personel gelişimini kolaylaştırmak.
7. İslami finans hizmetleri endüstrisi hakkında araştırmalar ve yayınlar yapmak.
8. İslami bankalar, finans kurumları ve endüstri uzmanlarından oluşan bir veri tabanı oluşturmak.

Haziran 2022 itibarıyla, IFSB 188 üye, 57 yargı alanında faaliyet gösteren 81 düzenleyici ve denetleyici otorite, 10 uluslararası hükümetler arası kuruluş ve 97 piyasa aktöründen (finansal kuruluşlar, profesyonel firmalar, endüstri birlikleri ve borsalar) oluşmaktadır. Türkiye bu üyeler arasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Düzenleme ve

Denetleme Kurumu (IPRSA) ile tam üye olarak, Hazine Müsteşarlığı ile ortak üye olarak, Türkiye Sermaye Piyasası Kurulu, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası ve Albaraka Türk Katılım Bankası ile de gözlemci üye olarak bulunmaktadır (IFSB, 2022a).

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) terminoloji sözlüğünde mudarebeyi, sermaye sahibi (rabhu'l-mal) ile bir girişimci (mudarib) arasında, sermaye sahibinin girişimci tarafından yönetilecek bir girişime veya faaliyete sermaye katkısında bulunacağı bir ortaklık sözleşmesi olarak tanımlamaktadır. Söz konusu işletme ya da faaliyet tarafından oluşturulan kârlar, sözleşmede belirtilen yüzdeye göre paylaşılırken; zararlar, suistimal, ihmal veya sözleşme şartlarının ihlalden kaynaklanmadıkça yalnızca sermaye sağlayıcı tarafından karşılanır (IFSB, 2018).

IFSB Aralık 2021'de yayınlamış olduğu Sermaye Yeterliliği Standardı'nda mudarebeyi ele almaktadır. Standartta mudarebe, İslami finans kurumları ile müşteriler arasında gerçekleşen, müşteriler tarafından mudarib olarak yönetilecek bir girişime kurumların sermaye katkısında bulunacağı bir sözleşme olarak ele alınmaktadır (IFSB, 2021, s. 180).

3.1.1.5. International Islamic Financial Market (IIFM) /Uluslararası İslami Finans Piyasası

Uluslararası İslami Finans Piyasası, İslami Finansal Hizmetler Endüstrisi'nin (Islamic Financial Services Industry/IFSI) Şer'î uyumlu finansal sözleşmelerinin ve ürün teyitlerinin standardizasyonuna odaklanan küresel bir standart belirleme organıdır. IIFM, Bahreyn Merkez Bankası (CBB) ev sahipliğinde ve Bahreyn Krallığı'nın 2002 yılında Kraliyet Kararnamesi uyarınca tarafsız ve kâr amacı gütmeyen uluslararası İslami altyapı geliştirme kurumu olarak CBB (önceki ismiyle Bahreyn Para Ajansı), İslam Kalkınma Bankası, Bank Endonezya, Bank Negara Malaysia, Sudan Merkez Bankası ve Brunei Darussalam Merkez Bankası'nın ortak çabaları sonucunda kurulmuştur. IIFM Yönetim Kurulu, kurucu ve daimi üyelerin yanı sıra, Kuwait Finance House, Dubai Islamic Bank, Saudi National Bank, GFH Financial Group, Standard Chartered Saadiq, Bank ABC Islamic, Credit Agricole CIB, National Bank of Kuwait ve BNP Paribas gibi İslami ve uluslararası bankalardan oluşmaktadır (IIFM, 2022).

IIFM ayrıca Pakistan Devlet Bankası, Kazakistan Ulusal Bankası ve DIFC Kurumu gibi belirli düzenleyici ve devlet kurumlarının yanı sıra İslami finans alanında faaliyet gösteren bir dizi uluslararası ve bölgesel finans kurumu ve diğer piyasa oyuncuları tarafından da desteklenmektedir. Misyonu, güçlü, şeffaf ve iyi düzenlenmiş standartlar ve yönergeler dahilinde hem ulusal hem de uluslararası ticaret altyapısını, ürün yeniliğini ve bilgi akışını hızlandırarak vizyona ulaşmaktır.

IIFM, IFSI'ye hizmetler sağlamaya odaklanmaktadır. Bu hizmetlerden bazıları şunlardır (IIFM, 2022):

- IIFM Şer'i Kurul onayı bildirileri ile desteklenen, pratik ve kullanıma hazır, küresel olarak standartlaştırılmış, Şer'i uyumlu mali belgeler, ürün onayları ve ilgili kılavuz notları ve ayrıca yargı alanına özgü hukukî görüşler yayınlamak.
- IIFM'nin küresel standartlarını geliştirme yaklaşımı vardır. Standart geliştirme ise, katılımcıları büyük finans kurumlarının, piyasa katılımcılarının ve belirli düzenleyici kurumların kıdemli temsilcileri olan standardizasyona özel çalışma gruplarının oluşturulması yoluyla gerçekleşmektedir.
- Özel seminerler, çalıştaylar ve standardizasyona özel sektör danışma toplantıları düzenlenerek endüstri bilinci oluşturulur ve IIFM standartları hakkında teknik bilgi paylaşılır.
- IIFM'nin yayınlanmış olan standartları hakkında uygulamalı eğitim verilmektedir.
- Belirli konularda periyodik olarak belgeler yayınlanmaktadır.

IIFM'nin yayınlamış olduğu 14. standart mudarebe sukuka dairdir. Bu standardın içerisinde müstakil olarak mudarebeye geniş biçimde yer verilmiştir.

Bu standartta öncelikle mudarebe ile ilgili terimlerin açıklamaları yapılmıştır (IIFM, y.y.-a). Standartta enstrümanın amacı, mudaribin genel mudarebe havuzu aracılığıyla yürüttüğü faaliyetlerinde sınırsız birleştirme esasına göre mudarebe sermayesini yatırmak ve yatırım planına uygun olarak bundan kâr elde etmek olarak ortaya konmuştur.

3.1.2. Ulusal Kurumlar

3.1.2.1. Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia (SACBNM) / Malezya Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu

Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malaysia), 26 Ocak 1959 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Bu bankanın rolü finansal istikrarı teşvik etmek, amacı ise Malezya ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi için elverişli bir ortam sağlamaktır. Bank Negara Malaysia, 2009 Malezya Merkez Bankası Yasası'na tabidir.

Bank Negara Malaysia, ülkenin finansal sistemlerin verimliliği ve güvenliğine vurgu yapan ödeme sistemleri altyapısını denetlemektedir. Ayrıca, hükümetin bankası ve danışmanı olarak makroekonomik politikalar ve kamu borcunun yönetimi hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Bank Negara Malaysia aynı zamanda ulusal para birimini çıkarmada ve ülkenin uluslararası rezervlerini yönetmede tek yetkilidir (BNM, 2022).

Malezya Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu (SACBNM) ise, 1997 yılının Mayıs ayında Malezya'da İslami finans alanında en yüksek Şer'i otorite olarak kurulmuştur. Bank Negara Malezya tarafından SAC'a İslami finans, İslami bankacılık, tekâfûl, İslami kalkınma veya İslam hukuku ilkelerine dayanan ve Şeriat tarafından denetlenen ve düzenlenen herhangi bir mesele için İslam hukukunu araştırma yetkisi verilmiştir. SAC, Bank Negara Malaysia'nın Şer'i konularda referans organı ve danışmanı olarak tüm İslami bankacılık ve tekâfûl ürünlerinin İslam hukuku ilkeleriyle uyumluluklarını sağlamaktan sorumludur. Buna ek olarak SAC, BNM'nin yanı sıra diğer ilgili kuruluşların İslami finansal işleri ya da işlemleriyle ilgili herhangi bir Şer'i husus hakkında BNM'ye tavsiyelerde bulunmaktadır.

2009 tarihli Malezya Merkez Bankası Kanunu ile SAC'in rolü ve işlevleri daha da güçlendirilmiş ve SAC'a İslami bankacılık, tekâfûl ve İslami finans ile ilgili fikhî konularda tek yetkili organ statüsü verilmiştir. SAC'ın kararları, Malezya'da kurulmuş bir Şer'i organ veya komite tarafından verilen çelişkili kararlara üstün gelirken, mahkeme ve hakemin de İslami finans işlemleriyle ilgili her türlü işlemde SAC'ın kararlarına başvurması gerekmektedir ve bu kararlar bağlayıcı olacaktır. Önde gelen fıkıh alimleri, hukukçular ve piyasa uygulayıcılarından oluşan SAC üyeleri, bankacılık, finans, ekonomi, hukuk ve özellikle İslam ekonomisi ve finans alanlarında fikhın uygulanması

konusunda geniş deneyime sahip nitelikli kişilerdir. 9 tane üyesi bulunmaktadır (CBM, 2009).

SAC, İslam hukuku ilkelerine dayalı bir endüstri geliştirirken, dengeli ve güvenilir alimler grubu tarafından dikkatli ve kapsamlı müzakereler üzerine inşa edilen sağlam bir hukukî muhakeme süreci yürütmektedir, bu da güven inşa etmekte oldukça önemlidir. Malezya'daki İslami finans kurumları arasında SAC, Şer'i hükümleri tespit etmek için en üst organ olarak hizmet vermektedir. 1997'den bugüne dek SAC, fikhî görüşlerin yerel olarak yayılmasının uyumlaştırılmasında, İslami finans tekliflerine olan kamu güveninin güçlendirilmesinde ve ürünlerin İslami finans kurumları tarafından piyasaya sürülme süresinin azaltılmasında ve ürün yeniliklerinin teşvik edilmesinde etkili olmuştur (SACBNM, 2015).

SAC, İslami finans ile ilgili ürünlerin ve hizmetlerin yapılandırılması için standartlar yayınlamaktadır. 2015 yılında yayınlamış olduğu standartlardan biri de mudarebedir. Standartta mudarebe geniş biçimde ele alınmaktadır. Mudarebenin genel tanımı olan, bir sermaye sağlayıcısı (rabhu'l-mal) ile bir girişimci (mudarib) arasında, rabhu'l-malın, mudarib tarafından yönetilmek üzere sermaye sağladığı ve sermayeden elde edilen herhangi bir kârın, rabhu'l-mal ve mudarib arasında bir anlaşmaya göre paylaşıldığı bir sözleşme, olarak tanımlanmaktadır (SACBNM, 2015, s. 5).

İslami finans kurumu, mudarebe girişimlerinin sağlam uygulamalara dayalı olarak yürütülmesini ve fikhî gerekliliklere uymasını sağlamak için sağlam bir yönetim ve gözetim yapısı oluşturmalıdır. İslami finans kurumu, risk profili ve uygun bilgi ve becerilere sahip kaynakların mevcudiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip olacaktır (SACBNM, 2015, s. 18). İslami finans kurumları, yönetim kurulu, yönetim kurulu komitesi, Şer'i komite, üst düzey yönetim ve özel işlev veya birimin ek rollerinin oluşturulmasını içeren daha fazla iyileştirme için alanları belirleyecektir.

Yönetim kurulu, bir mudarebe girişiminin yönetimi üzerinde etkin bir gözetim işlevini kolaylaştırmak için sağlam bir yönetim yapısı oluşturacaktır. Yönetim yapısının yeterliliği, mudarebe girişiminin doğası, karmaşıklığı ve risk profili ile orantılı olacaktır.

Mudarebe girişimi ile ilgili olarak kurulun rol ve sorumlulukları aşağıdakileri içerecektir (SACBNM, 2015, s. 19):

1. İFK'nın mudarebe girişimine ilişkin iş stratejisini ve risk iştahını³⁰ belirlemek,
2. İlgili yasa ve düzenlemelere uyumu sağlamak için etkin risk yönetimine yönelik politika ve prosedürleri onaylamak ve denetlemek,
3. Kapsamlı ve etkili bir Şer'i yönetim çerçevesinin yürürlükte olmasını sağlamak,
4. İFK'nın mudarebe girişimi ile ilgili kavram, uygulama ve riskler hakkında yeterli bilgi ve yetkinliğe sahip yeterli ve kalifiye personele sahip olmasını sağlamak,
5. Banka tarafından yayınlanan politika belgelerine ve İFK tarafından oluşturulan iç politikalara uygunluğu değerlendirmek için bağımsız incelemelerin düzenli olarak yapılmasını sağlamak.

Şer'i komite ise üstlenmiş olduğu bir mudarebe girişimiyle ilgili tüm faaliyetlerin İslami gerekliliklerine uygun olarak yürütülmesini sağlamak için aşağıdakileri gerçekleştirecektir (SACBNM, 2015, s. 20):

1. Şer'i hükümlerin mudarebe girişimini yöneten ilgili politika ve prosedürlerde uygun şekilde uygulandığını onaylamak
2. Yasal belgelerde ve diğer belgelerde ön görülen hüküm ve koşulların Şer'i uyumlu olduğunu değerlendirmek ve onaylamak,
3. Şer'i denetimin yürütülmesini sağlamak, sorunları belirlemek ve uygun düzeltici önlemler önermek
4. Banka ve ilgili olması halinde diğer otoriteler tarafından yayınlanan ilgili Şer'i hükümler, kararlar veya Şer'i konulara ilişkin kılavuzlar hakkında tavsiyelerde bulunmak ve açıklama sağlamak.

Üst düzey yönetimin sorumlulukları ise şu şekildedir (SACBNM, 2015, s. 20-21):

1. İFK'nın iş hedefleri doğrultusunda iş stratejileri, iç kontrol ve risk yönetimi gereklilikleri geliştirmek ve uygulamak,
2. Mudarebe girişiminin uygun yönetimine ilişkin politikalar, süreçler ve prosedürler oluşturmak,

³⁰ Kurumun kabul edebileceği risk miktarıdır.

3. Mudarebe girişiminin doğasında bulunan riskleri tanımlamak, ölçmek, kontrol etmek ve izlemek için ilgili iç sistemleri, altyapıyı ve yeterli mekanizmaları uygulamak,
4. İFK'nın mudarebe girişimi operasyonlarını ve performansını izlemesini ve bunlara ilişkin uygun ve yeterli raporlamaya sahip olmasını sağlamak
5. Mudarebe girişimi için uygun becerilere sahip kilit personelin belirlenmesi, atanması ve eğitilmesi ve rollerin ve sorumlulukların İFK içindeki ilgili işlemlere uygun şekilde devredilmesini sağlamak
6. Düzenli incelemeler yapmak ve onaylanmış politikalara uyumu izlemek
7. İlgili bilgilerin Kurula ve Şer'i komiteye zamanında açıklanmasını sağlamak.

Tüm bunlar göz önüne alındığında SAC, bir İFK'nın aşağıdakileri sağlamaktan sorumlu olduğunu ifade etmektedir (SACBNM, 2015, s. 22):

1. Mudarebe girişiminin genel operasyonlarının fikhî gerekliliklere uygun olması
2. Ürün yapısı, stratejiler, anlaşma koşulları ve ilgili iş türünün Şer'i komite tarafından onaylanması
3. İslami Finansal Kurumlar için Şer'i yönetim çerçevesinde ana hatlarıyla belirtildiği gibi, fikhî konularına ilişkin sorunları çözmek için bankanın Şer'i Danışma Kurulu'nun (SAC) görüşü alınır.

İFK, mudarebe girişiminin fikhî gerekliliklere bağlı kalmaya devam etmesini sağlamak için yeterli politika ve prosedürler, bunun yanı sıra yetkin personel tarafından desteklenen etkili bir çerçeve oluşturacaktır (SACBNM, 2015, s. 22).

3.1.2.2. Shari'ah Advisory Committee of State Bank of Pakistan (SACSBP) / Pakistan Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu

Pakistan Devlet Bankası (SBP), 1956 tarihli Pakistan Devlet Bankası Yasası kapsamında kurulmuştur. SBP Yasası, bankayı Pakistan'ın para ve kredi sistemini düzenlemek ve parasal istikrarı ve ülkenin üretken kaynaklarının tam olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla en iyi ulusal çıkarlar doğrultusunda büyümesini teşvik etmekle görevlendirmektedir (SBP, 2022).

Pakistan, dünyadaki merkezi danışma kurulları içerisinde öne çıkan ülkelerden biridir. Şer'i Danışma Kurulu (SAC), Pakistan Merkez Bankası'nın (SBP) bünyesinde bulunmaktadır ve İslami bankaların faaliyetlerinde yetkili karar merciidir. Danışma Kurulu, İslam alimleri arasından seçilen üyeler ile muhasebeci, avukat, SBP'den üst düzey yetkili ve İslami finans ve uygulamaları iyi bilen ekonomi, bankacılık veya finans gibi diğer alanlardan bir uzman dahil olan üyelerden oluşmaktadır (SBP, 2022).

Pakistan Devlet Bankası, kendisini etkin bir şekilde konumlandırarak, İFK'ların gelişimini kolaylaştırmak için Politika ve Düzenleme Departmanı ve Teftiş ve Denetim departmanları ile yakın koordinasyon içinde çalışan özel bir İslami Bankacılık Departmanı (IBD) kurmuştur. IBD, genel Şer'i Uyum ve Pakistan'daki İslami bankaların karşılaştığı belirli sorunlar ile ilgili değerli düzenleyici rehberlik sağlamak için SBP'nin geri kalanı ve bankacılık sektörü ile koordinasyon halindedir (Akhtar, 2006, s. 3). IBD'nin 2008'de yayınlamış olduğu "İslami Bankacılık Kurumlarında Şeriata Uygunluk Talimatları"nda mudarebe enstrümanına yer verildiği görülmektedir (SBP, 2008). 23 Aralık 1999 tarihli Riba Kararı uyarınca Pakistan Devlet Bankası bünyesinde kurulan Finansal Sistemin Dönüşümü Komisyonu İslami finansman yöntemlerinin temellerini onaylamıştır. Bu yöntemler arasında mudarebe de bulunmaktadır. Yakın zamanda kurulan Pakistan Devlet Bankası Şer'i Kurulu, İslami finansman yöntemlerine ilişkin bu esasları gözden geçirip onaylamış ve bu esasların Pakistan'da İslami bankacılık faaliyeti yürüten bankalara, zamanı geldiğinde İslami bankacılığa ilişkin ihtiyati düzenlemelerin temelini oluşturacak kılavuzlar olarak dağıtılmasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiye, fikhî esaslara uygun olmaları koşuluyla yeni finansman yöntemleri geliştirilmesini engellemeyecektir. Bu esaslar arasında mudarebe de bulunmaktadır (SBP, 2022).

3.1.2.3. The Securities and Exchange Commission of Pakistan (SECP) / Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu

Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SECP), 1997 yılında Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu Yasası uyarınca kurulmuştur. SECP, başlangıçta kurumsal sektör ve sermaye piyasasının düzenlenmesinden sorumlu iken, zaman içerisinde görev alanı genişlemiş ve sigorta şirketlerinin, bankacılık dışı finans şirketlerinin ve bireysel emekliliklerin denetimini ve düzenlenmesini kapsamıştır. SECP ayrıca, yeminli muhasebeciler, kredi derecelendirme kuruluşları, kurumsal sekreterler,

komisyoncular, anketörler vb. dahil olmak üzere kurumsal ve finansal sektörlere yönelik çeşitli dış hizmet sağlayıcıların gözetimi ile görevlendirilen bir kuruluştur (SECP, 2022).

SECP, yatırımcıların haklarının korunması için finansal okuryazarlığın yanı sıra bilinçli yatırım kararları vermeleri için finansal kapasitelerini artırma konusunda yatırımcıların eğitiminin stratejik önemini kabul etmektedir. Yatırımcıların eğitimi aynı zamanda düzenleyicilerin ve finansal hizmet sağlayıcıların piyasa disiplini korumalarına yardımcı olur. Ayrıca yatırımcıları çeşitli yatırım ürünleriyle ilişkili riskleri azaltacak stratejiler konusunda eğiterek yatırımcının güvenini sağlar ve etkili bir yatırımcı koruma rejimine yol açar.

1997’de kurulmuş olan SECP, 1 Ocak 1999’da faaliyete geçmiştir ve soruşturma ve uygulama yetkilerine sahiptir. SECP’in düzenleyici amaçları; adil, düzenli ve verimli piyasaları sürdürmek, sağlam kurumsal ve sigorta sektörünü desteklemek, yatırımcıların haklarını korumak, sermaye oluşumunu kolaylaştırmak ve verimli ve dinamik bir düzenleyici çerçeve geliştirmektir (SECP, 2022).

Pakistanlıların yalnızca %14’ü, resmi finansal ürünlere erişim eksikliğini gösteren resmi bir finans kuruluşundan bir finansal ürün veya hizmet kullanmaktadır. Pakistanlıların finansal piyasalara bu kadar düşük katılımının ana nedenlerinden biri, mevcut ürünler hakkında farkındalık eksikliği ve finansal ürünlere yatırım yapmanın faydalarına yönelik eğitim eksikliğidir. Pakistan’da yatırımcı eğitimi ve farkındalığına duyulan ihtiyacın ve ayrıca düzenleyici yükümlülüklerini yerine getirme ihtiyacının bilincinde olan SECP, yatırımcıları daha yeterli bir şekilde korumak için çalışmalarını sürdürmektedir (SECP, 2022).

SECP’nin mevcut görevi aşağıdakileri içerir (SECP, 2022):

“Kurumsal sektör ve sermaye piyasasının düzenlenmesi, sigorta şirketlerinin denetimi ve düzenlenmesi, bankacılık dışı finans şirketleri ve bireysel emeklilik planlarını denetleme ve düzenleme ve yeminli muhasebeciler, kredi derecelendirme kuruluşları, kurumsal sekreterler, komisyoncular, anketörler vb. dahil olmak üzere kurumsal ve finansal sektörlere yönelik çeşitli dış hizmet sağlayıcıların gözetimi.”

Vizyonunu, sağlam düzenleyici ilkelere dayalı modern ve verimli kurumsal sektör ve sermaye piyasasının geliştirilmesi olarak tanımlayan kurum, misyonunu ise Pakistan’da sağlam bir kurumsal sektör ve geniş tabanlı sermaye piyasasının büyümesini teşvik

etmeyi amaçlayan yatırımcıların korunması ve sistemik riskin azaltılması için uluslararası yasal standartlara ve en iyi uygulamalara dayalı adil, verimli ve şeffaf bir düzenleyici çerçeve geliştirmek olarak ifade etmektedir. Stratejisini, kurumsal sektörde iyi yönetim ilkelerini teşvik eden, sermaye piyasasında uygun risk yönetimi prosedürlerini sağlayan ve duyarlı politika önlemleri ile yatırımcıları koruyan verimli ve dinamik bir düzenleyici kurum geliştirmek ve icra uygulamaları olarak belirlemiştir. Bunun yanı sıra değerlerini, sonuçlara odaklanma, hesap verebilirlik, kapsayıcılık ve çeşitlilik, düzenleyici kolaylaştırma olarak tanımlamaktadır (SECP, 2022).

Şer‘i danışma komitesi (Shariah Advisory Committee / SAC) ise, SECP’nin düzenleyici çerçevesi içinde İslami finansın teşviki için Şer‘i uyumlu konuların ve rehberliğin onaylanmasında SECP’e yardımcı olmakla görevli komitedir. 2020 yılında yapmış olduğu toplantısında danışma kurulunu yeniden oluşturmuştur. Danışma kurulu 5 kişiden oluşmaktadır. SAC İslami sermaye piyasası konularında görüş bildirmektedir. SAC, kendisine sunulan yasalar, kurallar, düzenlemeler, anlaşmalar, standartlar, ürünler ve belgeler hakkında bağlayıcı olmayan bir Şer‘i görüş sağlamakla görevlidir. SAC ayrıca kendisine sunulan fikhî konularda komisyona tavsiyelerde bulunur. SAC’in rehberliği ve tavsiyesi, İslami finans kurumlarının ve ürünlerinin güvenilirliğini artırır. SECP’in yayınlamış olduğu standartlardan 13 nolu standart mudarebeyi ele almaktadır (SECP, 2022). Mudarebe ile ilgili ayrıntılara çalışmanın bir sonraki başlığında yer verilecektir.

3.1.2.4. Dubai Financial Market (DFM) / Dubai Finans Piyasası

Dubai Finans Piyasası (DFM), kendi bağımsız tüzel kişiliğine sahip bir kamu kurumu olarak kurulmuştur. DFM, halka açık ortaklık şirketleri tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin, federal hükümet veya ülkedeki herhangi bir yerel hükümet ve kamu kurumu tarafından ihraç edilen tahvillerin, yatırım fonlarının birimlerinin ve piyasa tarafından kabul edilen yerli veya yabancı diğer finansal araçların alım satımı için ikincil bir piyasa olarak faaliyet göstermektedir. DFM 26 Mart 2000’de faaliyete geçmiştir ve 2007 yılından itibaren küresel anlamda ilk Şer‘i uyumlu borsa olma özelliğine sahiptir (DFM, 2022).

Dubai Finans Piyasası kısa bir süre içinde bölgede lider bir finans piyasası haline gelmiştir. Devam eden çabaları ve stratejik girişimleri, Dubai’yi dünyanın bu bölgesinde bir merkez olarak daha da güçlendirmiş ve yatırımcılarının yerel ve uluslararası

ihtiyaçlarını karşılamak için uluslararası anlamda en iyi uygulamaları benimseyen güçlü bir sermaye piyasası merkezi olarak liderlik konumunu güçlendirmiştir.

DFM, halka açık ortaklık şirketleri tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin, yerel kamu kurumlarının ve yatırım fonlarının yanı sıra diğerk yerel veya yabancı DFM onaylı finansal araçların alım satımı için ikincil bir piyasa olarak faaliyet göstermektedir. DFM, Orta Doğu’da halka arz yoluyla hisselerini sunan ilk finans piyasasıdır ve bu, Dubai Emirliği’nin bölgedeki devlet kurumlarının hisselerini satmada oynadığı nc rolü yansıtmaktadır.

DFM, İslami ilkelere göre çalışmaktadır. DFM, uyması gereken yasaları ve standartları uygulama yetkisine sahip olan BAE Menkul Kıymetler ve Emtia Kurumu (SCA) tarafından yönetilir ve düzenlenir. Ayrıca girişimleri içeren optimum bir ticaret platformu sağlamak için SCA ile proaktif olarak çalışmaktadır (DFM, 2022).

Dubai Finans Piyasası 2010 yılında, bölgenin sermaye piyasalarında dinamik bir g yaratmak için faaliyetlerini Nasdaq Dubai ile birleştirmiştir. Konsolidasyon, yatırımcılara daha fazla varlık sınıfı seçeneği ve tek bir yatırımcı numarası aracılığıyla DFM ve Nasdaq Dubai’de listelenen menkul kıymetlere daha kolay erişim sağlamakta, bu da yatırımcıların iki borsa arasında sorunsuz bir şekilde ticaret yapabileceği anlamına gelmektedir (DFM, 2022). Dubai Finans Piyasası (DFM) ve Nasdaq Dubai, herhangi bir ülkede bulunan herhangi bir millettten yatırımcılara açıktır (DFM, 2022).

DFM endeksleri, piyasa katılımcılarına genel piyasa performansı (DFM Genel Endeksi), sektör performansı (DFM Sektör Endeksleri) ve şer’i uyumlu şirketler hakkında kapsamlı ve tamamlayıcı bir dizi endeks sağlayarak, DFM’de listelenen şirketlerin performansını temsil etmek üzere tasarlanmıştır. DFM Shari’a Index (DFMSI), DFM tarafından 2 Ekim 2019’da resmen başlatılmıştır. Endeks, DFM şer’i uyumlu listelenen şirketlerin performansını göstermektedir. DFMSI, Dubai hisse senetlerini takip etmede hem yatırım topluluğunu hem de iş medyasını desteklemek için DFM’de listelenen şer’i uyumlu şirketlerin gerçek resmini sunan bir barometredir (DFM, 2022).

DFM şer’i Endeks (DFMSI) aşağıdaki hususlar açısından önem arz etmektedir (DFM, 2022):

- şer’i uyumlu şirketlerde ticaret yapmakla ilgilenen yatırımcıların ve yatırım fonlarının bu şirketlerin performansını takip etmelerini kolaylaştırmak

- Faiz veya yasak olan diğer faaliyetlere dayalı olmayan mevcut yatırımları öne çıkararak İslami finansal yatırımları piyasaya çekmek
- Şer‘i uyumlu şirketlerin performansı hakkında geçmiş veriler sağlamak
- Şer‘i uyumlu şirketlerin performansını geleneksel şirketlerin performansı ile ve Şer‘i uyumlu şirketlerin diğer pazarlardaki performansı ile karşılaştırma kolaylığı

DFM felsefesi, vizyonu, misyonu ve temel değerleri ile tanımlanan, stratejik olarak bir büyüme stratejisi uygulamaya, işletmeyi artan zorluklarla yüzleşmeye hazırlamaya ve daha da önemlisi, DFM’nin yatırımcılarının yararına ürün ve hizmetlerini geliştirmeye yönelik sürekli taahhüdünü göstermeye odaklanan iyi gelişmiş ve yenilikçi bir kurum kültürüne dayanmaktadır. Vizyonu dünya standardında bölgesel pazar yeri olmak, misyonu ise paydaşlara verimli, şeffaf ve likit bir ortamda menkul kıymetlerin alım-satımı, takası ve saklanması konularında yenilikçi hizmetler sunmaktır. Değerleri, şeffaflık, verimlilik, gizlilik, bütünlük ve yenilik olmak üzere beş nitelikten oluşmaktadır (DFM, 2022).

Uluslararası en iyi uygulamalara dayanan ve BAE Menkul Kıymetler ve Emtia Otoritesi’nin (SCA) yargı yetkisi altında düzenlenen lider bir bölgesel finans piyasası olarak DFM, yatırımcıları ve haklarını korumak için üyelerinin akredite broker ve emanetçi olmak için güçlü ve titiz bir başvuru sürecinden geçmelerini sağlamaktadır. Piyasa katılımcıları arasında yatırımcılar, borsada işlem gören şirketler (ihraççılar), brokerler ve emanetçi kuruluşları yer almakta olup, bunların tümü finansal piyasa dinamikleri içerisinde kilit rol oynamaktadır.

Dubai Finans Piyasası (DFM) 26 Mart 2000’deki kuruluşundan bu yana bilgi teknolojisi altyapısını geliştirmek için sürekli yatırım yapmaya odaklanmıştır. Devam eden gelişmeler, DFM’nin bölgesel olarak yerel, Arap ve uluslararası yatırımcılar için lider borsa ve ana hedef olarak statüsünü güçlendirmede önemli bir rol oynamıştır. Teknolojik yenilik, şeffaflık, gizlilik ve verimlilik, hem yatırımcılar hem de piyasa katılımcıları için mevcut olan çok sayıda gelişmiş sistemin tanıtımını şekillendiren temel DFM değerleridir.

DFM, 2009 yılında dünyanın finans piyasaları arasında en iyi ticaret sistemlerinden biri olarak bilinen, son derece gelişmiş ticaret sistemi “X Stream”i benimseyen ilk bölgesel

piyasa olmuştur. Bunun yanı sıra 2000 yılında kuruluşundan bu yana DFM, devam eden kurumsal sosyal sorumluluğun bir parçası olarak, çeşitli piyasa katılımcıları ve BAE'deki gençler arasında yatırım yapma ve iyi araştırılmış menkul kıymet yatırımları kültürü yaratma bilincini artırmak için çok sayıda eğitim girişimi ve programı geliştirmektedir (DFM, 2022).

Dubai Finans Piyasası, 2018 yılında yayınladığı “Yatırım ve Finans Risklerinden Korunma” başlıklı raporda mudarebeyi ele almaktadır. İslami bankalarda ve finans kurumlarında riskten korunma ihtiyacı, servetin korunmasını da içeren İslam hukukunun genel hedeflerine bağlı kalma taahhütlerinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu kurumların yöneticileri, hem hissedarların hem de yatırım fonu yöneticilerinin fonlarını vekâlet ya da mudarebe sözleşmeleri yoluyla kâr amacı gütmek amacıyla almaktadırlar (DFM, 2018, s. 1).

Dubai Finans Piyasası bunun dışında birçok rapor yayınlamıştır. Raporlarda genel olarak mudarebe hususuna tekâfül, mudarebe sukuk vb. farklı akitler bağlamında değinildiği görülmektedir.

3.1.2.5. Dewan Syariah Nasional – Majelis Ulama Indonesia (DSN-MUI) / Endonezya Ulema Konseyi Ulusal Şer‘i Kurul

Endonezya’da İslam hukuku açısından otorite olan kurum Endonezya Ulema Konseyi (MUI)’dir. 1975 yılında kurulmuş olan Endonezya Ulema Konseyi’nin çabaları ile ise 1999 yılında Dewan Syariah Nasional (DSN/Ulusal Şer‘i Kurul) kurulmuştur. Endonezya Ulema Konseyi Ulusal Şer‘i Kurul (DSN-MUI), Müslümanlara ekonomik konularda yardımcı olmak, fetvalar yayınlamak ve finansal sektörde İslami esasların İslam hukukunun rehberliğine uygun olarak uygulanmasını teşvik etmek amacıyla kurulmuştur (DSN-MUI, 2022).

DSN’nin temel işlevi, İslami finans kuruluşlarının çeşitli faaliyetleri ve ürünleri ile ilgili fetva verme yetkisine sahip bir kurum olmasıdır. Fetva gerektiren meseleler, İslami finans kuruluşlarındaki her bir Şer‘i Denetim Kurulu (Dewan Pengawas Syariah/DPS) tarafından ele alınır ve ortak bir görüş elde etmek amacıyla bir araya getirilir. DPS, gözetim faaliyetlerinin sonuçlarını DSN’ye rapor etmektedir. DSN, DPS aracılığıyla

İslami finans kuruluşlarının faaliyetlerinin Şer‘i uygunluğunu denetlemekle görevlidir (Zein, 2018, ss. 80–81).

DSN’nin vizyonu, toplumun ekonomisini İslami hale getirmektir. Misyonu ise toplumun refahı için İslam ekonomisini ve İslami iş kurumlarını geliştirmektir. Görevini, İslami finans, iş ve ekonomi okuryazarlığını geliştirmek için sosyalleşme ve eğitim çalışmaları yürütmek, bunun yanı sıra genel anlamda ekonomik faaliyetlerde İslami değerlerin uygulanmasının teşvik edilmesi olarak ifade etmektedir (DSN-MUI, 2022).

DSN-MUI 2000 yılından bu yana mudarebe ile ilgili 8 fetva yayınlamıştır. Mudarebe finansmanı, müşterek mudarebe sözleşmesi, mudarebe sukuk, bankalar arası mudarebe yatırım sertifikası, dönüştürülebilir mudarebe sukukları ve mudarebe, müşareke ve yatırım vekâleti sözleşmelerinde sermaye iadesi garantisi isimli fetvalar bu fetvalardan bazılarıdır.

3.1.2.6. Ikatan Akuntan Indonesia (IAI) / Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü

Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü, Endonezya muhasebecilerini denetleyen profesyonel bir organizasyondur. 1957 yılında kurulan enstitü, Endonezya muhasebe mesleğini bir bütün olarak temsil eden tek forumdur (IAI, 2022). Pernyataan Standar Akuntansi Keuangan (PSAK) ise, Finansal Muhasebe Standartları Beyanı anlamına gelir ve Endonezya Muhasebeciler Birliği Finansal Muhasebe Standartları Kurulu tarafından ilan edilen ve zaman zaman yürürlükte olan Endonezya’da genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve standartlarıdır. PSAK, Endonezyalı girişimciler tarafından finansal muhasebe kayıtlarını yürütürken kullanılmıştır. Burada amaç, finansal tablo kullanıcılarının finansal tabloları daha kolay anlamasına yardımcı olmaktır. Hedef kullanıcılar, ihtiyaç sahibi kişi ve kuruluşlardır. Bu şekilde, şirketin mali açıdan yaptığı değişiklikleri analiz etmeleri daha kolaylaşacaktır. Bir standart kılavuz olarak kullanıldığında, finansal tabloların öncekilerle karşılaştırılması daha kolay olacaktır (Pajakku, 2022).

Finansal Muhasebe Standartları (SAK), Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü Şariat Standartları Kurulu (DSAS IAI) denetimi altındaki kuruluşlara ilişkin sermaye piyasası düzenlemelerinin yanı sıra, Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü Standart Kurulu (DSAK IAI) tarafından yayınlanan Finansal Muhasebe Standartları Beyanı (PSAK) ve Finansal Muhasebe Standartlarının yorumlanmasıdır. SAK’ın hazırlanması ve iptali, Endonezya

Muhasebeciler Enstitüsü Yönetmeliği'nde belirtilen yasal süreç prosedürünü takip etmelidir. Süreç; sorunların tanımlanması, gerekli konularda SAK Danışma Kurulu ile istişare, sınırlı araştırma yapmak, SAK materyalinin tartışılması, maruz kalma taslağının onaylanması ve yayınlanması, kamuya açık oturumların uygulanması, gerektiğinde sınırlı oturumlar düzenlemek, kamu girdisinin tartışılması ve SAK'ın onaylanması şeklinde işlemektedir. Şer'i Muhasebe Standartları (Standar Akuntansi Syariah/SAS), İslam hukuku ilkelerine uyarlanmış genel muhasebe kavramlarına dayanmaktadır. Bu kavram, İslami finansal muhasebe standartlarını geliştirmenin temeli olarak İslami finansal tabloların hazırlanması ve sunumuna ilişkin temel çerçevede yansıtılmaktadır (IAI, 2022).

Şer'i Muhasebe Standartları (SAS), hem İslami kurumlar hem de İslami olmayan kurumlar olmak üzere Şer'i işlemler yürüten kuruluşlara yönelik Şer'i bir Finansal Muhasebe Standartları Beyanı'dır (PSAK). SAS'ın geliştirilmesi, Endonezya Ulema Konseyi (MUI) fetvasına atıfta bulunularak İslam hukukuna dayalı ve SAK modeli takip edilerek gerçekleştirilmektedir (IAI, 2022).

Endonezya'da geçerli olan beş Finansal Muhasebe Standartları Beyanı (PSAK) bulunmaktadır. Mudarebe standardı PSAK Syariah ile ilgilidir. PSAK Syariah iş faaliyetlerinde Şer'i politikaları olan kurumlar için kullanılmaktadır. PSAK Syariah ile hazırlık kavramsal olarak yapılmakta, ancak uygulamada gerekirse genel PSAK kullanabilmektedir. Örneğin, hesap verebilirliği halka açık olan bir İslam bankası, bu nedenle raporunu genel PSAK ile derlemeli ve daha sonra İslam hukukuna dayalı işlemler için SAK-Syariah'ı uygulamalıdır (Pajakku, 2022).

İslami finansal muhasebe standartlarında düzenlenen, bu işlemleri gerçekleştiren taraflar için geçerli olan İslam hukuku işlemleridir. Mudarebe, murabaha, istisna, selem, müşareke, icare, teberru, sukuk, zekat, vaad ve vakıf gibi Şer'i işlemler Şer'i Finansal Muhasebe Standartları'nda düzenlenmiştir (IAI, 2022).

Mudarebe standardı, ilk olarak Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü'nün Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (DSAK IAI) tarafından 27 Haziran 2007 tarihinde yayınlanmıştır. Endonezya Muhasebe Derneği'nin Şer'i Muhasebe Standartları Kurulu, 2016 yılında muhasebe standartlarını geliştirmeye yönelik çalışma programının uygulanması kapsamında bazı standartlarında çeşitli revizyonları ve değişiklikleri

onaylamıştır fakat mudarebe standardı 2007 yılındaki ilk halinden sonra değiştirilmemiş ve revize edilmemiştir (IAI, 2016; IAI, 2022).

Standart, mudarebe sözleşmesinin açıklanmasını, muhasebeleştirilmesini ve ölçülmesini düzenlemektedir. Bu standart, hem fon sahibi rabbu'l-mal hem de fon yöneticisi mudarib olarak mudarebe işlemleri yapan kuruluşlar için geçerlidir. Mudarebe sözleşmeleri kullanan İslami tahviller (sukuk) için muhasebe muamele düzenlemelerini kapsamamaktadır.

Bu standart, yürürlük tarihinden sonra meydana gelen mudarebe işlemleri için ileriye dönük olarak geçerlidir. Finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini artırmak için işletmelerin bu standardı geriye dönük olarak uygulaması teşvik edilir.

Bu standart, 1 Ocak 2008 tarihinde veya bu tarihten sonra başlayan kuruluşların finansal tablolarının hazırlanması ve sunumu için geçerlidir.

3.1.2.7. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Bankacılık Kanunu'nun ilgili hükmü ile kurulmuş olan, yönetim merkezi İstanbul'da bulunan kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2001 yılında o zamanki ismiyle Özel Finans Kurumları Birliği olarak kurulmuştur. Daha sonra 2005 tarihinde 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ve 2006 yılında ise şimdiki ismi olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği unvanını almıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren altı katılım bankası TKBB'nin üyesidir (TKBB, 2022c).

TKBB amaçlarını, serbest piyasa ekonomisinde ve tam rekabet ilkeleri doğrultusunda bankacılık düzenleme ilkeleri ve kuralları çerçevesinde katılım bankalarının haklarını ve menfaatlerini savunmak, bunun yanında bankacılık sisteminin sağlıklı biçimde çalışması ve rekabet gücünün artırılması için çalışmalar yapmak, haksız rekabeti önleyebilmek için gerekli kararların alınmasını sağlamak ve uygulanmasını talep etmek olarak ifade etmektedir.

Birlik bu amaçlarını gerçekleştirmek için şu görevleri yürütür (TKBB, 2022):

- Bankacılıkla ve katılım bankalarıyla ilgili mevzuatı izleyerek bu konulara ilişkin düzenlemeleri katılım bankalarına duyurmak,

- Üye katılım bankalarının disiplin içinde ve ekonominin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde çalışmalarını sağlamak,
- Üye katılım bankalarının mensuplarının uyacakları meslek ilkelerini ve standartlarını belirlemek,
- Haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli olan tedbirleri almak ve uygulamak,
- Katılım bankaları arasındaki ilişkilerde alan dayanışmasını güçlendirmeye yönelik kararlar almak,
- Kurum ile iş birliği yaparak katılım bankaları arasındaki ortak projeler ile ilgili iş birliği alanı oluşturmak,
- Üyelerin reklam ve ilanlarında uymaları gereken esas ve şartları şekil, tür, nitelik ve miktarları yönünden kurumun uygun görüşünü de alarak belirlemek,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde katılım bankacılığını temsil ederek bu alanı tanıtmak ve konu ile ilgili olarak kamuoyunu aydınlatmak amacıyla çalışmalarda bulunmak,
- Bankacılık alanında konferans, seminer, sempozyum, eğitim programları tertip etmek,
- Müşteri hakları ile ilgili hükümlerde öngörülen sözleşmelerin içerik ve şekilleri ile ilgili esas ve usuller ile tip sözleşmelerin hangi işlemlerde uygulanacağını kurulun uygun görüşünü almak suretiyle belirlemek,
- Üyeler ve bireysel müşteriler arasındaki farklılıkların değerlendirilerek çözüme ulaştırılmasını sağlamak için birlik tarafından hazırlanan ve Kurul tarafından onaylanan usul ve esaslara uygun bir hakem heyeti oluşturmak,
- Katılım bankacılığı ile ilgili olarak resmi kurum ve kuruluşlarla çeşitli istişarelerde bulunmak,
- Ekonomi, bankacılık sistemi ve mali sektördeki ulusal ve uluslararası gelişmeleri izleyip topladığı bilgileri ilgililere ve üyelerine ulaştırmak,
- Ulusal tasarrufun teşvik edilmesi adına yapılması gereken çalışmaları yaparak yetkili makamlara önerilerde bulunmak,
- Katılım bankaları ile ilgili gizlilik niteliği bulunmayan istatistiksel verileri toplayıp kamuoyuna duyurmak,

- İlgili mevzuatın hükümleri saklı kalmak koşuluyla, katılım bankalarının, müşterilere sunmuş oldukları hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masraflar ve bunlarla ilgili diğer işlemler için uygulayacakları kâr payı oranları, komisyon ve ücretler ile katılma hesaplarında kâr ve zarara katılma oranının belirlenmesi ile ilgili olarak üye katılım bankalarına yönelik tavsiye kararı almak,
- Üyelerin ortak menfaatiyle ilgili meselelerde yönetim kurulu kararına binaen dava açmak veya gerekli iş ve işlemleri yapmak,
- Kurumca alınması istenen önlemleri almak,
- Birliğin aldığı önlem ve kararların uygulanmasını takip etmek, bunlara uyulması gereken zamanda tam olarak uymayan üyeler ile ilgili gereken müeyyideleri uygulamak,
- Kanunlar ve konu ile ilgili diğer mevzuatın kendisine yüklemiş olduğu diğer görevleri yerine getirmek.

TKBB bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu kurulmuştur. Bu kurul, İFK'ların İslami esaslara uygun faaliyet göstermeleri amacıyla kurulmuştur. Ayrıca sektöre yönelik olumsuz algıların bertaraf edilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. TKBB Merkezi Danışma Kurulu'nun kararları, tüm katılım bankaları için bağlayıcılık arz eder (TKBB).

TKBB Danışma Kurulu, Yönetim Kurulu tarafından dört yıl için görevlendirilmiş olan yedi üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerden dört tanesinin İslami ilimler alanında doktora derecesine sahip olması gerekirken, bir tanesinin Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri arasından Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından önerilen adaylar arasından olması, bir tanesinin işletme, iktisat, maliye, bankacılık, hukuk ve benzer alanlarda lisans ya da lisansüstü diplomaya ve katılım bankacılığı alanında en az yedi sene yöneticilik deneyimine sahip olması ve bir tanesinin ise hukuk diplomasına sahip olması zorunludur. Danışma Kurulunun faaliyetlerinin etkin bir biçimde yerine getirilebilmesi amacıyla; araştırmalar yapmak, çalışma raporları hazırlamak, kararları kayıt altına almak, kararları ilgili taraflara bildirmek, takibini yapmak ve Danışma Kurulunun diğer görevlerini yerine getirmek amacıyla, Yönetim Kurulu yeterli sayıda personeli görevlendirir ve Danışma Kurulunun Sekreteryası oluşturulur. Gerekli görüldüğü hallerde danışmanlık hizmeti alınır. Danışma Kurulu, asgari olarak ayda bir defa olmak

üzere gerekli görüldüğü hallerde Başkanın çağrısı ile toplanmaktadır. Danışma Kurulunun belirlemiş olduğu meslek ilkeleri ve standartları, alınmış olan genel nitelikli kararlar ve Yönetim Kurulu tarafından yayınlanması uygun görülen diğer Danışma Kurulu kararları, Birliğin internet sitesinde yayınlanmaktadır. Danışma Kurulu, hukukî süreci devam eden ya da mahkeme tarafından karara bağlanan iş ve işlemler hakkında değerlendirmede bulunmaz (TKBB, 2018).

Danışma Kurulunun yerine getirdiği görevler aşağıda verilmektedir (TKBB, 2022c):

- Katılım bankacılığı ile ilgili uluslararası kurumlar tarafından yayınlanmış olan standartları da takip ederek katılım bankalarının uyması gereken meslek ilke ve standartları belirlemek,
- Gerekli gördüğü hallerde, katılım bankalarının arasındaki uygulama farklılıklarını gidermek için nitelikli kararlar almak,
- Katılım bankalarının işlerinin ve işlemlerinin, alınmış olan genel nitelikli kararlara uygunluğu ile ilgili değerlendirme yapmak,
- Başvurulması durumunda, kamu kurum ve kuruluşlara ve kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarına ve diğer kuruluşlara faizsiz finans faaliyetleri kapsamında görüşlerini bildirmek,
- Yönetim Kurulunun belirlediği esaslar Yönetim Kurulu Başkanının onayı ile, katılım bankacılığının meslek ilke ve standartlarının tanıtımı ile ilgili ya da eğitimi ile ilgili programlar düzenlemek, programlara katılmak ve yayınlar yapmak.

TKBB tarafından 2023 yılında yayınlanacak olan standart “mudarebe” standardıdır. Standardın son hali daha yayınlanmamıştır. Bu çalışmada verilen TKBB’nin mudarebe ile ilgili içerikleri, TKBB’nin mudarebe standardının taslağından elde edilmiştir. Bu standartta mudarebe, katılım bankacılığında fon toplama ve fon kullandırma yöntemi olarak kullanılan, bir tarafın sermaye diğer tarafın emeğini ortaya koyarak sermayeyi işletmeyi üstlenmesiyle kurulan ve elde edilen kârın paylaşımı esasına dayanan bir tür ortaklık sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır.

3.2. Yayınlarda Mudarebe ile İlgili Ele Alınan Konular

Dünya genelinde İslami finans ile ilgili otorite kabul edilen kurumlar ele alındıktan sonra çalışmanın bu bölümünde bu kurumların mudarebe ile ilgili yayınlamış oldukları standartlardaki ya da raporlardaki konular ele alınacaktır. Elde edilen verilerin tasnifi sonucunda mudarebe standartlarında dikkat çeken özelliklere temas edilecektir. Kurumların yayınlamış olduğu standartlar incelendiğinde, bazı kurumların mudarebe özelinde yayın yaptığını, bazı kurumların mudarebenin uygulanma yöntemi ile ilgili (müşterek mudarebe, mudarebe sukuk vb.) yayın yaptığını bazılarının ise yatırım ve finans riskleri, sermaye yeterliliği gibi konular bağlamında çıkarmış olduğu yayınlarda mudarebeye yer verdiği görülmüştür.

Bu standartlar genel olarak mudarebenin tanımını, mahiyetini ve delillerini ele alarak konuya giriş yapmışlardır. Standartlar, mudarebe çeşitleri, kâr-zarar durumu, kâr olduğu durumda paylaşımın nasıl yapılacağı, zarar olması durumunda zararın kim tarafından karşılanacağı, mudaribin hangi durumlarda zararı tazmin edeceği gibi genel bilgilere yer vermektedir. Mudarebeye dair verilmiş olan bu bilgiler klasik fıkıhtaki mudarebeye dair verilen bilgilerden farklı değildir. Akdin şartları, akdin bağlayıcılığı ve akdin sona ermesi gibi akde dair kaidelerde geçmişten günümüze farklılıktan söz edilemez. Farklılık, kurumların mudarebeyi nasıl ve hangi açıdan ele aldığı hususunda bulunmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında kurumların yayınları, mudarebe akdi ile ilgili ele almış oldukları konulara dair tasnif edilerek verilmiştir.

3.2.1. Taraflar ve Sorumlulukları

Mudarebe akdinde tarafların ehliyeti hususunda vekâlet akdi esas alınmıştır. Mudarib için vekilin, sermayedar için ise müvekkilin ehliyet düzeyi şart olarak görülmüştür (Kallek, 2005, s. 360). Çünkü vekâlet akdi gibi mudarebe akdinde de hukukî işlem yetkisi bir başka kişiye verilmektedir. Hanefîler’de vekilin mümeyyiz olması yeterli olduğundan, mudarib tarafın mümeyyiz olması yeterlidir sonucu çıkmaktadır. Müvekkil olan taraf da bağımsız olarak gerçekleştirebildiği işlemlerde vekâlet verebileceği için, temyiz gücünden mahrum bulunan tam ehliyetsizlerin tasarrufları geçersiz olarak kabul edilmiştir (Aybakan, 2013, s. 1). Sermayedar için de temyiz gücüne sahip olmak şartı aranmakta bunun yanında mümeyyiz küçüğün kanuni temsilcilerinin iznine bağlı olarak

mudarebe akdini gerçekleştirebileceklerini söylemek mümkündür. Mudarebede mudarib, ticaretini ya da yatırımını İslami ilkelere uygun olmak gerçekleştirmek durumundadır.

IDB, güvene dayalı olarak kurulan bir sözleşme olarak tanımladığı mudarebeyi, sermayedar ve sermayeyi yöneten arasında kurulan bir ortaklık şekli olarak ifade etmektedir. Bu ortaklıkta sermayedarın görevinin sermaye sağlamak, mudaribin görevinin ise sermayenin mudarebe sözleşmesinin çıkarlarına en uygun şekilde yönetilmesini sağlamak olarak ifade etmektedir. Mudarib, sermaye sahibinin rızasını almak koşuluyla yönetimi altındaki mudarebe sermayesini bir başka mudaribe veya bir vekile devredebilmektedir (IDB, 2021, ss. 114–116). Bu mudarebe klasik fıkıhta mürekkebe mudarebe olarak tanımlanan mudarebe çeşididir.

IIFA'nın yayınlamış olduğu müşterek mudarebe kararında ise müşterek mudarebe, birkaç yatırımcının fonlarını yatırma görevini bir gerçek veya tüzel kişiye birlikte veya art arda emanet ettiği bir mudarebe olarak tanımlanmaktadır. Fonların kendisine emanet edildiği mudarib, tarafların çıkarlarını gözetmek için uygun gördüğü yatırımları yapmakta serbest bırakılabileceği gibi, yetkisi belirli bir yatırım alanıyla da sınırlı olabilir. Bu mudarebede fonları işletmekle görevli olan (bankalar ya da finans kuruluşları gibi gerçek ya da tüzel kişiler olabilir) taraf mudaribdir. Bankalar veya finans kurumları gibi bir tüzel kişinin mudarebeyi yönetmesi halinde, genel kurulda ya da yönetim kurulunda meydana gelebilecek herhangi bir değişiklikten bağımsız olarak, o tüzel kişi mudarib olmaktadır.

Fon sahipleri ile mudarib arasındaki ilişki, yatırımcılar tarafından kabul edildiği beyan edilen yönetim kurallarına uydukları sürece değişikliklerden etkilenmeyecektir. Ayrıca, mudarebeyi yöneten tüzel kişinin, başka bir tüzel kişi ile birleşmesinden de mudarebenin etkilenmemesi gerekir. Ancak, mudarebeyi yöneten kurumun bir şubesi bağımsızlaşarak kendi tüzel kişiliğini kazanırsa, sözleşme süresi henüz sona ermemiş olsa bile fon sahipleri mudarebeden çıkma hakkına sahip olacaktır. Mudarib üçüncü bir kimseyi yatırım yapması için (sermaye sahibinin sağlamış olduğu fon ile) görevlendirdiği takdirde, üçüncü kimseler ile fon sahipleri arasında bir aracılık ilişkisi oluşmaz, birinci mudarib ile bu üçüncü kimseler arasında ikinci bir mudarebe kurulmuş olur. Mudarebe karşılıklı rızaya dayandığı için farklı kimselerin fonlarının birbirleriyle karışması bir sorun teşkil etmemektedir çünkü her birinin sermayedeki payları açıkça belirtilmiştir. Karar, fon sahiplerinin yani yatırımcıların haklarının korunması için, mudarebe

esaslarının uygulanıp uygulanmadığını gözlemlemek adına gönüllü bir komite oluşturulmasının gerekliliğini ele almaktadır. Bunun yanı sıra fonları ve varlıkları gözetimde tutmak adına, deneyimli herhangi bir finans kuruluşu yatırım vekili konumunda olabilmektedir. Bu vekil, yatırım kararlarına müdahale etmez, yatırımın Şer'i uyumunu ve teknik ihtiyaçlarını belirler. Fon sahibi olan kurum, mudarebeyi çalışanları ve işçileri aracılığıyla yönettiği için, bunların giderlerini ve diğer tüm dolaylı giderlerini karşılamalıdır. Mudarib, doğrudan kendisine ait olan giderlerden başka bir şeye katlanmamalıdır (IIFA, 2001). Bunların yanı sıra IIFA, yatırımcıların (fon sahiplerinin) karma fon mudârabesine girerken beyan ettikleri yatırım koşullarının uygulanmasını sağlamak için mudarib üzerinde hakları olduğundan, bu hakları korumak ve bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunmak dışında mudaribin yatırım kararlarına müdahale etmeksizin üzerinde mutabık kalınan mudarebe koşullarının uygulanmasını gözlemlemek için aralarından seçilen gönüllü bir komite oluşturmanın fikhî olarak kısıtlanmadığını açıklamaktadır. Bu bağlamda yatırım mütevellisi, fonları ve varlıkları temsil eden belgeleri teslim almakla görevlendirilmiş, bunları kendi gözetiminde tutmak ve mudaribin bunları mudarebe koşullarına aykırı olarak elden çıkarmasını önlemekle yükümlü, yüksek finansal dereceye, deneyime ve ödeme gücüne sahip herhangi bir banka veya finans kuruluşunu ifade eder. Bu tür bir düzenleme, yatırımcıların tam şeffaflığa sahip olması için ana sözleşmede veya kılavuzda (kurumun ve mudarebenin) belirtilmesi ve yatırım mütevellisinin yatırım kararlarına müdahale etmemesi şartıyla herhangi bir fikhî bir kısıtlama ile karşılaşmaz. Mütevellinin katılımı yatırımın fikhî ve teknik gerekliliklerine bağlılığının doğrulanması ile sınırlı kalacaktır.

AAOIFI, SBP, DSN-MUI ve TKBB kurumları, mudarebe standardını ele alma biçimleri hususunda oldukça benzerlik göstermektedir. Standartların içeriği ve kapsamı itibariyle genel olarak aynı şartlara değinilmiş ve aynı çerçeve çizilmiştir. Taraflar hususunda da AAOIFI, SBP, DSN-MUI ve TKBB tarafların sözleşmedeki görevleri, konumları ve sorumluluklarını şu şekilde ele almaktadır:

Mudarebe sözleşmesinin taraflarının klasik fıkhîta belirtildiği üzere fiil ehliyetine sahip gerçek kişiler olabileceği gibi tüzel kişiler de olabileceği ifade edilmektedir. Sermaye ortaya koyan tarafa sermaye sahibi (sermayedar), emeği ile bu sermayeyi işleten tarafa ise mudarib (emek sahibi) denir (DSN MUI, 2017, s. 5; SBP, 2008). Yayınlar bu akdi kuracak olan taraflarda vekâlet verme ve vekâleti kabul etme ehliyeti şartını ele almıştır

ve mudarebe akdinin, emanet anlayışına dayanan akitler arasında yer aldığını belirtmektedir. Bu bakımdan mudarebe akdi taraflarının veya bu konuda onların temsilcisi konumunda olan kimselerin tam ehliyete sahip olmaları zorunluluk arz eder, aksi hâlde mudarebe kurulamaz (AAOIFI, 2018, s. 367). Çalışmanın birinci bölümünde ele alındığı üzere klasik fıkıh literatüründe olduğu gibi çağdaş yayınlarda da mudaribin, mudarebe ile ilgili bizzat kendisinin yapması gereken işlerdeki emeğine karşılık kârda hissesinin dışında bir ücret alamayacağı ifade edilmektedir (SBP, 2008). Mudarib, bizzat kendisinin yapması gereken işlerde sermayedarın muvafakati olmadan başka birisini ücretle istihdam ederse bu ücreti mudarebe sermayesinden değil kendi hesabından karşılar. Mudarib, bizzat kendisinin yapması gerekmeyen iş ve işlemleri, hizmet alımı veya vekâlet verme yoluyla yerine getirir. Bu tür işlemleri ücret ve masrafları mudarebe sermayesinden karşılanır. Bunun yanı sıra klasik fıkıhta olduğu gibi mudaribin, sermaye sahibinin izni olmadan sermaye veya kârdan karşılıksız kazandırmada bulunamayacağı ve karz veremeyeceği ele alınmaktadır. Sermayedarın, mudaribin rızası olmadan mudarebe yönetimine karışma hakkı yoktur. Bununla birlikte işleyiş ile ilgili bilgi alma hakkına sahiptir (AAOIFI, 2018, s. 372; DSN MUI, 2017, s. 6).

AAOIFI, mudarebede tarafların ön mutabakat niteliğinde bir anlaşma uyarınca belirli bir süre için ve belirli bir limit için anlaşıp, söz konusu ön mutabakatı peş peşe kurulacak olan mudarebe akitleri sonucunda hayata geçirmelerinin caiz olduğunu belirtmiştir. Söz konusu anlaşmaya binaen gerçekleştirilecek olan mudarebe projeleri birbirinden ayrı işlemler de olsa süreklilik gösteren dönemsel işlemler de olsa, ön mutabakatta şu hususlara dikkat edilmelidir (AAOIFI, 2018, s. 366):

- Mutlak mudarebe mi mukayyed mudarebe mi yapılacağı
- Kâr paylaşım oranlarının belirlenmesi
- Mudaribin, sözleşmeye aykırı davranmasının neticesinde doğabilecek zararların tazmini için vereceği teminatların çeşidinin açıklanması

IFSB, Sermaye Yeterliliği Standardı'nın mudarebe bölümünde, sermaye sahibinin mudaribe belirli sınırlar koyabilmesi ya da belirli kısıtlar olmadan mudaribin isteğine bağlı yatırımlar hususunda onu serbest bırakabilmesini ele almaktadır. Mudarib zararlara karşı taahhüt veremez fakat üçüncü bir kimse teberru' esasına göre taahhüt verebilmektedir (IFSB, 2021, s. 181).

IIFM ise mudarebe sukuku ele almış olduğu standartta mudarebe taraflarını; sertifikaları düzenleyen, sertifika sahipleri adına müteveli sıfatıyla vekil olarak ve sözleşmeyi hükümlerine uygun olarak yürüten rabbu'l-mal ve mudarib sıfatıyla sözleşmenin tarafı olarak bulunan şirket olarak tanımlamaktadır (IIFM, y.y.-b, s. 1). IIFM, mudaribin yatırım planı ile bağlantılı olarak gereken tüm gerekli izinleri, onayları, kararları, lisansları, başvuruları, noter tasdiklerini veya kayıtları alacağını taahhüt ettiğini ifade etmektedir (IIFM, y.y.-b, s. 24). Bu işlemde mudarib, kendisi için geçerli olan şartların hükümlerine uymayı taahhüt etmesinin yanı sıra mudarebe sermayesinin yatırım planına uygun olarak genel mudarebe havuzunda gelir (değer artışı, parasal getiri veya başka türlü) kazandıran varlıklara yatırılmasını sağlayacaktır. Mudarib müteveli heyetinin bu sözleşme kapsamındaki tüm haklarını, menfaatlerini hükümlerine uygun olarak yürütmek, kullanmak ve uygulamak üzere sertifika sahipleri adına şartlara uygun olarak delekeyi temsilcisi olarak atadığını kabul eder. Mudarebede tarafların ticari amacı, mudarebe varlıklarından beklenen getiri oranının beklenen mudarebe kâr oranından az olmamasıdır.

Müteveli (sertifika sahipleri adına hareket ederek), mudarebe varlıklarından herhangi bir geri dönüş garantisi olmadığını kabul eder. Mudarib, bu sözleşme kapsamında ortaya çıkan hakları ve yetkileri kullanacak ve ilgili kanunlara uygun olarak, kendi varlıkları konusunda göstereceği beceri ve özenle ve fikhî ilkelere aykırı olmamak kaydıyla her durumda uygun gördüğü şekilde harekete geçebilecektir (IIFM, y.y.-b, s. 25).

SACBNM, yayınlamış olduğu mudarebe standardında, mudarebe akdinde birden fazla rabbu'l-mal ve birden fazla mudarib bulunabileceğini ele almıştır. Klasik fıkıh literatürüne bakıldığında da mudarebe taraflarının birden fazla kişi olması mümkündür. SACBNM, mudaribin sorumluluğunu mudarebenin uygun bir şekilde yönetilmesini sağlamak olarak belirtmiştir. Mudarib, yönetimi altındaki mudarebe sermayesini, rabbu'l-malın (sermayedar) rızasını almak şartıyla, başka bir mudaribe veya bir aracıya (vekil) devredebilir. Rabbu'l-mal, mudarebe girişiminin yönetimine dahil olmayacak, ancak mudarebe girişiyle ilgili makul bilgilere erişim hakkına sahip olacaktır (SACBNM, 2015, ss. 5–7). Bunun yanı sıra rabbu'l-mal, bir mudarebe girişiminin ayrılmaz parçası olan işlerden başka işleri yapmak için bir ücret karşılığında bir başkasını görevlendirebileceği standartta ele alınan konulardan biridir (SACBNM, 2015, s. 13).

SECP mudarebe standardında mudarebede tarafların vekâleti kabul etmek için yasal kapasiteye sahip olmasını ele almakta ve sermayedarın mudaribden garanti almasına izin verildiğini açıklamaktadır. SECP mudaribin sermayedara karşı sorumlu olduğunu ve sermayedara yatırıma dair en iyi yolları takip edeceğini garanti etmesi gerektiği hususunu ele almaktadır. Sermayedar mudaribe belirli sınırlandırmalar (sektör açısından, yer açısından vb.) getirebilmektedir. Bunların yanı sıra klasik fıkıhta ele alınan mudarib sermayedar yetkilerinden bahseden standart, mudaribin mudarebe fonundan bağış yapmasının, borç vermesinin caiz olmadığına altını çizmektedir (SECP, y.y., ss. 236–240).

SECP, standardında mudarebenin esaslarını gerekçelere dayandırmaktadır (SECP, y.y., ss. 245–248):

- Bir mudarebe sözleşmesinin her iki tarafının da yasal olarak bir vekil atayabilme veya temsilci olarak hareket edebilme kuralının temeli, tarafların her birinin diğer tarafın vekili olarak hareket etmesi ve diğer tarafı kendi adına hareket etmesi için atamasıdır.
- Mudaribin mudarebe fonları açısından müteveli (emanetçi) sayılmasının temeli ise mudaribin bir başkasının parasını kendi rızası ile kullanması ve fonların kullanımından elde edilen faydayı iki tarafın paylaşmasıdır. Prensip olarak, bir müteveli zararlardan sorumlu tutulmamalıdır, bu tür kayıpların riskleri mudarebe fonları tarafından üstlenilmelidir.
- Mudarib mudarebe fonundan kredi, hediye veya hayır amaçlı bağış yapamamaktadır, bunun temeli bu eylemlerin mudarebe akdine fayda sağlamaması, aksine sermayedarı potansiyel bir zarar içerisine sokmasıdır. Öte yandan mudarebe akdi için mudarebe sermayesinden şahsi harcamalar almasına izin verilmektedir.
- Mudarebe sözleşmesinin işleme için bir süre sınırlamasına izin verilmesinin temeli, bir mudarebe sözleşmesinin özünde belirli bir süreye tabi olan bir aracılık sözleşmesi olmasıdır.

DSN-MUI ve DSAK IAI ise mudarebe standartlarının, hem fon sahibi rabbu'l-mal hem de fon yöneticisi mudarib olarak mudarebe işlemleri yapan kuruluşlar için geçerli olduğunu ifade etmektedirler. Diğer kurumlar gibi DSN-MUI de sermayedarın gözetim yapma hakkı olduğunu ve mudaribin işlemleri gerçekleştirirken İslami esasları ön plana

alması gerektiğini ifade etmektedir. Mudarebe işlemi belirli bir süre ile sınırlanabilmektedir. Fakat mudarebe, gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin olmayan bir olaya bağlanamaz (DSN MUI, 2000, s. 5). Bunun yanı sıra DSN-MUI ve DSAK IAI, klasik fıkhıta da ele alınan mudarebede mudaribin tazmini meselesinin sebeplerinden biri olan ihmalin hangi şekillerde olabileceğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

- Sözleşmede belirtilen şartların yerine getirilmemesi
- Mücbir sebep veya sözleşmede belirtilenlerin dışında hiçbir koşulun olmaması
- Yetkili makamın bir kararının sonucu

TKBB, mudaribin sermayedarın vekili sıfatı ile sermayeyi işleteceğini, kâr elde edilmesi halinde ise ortak sıfatıyla kâr üzerinde hak sahibi olacağını ele almaktadır. Sermaye sahibi, mudaribin rızası olması şartıyla, sermayenin bir kısmını geri alabilmektedir. Ancak bu husus sözleşmenin bir şartı olarak ileri sürülememektedir. Mudaribin rızası olmadan sermayenin bir kısmının geri alınması ortaklığın sona ermesine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra sermayedar ve mudarib, kâr paylaşım oranlarını serbestçe belirleyerek kendi aralarında birbirinden farklı mudarebe ortaklıkları kurabilirler. Mudaribin sermayeyi bizzat kendisinin işletmesi gerekir. Ancak sermayedarın izin vermesi durumunda bu sermayenin bir kısmını veya tamamını işletmek üzere bir başka mudarible alt mudarebe sözleşmesi yapılabilir.

3.2.2. Sermaye

Mudarebe akdinde akdin konusu olan sermaye birinci bölümde ele aldığımız şekilde bazı özellikleri taşımaktadır. Bu hususta çağdaş kurullar da yayınlarında bu özellikleri ele almakta ve bunun yanı sıra yayınlarında günümüz uygulamalarında sermaye ile ilgili bazı açıklamalara yer vermektedirler. Bu başlıkta yayınlarını incelediğimiz kurumların mudarebe sermayesine dair hangi hususları ele aldıkları ortaya konacaktır.

IDB, sermayenin sözleşmenin özünü oluşturduğunu ve mudarebenin temel özelliği olduğunu belirterek sermayeyi yalnızca taraflardan birinin ortaya koyacağını ifade etmektedir (IDB, 2021, s. 115).

IIFA müşterek mudarebeyi ele aldığı standardında mudarebenin karşılıklı rızaya dayanan bir akit olması sebebiyle, farklı kişilerden gelen fonların kendi aralarında veya mudariblerin fonları ile karıştırılmasına hiçbir engel olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, mudarebe ve yatırım düzenlemesi bir tüzel kişi tarafından yapıldığında, her birinin sermayedeki payları net bir şekilde belirlendiği için fon sahiplerinin zarar görmesinden endişe edilmeyecektir (IIFA, 2001).

AAOIFI, DSN-MUI ve TKBB, mudarebede sermaye nakit olması gerektiğini, nakdi olmayan varlıkların nakit değerleri belirlendikten sonra sermaye olarak kabul edileceğini açıklamaktadır. Sermayenin nicelik ve miktar bakımından bilinmezliğe sebep olmayacak şekilde belirlenmesini, alacakların sermaye olmasının caiz olmadığını ve mudarebe sözleşmesinin uygulanabilmesi için sermayenin hepsinin ya da bir kısmının emek sahibine teslim edilmesinin gerekmesi, sermayenin mudaribin elinde emanet hükmünde olduğu (AAOIFI, 2018, ss. 368-369; DSN MUI, 2017, s. 5) gibi klasik fıkıhta ortaya konan sermayenin taşınması gereken özellikleri ele almıştır.

IDB, IIFM, SACBNM ve SECP de mudarebe sermayesinin nakit olması gerekliliğini, bunun yanı sıra maddi duran varlıklar şeklinde de sunulabileceği ele alınmıştır. Bu durumdaki harcamaların değeri mudarebe sermayesine katkıdır. Sermaye, maddi olmayan duran varlıklar da dahil olmak üzere nakdi veya gayrinakdi (ayni) olabilir. Sermayenin ayni olduğu durumlarda, ya akit taraflar arasındaki anlaşma ile ya da bir mudarebe sözleşmesinin akdedildiği sırada, bilirkişiler, değerlendirme uzmanları veya herhangi bir vasıflı kişiyi içerebilecek bir üçüncü kişi tarafından parasal olarak değerlendirilecektir. Sermayenin farklı bir para birimi cinsinden olması durumunda, mudarebe sözleşmesinin akdedilmesi sırasında akit taraflarca kararlaştırılan belirli bir para birimine göre değerlendirilecektir. Borçlar sermaye olarak kabul edilmez (IDB, 2021, s. 115; SACBNM, 2015, s. 8; SECP, y.y., ss. 236–237). Mudarebe akdinin gerçekleşebilmesi ve mudaribi sermaye üzerinde hakimiyet sahibi sayabilmek için, sermayenin tamamen veya kısmen mudaribin tasarrufuna bırakılması veya mudaribin sermayeye serbest bir şekilde erişebilmesi gerekir (IIFM, y.y.-b, ss. 11–12). Bunun yanı sıra mudarib olan tarafa dair herhangi bir mudarebe kârının hesaplanmasından önce, kendi hesabına kazanılan kârın bir kısmını mahsup etmesi şartıyla, mudarebe dönemi boyunca genel mudarebe havuzu aracılığıyla yürütülen genel faaliyetlerinde mudarebe sermayesini birleştirmesine izin verildiği açıklanmaktadır. Yani mudarib mudarebe

sermayesini havuza karıştırmaya yetkilidir (IIFM, y.y.-b, ss. 12–13). Mudaribin kendi fonlarını mudarebe fonlarıyla karıştırması halinde mudarib, kendi fonları açısından ortak, sermaye sağlayanın fonları açısından bir mudarib olur (IIFM, y.y.-b, s. 12).

SACBNM, rabbu’l-malın bir mudarebe sözleşmesi kapsamında kararlaştırıldığı şekilde sermaye sağlayamaması durumunu (rabbu’l-malın temerrüde düşmesi) ayrıntılı biçimde ele almış ve aşağıdaki gibi açıklamıştır:

- a. Temerrüde düşen rabbu’l-malın mudarebe sözleşmesinde öngörülen süre içinde anaparayı ödememesi halinde, taraflar sözleşmeyi tek taraflı olarak feshedebilirler. Mudarib işe başlamışsa, rabbu’l-mal, yapılan tüm mudarebe harcamalarını mudaribe tazmin etmek ve mudaribe adil ve makul bir ücret ödemek zorundadır.
- b. Temerrüde düşen rabbu’l-malın kısmi sermaye ödemesi yaptığı, mudarebe sözleşmesinin bir mudarib ve bir rabbu’l-mal içerdiği ve kademeli sermaye ödemesi ile kurulması durumunda sözleşmenin tarafları, mudarebe sözleşmesinin hüküm ve koşullarına tabi olabilir. Bu durumda da:
 1. Temerrüde düşen rabbu’l-mal tarafından ödenen gerçek sermayeye dayalı olarak mudarebe sözleşmesini revize edebilirler.
 2. Mudarebe sözleşmesini feshedebilirler, bunun sonucunda ise:
 - a. Mudarib, varsa temerrüde düşen rabbu’l-mala yatırılan sermayeyi iade eder ve varsa kârı temerrüde düşen rabbu’l-mal ile paylaşabilir.
 - b. Temerrüde düşen rabbu’l-mal, mudarib tarafından yapılan mudarebe harcamalarını üstlenmelidir. Haklı gerekçeler ile yapılan mudarebe harcamaları fiili sermaye katkısını aşarsa, bu kısım mudarebe sözleşmesi kapsamında taahhüt edilen toplam sermaye tutarının sınırına kadar temerrüde düşen rabbu’l-mal tarafından karşılanacaktır.
 - c. Mudarebe sözleşmesinin bir mudarib ve birden fazla rabbu’l-mal içermesi durumunda her rabbu’l-mal tarafından tek sermaye ödemesi ve daha fazla rabbu’l-malın ödeme yapmaması durumunda, mudarib ödeme yapmayarak temerrüde düşen rabbu’l-mal ile mudarebe sözleşmesini feshedebilir ve mudarebe sözleşmesini temerrüdü nedeniyle ortaya çıkan masrafları tazmin etmek için mutabık kalınan şartlara dayandırabilir.

c. Mudarebe sözleşmesinin bir mudarib ve birden fazla rabbu'l-mal içerdği ve rabbu'l-mallardan her biri veya birkaçı tarafından kademeli sermaye ödemesi yapılması fakat bir veya daha fazla rabbu'l-malın müteakip sermaye ödemesini yapmaması durumunda, temerrüde düşmeyen akit tarafları aşağıdaki çözüm önerilerine sahip olacaktır:

1. Temerrüde düşen rabbu'l-malın payını diğer rabbu'l-mala veya üçüncü bir şahsa satmasını istemek
2. Temerrüde düşmeyen sözleşme tarafları, ödenen gerçek sermayeye dayalı olarak mudarebe sözleşmesini revize etmeyi kabul etmek
3. Temerrüde düşmeyen sözleşme tarafları, temerrüde düşen rabbu'l-mal ile mudarebe sözleşmesini feshedebilir ve mutabık kalınan şartlara dayanarak mudarebe girişiminde temerrüt nedeniyle ortaya çıkan masrafları tazmin etmesini talep edebilir (SACBNM, 2015, ss. 10–11).

SECP borçların mudarebe akdinde sermaye olarak kabul edilmemesinin sebebini, borcun akit yapıldığında kullanıma hazır olmayan bir alacak olması ve bu sebeple bu ihtiyacı karşılamaması olarak açıklamaktadır. Bunun yanı sıra rapor, borcun sermaye olarak kabul edilmesinin potansiyel olarak riba içerdiğini ifade etmektedir. Bunun nedenini, alacaklının borçludan mudarebe adı altında ek bir bedel (uzatma için) almak için borç vadesini uzatabilecek olması olarak açıklamaktadır. Mudarebede sermaye tamamen güvenilir vekil olarak tanımlanan mudaribe bırakılmalıdır (SECP, y.y., s. 246).

DSAK IAI mudarebe standardında sermaye hususunda; fon sahipleri tarafından dağıtılan mudarebe fonlarının nakit ödemelerin ya da nakit olmayan varlıkların fon yöneticisine devredilmesi durumunda mudarebe yatırımı olarak kabul edileceğini ifade etmektedir. Mudarebe sözleşmesinde fon sahibinden alınan bu fonlar, gerçeğe uygun değerleri üzerinden geçici şirket fonu olarak muhasebeleştirilmektedir. Hesap döneminin sonunda ise geçici şirket fonları defter değerleriyle ölçülür. Şayet fon yöneticisi alınan bu fonları dağıtırsa, fon yöneticisi bunu bir varlık olarak muhasebeleştirir. Fon yöneticisi, geçici şirket fonlarının dağıtımından elde edilen geliri, fon sahibinin hak payını düşmeden önce brüt olarak hesaplar. Fon yöneticisinin hata veya ihmalden kaynaklanan zararlar fon yöneticisine ait olarak kabul edilir (IAI, 2022). DSAK IAI, fon sahipleri tarafından dağıtılan mudarebe fonlarının, (nakit ödemeler veya gayrinakdi varlıklar) fon yöneticisine

devredildiğinde mudarebe yatırımı olarak kabul edildiğini ele almaktadır. Mudarebe yatırımının ölçümünü ise aşağıdaki gibi belirtmektedir (IAI, 2022):

- a. Nakit mudarebe yatırımı ödenen tutar ile ölçülür.
 - b. Nakit olmayan varlıklar şeklindeki mudarebe yatırımları, teslimat anında nakit olmayan varlıkların gerçeğe uygun değeri ile ölçülür.
1. Gerçeğe uygun değer defter değerinden yüksekse, fark ertelenmiş kazanç olarak hesaplanır. Mudarebe sözleşme süresi boyunca itfa edilir.
 2. Gerçeğe uygun değer defter değerinden düşükse, fark zarar olarak muhasebeleştirilir.

Görüldüğü üzere DSAK IAI standardında sermayenin değerlemesi hususuna geniş bir yer ayırması bakımından diğer kurumların standardından farklılık arz etmektedir.

3.2.3. Akdin Bağlayıcılığı

Mudarebe bağlayıcı olmayan, tek tarafın sonlandırması ile sona eren bir akitir (Kallek, 2005, s. 363). Birinci bölümde ele aldığımız üzere klasik fıkıhta mudarebe bağlayıcı olmayan bir akit olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra mudarebeyi tek taraflı feshedebilmek için sermayenin nakit olarak kalmasını ve diğer tarafın bu fesih işlemini bilmesi gerektiği literatürde ele alınmaktadır. Mudarebenin belirli bir süre ile kayıtlı olması durumunda da bu sürenin bitmesine kadar mudarebe akdinin devam edeceği klasik fıkıh kaynaklarında ifade edilmiştir. Kurumlar da bu bağlayıcılığı benimsemektedir ve klasik fıkıh kaynaklarındakine benzer biçimde kurumlar da mudarebenin bağlayıcı olabileceği bazı durumlara yayınlarında yer vermektedir.

IDB ve IIFA bu akdin, ortaklığın konusunu teşkil eden işe başlanması ve taraflardan birinin belirli bir süre için sözleşmeyi feshetmemeyi taahhüt etmesi durumlarında bağlayıcı olacağını, bu durumlar haricinde ise bağlayıcı olmayan bir akit olduğu belirtmektedir. Bu durumda yatırım sürecini o zaman içerisinde kesintiye uğratmama taahhüdünü yerine getirmek zorundadır (IDB, 2021, s. 115; IIFA, 2022).

AAOIFI de mudarebenin bağlayıcı olmayan (gayr-i lâzım) akitler arasında yer aldığını ve ortakların fesih hakkını ortadan kaldıran şu durumlar dışında dilediği zaman ortaklık akdini feshedebileceğini ifade etmektedir (AAOIFI, 2018, s. 367):

1. Mudarib, mudarebe ortaklığının konusunu teşkil eden işe başlamışsa şirketin tasfiyesinin gerçek değere uygun olarak hakiki bir biçimde ya da şirket varlıklarının gerçeğe uygun olan değerini tespit etme yoluyla hükmi bir biçimde gerçekleştirilmesine dek bu akit bağlayıcıdır.
2. Ortakların mudarebenin belli bir süre ile kurulmasını kararlaştırmaları durumunda, bu sürenin dolmasından önce ortaklık sona ermez.

IIFM de bağlayıcılık ile ilgili, mudarebe sözleşmesi kapsamındaki her türlü belgelendirmelerin hata olabilme durumu hariç iki taraf için bağlayıcı olacağını ifade etmektedir (IIFM, y.y.-b, s. 27).

SACBNM, mudarebe taraflarının arasında karşılıklı olarak kararlaştırılan ve İslami esaslara aykırı olmayan tüm hüküm ve koşulların her iki taraf için de bağlayıcı olacağını ifade etmektedir (SACBNM, 2015, s. 7)

SECP, bir mudarebe sözleşmesini başlangıçta bağlayıcı olmayan bir sözleşme olarak kabul etmenin temelini, mudaribin sermaye sağlayıcısının fonlarının vekili olması ve vekâlet sözleşmesinin bağlayıcı olmamasından hareketle açıklamaktadır. Mudarebe sözleşmesini iş başladıktan sonra bağlayıcı hale getirmenin temelini ise bu aşamada sözleşmenin tek taraflı olarak feshedilmesinin tarafların kâr elde etme amacını engelleyebileceği ve mudaribin zarar görmesine neden olabileceği olarak ele almaktadır (SECP, y.y., s. 245-248).

TKBB, de bu hususta mudarebenin gayr-i lâzım bir akit olması sebebiyle taraflara sözleşmeyi dilediği zaman sonlandırma hakkı verdiğini ancak bu fesih hakkının diğer tarafa zarar verecek şekilde kullanılabileceği anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Taraflardan biri sözleşmeyi uygun olmayan bir zamanda feshettiği takdirde, diğer tarafın fiili zararlarını karşılamakla yükümlü olacağını belirtmektedir.

Müstakil olarak mudarebe özelinde yayını olmayan, mudarebeyi başka bir husus altında ele alan kurumların yayınlarında ise mudarebenin bağlayıcılığı ile ilgili bilgilere yer verilmediği tespit edilmiştir.

3.2.4. Akdin Çeşitleri

İslami finans alanında yayınları incelenen kurumların bazıları mudarebeyi müstakil olarak ele almışken, bazılarının mudarebeyi mudarebe sukuk gibi farklı enstrümanlar

bağlamında ele aldığı tespit edilmiştir. Müstakil olarak “mudarebe” ismiyle standartları bulunan kurumlar; AAOIFI, SACBNM, SECP, DSAK IAI, DSN-MUI ve TKBB’dir. Mudarebeyi müstakil olarak ele alan bu kurumların yayınlamış olduğu standartlara bakıldığında klasik fıkıhtaki tasnif gibi çağdaş fetva literatüründe de mudarebe çeşitlerinin mutlak ve mukayyed olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Müstakil olarak mudarebe özelinde yayın çıkarmayıp, mudarebeye farklı konuları ekseninde yer veren ve mudarebe sukuk gibi farklı bir enstrümanın mudarebe ile uygulanmasını ele alan kurumlar ve yayınları ise şu şekildedir:

IDB 2021 yılında ekonomik gelişme ile ilgili yayınlamış olduğu kitapra mudarebeye yer vermiş, IIFA 2001 yılında “müşterek mudarebe” kararı çıkarmış, IFSB 2021 yılında “Sermaye Yeterliliği Standardı”nda mudarebeyi ele almış, SBP 2008’de yayınlamış olduğu “İslami Bankacılık Kurumlarında Şeriata Uygunluk Talimatları”nda mudarebe akdine yer vermiş; DFM ise 2018 yılında “Yatırım ve Finans Risklerinden Korunma” başlıklı raporda mudarebeyi ele almış, IIFM de mudarebe sukuk olarak rapor yayınlamıştır.

IIFA müşterek mudarebe standardında mudaribin bazı durumlarda tarafların çıkarlarını gözetmek için uygun gördüğü yatırımları yapmakta serbest bırakıldığını bazı durumlarda ise yetkisinin belirli bir yatırım alanıyla da sınırlanabileceğini ifade etmektedir. Bu da klasik fıkıhtaki mutlak-mukayyed mudarebe tasnifidir (IIFA, 2001).

IDB, AAOIFI ve TKBB’nin yayınlamış olduğu mudarebe standardında, klasik fıkıh tasnifinde olduğu gibi mudarebe mutlak ve mukayyed olarak iki kısma ayrılmaktadır (AAOIFI, 2018, s. 368; IDB, 2021, s. 114):

- a. Mutlak mudarebe: Sermaye sahibinin mudarebe işlemleri hususunda herhangi bir kayıt koymadan mudaribe mutlak yetki verdiği mudarebe türüdür. Bu mudarebede mudarib, İslam hukuku ilkelerine uygun olmak şartıyla dilediği ticareti, üretimi veya yatırımı yapma yetkisine sahiptir.
- b. Mukayyed mudarebe: Sermaye sahibinin mudarebe işlemleri hususunda mudaribe yer, konu vb. alanlarda sınırlamalar getirdiği mudarebe türüdür. Bu tür mudarebede mudarib, sözleşmedeki şartlara riayet etmekle yükümlüdür.

TKBB bu hususta mudaribin bu şartlara aykırı davranması durumunda sermayedarın buna icazet verme veya sözleşmeyi sonlandırıp sermayeyi geri alma hakkına sahip olacağının altını çizmektedir. Sermayedarın sözleşmeyi sonlandırmayı tercih etmesi durumunda ise; sermayede bir kayıp meydana gelmişse mudarib bu kaybı tazmin etmekle yükümlüdür. Kâr elde edilmiş ise bu kâr sözleşmedeki oranlar üzerinden paylaşılır.

Bu tasniften farklı olarak IFSB, “Sermaye Yeterliliği Standardı”nda mudarebenin hangi alanlarda yaygın olarak kullanıldığını aşağıdaki gibi ele almaktadır (IFSB, 2021, s. 182):

1. Konusu döviz, hisse ya da emtia alım satımı yapan özel ticari teşebbüsler olan mudarebe sözleşmelerinde İslami finansal kurumlar temel faaliyetlerin riskine maruz kalmaktadır.
2. Ticari bir girişimde bulunmak için yapılan mudarebe sözleşmelerinde İslami finans kurumları yukarıda olduğu gibi piyasa riskine³¹ değil, hisse sahibi olarak riske maruz kalmaktadır. Bu kurumların hakları ve yetkileri teminatlı ve teminatsız olan alacaklıların taleplerine tâbidir.
3. Proje finansmanı olan mudarebe yatırımlarında ise İslami finans kurumları, üçüncü bir taraf (müşteri) için bir inşaat sözleşmesinde mudarib olan müşteriye fon vermektedir. Üçüncü taraf olan müşteri İslami finans kurumlarına ödeme sağlayan mudaribe hak ediş ödemeleri yapacaktır. İslami finans kurumlarının bu şemadaki temel rolü, hak edişleri alana kadar mudaribe köprü vazifesi görmektir. Bu mudarebede:
 - a. İslami finans kurumlarının üçüncü taraf olan müşteri ile doğrudan veya sözleşmeye dayalı bir ilişkisi yoktur. Fakat bunun yanında İslami finans kurumları üçüncü taraf olan nihai müşterinin mudaribe yaptığı ödemelerin, mudarebe amacıyla açılmış olan bir hesaba geri ödeme yapılmasını ve mudaribin İslami finans kurumlarının izni olmaksızın para çekemeyeceğini şart koşabilmektedir (IFSB, 2021, s. 182).
 - b. Yatırımcı olarak İslami finans kurumları, inşaat projesi için mudarib olarak inşaat şirketine fon verir ve proje kârından bir pay alma hakkına sahip olur, ancak bunun yanında tüm zararı karşılamalıdır (IFSB, 2021, s. 182).

³¹ Piyasa riski, finansal bir pozisyonun özelliklerine bağlı olarak yatırım aracının değerindeki dalgalanmalar ile ortaya çıkan risktir.

IFSB raporunda mudarebe projelerinin kapsamına ve işleyişine yer vermesi ve hangi sektörlerde mudarebenin yapılabileceğini ele alması bakımından diğer kurumlardan farklı bir rapor ortaya koymaktadır.

SACBNM ise klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi mudarebeyi mutlak ve mukayyed olarak ikiye ayırmakta, mudarebenin aynı zamanda bir vekâlet sözleşmesi olduğunu ele almaktadır (Serahsî, 1978, s. 19; SACBNM, 2015, s. 6). Bunun yanı sıra SACBNM raporunda mudarebenin farklı akitlerle düzenlenebileceğini ele almaktadır. Bu akitler aşağıda verilmektedir (SACBNM, 2015, ss. 15–16):

1. Mudarebe akdi vedia, vekâlet ya da müşâreke ile düzenlenebilmektedir. Buna göre taraflar, fonun belirli bir miktarının mudarebe sermayesi olarak tahsis edildiği ve fonun diğer bir kısmının vedia, vekâlet veya müşareke sözleşmeleri kapsamında tahsis edildiği bir düzenlemeyi kabul edebilirler. Taraflar mudarebeye ait fonun kullanımında mudarebenin gerekliliklerini, ilgili diğer akitlerin fonlarının kullanımında ise vedia, vekâlet ya da müşarekenin gerekliliklerini yerine getirmelilerdir.
2. Mudarib rabbu'l-mal için hibe sağlayabilmektedir. Bunun şartı ise hibenin sermayeden veya kârın rabbu'l-mala ait olan kısmından sağlanmaması ve hibenin mudarib tarafından sermaye ya da kâr garantisi anlamına gelmeyecek olmasıdır.
3. Bazı durumlarda ise va'd ile mudarebe akdi düzenlenebilmektedir. Bu durumlar aşağıda verilmektedir:
 - a. Bir mudarib, mudarebe sözleşmesinde şart koşulduğu gibi belirli bir olayın meydana gelmesi üzerine bir mudarebe varlığı satın almayı taahhüt edebilir.
 - b. Bir mudarib tarafından atanan bir vekil, mudarebe sözleşmesinde şart koşulduğu gibi belirli bir olayın meydana gelmesi üzerine bir mudarebe varlığı satın almayı taahhüt edebilir.
 - c. Rabbu'l-mal, mudarebeden mudarebe varlığının üzerinde mutabık kalınan bir süre içinde piyasa değeri, gerçeğe uygun değer veya satın alma sırasında taraflarca kararlaştırılacak herhangi bir fiyat üzerinden satın alma vaadinde bulunmasını isteyebilir.

SACBNM, mudarebenin farklı akitlerle birlikte düzenleneceğini ele alması bakımından diğer kurumların standartlarından farklılık arz etmektedir.

SBP ise bu hususta mudarebenin çok amaçlı veya belirli amaçlı, sürekli veya belirli bir süre için, kısıtlı veya kısıtlamasız ve her birine ilişkin koşullara uygun olarak kapalı veya açık uçlu olabilen çeşitli türlerde olabileceğini ifade etmektedir (SBP, 2008).

DSAK IAI standardı ise mudarebeyi mutlak mudarebe, mukayyed mudarebe ve müşterek mudarebe olarak üç kısımda ele almıştır (IAI, 2020, ss. 1-6).

1. Mutlak mudarebe, fon sahibinin yatırımını yönetme konusunda fon yöneticisine özgürlük verdiği mudarebedir.
2. Mukayyed mudarebe, fon sahibinin fon yöneticisine yatırımın yeri, yöntemi veya amacı ile ilgili kısıtlamalar getirdiği bir mudarebedir. Mukayyed mudarebede sınırlama örnekleri şunlar olabilir:
 - Sermaye sahibinin fonlarının diğer fonlarla karıştırılmaması
 - Fonların kefihsiz veya teminatsız olarak taksitli satış işlemlerine yatırılmaması
 - Fon yöneticisinin üçüncü bir tarafa geçmeden kendi yatırımlarını yapmasının talep edilebilmesi
3. Müşterek mudarebe, fon yöneticilerinin sermayelerini veya fonlarını yatırım iş birliğine dahil ettikleri bir mudarebe şeklidir. Müşterek mudarebe sözleşmesi, mudarebe sözleşmesi ile müşareke sözleşmesinin birleşimidir. Mudarebede fon yöneticisi müşareke sözleşmesine dayalı olarak fonları ortak bir yatırıma da dahil eder. Müşareke fonunun sahibi, yatırılan fonların oranına göre faaliyet sonuçlarından pay almaktadır. Müşterek mudarebede yatırım sonuçlarının dağılımı şu şekilde yapılabilir:
 - a. Yatırım getirileri, fon yöneticisi (mudarib) ile fon sahibi arasında mutabık kalınan orana göre bölünür, daha sonra yatırım getirisinin fon yöneticisi (mudarib) düşüldükten sonraki pay, fon yöneticisi (müşarik) ile fon sahibi arasında sermaye paylarına göre bölünür.
 - b. Yatırım getirileri fon yöneticisi (müşarik olarak) ile fon sahibi arasında sermaye paylarına göre bölünür, daha sonra yatırım getirilerinin payı, fon yöneticisi için

(müşarik olarak) düşüldükten sonra fon yöneticisi (mudarib olarak) ile fon sahibi arasında mutabık kalınan orana göre bölünür.

c. Yatırımda bir zarar varsa, zarar müşariğin sermayesinin payına göre bölünür.

Fon sahibi, mudarebe yatırımını finansal tablolarda defter değeri³² ile gösterirken, fon yöneticileri ise mudarebe işlemlerini tablolarda sunmaktadır:

- a. Fon sahiplerinden alınan geçici fonlar, her bir mudarebe türü için defter değerleri üzerinden sunulur.
- b. Hesaplanan ancak henüz fon sahibine teslim edilmeyen geçici fonlardan elde edilen kâr payı ise, yükümlülüklerde dağıtılmamış kâr paylaşım kalemleri olarak gösterilir.

Fon sahibi, mudarebe işlemlerine ilişkin hususları aşağıdakilerle sınırlı olmamak kaydıyla açıklar (IAI, 2020, ss. 5–6):

- a. Fonların payı, iş sonuçlarının dağıtımı, mudarebe iş faaliyetleri ve diğerleri gibi mudarebe işi için ana anlaşmanın içeriği
- b. Türüne göre mudarebe yatırım tutarının ayrıntıları
- c. Cari dönemde mudarebe yatırımlarındaki zararlar karşılığı

Fon yöneticisinin, mudarebe işlemleriyle ilgili hususlar hakkındaki açıklamaları ise aşağıdadır:

- a. Fonların kısmı, faaliyet sonuçlarının dağıtımı, mudarebe faaliyetleri ve diğerleri gibi mudarebe yapmak için ana anlaşmanın içeriği
- b. Türe göre alınan geçici şirket fonlarının ayrıntıları
- c. Mukayyed mudarebe kaynaklı fonların dağıtımı

DSAK IAI mudarebe çeşitlerini ele alması, tarafların sorumluluklarına yer vermesi bakımından incelenen diğer kurumların standartlarından ayrılmaktadır.

IIFM'nin yayınlamış olduğu mudarebe sukuk standardında müstakil olarak mudarebeye geniş biçimde yer verilmiştir. Standart, mudarebe sukuk çerçevesinde düzenlenen sertifikaların; kurulmuş olan şirketin ana sermayesini oluşturduğunu ve emanet

³² Defter değeri, şirketlerin öz kaynak toplamalarının ödenmiş sermaye tutarına bölünmesi ile elde edilen bir orandır.

varlıklarında bölünmemiş bir mülkiyet payını temsil ettiğini açıklamaktadır (IIFM, y.y.-b, s. 13).

DSN-MUI ise mudarebe ile ilgili 8 tane fetva yayınlamıştır. Mudarebe özelinde yayınlamış olduğu fetvada mudarebe; mutlak mudarebe, mukayyed mudarebe, müşterek mudarebe ve ikili mudarebe olarak dört çeşit olarak ele alınmıştır. Mutlak ve mukayyed mudarebe tanımları yukarıda verilmiştir. Müşterek mudarebe ise, müstakil olarak müşterek mudarebe özelinde yayınlanan fetvada ele alınacaktır. İkili mudarebeye gelince; bu mudarebe doğrudan sermayedar ve mudarib arasında yapılan bir mudarebe sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır (DSN MUI, 2017, s. 17).

DSN-MUI'nin yayınladığı fetvalardan biri “mudarebe tahvilleri” adı ile yayınlanan fetvadır. Bu fetva çalışmanın devamında mudarebe sukuk olarak ele alınmıştır. Fetvada bu sukuklar; sukuk sahiplerine ihraç edilen ve ihraç edenin sukuk sahiplerine kâr paylaşımı şeklinde gelir ödeme yapması ve vade sonunda fonlarının geri ödenmesini gerektiren İslami ilkelere dayalı uzun vadeli menkul kıymetler olarak tanımlanmaktadır. Sukuk ihraç eden taraf mudarib, sukuk sahipleri ise sermayedardır. Mudarebe akdinde olduğu gibi bu uygulamada da kâr oranı ihracından önce anlaşmaya uygun olarak belirlenmektedir. Gelir (getiri) dağılımı, vade sonunda tamamının hesaplanması koşuluyla, sözleşmeye göre periyodik olarak yapılabilir. Mudarebe sukuklarının Şer'i denetimi, ihraç sürecinin başlamasından itibaren DSN-MUI tarafından atanan Şer'i Denetleme Kurulu (DPS) veya Şer'i Uzman Ekibi tarafından gerçekleştirilmektedir (DSN MUI, 2002a).

DSN-MUI'nin yayınladığı bir fetva da bankalar arası mudarebe yatırım sertifikasıdır. Bu fetvada mudarebe yatırım sertifikası, fikhî ilkelere dayalı mudarebe sözleşmesine dayalı yatırım sertifikası olarak tanımlanmaktadır. Fon yönetiminin verimliliğini artırmak için İslami bankalar ticari faaliyetlerini İslami ilkelere uygun alanlarda yönetebilmektedir. Fetva, bankalar arası mudarebe yatırım sertifikası olarak adlandırılan bu sertifikaya İslam hukuku kapsamında izin verileceğini ele almaktadır. Bu uygulamaya fon sahibi veya alıcısı olarak İslami bankalar katılabilirken, geleneksel bankalar sadece fonların sahibi olarak katılabilmektedir. Bu sertifika, ilk satın alındıktan sonra yalnızca bir kez devredilebilmektedir. Yatırım sertifikasının ayrıntılı olarak uygulanması Şer'i Denetleme Kurulu (DPS) ve Bank Indonesia tarafından denetlenmektedir (DSN MUI, 2002b).

DSN-MUI'nin yayınladığı bir fetva da müşterek mudarebe sözleşmesidir. Müşterek mudarebe, mudarebe ile müşarekenin bir kombinasyonu olarak ifade edilmektedir. Bu sözleşmede mudarib sermayesini mudarebe yatırımına dahil eder ve sermaye payına göre kârdan hak kazanmaktadır. Zarar olduğu durumda ise sermaye payına göre zararı üstlenmektedir (DSN MUI, 2006a). DSN-MUI aynı yıl İslami sigortacılıkta müşterek mudarebe sözleşmesi özelinde de bir fetva yayınlamıştır. Fetva, müşterek mudarebenin sigorta şirketleri tarafından gerçekleştirilebileceğini, mudarib ve müşterek yatırımcı konumunda olan şirketlerin toplamış olduğu fonların İslami ilkeler çerçevesinde yatırım yapılması gerektiği ele almaktadır (DSN MUI, 2006b).

DSN-MUI'nin yayınladığı diğer bir fetva da dönüştürülebilir mudarebe sukukları adıyla yayınlamış olduğu fetvadır. Fetvada, İslami sukukların sermaye piyasasındaki yatırım araçlarından biri olduğu, bu sukukların hisselerle dönüştürülebileceği, hisseye dönüştürülen sukukların İslami esaslara uygun olarak ihraç edilebilmesi gerektiği ele alınmıştır. Bu menkul kıymetler, mudarebe ilkesine dayalı olarak ihraç edilen sertifikalardır. Uzun vadeli menkul kıymet olarak ifade edilen sukuklar, ihraç eden kimseyi vade sonunda yatırım fonlarını kâr paylaşımı/marj/ücret şeklinde yatırımcılara ödeme yapmakla yükümlü kılmaktadır. Bir payın sahipliğini gösteren bir sertifikadır. Burada önemli olan bir husus da, ihraç eden yani mudarib tarafından dönüştürülebilir mudarebe sukuku sahiplerine (sermayedar) dağıtılan yatırım gelirin helal olmayan unsurlardan arındırılmış olması gerektiğidir. Kâr paylaşım oranlaması ve dağıtım ele alınmıştır. Şer'î denetim yine Şer'î Denetleme Kurulu (DPS) veya Şer'î Uzman Ekibi tarafından gerçekleştirilmektedir (DSN MUI, 2007).

DSN-MUI'nin yayınladığı diğer bir fetva mudarebe, müşareke ve yatırım vekâleti sözleşmelerinde sermaye iadesi garantisi adı ile yayınlanan fetvadır. Müşareke anlaşması, iki veya daha fazla taraf arasında belirli bir iş için, her bir tarafın sermaye katkısında bulunduğu ve kârın kararlaştırılan orana göre, zararın ise orantılı olarak paylaşılacağı bir iş birliği anlaşmasına dayanan finansmandır. Yatırım vekâleti ise, bir tarafın diğer tarafa sermayesini yatırması için vekâlet vermesidir. Fetvada sermayenin iade garantisi, mudarebede mudarib müşarekede müşarik, yatırım vekâletinde ise vekil olan tarafın, sermayenin tamamını iade edeceğine dair verilen bir garanti olarak tanımlanmaktadır. Yapılmış olan ticari uygulama sonucunda zarar durumunda kasıt, kusur, ihmal olmadığı müddetçe yatırımı yöneten taraf (mudarib, müşarik, vekil) sermayenin tamamını iade

etmek zorunda değildir. Böyle durumlarda sermaye sahibi, yöneticiden sermayenin geri dönüşünü garanti etmesini isteyemez. Fakat yönetici, yatırımcının herhangi bir talebi olmaksızın kendi özgür iradesiyle sermayenin geri dönüşünü garanti edebilir. Bunun yanı sıra sermaye sahibi, üçüncü bir taraftan sermayenin geri dönüşünü garanti etmesini talep edebilmektedir. İşletmenin zarar etmesi ve sermaye sahiplerinin zarar konusunda anlaşmazlığa düşmesi durumunda, yönetici olan tarafın zararın kasıt, kusur, ihmalden kaynaklanmadığını kanıtlaması gerektiğini ele alan fetva bu kanıtın sermaye sahibi tarafından kabul edilmesi durumunda, kayıpların sermaye sahibi olan tarafın sorumluluğunda olacağını ifade etmektedir (DSN MUI, 2016).

3.2.5. Akdin Sona Ermesi

Mudarebe akdinin hangi durumlarda sona erdiği çalışmanın ilk bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde çağdaş fetva literatüründe kurumların bu hususu nasıl ele aldıkları incelenecektir. Klasik fetva literatüründe mudarebenin sona erdiği haller ne ise günümüzde de aynıdır. Dolayısıyla İslami finans kurumlarının standartlarında mudarebenin sona erdiği durumların aynı şekilde ele alındığı görülmüştür. Bu bölümde akdin sona ermesini kısaca açıklayıp, bu hususla ilgili günümüzde farklı bir içerik verilmişse onu ele alınacaktır.

IDB bu hususta sermayedar olan tarafın kararlaştırılan takvime uygun olarak sermaye sağlamaması, sözleşmenin belirtilen hüküm ve koşullarına göre bir ihlal teşkil edeceğini ve bu durumda mudaribin sözleşmeyi feshetme seçeneğinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra her iki tarafın fiili sermaye katkısına dayalı olarak sözleşmeyi revize edebileceğini de eklemektedir (IDB, 2021, s. 115).

SACBNM ise mudarebenin feshi halinde, varsa kalan sermayenin tamamı rabbu'l-mala iade edileceğini ele almaktadır (SACBNM, 2015, s. 8).

IIFA, AAOIFI, SACBNM, SECP ve TKBB kurumlarının ele almış olduğu mudarebe akdinin sona erdiği durumlar ise şu şekilde ifade edilmektedir (IIFA, 2001; SACBNM, 2015, s. 17; SECP, y.y., s. 240):

- a. Herhangi bir yasaklayıcı durumun yokluğunda taraflardan herhangi biri tarafından tek taraflı fesih

- b. Taraflardan herhangi biri tarafından diğerrinin kusuru, ihmali veya sözleşmenin belirlenmiş şartlarının (muhalefetü'sş-şurut) ihlali nedeniyle tek taraflı fesih
- c. Taraflar arasındaki mudarebe sözleşmesini sona erdirmek için karşılıklı anlaşma
- d. Mudarebe sözleşmesinde taraflarca kararlaştırılan vade tarihinin sona ermesi
- e. Mudarebe sermayesinin tükenmesi
- f. Bir mudarib veya bir rabbu'l-malın ölümü
- g. Hukukî ehliyet kaybı
- h. Mudarebenin geçersiz hale gelmesi

IIFA vadenin dolması hususunda süre ayarının amacının, mevcut işlemlerin tasfiye edilmesine izin verirken, belirlenen süreden sonra yeni işlemlerin yapılmasını kısıtlamak olduğunu ifade etmektedir (IIFA, 2001).

IIFM ise bu hususta mudarebe akdinin, mudarebe sermayesinin mudaribe ödendiği tarihte başlayacak olması ve sertifikaların kısmen değil tamamen itfa edildiği tarihte de sona erecek olması ifade edilmiştir (IIFM, y.y.-b, s. 9).

DSAK IAI standardında mudarebe sözleşmesinin vadesinden önce sona ermesi ve fon yöneticisi tarafından ödenmediği durumda mudarebe yatırımının alacak olarak kaydedileceğini ele almaktadır. Bunun yanı sıra mudarebe yatırımının bir raporlama dönemini aşması durumunda, faaliyet geliri, kâr paylaşım haklarının oluştuğu dönemde mutabık kalınan orana göre hesaplanır. Mudarebe sözleşmesinin sona ermesinden önceki bir dönemde meydana gelen zararlar, zarar olarak hesaplanır ve yatırım zararları için karşılık ayrılır. Mudarebe sözleşmesi sona erdiğinde; yatırım zararları karşılığı düşüldükten sonraki mudarebe yatırımı ve mudarebe yatırımının getirisi kazanç veya kayıp olarak hesaplanır.

3.2.6. Kârın Paylaşımı

Mudarebe akdi kâr paylaşımına dayanan emek-sermaye ortaklığı olarak tanımlanmaktadır. Taraflardan biri emeğini, diğeri sermayesini ortaya koyar ve ortaklık sonucu elde edilen kar, akdin başında üzerinde anlaşılan oran ile taraflara dağıtılmaktadır. İncelediğimiz çağdaş kurumların mudarebe standartlarında da tıpkı klasik fıkıhta olduğu gibi kârın oran olarak belirlenmesi gerektiği ele alınmıştır.

IDB ele almış olduğu mudarebe bölümünde, bu ortaklığın temel amacının kâr paylaşımı olduğunu ve kâr paylaşım oranının önceden kararlaştırılması gerektiğini ele almaktadır. Bunun yanı sıra alt (mürekkeb) mudarebede taraflar arasında iki veya daha fazla kâr paylaşım anlaşması yapılabileceğini, mudaribin ikinci kademedan elde ettiğı kârın, önceden kararlaştırılan orana göre sermaye sahibi ile arasında paylaşılacağını ifade etmektedir (IDB, 2021, s. 116).

IIFA müşterek mudarebe standardında, ele aldığı mudarebe akdinin farklı fonların bir araya gelmesi ile kurulan bir akit olması sebebiyle fonların miktarına ve süresine uygun kâr oranları takdir edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kâr dağıtımında, her yatırımcının anaparası ve yatırımında (havuzda) kalış süresi dikkate alınmaktadır. Bunun nedeni, tüm yatırımcıların fonlarının kendi miktarlarına ve dönemlerine göre kazancın gerçekleşmesine müştereken katkıda bulunmuş olmalarıdır. Fonların her birine kendi tutarı ve kalış süresi ile orantılı olarak kârdan pay alma hakkı vermek, yatırımcılara ödeme yapmanın en adil yoludur. Mudarebede kâr payı önceden belirlenir, elde edilen kâr bu payı aştığı takdirde mudaribin de bu artıştan hak kazanacağını şart koştur mümkündür (IIFA, 2001).

IFSB de mudarebe ortaklığı sonucunda elde edilen kârın mudarebe hükümlerine uygun biçimde paylaşılacağı, zararın ise mudaribin kasıt, kusur ve ihmalden kaynaklanmadıkça sermaye sahibi olan İslami finans kurumları tarafından karşılanacağını ele almıştır (IFSB, 2021, s. 180).

IIFM ise diğer kurumların ele aldığı gibi mudarebede kârın belirtilen kâr paylaşım oranına uygun olarak taraflar arasında dağıtılacağını ele almaktadır. Mudaribin kendi fonlarını mudarebe fonlarıyla karıştırması ile oluşan iki havuzdan elde edilen kâr ise, iki havuzun miktarına göre taksim edilir, bu durumda mudarib kendi hesabına düşen kârı esas alır, kalan kâr ise mudarib ile sermaye sağlayıcı arasında usulüne göre dağıtılır (IIFM, y.y.-b, ss. 12-13).

AAOIFI, SACBNM, DSN-MUI ve TKBB mudarebe standartlarında kârın sözleşme yapılırken oran olarak belirlenmesi gerektiğini, belirlenen miktarda paylaşıldığını, zarar olması durumunda bu zararın önce kârdan, zararın kârdan daha fazla olduğu durumlarda ise sermayeden karşılanması gerektiğini ele almaktadır. Yani zararın sermayedara ait olduğu, mudaribin kasıt, kusur ya da ihmali olmadığı takdirde tüm zararı sermayedarın

karşılacağı ele alınmıştır. Mudarebenin bir emanet akdi olduğu belirtilmiştir. Sözleşmede belirlenen kâr oranlarının tarafların karşılıklı rızasıyla dönemsel olarak yeniden düzenlenebileceği ifade edilmektedir (DSN MUI, 2017, s. 6). Mudarebe akdi sonrası kâr elde edildiği anda mudarib kâra hak kazanır fakat bu tam bir mülkiyet ifade etmemektedir. TKBB bu noktada belirli bir kâr miktarına ulaşılması durumunda bu miktarın üzerindeki kârın taraflardan birisine ait olacağı kararlaştırılabileceğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra nihaî kâr-zarar tespiti yapılmadan önce sözleşmenin uzun süreli olması durumunda ya da başka bir sebeple taraflara bir ön ödeme yapılabileceğini belirtmektedir. Öte yandan tarafların baştan şart koşturmak, vaat etmemek ve teamül haline getirmemek şartıyla, kendi hesabına düşen kârdan feragat edebileceğini ifade etmektedir.

AAOIFI ve SACBNM hakiki veya hükmî tasfiye sırasında paylaşım gerçekleştirilmediği müddetçe kârın kesinlik kazanmayacağını ele almıştır (AAOIFI, 2018, ss. 370–371; SACBNM, 2015, s. 5). Kârın hesaplanması aşağıdaki gibi ayrıntılı biçimde açıklanmıştır (SACBNM, 2015, s.13; AAOIFI, 2018, s. 371):

- a. Sonradan hesaplaşılacak üzere kâr dağıtılabilmektedir fakat kesin kâr paylaşımı ortaklık varlıklarının satılması sonucunda elde edilen satış bedeli üzerinden yapılan tasfiye işlemine göre yapılır. Bu tasfiye mudarebe ortaklığının varlıklarının fiilen tasfiyesi yoluyla gerçekleşen esasa dayanan “et-tendîd el-hakîkî” olarak tanımlanan hakiki değer olarak ifade edilmektedir.
- b. Mudarebe varlıklarının gerçeğe uygun olan değerinin tespit edilerek ortaklığı hükmî olarak tasfiye etmek ve kâr dağıtımını bu tasfiyeye göre de yapmak da mümkündür. Bu tasfiye Kabul edilebilir piyasa yöntemine göre değerlemeyi, bağımsız değerlemeyi veya tahmini rakamlara dayalı değerlemeyi içerebilen kabul edilebilir kâr hesaplama yöntemine göre “et-tendîd el-hükmî” olarak tanımlanan hükmî değer olarak ifade edilmektedir. Bu değerlemede tahsil edilmesi beklenen nakit değerler ile şirketin alacakları karşılaştırılır ve tahsili kesin olmayan alacaklar düşülür. Alacakların değerlemesi yapılırken alacaklara zaman değeri eklenememesinin yanında borcun erken ödenmesi halinde alacaktan belirli bir miktar indirim de yapılamamaktadır. Bu esasa göre hesaplanan kâr durumunda, kâr yedekleri oluşturulabilir.

Hükmî esasa dayalı olarak finansal tablolara alınan kâr durumunda, fiili kârı belirlemek için belirli bir sürenin sonunda ya da fiili kâr gerçekleştiği anda nihai bir konsolidasyon ve düzeltme yapılacaktır.

SACBNM standardında kâr paylaşımının, bir mudarebe sözleşmesinin birincil amacı ve bu nedenle sözleşmenin temel bir bileşeni olduğunu ifade etmektedir. Mudarebe kârı, piyasa sözleşmeleri veya uygulamaları tarafından kabul edilen bir metodolojiye dayalı olarak belirlenen sermayenin üzerinde oluşan değerdir. Kâr paylaşım oranı bir mudarebe sözleşmesi yapılırken belirlenir ve mudarebe sözleşmesinin süresi boyunca revize edilebilmektedir.

SACBNM'ye göre mudarib, rabbu'l-malın izni ile sermayeye kendi fonlarını karıştırabilir ve bu sebeple mudarib ile mudarebe girişimi arasında bir müşareke sözleşmesi kurulabilmektedir. SACBNM ve SBP mudaribin bu birleştirilmiş fondaki sermaye katkısına dayalı olarak kâr elde etme hakkına sahip olacağını ve kalan kârın, mudarebe sözleşmesindeki kâr paylaşım oranına göre dağıtılacağını ifade edilmiştir (SACBNM, 2015, ss. 9-12; SBP, 2008). Bunun yanı sıra SBP bu konuda şartı, sermayedar olan tarafın kendi yatırımının işletmenin toplam yatırımına oranını aşan bir kâr oranına hak kazanmaması olarak ifade etmektedir (SBP, 2008).

SACBNM birden fazla mudarib içeren tek bir mudarebe sözleşmesinde, rabbu'l-mal ile tüm mudaribler arasında ortak bir kâr payı üzerinde anlaşmaya varılacağını ifade etmektedir. Tüm mudaribler, mudaribin kâr payını, mutabık kalınan şartlara göre paylaşacaktır (SACBNM, 2015, s. 12). Kâr, bir mudarebe girişiminin vadesinde veya kararlaştırılan bir dönemde dağıtılacaktır. Mudarebe süresi boyunca muhasebeleştirilen gerçekleşmemiş kazançlar, kâr olarak hesaplanır ve mudarebe için kâr ve zarar hesaplamasına dahil edilir. Bir mudarib, yalnızca mudarebe girişiminin ayrılmaz parçası olan işler için kâr elde etme hakkına sahiptir ve bu tür işler için herhangi bir ek ücret talep etmez. Sözleşmenin tarafları, kârı rezerv olarak ya da farklı bir amaçla ayırma konusunda anlaşabilirler (SACBNM, 2015, ss. 12-13).

SECP standardında elde edilecek olan kârın yüzde hesabına göre belirlenmesi gerektiği ele alınmaktadır. Tarafların süreç içerisinde kâr oranını değiştirmelerinde ve sözleşmenin geçerli kalacağı süreyi belirlemelerinde bir sakınca bulunmamaktadır. Sermayedar ve mudarib arasında kâr paylaşımı, bir dönem sermayedara, diğer dönem mudaribe ait olarak

paylaştıramamaktadır. Kârın tahsis edilmesi de caiz değildir. Standartta ücret dışında kârdan pay alınmaması gerektiği ele alınmıştır. Mudarebede bir ticari faaliyetten ücret alabilmek için mudarebe sözleşmesinden ayrı bir sözleşme yapılması gerekmektedir. Yapılan bu sözleşme süreç içerisinde feshedildiği takdirde, mudarebeyi etkilemeyecektir (SECP, y.y., s. 237).

- Mudarebe akdinde sermaye gibi kâr oranının da bilinmesi gerekmektedir. Kâr payının oran olarak belirlenmesi gerekliliği, mudarebenin kâr paylaşımına dayalı bir ortaklık olması sebebiyledir. Taraflardan birine maktu bir ücret şart koşulamaz. Mudarebede taraflardan biri toplu ödemeye hak kazanmayı şart koştuğunda mudarebe geçersiz olur çünkü bu akit, kârı paylaşma üzerine kurulmuş bir akittir bu şart taraflardan birinin haksız yere haklarından mahrum kalmasına sebep olur (SECP, y.y., s. 247).
- Mudarebede elde edilen kâr, hakiki ya da hükmi değerleme yoluyla tahsis edildikten sonra bilinmektedir. İslam Fıkıh Akademisi hükmi değerlemeyi desteklemektedir (SECP, y.y., s. 247). Hükmi değerlemeye izin verilmesinin sebebi, değerlendirme kavramına fikhî olarak izin verilmesi ve bu değerlemenin hak sahiplerine uygun şekilde aktaran geçerli bir araç olmasıdır.

DSAK IAI mudarebe fonlarının iadesinin, kâr payının dağıtılması ile birlikte aşamalı olarak veya mudarebe sözleşmesi sona erdiğinde toplu olarak yapılabildiğini ifade etmektedir. Mudarebe fonunun yönetimi kâr sağlıyorsa, kâr payının fon sahibi ve fon yöneticisi için payı, sözleşme süresi boyunca elde edilen faaliyet sonuçlarının mutabık kalınan oranına göre belirlenir. Mudarebe kâr paylaşımı, kâr paylaşımı ilkesine göre yapılabilir. Kâr paylaşımının temeli, toplam faaliyet geliri (ciro) değil brüt kârdır. Bu arada, kâr paylaşımı ilkesinde dağıtım esası net kâr, yani brüt kâr eksi mudarebe fonlarının yönetimine ilişkin giderlerdir.

Mudarebe işletme gelirinin uygulamada hesaplanması (tanınması), fon yöneticisinden işletme gelirinin gerçekleşmesine ilişkin kâr paylaşım raporuna dayanılarak bilinebilir. Öngörülen faaliyet sonuçlarından elde edilen gelirin hesaplanmasına izin verilmez. Fon yöneticisinin ihmal ya da hatasından kaynaklanan zararlar fon yöneticisi tarafından karşılanır ve mudarebe yatırımını azaltmaz. Faaliyet gelirlerinin fon yöneticisi tarafından ödenmeyen kısmı alacak olarak hesaplanır. DSAK IAI'nin mudarebede kâr paylaşımı meselesini diğer kurumlardan farklı bakış açısı ile ortaya koyduğu görülmektedir.

3.2.7. Zararın Tazmini

Mudarebe, aksi bir durum olmadığı müddetçe zararın sermaye sahibi tarafından karşılandığı bir ortaklıktır. Çalışmada ele alınan tüm kurumlar klasik fıkıhta ele alındığı gibi zararın sermayedara ait olduğunu ifade etmiştir. IDB, IIFA, AAOIFI, IFSB, IIFM, SACBNM, SBP, SECP, DFM, DSAK IAI, DSN MUI ve TKBB olmak üzere ele alınan tüm kurumlar mudarebe akdinde, bir kayıp veya zarar olması durumunda, mudaribin kasıt, kusur veya ihmali olmadıkça mudaribin bu zarardan sorumlu olmadığını belirtmektedir. Klasik fıkıhta olduğu gibi günümüz kurullarının yayınlarında zarar ile ilgili ele alınan bir husus da mudarebe ortaklığında sermaye kurtarılmadığı müddetçe kârdan söz edilemeyeceğidir. Mudarebede zarar edilirse bu zarar öncelikle kârdan düşülmektedir. Şayet kârdan daha fazla zarar edilmişse, bu zarar sermayeden karşılanmaktadır.

IDB, mudaribin kasıt, kusur ve ihmal durumlarını ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. Mudaribin gerekli özen ve titizliği göstermemesi, daha yüksek kâr elde etmek uğruna kararlaştırılan yatırımlardan farklı alanlara yönelmesi, fizibilite çalışmasında karar verme süreci için önemli olduğunu bildiği bilgileri gizlemesi gibi hususları mudaribin bu sözleşmeyi suistimal ettiği durumlar olarak zikretmektedir. Bu gibi durumlarda mudarib zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Bunun yanı sıra mudaribin sermayeyi garanti etmeyebileceğini ancak sermaye sahibinin, mudaribden bağımsız olmak kaydıyla bir üçüncü tarafın garantisini talep edebileceğini ele alan IDB, bu garantinin ayrı bir sözleşme olarak yapılması gerektiğini ve kasıt, kusur ve ihmal durumlarında sermayenin herhangi bir kaybını veya tükenmesini karşılamak için kullanılması gerektiğinin altını çizmektedir. Mudarebe sözleşmelerinde teminat alınmasına veya belirli bir getiri oranı üzerinde anlaşmaya varılmasına izin verilmemektedir. Bununla beraber, mudaribin sahtekarlık ya da ağır ihmal gösterdiği durumlarda ilgili riskleri yönetebilmek için performans garantileri alınabileceği ifade edilmektedir (IDB, 2021, ss. 114–116).

IIFA mudaribin bir müteveli olduğunu ve bu sebeple fikhî gereklilikler, sözleşme şartları ihmal ve suiistimal edilmedikçe bulunmadıkça mudaribin herhangi bir kayıp veya hasarı garanti etmemesi gerektiğini ele almaktadır. Bu hüküm hem bireysel hem de karma fonlu mudarebe için geçerlidir ve müşterek icâreye benzediği iddiasıyla ya da sözleşmede böyle bir teminatın şart koşulması ve rehin verilmesiyle değişmemektedir. Bunun yanı sıra

IIFA'nın üçüncü bir tarafça garanti sağlanmasına izin verildiği ifade edilmektedir (IIFA, 2001).

AAOIFI ise mudarebe standardında, sermayedarın mudaribin kasıt, kusur ve ihmal gibi davranışlar göstermesi halinde ortaya çıkabilecek zararların tazmini için mudaribden teminat alabileceğini ifade etmektedir (AAOIFI, 2018, s. 368). Bunun yanında AAOIFI, IFSB ve SBP zarar olması durumunda İslami finans kurumları tarafından karşılanacak olan zararın, bu kurumların koyduğu sermaye miktarı ile sınırlı olduğunun altını çizmektedir (IFSB, 2021, s. 181; SBP, 2008).

IIFM ise standardında, kasıt, kusur ve ihmal durumları haricinde mudaribin zarardan sorumlu olmayacağını ve mudaribin bu sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini, sözleşmede öngörülen şekilde yerine getiremeyecek hale gelmediği sürece, kendi uygun gördüğü şekilde yürütmesine engel olmayacağını ifade etmektedir (IIFM, y.y.-b, s. 26).

SACBNM tek bir mudarebede birden fazla rabbu'l-mal olması durumunda, zararın sermayeye katkıları oranında her bir rabbu'l-mal tarafından karşılanacağını ifade etmektedir. Mudarib, sermayeyi ya da kârı garanti etmez. Bir rabbu'l-mal, mudaribden teminat alabilir, teminat olarak alınan şey yalnızca sözleşmenin suistimali (kasıt, kusur, ihmal) halinde tasfiye edilebilir (SACBNM, 2015, s. 15).

SACBNM ve SBP mudaribin, rabbu'l-malın izni ile sermayeye kendi fonlarını karıştırabildiği durumda ise zararın, mudaribin birleştirilmiş fondaki sermaye katkısının oranına göre karşılanacağını belirtmektedir (SACBNM, 2015, s. 14; SBP, 2008).

DFM ve SBP bu hususta İslami bankaların işlemlerinde mudarebe ve müşarekeden kaynaklanan bazı ödenecek tutarların ertelenme durumu olabileceğini ele almaktadır. Bu gibi muhtemel borç ödemelerinde gecikme ve temerrüt, alacaklının yatırım planlarını aksatabilir, finansal ihtiyaçlarını karşılamasını engelleyebilir, hatta sermayesinin bir kısmını kaybetmesine neden olabilir (DFM, 2018, s. 3; SBP, 2008). Sermayenin korunması, sermayenin kaybolma olasılığını azaltmak için gerekli tedbirlerin alınmasını ifade eder, ancak bu tedbirler başarılı olarak sonuçlanmayabilir. Örneğin mudarebe vb. yatırımlarda sermaye sahibi, mudaribden yatırılan fonları korumasını talep etmesine rağmen bu sözleşmede sermayeyi garanti altına almak gibi bir durumdan söz edilemez. Buna binaen İslami finans kurumları, mudarebe, müşareke ve vekâlet gibi güvene dayalı işlemlerde “garanti” yerine “koruma” terimini kullanmaktadır (DFM, 2018, s. 3). Bunun

yanı sıra DFM, üçüncü bir tarafın mudarebede zararı üstlenmeyi taahhüt edebileceğini ifade etmektedir (DFM, 2018, s. 5). SBP ise mudarebe anlaşması yapılırken, İslami bankaların müşterisi olan mudaribin, kâr ödemesinde herhangi bir gecikme veya temerrüt olması durumunda, bankalar tarafından oluşturulan hayır fonuna zorunlu katkı olarak günlük veya yıllık olarak önceden belirlenmiş bir yüzde üzerinden hesaplanan bir tutarı kendisinden geri alma konusunda, bankayı geri dönülemez bir şekilde yetkilendirmiş sayılacağı şart koşulabileceğini ifade etmektedir. Kararlaştırılan bir tarihte ödenmesi gereken kârın ödenmesi veya yatırımın geri ödenmesi kasıtlı olarak geciktirildiğinde, gecikme veya temerrüt gerçekleşmiş sayılacaktır (SBP, 2008).

SECP ise bu hususla ilgili mudarebede teminata izin verildiğini ve bu iznin temelini, kasıt, kusur ve ihmal durumunda mudaribin zarardan sorumlu olması ve bu eylemlerin sonuçlarına katlanması olarak gerekçelendirmiştir (SECP, y.y., ss. 245–248).

DSN MUI'nin standardında ise mudarebede prensip olarak bir garanti olmadığı, ancak fon yöneticisinin bir hata yapmaması için fon sahibi fon yöneticisinden veya üçüncü bir kişiden teminat isteyebileceği durumu ele alınmıştır. Bu garanti, ancak fon yöneticisinin sözleşmede karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılan hususları ihlal ettiğinin kanıtlanması durumunda kullanılabilir (DSN MUI, 2002a, s. 5).

DSAK IAI standardında mudarebe fonlarının yönetimi zarara neden oluyorsa, bu zararın fon sahibi tarafından karşılanacağını ele almaktadır. Mudarebe yatırımının değerinin, mudaribin kasıt, kusur ya da ihmal dışındaki faktörler nedeniyle işe başlamadan önce düştüğü durumda, değer düşüklüğünün zarar olarak kabul edileceğini ve bakiyeyi azaltacağını ifade etmektedir. Mudarebe yatırımının bir kısmı işin başlangıcından sonra mudarib tarafından herhangi bir ihmal veya hata olmaksızın kaybedilirse, zarar kâr paylaşımı sırasında hesaplanır. Fon veya mudarebe sermayesi mudarib tarafından alındığından mudarebe işi devam ediyor sayılır. Standart, mudarebede gayrinakdi varlıklara sağlanan yatırımın, malın mudarebe faaliyetinde etkin bir şekilde kullanılması sırasında veya sonrasında değer düşüklüğüne uğraması durumunda, zararın yatırım tutarını doğrudan azaltmayacağını, ancak kâr payının dağıtım sırasında hesaplanacağını açıklamaktadır.

İlk bölümde ele aldığımız üzere klasik fıkıhta mudaribin zararı tazmin etmesi ile ilgili alternatif yöntemler bulunmaktadır. Çağdaş kurumlardan olan TKBB de bu hususta

teamül haline getirilmemesi kaydıyla mudaribin tazmini ile ilgili, önceden şart koşmamak, vaat etmemek şartıyla, tek taraflı olarak zararın bir kısmının ya da tamamının üstlenebileceğini ifade etmektedir. Günümüzde katılım bankalarının katılma hesaplarında mudaribin tazmini ile ilgili yönetmelikte³³ bu husus ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra TKBB de diğer kurumlar gibi mudarebe sözleşmesi kurulurken sermaye sahibinin, mudarib olan taraftan ya da üçüncü bir kişiden uygun gördüğü şekilde teminat almasında bir sakınca olmadığını belirtmektedir.

Klasik fıkıh literatürüne bakıldığında mudarebede teminat meselesi üzerinde durulmadığı görülmektedir. Mudarebe, emanet akitlerinden olduğu için teminat meselesi gündeme gelmemiştir. Fakat çağdaş dönem yayınları incelendiğinde mudaribin sözleşmeyi ihmal etmesi ihtimaline karşı, oluşabilecek zararı tazmin edebilmesi amacıyla teminat istenebilmesi durumunun ele alındığı görülmektedir. Zira bankacılıkta kasıt, kusur ve ihmal durumları haricinde mudaribin tazmin yükümlülüğü olmaması bankacılığın finansman ile teminat ilişkisine ters bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda da mudarebe yapacak olan kurumlar kendilerini garanti altına almak için mudaribden ya da üçüncü bir kimseden teminat alabilme hususunu gündeme getirmişlerdir.

3.2.8. Mudarebede Risk

Mudarebe diğer finansman türlerine göre, daha riskli bir finansman yöntemidir. Riskinin fazla olması da uygulamada oldukça az yer edinmesinin en önemli sebeplerinin başında gelmektedir. Kurumların standartları incelendiğinde, mudarebede risk meselesinin bazı standartlarda oldukça ayrıntılı ele aldığı görülmüştür.

IDB mudarebeyi girişimci ve yatırımcı arasındaki risk paylaşımı düzenlemesini kolaylaştıran bir araç olarak ifade etmektedir. Mudarebede yatırımcı olan sermaye sahibinin, tüm risk azaltma önlemlerinin alınmasını sağlaması hususuna vurgu yapmaktadır. Teminat hususunda ifade ettiğimiz gibi, bazı riskleri yönetmek amacıyla garantilerin alınabileceği ifade edilmiştir (IDB, 2021, s. 115).

IFSB Sermaye Yeterliliği Standardı'nda kredi riski ve sermaye yeterliliği riski gibi hususları ele almıştır. Kredi riski, bir finansman alıcısının veya bir borçlunun, anlaşmaya

³³ Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

varılan işlem şartlarında belirtilen yükümlülüklerini (borcunu ödeme vb.) yerine getirememesi olasılığı olarak tanımlanmaktadır. İslami finans alanında, kredi riskine maruz kalma, murâbaha, selem, istisna, icâre ve sukuk gibi çeşitli Şer'î uyumlu sözleşmeler kullanılarak sağlanan finansmanlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra mudarebe ve müşareke sözleşmeleri gibi kâr paylaşımına dayanan finansman ürünlerinden kaynaklanan kredi riskine maruz kalmak da mümkündür. IFSB standardında yatırım amacı taşıyan mudarebe gibi ürünlerle yatırılan fonlar, halka açık bir şirkette hisse satın almak, özel şahıs hisseleri satın almak, belirli bir proje portföyüne yatırım yapmak ya da havuz kapsamında bir yatırım türü aracılığıyla kullanılabilir. Bu tür kâr paylaşımlı finansman ürünlerinde finansman alıcısının söz konusu finansmanda belirtilen kâr oranını karşılamasına izin vermeyen kayıplar veya yetersiz getiriler durumunda İslami finans kurumları, finansman varlığının potansiyel değer düşüklüğüne ya da riske maruz kalmaktadır. Bu tür kâr paylaşımlı finansman biçimlerindeki sermaye değer düşüklüğü riski³⁴, kredi riski niteliğindedir ve bu nedenle kredi riski olarak ele alınmaktadır (IFSB, 2021, s. 181).

IFSB standartta İslami finans kurumlarının belirli alanlara yatırım yapmak amacıyla mudarebe yatırımlarını elinde tutabileceğini ya da finanse edebileceğini açıklamıştır. Bu alanlar aşağıda verilmiştir:

- a. Bir iş kurmak için ticari bir girişim. Örneğin; yatırımını belirsiz bir süre için elde tutma amacıyla, risk sermayesi yatırımları ya da özel sermaye gibi nihai satış amacıyla
- b. Varlığın tamamen ortaklara satılmasına kadar, kendi payının kademeli olarak azaltılabileceği azalan müşâra yöntemi
- c. Kısa vadeli yeniden satış veya ticaret amacıyla elde tutulmayan bir şirkete veya İslami toplu yatırım planına öz sermaye yatırımı
- d. Belirli bir proje
- e. Sırasıyla bir icare veya murâbaha esasına göre ileriye dönük kiralama veya satış için müşareke esasına göre gerçek veya taşınır varlıkların (arabalar gibi) ortak mülkiyeti (yani, icâre veya murâbaha alt sözleşmesi ile müşareke)

³⁴ Mudarebe ve müşareke finansmanlarında finansman sağlayıcı tarafından yatırılan sermaye borç olmadığı için garanti edilmez, fakat zarar olması durumunda açıkça değer düşüklüğüne maruz kalır. Buna sermaye değer düşüklüğü denir.

Bunun yanı sıra günlük olarak pazara sunulmayan, gerçek veya beklenen fiyat hareketlerinden yararlanarak alım satım ya da kısa vadeli yeniden satış amacıyla elde tutulmayan, piyasa kaynaklarına göre aktif olarak izlenmeyen yatırımlar gibi orta ve uzun vadeli yatırımlarda da sermaye değer düşüklüğü riski şeklinde kredi riskine maruz kalmak mümkündür. Risk ağırlığı tahsis edilirken ise, kâr paylaşımlı yatırımların amacı ve dayanak varlıkların niteliği dikkate alınacaktır (IFSB, 2021, ss.73-74). Bu yatırımın amacı; alım-satım amacıyla varlıkların satın alınması, nihai satış ya da proje finansmanı olabilmektedir. Burada söz konusu olan dayanak varlıklar, emtialar, döviz ya da hisseler gibi ticarete konu olan varlıklar veya gayrimenkul, ekipman veya işletme sermayesi vb. işletme varlıkları olabilir. Bunun yanı sıra icare sözleşmeleri ile kira geliri elde etmek amacıyla taşınmaz ve taşınır mallar da satın alınabilir. IFSB, mudarebe sözleşmesinde mudaribin zararlara karşı taahhüt verememesi fakat üçüncü bir kimsenin teberra‘ esasına göre taahhüt verebilmesinin, sermayenin tutarının üçüncü kimsenin riski ile eşit olan bir risk ile kredi riskine tabi kabul edilebilmesi ile gerçekleştiğini açıklamaktadır. Bu tür taahhütler özellikle mudarebe sözleşmesi kapsamında likit fonların İslami bankalar arası piyasaya yerleşmesiyle olmaktadır (IFSB, 2021, s. 181).

İslami finans kurumları bu işlemlerde mudaribe ödenen tutarlar üzerindeki riske maruz kalır ve bu tutarlar kâr paylaşımı ve zarar esasına göre yapıldığından, “bankacılık defterindeki öz kaynak pozisyonları” olarak kredi riski altında işlem görmektedir. Prensip olarak, İslami finans kurumlarının kredi riski nihai müşteriye değil, mudaribe yöneliktir fakat bazı durumlarda nihai müşteriden hak ediş ödemeleri almak için bir geri ödeme hesabının kullanımını içerebilmekte ve bu durum kredi riskinin çoğunu nihai müşteriye aktarmaktadır. Bu durumlar aşağıda açıklanacaktır. Bunun yanı sıra kredi riskine ek olarak mudaribin nihai müşteriden ödeme alması ancak İslami finans kurumlarına ödememesi vb. durumlar sebebiyle projenin zarara uğraması İslami finans kurumlarının sermaye değer düşüklüğüne maruz kalmasına sebep olmaktadır (IFSB, 2021, s. 183).

Nihai müşteri tarafından İslami finans kurumları ile birlikte açılan ve etkin bir şekilde İslami finans kurumlarına taahhüt edilen bir geri ödeme hesabına doğrudan ödeme:

İslami finans kurumlarının kredi riskinin çoğu, “geri ödeme hesabını” içeren bu yapı kapsamında nihai müşteriye devredilebilir. Nihai müşterinin bir devlet olması veya başka

bir şekilde çok düşük bir risk ağırlığına sahip olması durumunda, risk ağırlığı etkilenebilir ve aşağıda açıklandığı gibi diğer kredi riski azaltıcıları uygulanabilir (IFSB, 2021, s. 183).

- İnşaatın nihai müşteriyi memnun edecek bir şekilde ilerlemesi şartıyla, nihai müşteriden mudaribe yapılacak hak edişlere ilişkin risk, nihai müşterinin kredi riski olacaktır. Fakat bu İslami finans kurumlarının mudarebe uygulamasından kaynaklanan kredi riskinin kendi başına hafifletilmesini sağlamaz. İşin belirli bir tamamlanma aşamasına ulaştığını belgelemek için istihdam edilen bağımsız bir mühendisin bu yönde bir sertifika vermesi halinde İslami finans kurumlarına göre nihai müşteriden hak ediş alacak olması gerekmektedir. Vadesi gelen hak ediş tutarı artık muğârib tarafından tatmin edici olmayan performans riskine maruz kalmamakta, yalnızca mudarebe nihai müşteri tarafından olası temerrüde maruz kalmaktadır. Dolayısıyla böyle bir meblağ, tartışmalı bir şekilde tamamen mudaribin kredi durumuna dayalı bir risk ağırlığı taşıyabilir.
- Yatırımcıların bir mudarebede maruz kaldıkları riskleri değiştirme etkisine sahip olan diğer yapılar kullanılabilir. Maruz kalınan riskin (niteliği ve tutarı) belirlenmesinde bu tür yapılar dikkate alınır ve bu durum risk ağırlıklarının uygulanmasına da yansıtılabilir.

Mudarebede öz kaynak riski dayanak yatırımların niteliğine göre şu şekilde açıklanmaktadır: Alım-satım defterinde tutulan yatırımlar için, risk gerçeğe uygun değere eşittir, vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar için ise risk defter değerine (ya gerçeğe uygun değer ya da tarihi maliyetten herhangi bir değer düşüklüğü karşılığı düşüldükten sonraki değer) eşittir (IFSB, 2021, s. 183).

Özel hükümler hariç mudarebe yatırım riskleri şu şekilde ölçülebilmektedir (IFSB, 2021, s. 184):

1. Döviz, hisse ya da emtia alım satımı yapan özel ticari teşebbüslerin risk ağırlığı, yukarıda ele alınan finansal araçlara ilişkin kâr oranı riski ve öz kaynak riskine, ticaret defteri araçlarında temerrüt riskine ve bunların yanında, ticaret ve bankacılık hesaplarında döviz riski ve emtia riskine ve İslami finans kurumlarının ticari faaliyetlerinden kaynaklanan envanter riskine dayanmaktadır.

2. Ticari bir girişimde bulunmak için yapılan mudarebe sözleşmelerindeki risk ağırlığı, basit risk kullanılarak ölçülebilmektedir.
3. Proje finansmanı olan mudarebe yatırımlarında ise genel kredi riski üç bölüme ayrılmaktadır:
 - a. Belirli bir tamamlanma aşamasına ulaştığı belgelenen iş için nihai müşteriden mudarib nedeniyle hak ediş ödemelerine ilişkin olarak İFK tarafından mudaribden alınacak tutar: Risk ağırlığı, mudaribin kredi durumunu yansıtacaktır.
 - b. İFK'nın "geri ödeme hesabında" tutulan ve %0 risk ağırlığına sahip olan tutar
 - c. İFKlar tarafından mudaribe kullandırılan fonlardan arta kalan bakiye: Basit risk ağırlığı yöntemine göre %250 ile %400 arasında bir risk ağırlığına tabi olacaktır.

Görüldüğü üzere IFSB, risk konusunu diğer kurumlardan farklı açıdan ve oldukça ayrıntılı biçimde ele almıştır.

DFM'nin mudarebeyi ele almış olduğu standart "Yatırım ve Finansal Risklerden Korunma" standardı, isminden anlaşıldığı üzere, risk konusuna geniş bir yer vermektedir. Bu standartta doğrudan riskten korunma biçimleri 5 başlıkta incelenmiştir (DFM, 2018, ss. 5-12).

- 1. Yatırım-Risk Karşılığı Oluşturulması:** Bu, ancak fon yöneticisine ödenmesi gereken tutarın (ister kârdan pay ister sabit vekil komisyonu olsun) tahsis edilmesi ve düşülmesinden sonra yatırımcıların kârlarından kısmi bir kesinti yapılmasıyla mümkündür. Fon yöneticisi hiçbir şekilde sermaye veya kâr garantisi vermez. Bu yedek aracılığıyla yatırılan sermayenin kaybı geri ödenebilir. Bu rezerv önemli ölçüde artarsa, olası herhangi bir genel kaybı karşılayabilir.
- 2. Üçüncü Şahıs Garantisi (Bağış Yoluyla Zarara Katlanmak İçin Gönüllü Bir Taahhüt):** Bir üçüncü taraf, ortaklıklarda, mudarebede ve yatırımda vekillikte zararı üstlenmeyi taahhüt edebilir. Üçüncü taraf garantisi, bir ortak veya fon sağlayıcının uğradığı zararı tazmin etmek için belirtilen sözleşmelerden herhangi birinde fon yöneticisi olmayan bir tarafın sağladığı garantidir. Ancak bu kefilin geri ödeme için fon yöneticisine rücu hakkı yoktur. Uluslararası Fıkıh Akademisi tarafından bu teminatı tasdik eden bir kararda, bu teminat ile mudarebe akdi arasında herhangi bir bağlantı olmaması gerektiği belirtilmektedir (AAOIFI, 2018, s. 145). Diğer bir deyişle,

lehtarın bu teminata dayalı olarak üçüncü kişi garantisinin geçersiz hale gelmesi durumunda fon yöneticisine karşı herhangi bir teminat talebinde bulunma hakkı yoktur. Aslında, bu tür sözde garanti başlı başına gerçek bir garanti değildir; daha ziyade varsa zararı karşılayacak miktarda para bağışlama taahhüdüdür. Bu analiz, aslında yatırılan herhangi bir paranın bir borç olmadığı ve dolayısıyla İslam hukuku kurallarına göre “garanti altına alınamayacağı” gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

- 3. İspat zorunluluğunu güvenilir fon yöneticisine devretmek:** Bu, fon yöneticisinin kendi kontrolü dışındaki nedenlerle yatırım yapılan varlıkların zarar veya kaybının meydana geldiğini iddia etmesi ve fon sağlayıcının böyle bir talebi reddetmesi durumunda gerçekleşebilir. Aslında, fon yöneticisi sadece fonun yönetimi ile görevlendirilmiştir, ancak burada anormal ve hakim ticari geleneklere aykırı bir şey iddia edilmektedir ve bu nedenle ispat zorunluluğu vardır.
- 4. Mudarebenin, ortaklığın veya acentenin varlıklarını yatırımda gerçeğe uygun değer üzerinden satın alma vaadi:** Varlıkları gerçeğe uygun değeri, net değeri veya piyasa değeri üzerinden varlıkların taahhüt tarihindeki durumları değişmediği müddetçe satın alınacağına dair taahhüttür.
- 5. Suistimal veya ihmal durumunda garanti:** İspatlanmış suistimal, ihmal veya sözleşmeye aykırılık durumlarında fon yöneticisinin sermayede ya da dağıtılamayan gerçek kârda meydana gelecek herhangi bir kayıptan sorumlu olacağının sözleşmede belirtilmesi suretiyle riskten korunmayı ifade eder. Bu tür bir riskten korunma, güvenilir fon yöneticisinin, varlıkların mülkiyetinin güvene dayalı bir mülkiyetten sorumluluğa dayalı bir mülkiyete dönüşmesinin ardından yok olması, zarar görmesi veya kaybolması durumunda sorumluluğu altında bulunan varlıkların garantörü olmasını sağlar. Bu durumda fon yöneticisi, mudarebenin, ortaklığın ya da yatırım vekâletinin malvarlığını sözleşmede kararlaştırılan zamanda iade etmediği için gaspçı olarak nitelendirilir. Bu yüzden mülkiyetin emanetten gaspa dönüştüğü gün, bu varlıkların fiyatından veya değerinden sorumlu olur. Mudarebe, ortaklık veya yatırımda vekâlet sözleşmesinde yer alan bu tür hüküm, fon yöneticisinin yatırılan sermayeye ilişkin sorumluluğunu tetikler. Ancak, sermaye fon yöneticisinin suistimalinden kaynaklanan kayıplara maruz kalmamışsa, yöneticinin suistimali, ihmali veya sözleşme şartlarını ihlal etmesi varlıkların zararına atfedilebilir olduğu

sürece, fon yöneticisi yatırım varlıklarının eşdeğerini veya çok daha yüksek olsa bile değerini iade etmekle yükümlü olur. Varlıkların değeri, bu bağlamda, orijinal varlıklara bağlı veya müstakil olsun, sermaye artışından veya varlıkların piyasa değerindeki bir değer artışından kaynaklanan herhangi bir sermaye artışını içerecektir. Bu kural, sermaye artırımının bir bütün olarak mudarebeye mi yoksa özel olarak fon sağlayıcısına mı ait olduğuna bakılmaksızın geçerliliğini korur.

DFM raporu, riskten korunma için endekslerin yasal kullanımlarını ele almakta, belirli piyasadaki bazı değerlerin değişimini ölçmek için endekslerin kullanılmasına izin verildiğini ifade etmektedir. Geçerli ölçme araçları olan bu endekslerin profesyonel yöneticilerin performanslarını bazı endekslerde elde etmeyi başardıkları kârları eşleştirerek ölçmek ve değerlendirmek için kullanılmalarına da izin verilmektedir. Endeksler, her bir hisse senedinin performansını ve risklerini bağımsız olarak gözlemek yerine, bir portföyün performansını öngörmek ve düzenli risklerini değerlendirmek için de kullanılabilir. Ayrıca, piyasanın geleceğini tahmin etmek ve olası değişiklikleri keşfetmek için de kullanılabilirler. Gerçek işlemlerde gelecek göstergeleri olarak endekslerin bu tür kullanımlarına fikhî açıdan izin verildiğini ifade eden DFM raporunda, yatırım fonları ve sukukta kıyaslama amacıyla temel olarak endekslerin kullanılmasına ve buna göre bir yatırım acentesi veya mudarebe gibi bir sözleşmede fon yöneticilerinin teşvikinin belirlenmesine izin verildiği ele alınmaktadır. Murabaha sözleşmesinde ise nihai olarak belirtilen kârın belirlenmesi ve endekslerdeki değişimlerden asla etkilenmemesi koşuluyla, murabahaya dayalı vaatteki kârın belirlenmesinde temel olarak LIBOR gibi finansal endekslerin veya hisse senedi ya da emtia fiyat endeksinin kullanılmasına izin verilir. Bununla birlikte, finansla ilgili olmayan ve kumar benzeri faaliyetlerde kullanılan endekslere güvenilmesine izin verilmez (DFM, 2018, s. 7).

Yönetici ortağın, mudarib veya yatırım vekilinin eylemlerinin belirli bir endeks ile sınırlandırılmasına izin verilir, böylece endeks belirli bir orana ulaşırsa, yatırım varlıklarını piyasa fiyatından satmak veya belirli bir miktarda satın almak zorunda kalır.

Belirli bir zamanda varlığın fiyatının üzerinde veya altında, belirli bir finansal endeks artış/azalış oranında bir varlığın satılması veya satın alınması için bağlayıcı taahhüdün

yerine getirilmesini ilişkilendirmek mümkündür. Böylece endeks oranındaki herhangi bir artış varlığın fiyatına yansır.

Kur riskleri veya döviz kuru riskleri bölümünde de mudarebeye yer veren rapor, bu risklerin varlıklara yapılan yatırımın para biriminin, banka veya finans kuruluşu tarafından yatırım için başlangıçta sağlanan fonların para biriminden farklı olması durumunda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Getiri riskleri ise, İslami finans kuruluşunun ya da bankanın yatırımdan beklenen getiriye elde edememesi veya ortaklıkta ve mudarebede kâr elde edememesi sebebiyle mudillerine rekabetçi bir getiri dağıtamaması olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra mudarebe vb. sözleşmelerde banka ve müşteri arasındaki bilgi asimetrisi, sözleşme hazırlama riski bağlamında ele alınmıştır. Ahlaki riskler ise, banka ile müşteri arasındaki bilgi asimetrisini içeren sözleşmelerde varlıklar başkaları adına yatırıldığında gerçekleşir. Bu sözleşmelerden biri de mudarebedir.

IFSB ve DFM yayınlamış oldukları raporlarında mudarebe ile ilgili riskleri, klasik fıkıhta ele alınan risk anlamından daha kapsamlı ve günümüz uygulamalarına entegre edilmiş bir biçimde ayrıntılı olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra DFM riskten korunma için ve piyasadaki bazı değerlerin ölçümü için endekslerin kullanımına izin verildiğini ifade etmektedir.

3.2.9. Mudarebenin Meşruiyeti

Mudarebenin meşruiyeti ile ilgili bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bazı kurumlar yayınlarında bu hususa geniş yer vermekte iken, bazı kurumlar kısaca ifade etmiştir. IIFA, müşterek mudarebe standardı için, birden fazla fon sahibine sahip olmanın ve mudaribin onlarla birlikte sermayeye katılmasının caiz olduğuna ve İslam hukukuna uygun olduğu sürece bu tür mudarebenin mübah olan mudarebe şekillerinin dışında olmadığına dair fukahanın hükmettiği esasa dayanmaktadır.

AAOIFI mudarebenin, taraflardan birinin sermaye diğerinin emeğini ortaya koymasıyla ortak bir yatırım faaliyetinde yardımlaşmalarını sağlayan meşru bir sözleşme olduğunu ifade etmektedir. Yapılan sözleşme gereğince elde edilen kâr, üzerinde anlaşıldığı oranlara göre ortaklar arasında paylaştırılacaktır. Mudarebenin meşru olmasını Kur’ân-ı Kerîm’deki Müzemmil Sûresinin 20. ayet-i kerimesindeki “Allah bilmektedir ki içinde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol

tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır.”³⁵ ifadesindeki ‘Allah’ın lütfundan rızık arayanlar’ ile kastedilen kişilerin yeryüzünde ticari amaçla dolaşanlar ve kendilerinin ve ailelerinin nafakasını karşılamak için helal kazanç peşinde koşanlar olması ile temellendirmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’in ve sahabelerin uygulamalarını da mudarebe akdinin meşruluğuna delil olarak göstermektedir (AAOIFI, 2018, s. 378).

AAOIFI, mudarebe standardında bu akdin yatırım amaçlı dayanışma ilişkilerini kolaylaştırma amacıyla meşru kılındığı ifade edilmektedir. Çünkü bu akit, sermaye sahipleri ile yatırım konusunda uzman olan girişimcilerin kurmuş olduğu bir ortaklık akdidir. Akdin taraflarından her birine fayda sağlaması itibariyle önemlidir. Önceki zamanlarda yalnızca ticaret amaçlı kullanılan bu yöntem, zaman içerisinde ziraat, sanayi, hizmet gibi birçok alanda kullanılmaya başlamıştır. AAOIFI mudarebeyi, faizsiz finans kurumlarının fon toplamasını ve toplanan bu fonların yatırım projelerinde ve finansman yöntemlerinde değerlendirilmesine zemin hazırlayan temel faizsiz bankacılık ürünü olarak ifade etmektedir (AAOIFI, 2018, ss. 379–380).

SACBNM ve DSN-MUI kurumları da yayınlarında diğer kurumlar gibi mudarebenin meşruiyetini Kitap, sünnet ve icmaya dayandırmaktadır (DSN MUI, 2000, ss. 1–2; SACBNM, 2015, s. 52).

SECP de standardında mudarebenin caizliğini AAOIFI gibi Müzemmil Sûresi: 20’ye, sünnetteki örneklerle ve alimler arasındaki görüş birliğine dayandırmaktadır. Bunun yanı sıra standartta, yatırım yapmaya hazır olan ancak iş kurmaya ehil olmayan kimseler ile, sermayesi olmayan yatırım uzmanları arasındaki iş birliğini sağlama açısından mudarebenin önemi gözler önüne serilmektedir. Mudarebe akdi bir açıdan iki tarafın da menfaatlerini birleştirmektedir ve bu durum bu akdin caiz olmasını gerektirmektedir. Ayrıca, mudarebe sözleşmesi ticarete yaygın olarak kullanılan ve modern zamanlarda iş,

³⁵ Ayetin tamamı: “Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette bilir. Gece ve gündüzü belirleyen ancak Allah’tır. O, sizin (istenen) vakti tespit edemeyeceğinizi bilmektedir. Bu yüzden de sizi bağışlamıştır. Artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır. O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı ödeyin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; işte bu daha iyidir ve mükâfatı daha büyüktür. Allah’tan bağışlanmayı dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.”

hizmet ve tarımsal veya bahçecilik ve endüstriyel faaliyetleri kapsayacak şekilde yaygınlaşan bir araçtır. SECP, konvansiyonel bankaların iş felsefesinin parayı kiraya vererek kâr elde etme kavramına dayanması, bu felsefenin de riba olması sebebiyle İslami açıdan yasaklandığını ifade etmektedir. Mudarebe finansman aracı, İslami finans kurumlarının (kurum/kurumlar) geliştirilmesi için önemli bir araç olmuştur. Bu araç, bu kurumlar tarafından sınırsız veya kısıtlı yatırım hesaplarını çekmek ve bu fonları çeşitli faaliyetlere yeniden yatırmak için kullanılır (SECP, y.y., ss. 244–245).

Bunların dışında kalan IFSB, DFM, DSAK IAI ve IIFM gibi diğer kurumlar da standartlarında mudarebe ortaklıklarını Şer'i uyumlu olarak ifade ettikleri, yani İslam hukukuna uygun olacak bir çerçeve içerisinde ele almışlardır.

3.3. Değerlendirme

Çalışmamızın üçüncü bölümünde 12 tane kurumun mudarebe ile ilgili standart ya da raporlarına yer verilmiştir. Bu kurumlar İslami finans alanında önde gelen, İslami finansın gelişimine katkı sağlayan ve bu alanda otorite kabul edilen kurumlardır.

Tüm standartlar bazı hususlara daha ağırlık vermiştir. Bunları ele alacak olursak;

- İslam Kalkınma Bankası (IDB), ekonomik gelişmelere dair çıkarmış olduğu yayınında mudarebeye de bir bölüm ayırmıştır. Bir varlık ya da bir işletme üzerinde iki taraf arasında yapılan ortak bir girişim olarak olarak tanımladığı mudarebenin esaslarına, kâr-zarar durumlarına, kasıt, kusur ve ihmal hususlarına yayınında ayrıntılı biçimde yer vermiştir.
- Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA), çıkarmış olduğu mudarebe raporunda müşterek mudarebeyi ele almaktadır. Mudarebe esaslarının uygulanıp uygulanmadığını gözlemek adına gönüllü bir komite oluşturulmasının gerekliliğini ifade eden rapor, mudarebe fonlarının gözetimi için, tecrübeli bir finans kuruluşunun yatırım vekili olacağını belirlemiştir. Bu vekil ise, yatırım kararlarına müdahale etmemekte, yatırımın Şer'i uyumunu ve teknik ihtiyaçlarını belirlemektedir.
- Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), küresel anlamda İslami finans standartları yayınlamaktadır. Bu standartlardan biri de mudarebedir. Standartta mudarebe birçok yönüyle geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Yatırım amacıyla dayanışmanın artırıldığını ifade eden standart, diğer kurumların standartları gibi mudarebenin meşruluğunun delillerini de ele almış, diğer kurumlardan farklı olarak mudarebenin meşru kılınmasının hikmetine yer vermiştir.

- İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), Sermaye Yeterliliği Standardı'nda mudarebeyi ele almıştır. Standart, mudarebe işleminde ne tür yatırımlar olabileceğini ele almıştır. Mudarebenin risk ağırlığının tahsisi, bu tahsisatın yatırımın amacına dayandırılması gibi hususlar açıklanmıştır. Bunun yanı sıra İslami finans kurumlarının mudarebe uygulamalarının türüne göre hangi risklere maruz kaldığı ele alınmıştır. İFK'ların özel ticari teşebbüslerde, ticari bir girişimde bulunmak için yapılan mudarebe sözleşmelerinde hangi risklerle karşı karşıya kaldığını ele alan standart, aynı zamanda İFK'ların sermayedar olarak bulunduğu inşaat ile ilgili projelerin finansmanının nasıl gerçekleşeceğine dair açıklamalara yer vermiştir. Genel itibariyle bu standart İFK, mudarib ve müşteri arasındaki mudarebe ilişkisini ve bu mudarebe yatırımının risklerinin ne şekilde ölçüldüğünü açıklamıştır.
- Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM) Şer'i uyumlu finansal sözleşmelerin standardizasyonuna odaklanan küresel bir standart belirleme organıdır. Müstakil olarak mudarebe standardı yoktur fakat mudarebe sukuka dair standart yayınlamıştır. Bu standartta mudarebeyi geniş biçimde ele almıştır. Standart, mudarebe sermayesi, kâr-zarar durumu, mudarebenin tasfiyesi, mudaribin sorumlulukları ve Şer'i uygunluk gibi konuları içermektedir. Standartta mudarebenin amacı, mudaribin genel mudarebe havuzu aracılığıyla yürütmüş olduğu faaliyetlerinde yatırım planına uygun olarak kâr elde etmek olarak ortaya konmuştur.
- Malezya Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu (SACBNM) yayınlamış olduğu mudarebe standardında diğer kurumlar gibi tanım, mahiyet, emanet akdi olması, sermayenin niteliği vb. akdin esaslarını ele almıştır. Mudarebe sermayesinin özelliği hususunda; sermayenin nakdî ya da aynî olabileceğini ve aynî olduğu durumlarda nasıl değerlendirilebileceği hususlarını ele almıştır. Mudarebede sermaye sağlanamaması halinde ne gibi durumlarla karşılaşılabilceği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kâr hesaplama yöntemleri ele alınan standart mudarebenin vedia, vekâlet, müşareke, va'd gibi farklı akitlerle düzenlenebileceğini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra mudarebe işleminde hibe yapılabilir.

- Pakistan Merkez Bankası İslami Bankacılık Departmanı (SBP)'nın yayınlamış olduğu İslami Bankacılık Kurumlarında Şeriata Uygunluk Talimatları isimli raporda mudarebeye de yer verilmiştir. Raporda mudarebenin nasıl gerçekleşeceği, mudarebede taraflar, kâr-zarar durumu gibi hususlara kısaca değinildiği görülmektedir.
- Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SECP) ise mudarebe standardında tarafların ehliyeti, sermayenin niteliği, meşruiyeti gibi hususları ele almıştır. İslami finans kurumlarının gelişimi için mudarebe ortaklığının önemli bir araç olduğunun altını çizmiştir. Kâr değerlemesinin tahsisini açıklamıştır. Bu standart, mudarebe akdinin esaslarını tek tek ele alıp gerekçelendirme bakımından diğer kurumların standartlarından farklılaşmaktadır.
- Dubai Finans Piyasası (DFM), 2007 yılından beri Şer'i uyumlu ilk borsa olma özelliğine sahiptir. İkincil piyasa olarak faaliyet göstermektedir. Yatırım ve Finans Risklerinden Korunma isimli raporunda mudarebeyi ele almaktadır. Riskten korunma için endekslerin yasal kullanımlarını ele alan rapor, belirli piyasaların bazı değerlerinin değişimlerini ölçmek için endekslerin kullanılmasına izin verildiğini açıklamaktadır. İslami finans kurumlarının işlemleri bazı durumlarda yatırımların aksaması sebebiyle sermaye kaybı ile sonuçlanabilmektedir. Sermayenin korunması, sermayenin garanti altına alındığını göstermez. Bu hususta da güvene dayalı mudarebe, müşareke ve vekâlet gibi akitleri ifade eden rapor, kur riski, döviz riski ve getiri riskleri bölümünde de mudarebe akdine yer vermektedir.
- Endonezya Ulema Konseyi Ulusal Şer'i Kurul (DSN-MUI) ise mudarebe ile ilgili 8 tane fetva yayınlamıştır. Mudarebe finansmanını müstakil olarak ele aldığı fetvaların yanı sıra müşterek mudarebe sözleşmesi, mudarebe sukuk, bankalar arası mudarebe yatırım sertifikası, dönüştürülebilir mudarebe sukukları, mudarebe, müşareke ve yatırım vekâleti sözleşmelerinde sermaye iadesi garantisi gibi fetvaları bulunmaktadır. Mudarebeyi ve özelliklerini akit olarak bütünüyle ele almıştır. Bunun dışında da fetvalarında mudarebenin uygulama alanlarına ayrıntılarıyla yer verdiği görülmektedir.
- Endonezya Muhasebeciler Enstitüsü (IAI)'nın, Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (DSAK IAI) tarafından yayınlamış olduğu standartlardan biri de

mudarebedir. Standart, tanım ve mahiyeti ele almış ve diğer kurumlardan farklı olarak mudarebeyi üçe ayırmıştır. Mutlak, mukayyed ve müşterek olarak mudarebeyi sınıflandırmıştır. Bunun yanı sıra mudarebe yatırımının değerlemesini nakit ve nakit olmayan varlıklar şeklinde ayrıntılarıyla ele almıştır. Mudarebede fon yöneticisinin ihmalinin ne şekillerde olabileceğine yer veren standart, mudarebe işletme gelirinin hesaplanmasına, mudarebe kâr paylaşımının dağıtım esaslarına dair bilgiler içermektedir. Mudarebenin müşterek mudarebe olması durumunda yatırım sonuçlarının dağılımının nasıl olacağını açıklamıştır. Bunun yanı sıra fon sahibi ve fon yöneticisinin birbirlerine açıklaması gereken hususları ele almıştır.

- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Türkiye’deki altı katılım bankasının üyesi olduğu, Bankacılık Kanunu’na göre kurulmuş olan kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Mudarebe standardında, mudarebenin tanımını, şartlarını, işleyişini, hükümlerini ve gerekçelerini ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Genel olarak bakıldığında, kurumların bazılarının küresel düzeyde bazılarının ise ulusal düzeyde finans alanında otorite olduğu görülmektedir. IDB, IIFA, AAOIFI, IIFM ve IFSB küresel anlamda İslami finans kuruluşlarına yön veren ve onların gelişimi için çabalayan kuruluşlardır. SACBNM, SBP, SECP, DFM, DSN-MUI, DSAK IAI ve TKBB gibi kuruluşlar ise ülkeleri bazında İslami finans piyasasındaki en önemli kuruluşlar olarak kabul edilebilir.

Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız üzere klasik fıkıhta mudarebe ile ilgili temel esaslara yer verildiği görülmektedir. Bu bölümde ele alınan çağdaş dönemdeki yayınlarda ise mudarebe ile ilgili esasların, içerisinde bulunduğumuz döneme göre ayrıntılandırıldığı sonucuna varılmıştır. Mudarebenin şartlarında ve prensiplerinde değişme olmamakla birlikte zamanın değişmesi ile hükümlerin uygulanma biçimlerinin zamana uygun bir hale getirildiği görülmektedir.

Bu bölümde incelenen kuruluşlar dışında İslami finans için oldukça önemli olan kuruluşlar bulunmaktadır fakat çalışma konumuz çerçevesinde “mudarebe” hususunda diğer kuruluşların (varsa) yayınlarına ulaşamamıştır.

4. BÖLÜM: KATILIM BANKALARININ MUDAREBE UYGULAMALARI

İslam iktisadı, emek ve sermayenin bir araya getirilerek ve risk üstlenilerek gerçekleştirilen bir ticaret şeklini desteklemektedir. Emek ve sermayenin üretim sürecinde olduğu en önemli yöntemlerden biri olan mudarebe ortaklığı, günümüzde katılım bankalarında müşterilere sunulan ürünlerden biridir. Çalışmamız kapsamında mudarebe ortaklığının katılım bankalarında kullanımının ne şekilde olduğu ve bu ortaklığın uygulamada herhangi bir zorluk oluşturup oluşturmadığı; eğer uygulamada eksiklikler varsa bu eksikliklerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla katılım bankalarında alan araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler kendi içinde tasnif edilerek belirli temalar etrafında toplanmıştır. Bu bölümde katılım bankalarında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme bulgularına ve analizlerine yer verilecektir.

4.1. Bulgular ve Yorumlamalar

Araştırma soruları, araştırma konularının soru cümlesi şekline dönüştürülmesidir. Araştırma sorularının hazırlanmasında çalışmayla ilgili teorik çerçevenin oluşturulması esnasında elde edilen bilgilerden faydalanılır. Araştırma soruları, bu anlamda çalışmanın sınırlarını da belirlemektedir. Bu nedenle araştırma sorularının hazırlanması, literatür taramasıyla eş zamanlı yürütülen bir süreçtir. Hem kuramsal ve kavramsal çerçeve hem de alandan elde edilecek ön bilgiler, araştırma sorularının hazırlanmasında, soruların daha ayrıntılı ve belirgin bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur (A. Yıldırım & Şimşek, 2021, ss. 84–87). Bu özelliklerden hareketle çalışmamızda literatür taramasıyla eş zamanlı olarak, görüşmelerde sorulacak soruların genel çerçevesi belirlenmiştir.

Soruların çerçevesinin belirlenmesi adımından sonra, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formları, tıpkı görüşmeler gibi birbirinden farklı özellikler taşıyabilir. Araştırmanın konusu, görüşme yapılan kişiler, görüşme yapılan ortam gibi değişkenler görüşme formunun hazırlanmasına etki eden unsurlardır. Bunların yanı sıra görüşme formu hazırlanırken bazı adımların dikkate alınması gerekmektedir (A. Yıldırım & Şimşek, 2021, ss. 134–135). Çalışmamız kapsamında hazırlanan görüşme formunda da soruların anlaşılabilir olması, odak soruların hazırlanması, soruların açık uçlu hazırlanması, sorularda yönlendirilmelerden kaçınılması, alternatif ve farklı türden

sorular hazırlanması, soruların mantıklı bir şekilde tasarlanması, soruların geliştirilmesi gibi Yıldırım ve Şimşek'in (2021) işaret ettiği adımlara riayet edilmiştir. Bu özellikler göz önüne alınarak hazırlanan görüşme formlarındaki sorular; veri toplama aşamasında belirtilen şekilde kullanılarak veriler elde edilmiştir.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sırasında her zaman görüşme formundaki soruların sırasına bağlı kalınmamış, gerektiği yerde soruların sorulma sırası değiştirilmiş; kimi zaman konunun derinlemesine incelenbilmesine imkân verilmesi için ek sorular sorulmuş; kimi zaman ise sorulan sorulardaki uygulamalar o bankalarda gerçekleştirilmediğinden sorulara cevap verilmeden geçilmiştir.

Görüşmeler esnasında görüşme yapılan kişilerden onam formları alınmış ve görüşme esnasında veri kaybı yaşanmaması için ses kaydı almak için izin istenmiştir. Görüşme yapılan kişilerden iki tanesi ses kaydı alındığında kendilerini rahat hissetmeyeceklerini söylediğinden o görüşmeler ses kaydına alınmamış; görüşme esnasında konuşulanlar tarafımızca motamot yazıya aktarılmıştır.

Türkiye'de faaliyet gösteren kamu ve özel katılım bankalarının tamamıyla yani Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Emlak Katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Finans olmak üzere altı katılım bankası ile görüşülmüştür. Katılım bankalarının yönetim, uygulama ve pazarlama birimlerindeki ilgili 22 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yönetim kısmında katılım bankalarının genel merkezlerindeki ilgili birim müdürleri/grup müdürleri/bölüm başkanları ile görüşülmüş, uygulama kısmında katılım bankalarının genel merkezlerindeki mudarebe ile ilgili uygulayıcıları (yönetici/yönetmen/birim sorumlusu) ile görüşülmüştür. Çalışmanın pazarlama kısmında ise şube müdürleri ve şubedeki ilgili yönetmen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Genel merkez görüşmeleri Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Emlak Katılım ve Vakıf Katılım olmak üzere 5 katılım bankası ile gerçekleştirilmiştir. Şube görüşmeleri ise 6 katılım bankası ile yapılmıştır.

Ayrıca elde edilecek verilerin en güvenilir kaynaktan alınması amacımıza yönelik olarak yönetim ve uygulama birimlerinde görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde katılım bankalarının genel merkezlerinin sektörel deneyimlerine göre belirlediği kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Şubelerde de şube müdürleri ile görüşülmüştür. Görüşmelerin gerçekleştirildiği kişilerin kimliklerinin ortaya çıkmaması için hangi

bankalarda çalıştıklarına dair detaylı bilgiler verilmeyecek yalnızca bulundukları pozisyonlar ve mesleki tecrübelerine dair bilgilere yer verilecektir. Araştırmamızda görüşme yapılan kişiler K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22 şeklinde kodlanmıştır. Çalışmamız esnasında yapılacak olan doğrudan ya da dolaylı alıntılarda da bu kodlamalar kullanılacaktır.

Tablo 3: Görüşme Yapılan Kişilerin Kurumdaki Pozisyonu ve Mesleki Deneyimi

KATILIMCI	POZİSYON	MESLEKİ DENEYİM
K1	Genel Müdürlükte Yönetici	25 yıl
K2	Genel Müdürlükte Yönetici	24 yıl
K3	Genel Müdürlükte Yönetici	15 yıl
K4	Genel Müdürlükte Yönetici	15 yıl
K5	Genel Müdürlükte Yönetici	13 yıl
K6	Genel Müdürlükte Yönetici	13 yıl
K7	Genel Müdürlükte Yönetici	12 yıl
K8	Genel Müdürlükte Yönetici	11 yıl
K9	Genel Müdürlükte Yönetici	8 yıl
K10	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	15 yıl
K11	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	14 yıl
K12	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	14 yıl
K13	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	7 yıl
K14	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	6 yıl
K15	Genel Müdürlükte Birim Sorumlusu	15 ay
K16	Şube Müdürü	24 yıl
K17	Şube Müdürü	18 yıl
K18	Şube Müdürü	18 yıl
K19	Şube Müdürü	18 yıl
K20	Şube Müdürü	17 yıl
K21	Şube Müdürü	16 yıl
K22	Şube Satış Yönetmeni	5,5 yıl

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Elde edilen verilerin düzenli bir şekilde sunulabilmesi için verilerin analizine dair bulgular ve yorumları, “Katılımcıların Demografik Özellikleri, Banka Özelliklerine Dair Bilgiler, Mudarebenin Katılım Bankalarında İstenilen Düzeyde Kullanılmamasının Nedenleri, Mudarebe Uygulamasında Ortaya Çıkan Problemler, Katılım Bankalarında Murabaha Tercihi, Mudarebenin Artırılmasına Yönelik Girişimler, Katılım Bankalarının Girişim Fonlama Kriterleri” ana başlıkları ve bazı alt başlıklar altında ele alınacaktır. Okuyucuların meseleleri katılımcıların bizzat kendi ifadelerinden görmelerine imkân vermek için metin içinde doğrudan alıntılara yer verilecektir.

4.1.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Görüşme yaptığımız katılımcılar, katılım bankalarının genel merkezlerinin sektörel deneyimlerine göre belirlediği kişiler olmuştur. Katılımcıların çalıştıkları bankalardaki pozisyonları, mesleki deneyim ve cinsiyetlerine dair bilgilerin yer aldığı tablolar aşağıdaki gibidir.

Görüşme yaptığımız katılımcıların katılım bankalarında çalıştıkları pozisyonlara dair bilgiler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Görüşme Yapılan Kişilerin Pozisyonlara Göre Dağılımları

Pozisyon	Kişi Sayısı
Bölüm / Birim / Grup Müdürü	9
Yönetici	3
Yönetmen	3
Şube Müdürü	6
Diğer	1

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında görüşme yapılan katılımcıların %41’inin bulundukları bölümlerde, birimlerde ya da gruplarda müdür oldukları görülmektedir. Ayrıca görüşmeye katılan şube müdürleri katılımcıların %27’sini oluşturmaktadır. Yönetici ve yönetmenlerin oranları ise %14’erdir. %5 oranındaki katılımcı ise yukarıda ifade edilen pozisyonların dışındadır. Oranlara bakıldığında çalışmamız kapsamında görüşülen

katılımcıların, bankaların üst düzeylerindeki pozisyonlarından ötürü tüm sorulara cevap verme yetkinliklerinin üst seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Verilerin en doğru ve güvenilir kaynaktan alınması, bir çalışmada sağlıklı veri elde edebilmenin en önemli yollarından biridir. Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı şekilde çalışmamızda bu durum en iyi şekilde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5: Görüşme Yapılan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	Kişi Sayısı
Kadın	2
Erkek	20

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Görüşme yapılan kişilerin 2 tanesi kadın, 20 tanesi erkektir. Amaçlı örneklem tekniği ile seçilen örneklem grubunda kadın-erkek dengesinin olmayışı çalışmamız açısından anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Şüphesiz ki verilerin elde edilmesinde önemli hususlardan biri de katılımcıların mesleki deneyimleridir. Çalışmamızda görüşme yaptığımız katılımcıların mesleki deneyimlerine ait tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 6: Görüşme Yapılan Kişilerin Mesleki Deneyim Yıllarına Göre Dağılımları

Mesleki Deneyimleri	Kişi Sayısı
1-5 yıl	1
6-10 yıl	4
11-15 yıl	9
16-20 yıl	5
21-25 yıl	3

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 21-25 yıl arası mesleki deneyime sahip olan katılımcıların oranının %14 olduğu görülmektedir. 16-20 yıl arasında deneyime sahip olanların oranı ise %23'tür. 11-15 yıl arası mesleki deneyime sahip olan katılımcıların oranı %41'dir. 5-10 yıl arası tecrübesi olanların oranı %18 ve 5 yıldan az olanlar ise %5

oranındadır. Bu şekilde bakıldığında görüşme yapılan katılımcıların %77'sinin 10 yıl üzerinde mesleki deneyime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu, çalışmamız açısından oldukça önemli bir husustur. Mudarebe gibi bankalar için önemli bir enstrümanın bankanın tecrübeli personelleri ile konuşulması çalışmanın keyfiyetini artıran bir unsur olmuştur. Ayrıca özellikle mudarebe uygulamasında yaşanan problemlerde, olumsuz tecrübeler gibi başlıklarda, bankaların personellerinin deneyimli olması çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Katılımcılarla ilgili diğer önemli bir husus onların öğrenim durumlarıdır. Bireylerin yüksek nitelikte yetiştirilmesinde üniversitelerin ve özellikle de lisansüstü programlarının etkileri büyüktür (G. Aslan, 2007). Günümüzde lisansüstü programlarına ilgi, lisans eğitimi üzerinde bilgi, beceri ve yetkinlik olarak daha nitelikli ve donanımlı yetişmek için artmış durumdadır (Güven & Tunç, 2007). Lisansüstü düzeyde eğitim alan bireyler, olaylar hakkında bilimsel araştırmalar yapabilecek, yeni gelişmeler ortaya koyabilecek, yeni bilgiler üretebilecek yetkinliklere sahip olacaklardır (Keskinkılıç & Ertürk, 2009). Bu ve benzeri nedenlerle bireylere bilimsel bakış açısı kazandıracak lisansüstü eğitimler önemli görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızda yer alan katılımcıların öğrenim durumları da tespit edilmiş ve aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Kişi Sayısı
Doktora	3
Yüksek Lisans	10
Lisans	9

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Katılımcıların %41'i lisans düzeyinde %59'u lisansüstü düzeyde eğitimlerini tamamlamış ya da tamamlamak üzeredir. Hem genel merkezdeki ilgili sorumlular yöneticiler hem de şube müdürleriyle görüşme yapıldığı düşünülürse lisansüstü düzeyde eğitim almalarının mesleki yeterlik açısından kendilerine katkıları olumlu olacaktır. Günümüz eğitim dünyasında, lisans eğitimi artık alanda tam nitelikli personel olabilme ihtiyacını karşılamada, lisansüstü eğitimin tamamlamasına ihtiyaç duymaktadır.

Katılımcıların lisansüstü eğitimlere yönelmesi, katılım bankalarının da niteliklerine olumlu katkılar sağlayacaktır.

4.1.2. Katılım Bankalarının Özelliklerine Dair Bulgular

Araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz katılım bankalarının kamu katılım bankası ve özel katılım bankası olması durumuna dair bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: Görüşme Yapılan Katılım Bankalarının Dağılımları

Banka	Sayı
Kamu Katılım Bankası	3
Özel Katılım Bankası	3

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çalışmamız kapsamında görüşme yaptığımız bankaların %50'si kamu katılım bankası; %50'si ise özel katılım bankasıdır. Ayrıca bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren tüm katılım bankalarıyla görüşme sağlanmıştır.

Katılım bankalarından faaliyetlerine ilk başlayanlar özel katılım bankaları olmuştur. Kamu katılım bankaları sektöre sonradan dahil olmuştur. Kamu katılım bankalarının sektöre katılmaları, katılım bankalarının bilinirliğinin artması açısından oldukça önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Aşağıdaki tabloda çalışmamız kapsamında araştırma yaptığımız katılım bankaları ve faaliyete başladıkları yıllara yer verilmiştir.

Tablo 9: Görüşme Yapılan Katılım Bankalarının Faaliyete Başladıkları Yıl

Bankalar	Faaliyete Başladıkları Yıl
Albaraka Türk	1985
Kuveyt Türk	1989
Türkiye Finans	2005
Ziraat Katılım	2015
Vakıf Katılım	2016
Emlak Katılım	2019

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

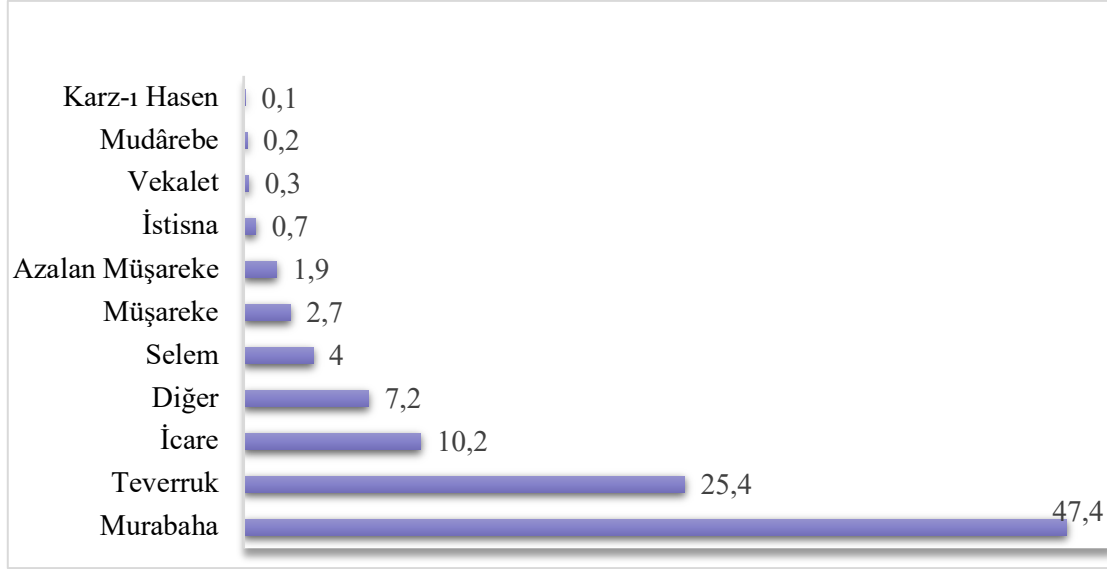
Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren mevcut katılım bankalarından sektöre ilk dahil olan Albaraka Türk’tür ve 1985 yılında faaliyete geçmiştir. Kuveyt Türk 1989 yılında, Türkiye Finans ise mevcut adıyla 2005 yılında faaliyete geçmiştir. Türkiye Finans, Family Finans ve Anadolu Finans Bankalarının birleşmesiyle oluşmuştur. Kamu katılım bankalarının kuruluşlarına bakıldığında ilk kamu katılım bankası olan Ziraat Katılım Bankasının 2015; ikinci olan Vakıf Katılım Bankasının 2016 yılında; üçüncü kamu katılım bankası olan Emlak Katılımının ise 2019 yılında faaliyete geçtiği görülmektedir.

Tabloya bakıldığında özel katılım bankalarının piyasada bulunma açısından kamu katılım bankalarından daha fazla tecrübeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kamu katılım bankalarının sektöre dahil olması katılım bankalarının sektördeki paylarının artmasına katkı sağlamış ve toplum açısından bilinirliğini artırmıştır.

4.1.3. Mudarebenin Katılım Bankalarında İstenilen Düzeyde Kullanılmamasının Nedenleri

Alan araştırmamızda katılım bankalarındaki mudarebe uygulamalarının ne düzeyde olduğunu tespit etmeye yönelik tarafımızca çeşitli sorular sorulmuştur. Katılımcıların cevaplarından ise mudarebe enstrümanının katılım bankalarının fon kullandırma tarafında yeterli düzeyde kullanılmadığına dair sonuçlar ortaya çıkmıştır. Mudarebenin niçin istenilen düzeyde kullanılmadığına dair araştırmamızda tespit ettiğimiz sebeplere geçmeden önce katılım bankalarındaki mudarebe uygulamalarına kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Bir tarafın emek diğer bir tarafın sermaye koyarak kurmuş olduğu mudarebe ortaklığı, günümüz finans sisteminde borçlanmaya dayalı yöntemlere karşı en güzel alternatiflerden biridir. Mudarebe, katılım bankalarının hem fon toplama tarafında hem de fon kullandırma tarafında bulunmaktadır. Fon toplama tarafında katılma hesapları ve özel fon havuzları ile müşterinin sermayedar ve bankanın mudarib olduğu ortaklık yapısı bulunurken, fon kullandırma tarafında ise bankanın sermayedar ve müşterinin mudarib olduğu bir finansal ilişki söz konusudur. Fakat mudarebe, özellikle fon kullandırma yöntemi olarak uygulamada istenilen düzeyde kullanılmamaktadır. Buna sebep olarak birçok etken gösterilmektedir. Yalnızca Türkiye’de değil dünya genelinde İslami finans piyasasında da mudarebenin payı oldukça azdır. Aşağıdaki şekilde mudarebenin Şer’i uyumlu finansman türleri arasındaki yeri gösterilmektedir.

Grafik 1: Şer'î Uyumlu Finansman Türleri

Kaynak: (IFSB, 2022b).

Çalışmamız kapsamında katılım bankalarının yetkilileri ile yapılan görüşmelerde mudarebenin istenilen düzeyde kullanılıp kullanılmadığı ve bunun sebebinin ne olduğu hususu ele alınmıştır. Bu bölümde mudarebenin az kullanımı ile ilgili katılımcıların cevaplarından yapılan birkaç doğrudan alıntıya yer verilecek, sonrasında ise bu hususlar ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

Katılım bankacılığında mudarebe işleminin uygulanmasında ortaya çıkan problemlere, bu problemlerin mevzuat kaynaklı olup olmadığına, mudarebe işleminin katılım bankacılığında istenilen düzeyde kullanılıp kullanılmadığına ve mudarebe uygulamasının artırılmasına yönelik bankaların hedeflerine ilişkin katılımcılara sorduğumuz sorulara verilen cevaplardan yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki gibidir.

Mudarebenin neden az kullanıldığına dair aşağıda söylenenler önem arz etmektedir:

K5: “Kanunların mevzuatlarla netleştirilmemiş olması, katılım finans alanındaki insan kaynağının bazı konuları net olarak kanıksamamış olması, değerli olana yönelik stratejik bir üst (TCMB, TKBB) makrostratejinin tabana yaygın uygulanamaması. Faizli enstrümanların da olduğu, murabahanın da olduğu, faizsiz enstrümanların da olduğu bir yer var, öte yanda bizim kendi alanımızda kendimize özgü yapabileceğimiz bir yer var; mudarebe budur. Oraya yönelik neler yapabiliyoruzun tam manasıyla hayata geçirilmemiş olması.”

İfadelere bakıldığında mevzuatların netleştirilmemiş olması, personellerin bilgi noktasında bazı eksiklerinin bulunması, mudarebenin dikkate alınarak potansiyel gücünün ortaya çıkarılmamış olması gibi hususların mudarebe enstrümanının az kullanılmasına neden olarak gösterildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda zikredilenlere ek olarak mudarebenin neden az kullanıldığına dair farklı bir bakış açısı sunan K12, risk üzerinde durarak meseleyi risk çerçevesinden değerlendirmiştir:

K12: “Mudarebe riskli bir ürün ve mevzuatsal boşluklar var. Bankaların sektör bilgisi çok düşük. Ortak olmak için piyasa koşulları bilinmeli, işi anlamak çok önemli. Hangi sektörde hangi riskler vardır, kur nereye gider vs. bu sebeplerden katılım bankaları mudarebeye sayısal olarak çok giremez. Ayrıca ekonomik risk daha fazla mudarebede. Sektörleri tanımıyoruz. Örneğin yazılım sektörüyle ortaklık nasıl yapılır bilmiyoruz. Hangi sektör ekonomik anlamda iyiye gider bunları bilmiyoruz.”

Yukarıdaki cevaba bakıldığında riskin çok farklı boyutlarına temas edildiği, bunların da mudarebe kullanımını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Mudarebenin riskli bir ürün olduğunu ifade eden K12, sektörlerdeki riski bilmenin de ürün kullanımında önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca mudarebede ekonomik riskin ön planda olduğunu ve bunun hangi sektörde daha işlevsel olarak kullanılacağına bilinmemesini de mudarebe kullanımını olumsuz etkileyen bir faktör olarak zikrettiği anlaşılmaktadır.

Yaptığımız görüşmelerde mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasına ilişkin ortaya konulan sebeplerde dikkat çeken bir husus, mudarebenin uygulanması esnasında yaşanan problemlere yapılan atıflar olmuştur. Bu duruma bir örnek teşkil etmesi bakımından katılım bankacılığında mudarebe işleminin uygulanmasında ortaya çıkan problemlere yönelik en kapsayıcı cevaplardan biri K1’in olmuştur. K1’e göre mudarebe işleminin uygulanmasında ortaya çıkabilecek muhtemel problemler şu şekildedir:

K1: “İnsanlar arasında beraber iş yapma kültürü az. Muhasebe kayıt kültüründeki gelişme ihtiyacı, firmaların muhasebelerini sağlıklı tutmamaları, kârın ve zararın sağlıklı hesaplanamaması, maliyetlerin sağlıklı hesaplanamaması, iş etiği ile ilgili belirsizlikler, mudarebe açısından rabbu’l-malın ve mudaribin sorumluluklarının net tanımlanmaması mudarebenin istenilen düzeyde kullanılamama sebeplerindendir. Bunların yanı sıra ortakların arasında bir anlaşma hukukunu düzenleyecek bu alanda uzman hukukçuların çok az olması da bunda önemli bir eksiklik. Öte yandan daha

önce yapılan mudarebe akitlerinde oluşan bataklıkların oluşturduğu moral bozukluğu ve endişe. Ayrıca start up ve venture capital girişimlerini de hesaba katarsak, yapılan girişimlerin %1’lik kısmının başarılı olması, mudarebenin riskini ortaya koymaktadır.”

K1’in ifadelerinde mudarebenin ortak iş yapma kültürüyle bağdaştırılmış olması dikkat çekmektedir. En genel ifadeyle emek-sermaye ortaklığı şeklinde tanımlanan mudarebenin az kullanılmasının insanların ortak iş yapma kültürünün az olmasıyla ilişkilendirilmesi önemli bir detaydır. Buradan hareketle meselenin sadece mudarebe enstrümanının az kullanılması olarak algılanmaması, meseleye daha geniş bir pencereden bakıldığında “ortak iş yapma kültürü”yle bağdaştırılmış olması ve bunun azaldığına dikkat çekilmesi; toplumsal dejenerasyona yapılan bir atıf olarak yorumlanabilir. Bunun dışında bazı verilerin sağlıklı şekilde kayda alınmaması da bir problem olarak zikredilmiştir. Muhasebe kayıtlarının sağlıklı bir şekilde kayda geçirilmemesi, kâr-zarar hesaplarının sağlıklı şekilde yapılmaması gibi temel meselelerin gerçekleştirilemiyor olması dolaylı yoldan farklı araçların kullanımına da etki etmektedir. Bir diğer problem ise belirsizlikler olarak ifade edilmiştir. İş etiğiyle ilgili, sermayedar ve mudaribin sorumlulukları konusundaki belirsizlikler başta olmak üzere süreç içinde pek çok muğlak alanın bulunduğunu ifade eden K1, bunun mudarebe kullanımını azaltan bir unsur olmasının yanında önemli bir problem olduğunu da nitelemektedir. Ayrıca önceki tecrübelerde yaşanan olumsuzlukların mudarebenin bir fon kullandırma yöntemi olarak kullanılmasında çekince oluşturduğu algısı, sadece K1’in değil diğer başka katılımcıların da temas ettiği problemlerden biri olmuştur.

Yukarıda alıntılanan görüşlerin dışında katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde genel itibariyle mudarebenin az kullanımının gerekçesi olarak bazı nedenler ön plana çıkmıştır. Mevzuatın yetersiz oluşu, çeşitli riskler, kamuoyunun bilgi eksikliği, operasyonel süreç, kısa vadede sonuç ve kâr elde etme isteği mudarebe enstrümanının az kullanımına ilişkin tespit edilen hususlar olmuştur. Bu hususların süreci hangi açılardan ne şekillerde etkilediğine katılımcıların görüşlerinden yapılan alıntılarla desteklenerek aşağıda ayrı başlıklar halinde yer verilecektir.

4.1.3.1. Mevzuat

Katılım bankaları 5411 numaralı Bankacılık Kanunu'na tâbidir (Bankacılık Kanunu, m. 2). Banka mevzuatları ise, Bankacılık Kanunu ve bu kanuna göre Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu tarafından hazırlanan ve yayımlanan düzenlemelerdir. Türkiye'de banka mevzuatları 01.01.2005 tarihinden itibaren BDDK tarafından hazırlanmakta ve denetlenmektedir. Bankacılık Kanunu ve bu kanun dışındaki bazı kanun ve kararnamelerin tamamı banka mevzuatını oluştururlar.³⁶

Görüşmelerimiz esnasında katılımcılara bankacılık mevzuatının mudarebe işlemine uygun olup olmadığına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bir kısmı mevzuatı mudarebe uygulamalarına uygun bulduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların diğer bir kısmı ise mevzuatı mudarebe uygulamalarına uygun bulmadıklarını ifade etmiştir. Aşağıda mevzuatın mudarebe uygulamalarına uygun olmadığını ifade eden katılımcıların ifadeleri bulunmaktadır:

K5: “Mevzuat ayrıştırılmış bir raporlamaya sahip değil, kullandırılan kredilerin raporlaması, sistemsel ürünün geliştirilmesi ile ilgili olarak da mevzuatın çerçevelediği bir altyapıya sahip değiliz henüz. Biz bu süreci şu an kendi manuel sistemlerimizle ilerletiyoruz. Mudarebenin de katılım bankacılığının özüne uygun ve çok kıymetli tarafı olduğunu düşünüyoruz.”

K5'in ifadelerinde mevzuatın raporlamayla ilgili sorunlarına dikkat çekildiği görülmektedir. Detaylı bir raporlama yapılmayışının ve bunun mevzuat açısından alt yapısının mevcut olmayışının mudarebenin az kullanımına neden olduğunu ifade eden K5, öte yandan mudarebenin katılım bankalarının özüne uygun bir enstrüman olduğunu da belirtmektedir.

Mevzuat, birçok katılımcının mudarebenin uygulanmasında engel olarak gösterdiği bir etken iken; katılımcıların mevzuatla ilgili farklı boyutları eleştirdikleri verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

K9: “Katılım bankaları mudarebe akitleri kapsamında kullandıracağı finansmanlarda elbette sorunlar yaşamaktadır. Mevzuat açısından tüm finansman çeşitleri birer

³⁶ Mevzuat bilgi sistemi için bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10494&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi 20/09/2022)

kredidir. Fakat mudarebe gibi nev-i şahsına münhasır akitler sahip oldukları özellikler sebebiyle ortaklık hükümlerinin tam olarak işletilmemesi gibi sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Mevzuat anlamında mudarebe ortaklığına dair bilançolarda ilgili finansmanların risk oluşturması hasebiyle muhasebesel olarak Türkiye Finansal Raporlama Standartları'na göre raporlama yapılması örneği verilebilir. Bunun yerine Katılım Bankalarının TFRS yerine Faizsiz Finans Muhasebe Standardı'nın zorunlu hale getirilmesi gerektiği ve risk hesaplamalarının bu standarda göre yapılması değerlendirilmektedir.”

K9, mevzuatta yer alan şekliyle tüm finansman türlerinin bir kredi olduğuna işaret etmektedir. Ancak mudarebenin bir kredi olarak değerlendirilmesi ortaklıkların doğasıyla ve işleyişiyle uyuşmamaktadır. Dolayısıyla mudarebenin taşıdığı özelliklerden ötürü ortaklık hükümlerinin tam işletilebilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Yasal düzenlemeler dışında uygulamaların yapılması, bankacılık sektörü için pek imkân dahilinde olan bir durum değildir. Bu konuyu ayrıntılandırarak ele alan K12'nin ifadelerine bakıldığında mevcut mevzuatların mudarebe uygulamalarına ne açılardan uygun olmadığı görülmektedir. Aşağıda mevzuat meselesine dair K12'nin ifadelerine yer verilmiştir:

K12: “Banka mevzuatına tabiyiz bunun dışına çıkmamız mümkün olmuyor. Banka riskleri, banka bilançoları, banka rasyoları ile değerlendiriliyor. Rasyolarımız bankalarla aynı. Rakip analizine bakıldığında bankalarla kıyaslanıyoruz, riski aşamıyoruz. Bankalarla rekabet ederken farklı bir politika izlemek mümkün olmuyor. Mevzuat bunu fon kullandırma finansman ürünü olarak görüyor oysa bu bir ortaklık. Ortaklar arasındaki hukuk net çizilmemiş, bu bizi zorluyor. Bazı finansal mevzuatlar var; erken kapama, ceza istemleri vs. mudarebe bunların neresinde? Nasıl işleyeceğine dair hep boşluklar bulunmakta. Bankacılık gözüyle bakınca risk altına girmiş oluyorsun ve ortaklığı yapamıyorsun. Örneğin mudarebede kasıt ve kusur olmaması nedir? Neye göre kasıt ve kusur belirleniyor? Şu an ortaklığın yapılmasındaki en büyük engel ifadelerin net olmamasıdır. Banka nerede tazmine gider, nerede zarar olur vs. bu konular net değil. Bu yüzden katılım bankaları ortaklığa çok giremiyor.”

İfadelere bakıldığında mevzuatta bir ortaklık türü olan mudarebeyle ilgili boşluklar bulunduğu hususu dikkat çekmektedir. Mudarebenin bankalarda bir fon kullandırma türü olarak yer almasından öte mudarebenin ortaklık türü olması nedeniyle farklı bir yasal

çerçevesi olması gerektiğine dair bir düşünce hakimdir. Bunun da ötesinde mevcut uygulamalarda mudarebe ortaklığının sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için taşınması gereken şartların; bankacılık uygulamasında tam karşılıkları olmamasından bir problem olarak bahsedilmektedir. Burada da mevzuatın içerdiği hükümlerin net olmayışına işaret edildiği anlaşılmaktadır. Ortaklıklarla ilgili yasal çerçevenin net olarak belirlenmemiş olması, mudarebenin az kullanılmasına temel sebeplerden biri olarak gösterilmektedir.

Mevzuatla ilgili ortaya konan görüşlerde farklı türde problemlerin zikredildiği görülmüştür. Bir başka katılımcı K13 bu konuyla bağlantılı olarak mudarebenin ön plana çıkarılmak istenmediğine dair görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

K13: “TKBB’nin yaptığı çalışmalar var ama mudarebenin tam olarak bilinmemesi sebebiyle ve piyasaya uygunluğu tam test edilmediği için çok fazla ön plana çıkarılmak istenen bir ürün değil. Bunun yanı sıra kanun koyucuya ‘Ortaklık yapıyorum, ortak olduğum kişiyle bir risk alıyorum, ona finansman vermiyorum, yaptığım işin kredi ile ilgisi yok.’ diyemiyoruz. Yine de kredi ilişkilerine giriyor. BDDK’ya bir şey bildirirken (örneğin, fiyatlama bildirirken) kâr-zarar ortaklığı olarak bildiriliyor, özel olarak mudarebe için açılmış bir alan yok.”

Mevzuatla ilgili diğer bir boşluk ise yukarıda ifade edilen mudarebenin kâr-zarar ortaklığı olarak sunulmasıdır. Mudarebenin gerçekte emek-sermaye ortaklığı olması ancak işleyişte başka bir alanın içinde değerlendiriliyor olması; önemli bir problem olarak zikredilmektedir. Ayrıca taşınmış olduğu bu özelliklerden ötürü mudarebenin bankacılık uygulamalarında çok ön plana çıkarılmak istenmediği dile getirilmiştir. Katılımcılardan K13, mudarebedeki bilinmezliğin de bankalardaki kullanımını etkilediğine temas etmiştir. Mevcut uygulamalarda ortaklık yapan müşteriye; sınırları net olarak belirlenmediği için krediden farklarının da sunulamıyor olması gibi problemlerin yasal düzenlemelerle ortadan kaldırarak açıklığa kavuşturulması, önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Mevzuatla ilgili düzenlemenin yanında geçmiş tecrübelerin olumsuz olmasının mudarebeyi kullanıma etkisinden bahseden bir yorum da şu şekildedir: “Geçmiş olumsuz tecrübeler ve mevzuatsal zorluklar daha çekinik kalınmasını sağlamaktadır.” (K18)

Katılımcıların bir kısmı da bankacılık mevzuatının mudarebe işlemine uygun olup olmadığının net olmadığını, bu durumun mudarebe uygulandığı takdirde

anlaşılabileceğini ancak kendi bankalarında bu işlemin uygulanmadığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

K4: “Genelde katılım bankacılığına özgü özel istisna var. Katılım bankaları da Bankacılık Kanununa tâbi, faaliyetlerini bu kanuna göre düzenliyorlar. Bankacılık kanununda katılım bankacılığına dair çok detaylı bir tarifleme yok. Daha çok birtakım alt mevzuatlarda katılım bankacılığına özgü düzenlemeler var. Genel olarak katılım bankacılığında özellikle genel bankalardan ayrıştırılacak bazı temel ürünlerle ilgili artık oturmuş bir yapı var, mevzuat da buna az çok yer veriyor. Ama şu anda çok fazla uygulanmayan ürünleri tarifleyen bir alt yapı yok. Katılım bankaları ihtiyaçları için otoritelerle görüştüğünde onlar gerekli altyapıyı sunmaya başlıyor. Özetle katılım bankaları katılım bankacılığına özgü bir şeyler yapmak isterlerse (mudarebe, müşareke gibi ürünler ile ilgili) buna dair düzenleyici otoritelerden (TCMB, BDDK, gibi mercilerden) destek istediğinde bunları çözülebiliyor. Mudarebe açısından bankanın yaptığı kâr zarar projeleri var. Buna dair mevzuattan dolayı yapamıyoruz, konuyu çözemedik dedikleri bir durum duymadım ama net olarak bunları tarif eden mevzuat yok diyebilirim. Bildiğim kadarıyla katılım bankaları tarafında mudarebe uygulayalım, şu projeleri geliştirdik ama kanun veya yasal altyapı buna müsaade etmedi gibi bir durumla karşılaşıldığını duymadım. Bu anlamda birtakım girişimler olmadan mudarebe uygulamaları yaygın şekilde uygulanmasına dair örnekler çıkmadan bunu çok fazla tespit imkânımız yok. Detaya hâkim olmaksızın bildiğim kadarıyla kendi bankamız açısından mevzuat dolayısıyla mudarebe projesine başlayamadık, uygulayamadık gibi bir şeyle karşılaşıldığını görmedim. Bir ihtiyaç olduğunda düzenleyici otoriteyle iletişime geçiliyor, kurumlar konuşuyor.”

Yukarıdaki ifadelerde özellikle vurgulanan husus, katılım bankalarının Bankacılık Kanunu’na tâbi olması ve faaliyetlerini bu kanuna göre düzenlemelerine rağmen Bankacılık Kanunu’nda katılım bankacılığına dair detaylı bir tarifleme olmadığıdır. Katılım bankacılığına özgü düzenlemeler daha ziyade bazı alt mevzuatlarda vardır. Ayrıca katılım bankacılığında bazı temel ürünlerle ilgili oturmuş bir sistem olduğu; mevzuatın da buna az da olsa yer verdiğinden bahsedilmektedir. Ancak mudarebe gibi çok fazla kullanılmayan ürünlere dair mevzuatsal boşlukların çözülmesi için TCMB ve BDDK gibi otorite kurumlardan destek istenilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu kurumların gelen talepleri cevapsız bırakmayacağına dair kanaatini ifade eden K4, mudarebeyle ilgili mevzuat kaynaklı problemlerin taleplere göre gerçekleştirilebileceğini;

mudarebenin az kullanılmasındaki asıl sebebin başka hususlarda aranması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak kendi bankalarında bu işlemin yapılmıyor oluşu, mevzuatla ilgili kanaatinin pratikte karşılığının olmaması gibi bir gerçeği de akıllara getirmektedir.

Bunun yanı sıra katılım finansın finans sistemine sonradan katılan bir sistem olması, mevzuatın konvansiyonel bankacılık sisteminin de dahil olduğu bir altyapı olması sebebiyle katılım bankalarının tüm uygulamalarına uygun olmadığı, bu yüzden katılım bankalarına katılım finansmanlarına özel bir kanun tasarlanması gerektiği, fakat BDDK açısından altyapının buna hazır olmadığı, mevzuatın kâr-zarar ortaklıklarını da ticari ortaklık gibi ele alması, ortaklıklarda ortakların kendi içerisinde birbirlerinden sorumlu olmaları ve tazmin yükümlülüğü gibi hususların bankaları zorladığı gelen cevaplar arasındadır. BDDK katılım bankalarına yönelik yasal düzenlemeler yapmakta ve bu düzenlemelerin sektöre katkı sağladığı görülmektedir (Çalışır, 2019). Fakat içerisinde bulunduğumuz dönemde bu düzenlemelerin yeterli olmadığı açıktır. Yapılan görüşmelerde mevzuatın mudarebe uygulamasına engel olmadığı fakat bu uygulamayı tanımlayan kanun ya da düzenlemelerin çok pratiklik kazandırmadığı ifade edilmiştir. Katılım bankaları İslami finans kurumlarıdır fakat dahil oldukları mevzuat konvansiyonel bankaların da dahil oldukları bankacılık mevzuatıdır. Kanunda katılım bankalarına açılmış ayrı bir alan bulunmamaktadır. Bankacılık sistemi kâr elde etme odaklıdır. Bu sebeple genelde İslami finansal ürünlerin özelde ise mudarebenin uygulamada geri planda kalması durumu söz konusudur.

Sonuç olarak görülmektedir ki, bankacılık mevzuatı bütünüyle konvansiyonel bankacılık sisteminin işleyişi üzerine kurulmuştur. Konvansiyonel bankacılığın katılım bankacılığına göre daha fazla tercih ediliyor olması, finansal piyasalarda nakit akışının ve hacminin büyük çoğunluğunun konvansiyonel bankacılık sistemi içerisinde sirkülasyonda olmasına olanak sağlamaktadır. Katılım bankacılığı ürünlerinin daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi, bu ürünlere yönelik düzenleme çalışmalarını gerektirmektedir. Düzenleme çalışmalarının artırılması ve katılım bankacılığına yönelik mevzuatın genişletilebilmesi için ise bankacılık sistemi içerisinde katılım bankacılığı kullanım oranının yükseliyor olması beklentisi bulunmaktadır. Mevcut bankacılık düzenlemeleri ve mevzuatı ile uyumlu olarak çalıştırılabilecek katılım bankacılığı ürünleri ile katılım bankacılığı payının artırılması ve bu artışı takiben spesifik düzenleme

alanı gereken ürünlere yönelik özel mevzuat hazırlığına yol açan bir hedef koyulması gerekmektedir.

4.1.3.2. Risk

Risk, beklentinin sapma olasılığını ifade eden bir kavramdır ve geleceğe yönelik bir bilinmezliğin ölçülebilir kısmıdır. Risk kavramı genel olarak olumsuzluk içerir ve finans sistemi içinde yer alan kurumları, enstrümanları, yatırımları, yatırımcıları ve onların getirilerini büyük ölçüde etkiler (Çifçi & Reis, 2020, s. 392). Risk, yatırımcıların yatırım motivasyonunun başında gelen unsurlardan bir tanesidir. Yatırımcılar, riskten uzak durmak ya da bu riskin oluşturacağı zarardan en az şekilde etkilenmek istedikleri için yatırım yaparlar. Bir başka ifadeyle finansal yatırımların gerçekleştirilme amacı riskten korunmaktır. Ayrıca risk, finansal yatırımın ana unsurlarından biri olmasına rağmen yatırımın en anlaşılabilir ve karmaşık özelliklerinden biridir (Anbar & Eker, 2009, s. 130).

Finansal sistemde riskli görülen uygulamalar getirileri düşünülmeksizin tercih edilmeme eğilimindedir. Bunlardan biri de hiç şüphesiz mudarebedir. Mudarebe, içerdiği risk sebebiyle katılım bankalarının faaliyetlerinin yalnızca çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır (Rammal, 2003). Ancak risk, literatürde yatırım iştahını artıran bir unsur olarak da zikredilirken mudarebede niçin kullanımı azaltan bir unsur olmuştur sorusunu akıllara getirmektedir.

Katılım bankalarında ortaklık sözleşmelerinde mudaribin kasıt, kusur ya da ihmal sebebiyle sözleşme yükümlülüklerini yerine getirememe riski olarak tanımlanan kredi riski bulunmaktadır. Yalnızca mudarebe değil diğer ortaklık modellerinin uygulanmasında da İslam'daki ortaklığın fikhî delilleri açısından çeşitli riskler taşıdığı ifade edilmektedir (Orhan, 2019, s. 124). Bunun yanı sıra mudarebe özelinde yapılan bazı araştırmalarda kredi riski dışında ahlaki risk üzerinde durulduğu görülmektedir (Eğri & Sağlam, 2020, s. 202). Eğri ve Sağlam'a (2020) göre katılım bankalarında mudarebenin mevcut şartlar içerisinde uygulanması, bankanın bir takım ahlaki riskleri üstlenmesiyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla mudarebe, içerisinde çeşitli riskleri barındıran bir finansal enstrüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılardan alınan cevaplarda mudarebenin az kullanılmasının en önemli sebeplerinden birinin “fazla riskli enstrüman olması” olduğu ifade edilmiştir. Tespit edilen bu durum, mudarebenin az kullanılmasının literatürde bulunan sebepleriyle örtüşmektedir.

Katılımcıların mudarebenin uygulama boyutunda fikhî riskin mi ekonomik riskin mi daha fazla olduğuna dair görüşleri alınmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların çok büyük çoğunluğu ekonomik riskin daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Görüşme yapılan kişilerden yalnızca bir tanesi fikhî riskin daha fazla olduğunu söylemiş, diğer iki katılımcı da kendi bankalarında mudarebe yapılmaması sebebiyle bu soruyu yanıtlamamıştır. Verilen yanıtlara bakıldığında mudarebe uygulamalarında ekonomik riskin daha çok sorun teşkil ettiğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Çünkü genel olarak katılım bankaları, mudarebe işlemlerinde öz kaynaklarını kullanarak yatırım talebinde bulunan projeler ile anlaşma yapmayı tercih etmektedir. Burada da her şey açık ve net biçimde ortaya konmaktadır. Fikhî olarak ise, banka yapacağı projelerin İslami ilkelere aykırı bir proje olmamasını esas almaktadır. Dolayısıyla fikhî bir riskten söz edilmesi çok fazla mümkün değildir.

Katılımcıların mudarebenin riskli bir enstrüman olması ile ilgili verdiği cevaplardan bazıları aşağıdadır:

K1: “Günümüz mudarebe uygulamalarında daha çok start up ve venture capital dediğimiz ilk başlangıç sermayesi girişimleri de hesaba katıldığında, buradaki istatistikler incelendiğinde 100 girişimden 10 tanesinin yatırım yapmaya uygun bulunduğu görülmektedir. Yatırım yapılan 10 tane girişimden de yalnızca 1 tanesi başarılı olmaktadır. Dolayısıyla bu çok ciddi bir zaman ve emek sarf ettiren bir iş. Bu konuda 100 tane girişim incelenip de bundan yalnızca 10 tanesinin çıkması ve 10 tane işe para yatırıp da sadece 1 işten para kazanma durumu bu ortaklık türlerinin yaygın kitlelerle yapılabilecek ortaklık olmasından çok uzak kalıyor.”

K8: “Mudarebede ticari risk var, bunun yanında bir de halkın bakış açısı var. İnsanlara siz ‘Böyle bir modelle çıktım ama firma zarar etti, sizin ana paranızı kaybettim.’ dediğinizde işin rengi değişir. İnsanlar buna tepki gösterirler. Çok az bir kitle gerçekten bunu bilerek gelerek bu hassasiyeti göstererek ‘Bu ticaret, ne yapalım?’ diyebiliyor. Biraz da bu durum var. Bunun iyi anlatılması gerekiyor. O

yüzden ilk başta katılım bankalarının çok iyi anlatılması gerekli. Ben bile hala yeterince bilmediğimi düşünüyorum.”

K8, meselenin yalnızca mudarebedeki riskle sınırlı olmadığını; müşterinin de bunun bir ticaret olduğunu bilerek bu riski göze alması gerektiğini belirtmektedir. Ancak müşterinin mudarebeyi tam olarak bilmediğine dikkat çekmektedir. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere mudarebenin müşterilere yeterince anlatılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak katılımcı, bu enstrümanı kendisinin bile yeterince bilmediğini açıkça ifade etmektedir. Bu durum, ileriki başlıklarda ele alacağımız personellerin eğitimine yönelik çeşitli girişimler yapılmasının ne kadar elzem olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitelikli personellerin yetiştirilmesi, sadece mudarebe enstrümanının kullanımı için değil; tüm katılım bankacılığı uygulamalarının iyi bir şekilde gerçekleştirilmesi için olmazsa olmaz bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

K16: “Fıkhî risk olduğunu düşünmüyorum. Murabahada belki risk var. Fıkhî anlamda daha sağlıklı mudarebe, uygulamasak da mantıklı olan bu. Ekonomik risk demek de doğru değil belki. Öz sermayemiz dışında mudilerimizin de mevduatlarını değerlendiriyoruz aslında. Murabahadaki risk üstümüzde değil, müşteri işletmesi kendine ait olan bir yerin ürününü satıyoruz, bir ortaklığımız yok orada. İşleri kötüye giderse etkileniriz ancak. İş ortaklığı da yapsak riskle karşılaşırız, ekonomik, siyasi nedenlerle ve piyasa şartları sebebiyle. İş ortağı olmasak da ona sağladığımız finansman sebebiyle sermaye ortaklığına girmiş oluyoruz murabahada. Dolaylı olarak ortak olmuş olduk ona aldığımız ürünle aslında. Bize olan ödemelerini yerine getiremese ortak gibi sorunlar yaşayabiliriz. Ekonomik risk anlamında her ikisi de riskli.”

K16 ise mudarebede olduğu kadar murabahada da risk olduğundan bahsetmekte ancak murabahadaki riskin bankanın üzerinde olmadığını, o üründe doğrudan bir ortaklığa girilmediğini ifade etmektedir. Dolaylı yoldan müşteriye alınan ürünle bir ortaklık kurulmuş olduğu üzerinden hareketle müşterilerin bankaya olan ödemelerini gerçekleştirememesi halinde ortaklık kurmuş gibi sorunlar yaşayabileceklerini belirtmiştir. Bu görüş, mudarebenin riskli bir ürün olması nedeniyle kullanılmıyor fikrine çelişiyor gibi görünmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, riskin mudarebe kullanımını azaltan başlı başına bir neden olarak görülemeyeceği şeklinde yorumlanabilir.

Bunların yanı sıra mudarebede hali hazırda çok fazla problem olmadığını ancak mevcut uygulamaların yaygınlaşması halinde çeşitli sorunlarla karşılaşılabilmesine dair bir görüş aşağıda paylaşılmıştır:

K4: “Şu anki uygulamalar çerçevesinde düşünülünce çok fazla sıkıntı yok fakat yaygınlaştırılmak istenirse bu nasıl olabilir veya burada farklı sorunlar çıkabilir mi bunları ayrıca konuşmak gerekir. Şöyle düşünelim hayal dünyamız sadece yaptıklarımızla sınırlı yapmadıklarımızı düşündüğümüzde nelerle karşılaşabiliriz bu sorunlar artabilir. Öte yandan risk ve getiri birbirine paraleldir, risk arttıkça getiri oranı da artar. Aslında mudarebe projeleri riskine bağlı olarak ne kadar riskliyse o kadar getiri sunar. Ama projenin olumsuz sonuçlanması durumunda zarar da büyüktür.”

Yukarıdaki ifadelerden mudarebenin yaygınlaştırılması sonucu gündemde olmayan bazı problemlerle karşılaşılmasının muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkat çeken diğer bir husus, risk faktörünün getiriye de artıran bir unsur olarak dile getirilmiş olmasıdır. K4, projelerin riski arttıkça getiri oranının da artacağını belirterek iki unsurun birbiriyle doğru orantılı olduğunu söylemektedir. Öte yandan mudarebe kullanımının az olmasının nedenlerinden biri olarak risk faktörünün zikredilmiş olması, katılım bankalarının proje sonucunda zarara uğrayabilme ihtimali nedeniyle bu enstrümana olan mesafesini açıklar niteliktedir.

Mudarebenin fon toplama ve fon kullandırma yöntemi olarak risk kıyaslaması ise şu şekilde yapılmıştır:

K4: “Topladığınız fonların büyük bir kısmını katılma hesapları vasıtasıyla topluyorsunuz. Bunlar da daha kısa vadeli oluyor riski düşük, getirisi de görece düşük bir fırsat sunuyor. Yatırımcıların da beklentisi bu yönde olduğu için psikolojik bir şey. Özel fon havuzu kurduğunuzda müşteri şöyle de risk altında: ‘Evet, ben burada yüksek bir getiri potansiyeli görüyorum karşılığında zarar riskinin de fazla olduğunu görüyorum, vadenin de uzun olduğunu biliyorum.’ demesi lazım ama günümüz koşullarında her yatırımcının yönelebileceği bir alan değil.”

K18: “Fon kullandırmada fonlar, mudarebe yapılan firmaya verildiği için ekonomik riski daha fazla. Türkiye’de fon toplamadaki vadeler ortalama 45 günlük iken mudarebe projelerinde vadelerin uzun olması bunda etken. Özel havuz olmalı. Vadelere ve kâr oranlarına göre ayrılıyor katılım havuzları.” Fon kullandırma tarafındaki süreçlerle ilgili

ifade edilen görüşlerde, mudarebenin riskli olmasının yanında vadelerin uzun olması özelliğinin de zikredildiği görülmektedir. Uzun vadeli işlemler olmasıyla ilgili meseleler ve çekinceler bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Bunun yanı sıra mudarebenin az kullanımı ile ilgili olarak, murabaha enstrümanının mudarebeden daha az riskli olduğu için daha fazla kullanıldığına dair cevaplarla karşılaşmıştır. Katılımcıların bu görüşlerini ifade ettikleri bir cevap da şu şekildedir:

K12: “Murabahada limit açıyorum. Müşteri parayı ödemezse tazmin edebilirim, müşteriden teminatı alabilirim. Ama mudarebede kasıt, kusur, ihmal ifadesi olduğu için mudarebe daha riskli olmuş oluyor. Mudarib ne yaparsa tazmin edemem ben bu parayı? Kasıt ne, kusur ne?” Burada sadece risk üzerinde durulmamış, yukarıda ifade edilen mudarebedeki belirsizliklere de vurgu yapılmıştır. Bu belirsizliklerin yasal düzenlemelerle giderilmesi, katılımcılar tarafından mudarebe uygulamasının artırılmasında olmazsa olmaz bir şart olarak görülmektedir. Mudarebe bu açılardan hem riski fazla olan bir üründür, hem de uygulanmasındaki finansal süreçlerde pek çok belirsizlik bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra murabahanın çeşitli açılardan mudarebeden daha fazla risk barındırdığına dair bazı görüşler de dile getirilmiştir:

K3: “Riskin hangi tip bir risk olduğuna bağlı. Eğer gerçekten performans riskini ölçümlüyorsanız ve bunun sifıra yakın olduğunu düşündüğünüz firmalarla kâr-zarar ortaklığı yapıyorsanız, murabahadan daha az riskli bir enstrüman. Murabaha işleminde kredi ilişkisi içindeyseniz firmanın geçmişten gelen muadil ürünlerine bakıyorsunuz. Ama kâr-zarar ortaklığına girdiğiniz zaman, tamam dediğiniz andan sonra firmanın performans riski dediğiniz şeyin sorunsuz olması gerekir.”

K9: “Elbette her akit türünün kendisine göre riski olduğu söylenebilir. Risk yüksek olması bazen yatırım iştahını artırabilir. Bu noktada her iki durum da risk içerdiği söylenebilir.” Katılımcıların ifadelerinden riskin yatırım iştahına olumlu etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mudarebedeki risk durumunun sürece niçin olumsuz olarak yansıdığı derinlemesine incelendiğinde farklı meseleleri de gündeme getirmektedir. Burada mudarebeyle ilgili asıl çekince oluşturan husus, riskin bizatihi kendisi değil; uzun vadede alınan riskte karşılaşılabilecek olan zarardır, şeklinde bir yorum yapmak yanlış olmayacaktır.

Mudarebenin risk paylaşımında yeterli payı sağlayıp sağlayamayacağı ile ilgili soruya katılımcıların genel olarak verdiği cevap; uygulandığı takdirde yeterli payı sağlayabileceğidir. Mudarebenin risk paylaşımı hususunda verilen cevaplardan biri şu şekildedir:

K12: “Fon kullandırım tarafı için; murabahadan daha kârlı bir paylaşım yapıyoruz. Örneğin, murabahadan 3 bin lira alacaksam ortaklıktan 6 bin lira alacağım şekilde paylaşım yapıyorum banka olarak. Risk paylaşımına yeteri olarak katılmış oluyordur herhalde.” Bu cevaplardan risk algısı ile kâr beklentisinin doğru orantılı olduğu sonucuna varmak mümkündür. Mudarebe projeleri gerçekleştiren katılım bankaları mudarebe sonucunda elde edilen kârın, diğer enstrümanların kârından daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Müşterilerin mudarebe ortaklığını bilmeleri ve anlamaları halinde bu ortaklığa girmek isteyeceklerini belirtmişlerdir. Hali hazırda önceden mudarebe yapmış oldukları ortakların işlem sonunda katılım bankası ile tekrar mudarebe ortaklığı kurmayı talep etmeleri bunu doğrulamaktadır.

Mudarebede risk yüksektir fakat bu olumsuz bir durum olarak görülmemelidir. Riskler bazen yatırım iştahını da artırabilmektedir. Risk iştahı, yatırımcıların riske ne kadar istekli olduğunu gösterir. Her bir yatırımcının risk tercihi farklı düzeylerde olabilir. Dolayısıyla riskli olan tutumları da farklılık gösterebilir. Temelde yatırımcılar riskten kaçan, riski seven ve riske karşı duyarsız kalan olmak üzere ayrılırlar (Çifçi & Reis, 2020, s. 390). Risk ve getiri birbirine paraleldir, dolayısıyla risk arttıkça getiri oranı da artar. Mudarebe projeleri de bu açıdan, riskine bağlı olarak, ne kadar riskliyse o kadar getiri sunmaktadır. Bu durum da yatırımcıların kâr odaklı sonuç alma taleplerine karşılık vermektedir. Katılım bankalarının mudarebe hususunda riskleri neyin oluşturduğunu ve bankanın performansını nasıl etkileyeceğini belirlemesi için yapılandırılmış bir çerçeve geliştirmeleri önemlidir. Burada önemli olan riski, mudarebeyi engelleyici bir unsur olmaktan çıkarıp yatırımcılar için cazip hale getirmektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi burada mudarebeyle ilgili asıl çekince oluşturan husus, riskin bizatihi kendisi değil; uzun vadede alınan riskte yaşanabilecek olan zarar etme ihtimalidir. Taraflar, burada meselenin olumsuz ihtimallerini ön plana alarak bu riske girmekten kaçınmaktadırlar. Zira farklı riskli ürünleri kullanıp mudarebeye karşı daha mesafeli olmalarının sebebi bu şekilde yorumlanabilir.

4.1.3.3. Kamuoyunun Bilgi Eksikliği

2023 yılı itibariyle Türk bankacılık sektöründe 32 mevduat bankası; 16 kalkınma ve yatırım bankası; 6 katılım bankası olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir (BDDK, 2023). Türkiye’de katılım bankacılığı, katılım bankacılığın yapıldığı diğer ülkelerde olduğu gibi hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir (Beybur, 2021, s. 614). Son zamanlarda reklam ve sosyal paylaşım ağları gibi kanallarla kendi bankalarıyla ilgili bilgileri açık ve net bir şekilde ortaya koyan işletmeler, tüketici üzerinde güven oluşturmakta ve talebe göre doğru ve hızlı adımlar atmakta, üretimlerinde daha yenilikçi olabilmekte ve bunların sonucu olarak da uygun maliyet ve üretim becerisi ile yüksek kaliteli ürünler ortaya çıkarabilmektedir. Bu da müşteri ve işletme arasındaki bağı geliştirmektedir. Böylelikle işletmenin satışı artmakta, pazar payı artmakta ve işletme için iyi imaj sağlanmış olmaktadır (Terkan, 2014, ss. 59–64). Bunların dışında katılım bankaları için durum daha da önem arz etmektedir. Çünkü toplum nezdinde katılım bankaları yeni yeni tanınmaktadır. Dolayısıyla katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerini kamuoyunun bilmemesi normaldir. Katılım bankalarının, ortaya çıkma amaçlarını, kurulma felsefelerini ve en önemlisi İslami esaslara uygun uygulamalar yaptıklarını ve bu uygulamaların ne olduğunu topluma aktarabilmeleri beklenmektedir. Faiz hassasiyetine sahip olan bireyler konvansiyonel bankacılık sistemine alternatif bir sistem arayışı içerisinde. Bu durum, katılım bankalarını daha önemli bir hale getirmektedir. Ancak katılım bankalarının işleyişinin tam olarak bilinmiyor olması, müşterilerin katılım bankalarını ve dolayısıyla katılım bankası enstrümanlarını tercih etme oranlarını düşürmektedir.

Literatürde müşterilerin katılım bankalarının hizmet kalitesi, bilinirlik, şeffaflık ve güvenilirlik gibi tercih nedenlerine dair pek çok araştırma mevcuttur (Anaç & Kaya, 2017; Pilatin, 2022; İ. Yıldırım & Çakar, 2016). Bunun yanı sıra Çobankaya (2014), katılım bankacılığının Türkiye’deki farkındalık düzeyini araştırdığı çalışmada müşterilerin katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklılığına dair bilgi düzeylerinin oldukça düşük olduğunu tespit etmiştir (Çobankaya, 2014). Çalışmanın 2014 yılında yapılmış olduğu düşünüldüğünde o yıldan günümüze kadar bilinirlik düzeyinin belli ölçüde arttığını söylemek mümkündür. Nitekim Yıldız (2020)’ın araştırmasında bu sonucu görmek mümkündür (M. Yıldız, 2020). Ancak bilinirlik açısından istenilen düzeye gelinmediği Altundere Doğan (2020) tarafından ortaya

konulmuştur (Altundere Doğan, 2020). Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında da bu durum tespit edilmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde mudarebe enstrümanının niçin az kullanıldığına dair alınan cevaplardan tespit edilen hususlardan biri de bilgi eksikliği olmuştur. Bu da müşterilerin bankacılık uygulamalarına dair bilgi eksikliklerinin, o enstrümanın kullanımını etkileyen önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıktığını ortaya koymaktadır.

Örneğin katılımcılardan K1, “Kamuoyuna mudarebe temelli fon toplama yönteminin iyi anlatılabildiğini düşünmüyorum. Sebebi de istenmemesi, önem verilmemesi.” şeklinde düşüncesini ifade ederek bu eksikliğin kasdî bir şekilde yapıldığını ifade etmiştir. Neden istenmediği konusunda ise bir yorumda bulunmamıştır.

Başka bir katılımcı da genel olarak finansal okuryazarlık oranının az olmasının; özellikle de faizsiz finansal okuryazarlık oranının yok denecek kadar az olmasının mudarebe gibi ürünlerin kullanımına etkisi olduğunu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

K4: “Genel olarak katılım bankacılığının, faizsiz bankacılığın doğru anlatılamadığını düşünüyorum. Burada karşılıklı birtakım eksiklikler var. Sadece katılım bankacılığının bu işi iyi anlatamaması değil insanların da bu konudaki isteksizleri var. Bu konu teknik de olabiliyor. Finansal okuryazarlık genel olarak pek yüksek değil. Faizsiz finansal okuryazarlık neredeyse hiç yok. Bunları anlatmak toplumda tali meseleymiş gibi kalıyor. İnsanlara genel olarak bugünün şartlarında modern iş dünyası, modern finansal sistemler-piyasalar kompleks geliyor. Öz eleştiri yapacak olursak da katılım bankaları kendi iş alanlarını geliştirmek için daha iyi ve inovatif yöntemlerle sadece mudarebe değil ürünleri ve bütün faizsiz finansal enstrümanları tanıtmak adına yenilikçi yaklaşımlarla anlatmaya çalışabilir. İnsanların teveccühü de önemli. Ne bekliyorsanız onun karşılığını buluyorsunuz. Toplum faizsiz finansta ne bekliorsa katılım bankaları da onu sunuyor. Toplumsal olarak da faiz hassasiyeti işin seviyesini belirliyor.”

K4’ün ifadelerine bakıldığında meseleyi sadece finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olmasına indirgemenin de doğru olmadığını anlamak mümkündür. Katılımcının ifadelerinden katılım bankalarının da kendi iş alanlarını genişletebilmek için yeterli çabayı sarf etmediği anlaşılmaktadır. Burada yapılması gereken şey inovatif yöntemlerle mudarebe başta olmak üzere tüm faizsiz finansal enstrümanları kamuoyuna tanıtmaktır.

Bu yöntemin, müşterilerin ürünleri tanımasına ve banka tercihlerinde katılım bankalarına yönelmesine; ürün özelinde ise mudarebe ürününü kullanmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Burada karşılıklı etkileşime vurgu yapan K4, bankaların yeteri kadar ürün sunmamasını, müşterilerin talebine; müşterilerin talep etmemesini ise bankaların yeterli tanıtım yapmamasına bağlamaktadır. Tanıtım ve ürünlere olan talep meselesinin toplumun faiz hassasiyeti ile ilişkilendirilmesi de burada dikkat çeken diğer bir husus olmuştur. Faiz hassasiyeti dışındaki diğer görüşlere benzer görüşler ortaya koyan K5'in ifadeleri ise aşağıdaki gibidir:

K5: “Fon toplama ve kullandırma tarafında ürün kullandırılmadan önce formlarla bilgilendirilmesi var artık, TKBB nezdinde tüm katılım bankalarının hepsinin bir ürün kullandırılmadan önce formlarla beraber bilgilendirilmesi var sesli ya da yazılı. Faizsiz finansal okuryazarlığımız çok düşük toplum olarak. Faiz nedir diye sorsak bile içi dolu cevaplar alabileceğimizi düşünmüyorum. Mudarebe özelinde; müşteri hesap açarken mudarebe bilgilendirmesi yapılıyor. Bu dokümente şekli yeni geldi diyebilirim.”

Bu hususta K17 ise düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bankaların iştahı da yok, katılım bankalarının bu konudaki istekleri az bu yüzden bilinirliği de az. Bilinirliğinin artırılması gerek. Bu teklif genelde müşteriden geliyor bazen de bankanın teklif etmesi gerekir. Bankanın bunu bilmesi gerekir. “Bu işte siz iyisiniz gelin mudarebe yapalım.” denmesi gerekir.”

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında her üç katılımcının da benzer meseleler etrafında konuya açıklık getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. K6 ise kamuoyunun bilgilendirilmesi için katılım bankalarının organize olması gerektiği düşüncesini “Kamuoyuna iyi anlatmak gerekli. Kamuoyuna anlatılamama sebebi ise katılım bankalarının organize olmamasıdır.” şeklinde belirtmiştir.

Benzer bir düşünce, kamuoyunun bilgilendirilmesinin bankaların da üstünde bir organizasyonla yapılması gerektiğiyle ilgili ifade edilmiştir:

K8: “Burada bence katılım bankaları ile birlikte Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin eksikliği var. Burada çok iyi bir sosyal çalışma yapılması lazım. Katılım bankacılığı var ve biz bunu yıllardır insanlara anlatıyoruz. Bankaların yapacağı bir misyon değil biraz daha kurgusal düzeyde yapılması gerekiyor. Faiz hassasiyeti olup tamamen mevduat bankalarında caride parasını tutan onlarca insan var. Caride

neden duruyor dediğinizde faizli değil diyor. Ama o senin carinden para kazanıyor. Biraz daha sahaya inip toplumu bilinçlendirmek gerek.”

Toplumda bankacılık sisteminin nasıl işlediğine dair ciddi bir bilgi eksikliği bulunduğu bahsedilmektedir. Katılım bankalarına dair bu bilgi eksikliği, bankalar arasındaki rekabetin konvansiyonel bankalar lehine sonuçlandığını göstermektedir. Yukarıda ifade edilen görüşten anlaşıldığı gibi, müşteriler faizli hesapta işletilmiyorsa paralarının konvansiyonel bankalarda tutulmasında bir sakınca görmediklerini ifade etmektedirler. Müşterilerin ilk tercihlerinin katılım bankaları değil konvansiyonel bankalar olması ise hem katılım bankalarını bilmemelerinden hem de bu bilgi eksikliklerini giderecek şekilde katılım bankalarını tanıttacak unsurlarla karşılaşmadıklarından kaynaklanıyor olabilir. Konvansiyonel bankaların güçlü ve tanınır olması, katılım bankalarının sektördeki durumlarına doğrudan; kullandıkları ürünlere de dolaylı yoldan etki etmektedir. Aşağıda ifade edilen düşünceler de bu görüşümüzü destekler niteliktedir:

K12: “Kamuoyunun bunu bilmemesi ve konvansiyonel bankaların çok güçlü olması. Güçlü bir katılım bankasının olmaması. Piyasayı domine ediyor klasik bankalar. Bankacılık sektörü onların doğrularıyla gidiyor. Öte yandan Katılım bankacılığı bilmeyen bir kitleye daha da zor olan mudarebe anlatılmaya çalışılıyor. Yapmadığımız bir şeyi nasıl anlatabiliriz? Katılım bankacılığının Pazar payı %5lerde geziyor hala.”

K17: “Uygulamadaki pratiklik, bilinmemesi, diğer bankalardaki rekabet şansının olmaması, müşteriler tarafından yeterince bilinmemesi gibi. Hocalarımız da bilmiyor, tacirler de. Firmalarımızın yöneticileri de bilmiyor. Duyarlı katılım bankacılığına hassas olan müşterilerimiz de uygulamayı bilmiyor. Böyle bir yöntemi uygulayabilir miyiz vs. sorusunu soran olmuyor.”

Kamuoyunun katılım bankaları konusundaki bilgi eksikliği, zaman zaman kazançların katılım bankalarında işletilmeleri yerine atıl fonlara dönüşmelerine de neden olmaktadır.

K9: “Katılma hesabı sahipleri, firma beklentileri, bilgi eksikliği, sektörün derinliğinin yetersizliği, ekonomik konjonktür, uzun süreli yatırım yapılamama vb. sebepler gösterilebilir. Katılım finans ekosistemi yeni ve yeteri derecede topluma nüfuz edemediği gibi sebepler sayılabilir. Yapılan araştırmalarda bankacılık

sektörünün Türkiye genelinde %40'lık kesime tesir etmediği görülmektedir. Yastık altı vb. denilen atıl fonların, bu kısmın en büyüğünü oluşturduğu düşünülmektedir.”

Yukarıdaki ifadede bankacılık sektörünün Türkiye genelinde %40'lık kesime tesir etmediği iddiası gündeme getirilmiş, bu kesimin paralarını ekonomiye katmak yerine yastık altı denilen finansal sistem dışında muhafaza etmeyi tercih ettikleri bildirilmiştir. Kamuoyunun yeterince bilgilendirilmesi halinde bu yatırımların da reel ekonomiye katılmaları sağlanıp ticarete yer bulmalarına imkân tanınması önem arz etmektedir.

Kamuoyunun bilgilendirilmesine dair aşağıdaki görüşler de zikredilmeye değerdir:

K10: “Kamuoyunun burada bilgilendirilmesindeki maksat mudarebe işlemleri için kullanılacak fonun bulunduğu havuza kamuoyunun da katkı sağlaması. Şu ana kadar ihtiyaç duyulmadı belki de bilemiyorum. Kamuoyu bilgilendirilmedi.” yanıtını verirken K19: “Anlatılmıyor bunun sebebi de şubeler değil, ticari kaygılar. Katılım bankalarının kâr odaklı olması problem.” şeklinde cevap vermiştir.

K16: “Çok anlatılabildiğini düşünmüyorum. Reklamlarımıza veya diğer reklam ürünlerine yazılı veya görsel vs. baktığımızda bu konu yeterince anlatılmıyor. Bir şeyi pazarlamak için öncelikle pazarlama isteği olmalı. Firma, satmak veya büyümek istediği ürünle ilgili bir strateji oluşturuyor ve basın vs. kullanarak o ürüne olan odağın artmasını sağlıyor. Mudarebede büyümek istese uygun reklamlar ve diğer araçlarla bunu yapar. Bu reklamla bireylere indirgenebilecek bir iş de değil.”

K22: “Mudarebeyi anlatmak zor, bu zaten bankacının görevi de değildir. İnsanlar kullanmadığı için bilmiyor. Mevcut İslam bankacılığını anlatan okul, enstitü ve üniversiteler akademik olarak anlatıyor, onlar da pratikte hangi ülkede ve nasıl uygulandığını pek anlatmıyor. Lisanstan başlamak üzere öğrenciler bilmeli, sonra topluma anlatılmalı. Müşteriler bilmediği zaman uygulaması zor oluyor. Öncelikle mudarib nedir anlaşılmalı. Mudarib olarak ben sizden bir sermaye alıyorum siz rabbülmal olarak bana sermaye sağlıyorsunuz. Ben piyasada ticaret yapıyorum. Burada bankanın, özellikle katılım bankasının yapacağı işlemler kısıtlıdır. Banka kendi adına diğer ülkelerdeki gibi konut alamıyor. Mal, araç veya herhangi bir ticaret konusu olarak kendi adına alıp satamıyor. Burada hem mevzuatsal olarak hem de müşterinin bilgi eksikliği sebebiyle problem olduğunu düşünüyorum. Bizim katılım bankası olarak yapabileceğimiz işlemler çok kısıtlı çünkü biz vekil olup yapıyoruz, kendimiz mudarib olamıyoruz. Yani banka tüm işlemlerden para toplayıp kendi adına mal, mülk alamıyor ya da ticaret yapamıyor.”

Katılım bankacılığının bilinirliği noktasında orijinal fikirlerden biri de K22 tarafından dile getirilmiştir. Ona göre hali hazırda katılım bankacılığını anlatan okul, enstitü ve üniversiteler katılım bankacılığına dair meseleleri akademik bir perspektiften ele almaktadır. Oysa pratikte hangi ülkelerin nasıl uygulama yaptıklarının da bilinmesi gerekmektedir. İyi bir bilgilendirme yapmanın yolu lisans kademesinden başlamak üzere öğrencilere bu konulara dair bilgileri aktarmak; sonrasında bu sayede toplumu bilinçlendirmektir.

Bunların yanı sıra verilen cevaplardan birinde kamu katılım bankalarının katılım bankacılığının görünürlüğünü artıran bir unsur olduğuna dair de bir görüş dile getirilmiştir:

K21: “Mudarebe finansman yöntemleriyle katılım bankacılığının reklamı çok daha iyi yapılabilir... Şu anda katılım bankacılığı istenilen düzeyde değil. Kamu katılım bankaları katılım bankacılığının bilinirliğini ve kullanılabilirliğini hareketlendirdi. Grafiğin ivmesini yukarı çevirdi. Umarız kamu ve diğer katılım bankalarının desteğiyle payı artacak.”

Anlaşılmaktadır ki, konvansiyonel bankaların piyasayı domine ettiği bir ortamda katılım bankalarına da, ilgili üst kurumlara da kamuoyunu İslami finans ürünleriyle ilgili bilgilendirme hususunda büyük görev düşmektedir. Ürünler kullandırılmadan önce formlarla yazılı ya da sözlü olarak bilgilendirme sistemi gelmiştir fakat bu sistem o kullanıcıyı ürünü kullanacağı zaman bilgilendirmektedir. Yani müşteri zaten o ürünü bilmekte ve kullanmaktadır. Önemli olan bilmeyen çoğunluk olan müşterileri İslami finans ve katılım bankalarındaki ürünler açısından bilgilendirmektir. Ancak bu şekilde katılım bankalarının payı artabilecektir.

Katılım bankalarının bilinirliklerinin artmasındaki en önemli etkenlerden biri kamu katılım bankalarının faaliyetlerine başlamasıdır. Ayrıca akademik sahada katılım bankacılığına yönelik alan ve programların açılması ve bu alanda akademisyenlerin yetişmesi de bilinirliği artıran önemli etkenlerden bir diğeridir. Tüm bu gelişmeler, katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payının artmasını sağlamıştır. Katılım bankacılığının önemi günden güne artmaya devam etmektedir (Beybur, 2021, s. 628). Akademik çalışmaların dışında direkt halka hitap edecek alanlarda da katılım bankalarının bilinirliğini artırmaya yönelik çalışmaların yapılmasının gerekliliği

ortadadır. İyi yönetilmiş reklam ve pazarlama stratejileriyle, katılım bankalarının piyasadaki görünürlüğünün artırılmasına katkı sağlanabilir.

4.1.3.4. Operasyonel Süreç

Mudarebe ortaklığının operasyonel sürecinin diğer fon kullandırma yöntemlerine nazaran daha uzun ve zor olduğu ifade edilmektedir. Katılım bankalarındaki operasyonel risk maruziyetleri bireyler, sistemler, süreçler ve harici olan diğer olaylardan kaynaklanmaktadır (Izhar & Hassan, 2013, s. 18). Literatüre bakıldığında da katılım bankalarının kısa vadeli mevduat toplaması fakat ortaklık yöntemlerinin uzun vadeli uygulamalar olmasının bir problem olarak görüldüğüne dair bulgulara rastlamak mümkündür (M. Canbaz, 2019, s. 199; Emeç, 2019, s. 105). Bunun bir problem olarak görülmesi katılım bankalarındaki mudarebe enstrümanının kullanımını önemli ölçüde etkilemektedir. Aşağıda görüşmelerde bulunduğumuz katılımcıların mudarebe işlemlerinin operasyonel sürecinin zorluğuna dikkat çeken cevaplarından bazıları bulunmaktadır. Cevaplarda mudarebenin uygulama boyutunda karşılaşılan zorluklar kısmında “mudarebenin operasyonel yükünün daha fazla” olması hususunun dikkat çektiği görülmektedir:

K12'nin ifadelerine bakıldığında “Murabahada bir fatura istemeye bile zorlanıyoruz. Mudarebede tüm o nakit akışlarını anlamak, sözleşmeyi anlamak, kasıt ve kusur meseleleri gibi süreçleri anlatmak çok daha zor.” şeklindeki söylemlerinden mudarebe ve murabaha arasında süreç açısından bir kıyaslama yaptığı ve murabahanın daha kolay işletilebildiğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Mudarebede operasyonel sürecin zor olduğuna dair farklı görüşler de dile getirilmiştir. Aslında piyasalara uzak olmayan bir enstrüman olan mudarebenin bankalara uzak olduğu, uygulanmasının zor gerçekleştiği, müşteri seçimlerinin zorluğu ve benzeri zorluklar operasyonel süreci zorlaştıran çeşitli faktörler olarak dile getirilmiştir. Aşağıda katılımcıların bu konudaki görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılara yer verilmiştir:

K13: “Teminat sebebiyle kullanımı azdır. Mudarebe operasyonel yükü daha fazla, daha spesifik bir enstrüman. Şube müdürüne gidip proje anlatılıyor, o da en iyi müşterisini söylüyor ekibe. Esasen piyasada mudarebe yapılıyor, mudarebe piyasaya çok uzak bir enstrüman değil ama bankalara çok uzak. Çünkü teminat durumu var bankada. Gerekirse teminat alınsın ama alınınca da zaten kasıt ve kusur olmaksızın

bir şey değişmiyor. Boşuna adamın teminatını üstlenmeye gerek yok. Teminat; gayrimenkul ipoteği, çek-senet, nakit bloke vs. işlemlerdir. Teminat kaldırılırsa müşteri rahatlar.”

K17: “Mevzuat olarak engel yok ancak mudarebede müşteri seçimi zor olduğu için pratikliği, uygulaması ve şube süreci takibi zor oluyor. Diğer bankalarla rekabet açısından da zor. Çünkü diğer bankalarda mesela firma gidiyor, kredibilitesi var. Limiti onaylandığında hesabına geçiyor. Aynı gün operasyon bitiyor. Mudarebenin operasyonel yükü çok fazla olduğu için rekabet şansımız kalmıyor. Dolayısıyla katılım bankacıları da şubelerde uygulamasını zor olarak görüyor. İşleyiş olarak uzun sürdüğü için de müşteri tarafından da kabul edilebilirliği düşüyor. Mudarebede üretim sürecinde bazı ihtiyaçların çıkması da bir problem teşkil ediyor. Çıkan ihtiyaçları firma bize bildiriyor, biz de genel müdürlüğümüze iletiyoruz. Genel müdür bize dönüş yapıyor, biz firmaya dönüş yapıyoruz. Pratiklik kaybolmasından bahsetmiştik. Bu maliyet projeye dahil edilecek mi, kabul ediliyor mu edilmiyor mu gibi git-geller süreci zorlaştırıyor. Yoksa çok sıkıntılı bir durumla karşılaşmadık.”

K18 düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Piyasadaki firmalar kolay paraya ulaşmayı tercih ediyorlar ama mudarebe daha uzun bir süreç, operasyonel yükü daha fazla o yüzden tercih edilmiyor.” K21 ise operasyonel süreci “Mudarebenin süreci uzundur. Mudarebede; fizibilite, yatırım ve sermayenin ne kadar olacağı durumları var ve bunlar uzun zaman alıyor.” şeklinde ifade etmiştir.

Mudarebe bir ortaklıktır, bir kredi sistemi değildir ve bu sebeple karar süreci geleneksel kredilere göre daha uzun sürmektedir (M. F. Canbaz & Erden, 2020, s. 657). Görüşmelerden anlaşılmaktadır ki mudarebenin sürecinin diğer enstrümanlara nazaran kolay olmaması ve uzun olması katılım bankalarının mudarebe uygulamalarına karşı mesafeli olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca katılım bankalarının mudarebeye mesafeli olması, özellikle şubelerde uygulanmasının zor olarak görülmesi, işleyiş olarak uzun sürmesi, müşteriler tarafından da kabul edilebilirliğini etkilemektedir. Operasyonel sürecin zorluğu ve sürecin uzun sürmesi etkeni, müşteriler bazında kısa vadede kâr elde etme isteğiyle uyuşmamaktadır. Bir sonraki başlıkta mudarebenin az kullanılmasının nedeni olarak kısa vadede sonuç ve kâr elde etme isteği meselesi ele alınacaktır.

4.1.3.5. Kısa Vadede Sonuç ve Kâr Elde Etme İsteği

İşletmelerin temel amacı kâr etmektir ve bu da ancak müşterilerin memnun edilmesi ile yapılabilir. Bu düşünceden hareketle müşteri istek ve ihtiyaçları, tüm işletmeler için oldukça önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Müşteri beklentileri, küreselleşme, sosyo-ekonomik şartlardaki değişiklikler ya da teknoloji alanındaki yenilikler gibi çeşitli nedenlerle günümüz koşullarında değişiklik gösterebilir. Bu hususta işletmeler müşteri memnuniyetini sağlamak için müşteri odaklı strateji izleyerek bu memnuniyetin en üst düzeye ulaşmasına katkı sağlarlar (Kağnıcıoğlu, 2002). Bankalarda da aynı durum geçerlidir ve müşterilerin istek ve ihtiyaçları karşılandıkça müşterinin işletmeye olan ilgisinin artacağı böylece bankaların devamlılığının sağlanabileceğini söylemek mümkündür. Çünkü müşteriler, işletmeler için en değerli varlıklardır. Müşterisi olmayan bir firmanın satıştan ve banka özelinde düşünüldüğünde kârdan söz etmesi mümkün değildir. Katılım bankalarının müşterileri de kendi perspektifinde kendi kârını maksimum düzeye çıkaracak işlemlerde bulunmak istemektedir ve bu sebeple katılım bankası ile belirli finansal ilişki kurmaktadır. Bu finansmanlardan biri de mudarebe ortaklığıdır.

Mudarebe ortaklığında kâr tahsisi beklenen kâra değil, gerçekleşen kâra dayanır (Izhar & Hassan, 2013, s. 28). Bunun yanı sıra mudarebe diğer enstrümanlara göre uzun süreli bir yatırımdır. Mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasının sebeplerinden biri, bireylerin kısa vadede çok fazla kâr elde etme arzularıdır (Emeç, 2019, s. 105).

Yaptığımız alan araştırmasında da katılımcılar mudarebenin müşteriler tarafından az tercih edilmesini önemli ölçüde kısa vadede sonuç ve kâr elde edemiyor oluşlarına bağlamışlardır. Aslında yukarıda risk başlığında ele alındığı gibi riski çok olan bir ürünün getirisi de daha fazla olmaktadır ancak müşterilerin burada uzun vadeli risk almak yerine tercihlerini kısa sürede kâr elde etmekten yana kullandıkları anlaşılmaktadır.

K16 “Kâr odaklı çalışıyor katılım bankaları da. Hangi işte yüksek kâr ve zaman yönetimi varsa. En hızlı sonuç aldığımız ve uzman olduğumuz iş murabaha. Mudarebede belki kâr vardır ama daha uzun vadeli olması bizi murabahaya yönlendiriyor, kâr odaklı bakıyoruz çünkü.” ifadeleriyle katılım bankalarının kâr odaklı olması meselesi üzerinde durmuştur. Mudarebenin niçin az kullanıldığında dair K18 “Ekonomik riski daha fazla. Bunun yanı

sıra Türkiye’de fon toplamadaki vadeler ortalama 45 günlük iken mudarebe projelerinde vadelerin uzun olması bunda etken.” yorumunda bulunmuştur.

K21: “Müşteri her zaman kolayı tercih ediyor. Nakit finansman ihtiyacını karşılamak istiyor. Yatırım tarafında yoğun talep olsa da insanlar finansman ihtiyacı dendiğinde harcamaların fonlanması talep etmektedir. Müşterinin doğrudan paraya erişme isteği var. Katılım bankaları şu an kendini bulma evresinde. Katılım bankacılığının hala gitmesi gereken bir yol var... Fonların kısa vadeli olmasından dolayı mudarebe az tercih ediliyor. Ama katılım bankalarının doğrudan müdahil olup sermaye koyduğu projelerde çok iyi örnekler de var.”

Yukarıda yer alan ve buraya alınmayan diğer katılımcıların da görüşlerine bakıldığında mudarebenin kullanımının azlığındaki en önemli etkenlerden biri olarak mudarebenin uzun vadeli bir enstrüman olduğunun ifade edildiği görülmüştür.

Mudarebede kârın hangi vadede ve ne kadar olacağını önceden hesaplayamamak ciddi bir problem olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra sermayenin tümüyle zarara uğraması ihtimali de söz konusudur. Bu sebepler katılım bankaları açısından mudarebenin likidite riskine yol açan riski yüksek bir finansman yöntemi olduğuna işaret etmektedir (M. F. Canbaz & Erden, 2020, s. 655). Yani mudarebedeki vade hususu mudarebe enstrümanının kullanımını azaltan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.4. Mudarebe Uygulamasında Ortaya Çıkan Problemler

Çalışmamız kapsamında katılım bankalarındaki mudarebe uygulamalarını engelleyen unsurların yanı sıra uygulamalar esnasında karşılaşılan problemlerle ilgili de bazı hususlar ön plana çıkmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde mudarebe uygulamalarında karşılaşılan sorunların başında bankaların bağlı oldukları otorite kurumların, banka personellerinin ve kamuoyunun mudarebeye dair bilgi eksiklikleri, mudarebe kavramının çerçevesinin net bir biçimde çizilememiş olması, katılım bankalarının altyapısının konvansiyonel bankacılık dinamikleri üzerine kurulması ve ayrı bir altyapısının bulunmaması, önceki ortaklıklardaki olumsuz tecrübeler ve buna bağlı olarak güven sorunu, mudarebenin operasyonel ve uzun bir sürecinin olması, mudarebe projelerinin realiteye uygun olmaması, mesleki deneyime sahip personel eksikliği, mali şeffaflık gibi sorunlar gelmektedir. Görüldüğü üzere mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmama sebepleri ile mudarebe uygulamasında ortaya çıkan problemler birbirleriyle

yakından ilgilidir. Hatta çoğu katılımcı tarafından mudarebenin az kullanılmasının nedenlerine ve ortaya çıkan problemlere dair aynı cevapların verildiği görülmüştür.

Bunların yanı sıra özellikle ortaklıkların kendi doğasından kaynaklanan problemler, geçmişteki olumsuz tecrübelerin etkisi ve güven problemi, nitelikli personel sıkıntısı mudarebe uygulamalarında ortaya çıkan problemler olarak ayrıca zikredilmiştir. Bu nedenle bu hususlar ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

4.1.4.1. Ortaklıkların Yapısal Özelliklerinden Kaynaklanan Problemler

Ülkelerin ekonomik gelişimi için ortaklıklar oldukça önemlidir. Ayrıca ortaklıkların kurulması, sürdürülmesi ve sorumlulukları beraberinde birtakım zorlukları da getirmektedir. Bu da bankaların ortaklıklara karşı mesafeli olmasının en önemli sebeplerinden biridir. Katılım bankaları, bir banka olarak faaliyet gösterdikleri için bir şirket gibi ortaklıkların sorumluluklarını yüklenmek istememektedir. Yapılan görüşmelerde de katılımcılar bu hususları dile getirmişlerdir.

Mudarebe uygulamasında ortaya çıkan problemlerle ilgili olarak K5, ortaklıkların kendi doğasından kaynaklanan birtakım zorlukları olduğunu ele almaktadır. Alıcının ödeme yapacağı tarihte ödemesini gerçekleştirememesi ve piyasanın dinamikleri vb. sebeplerle sözleşmelerin tekrar yapılandırılması gibi hususların bu zorluklardan bazıları olduğunu ifade etmekte ve bu zorlukların yasal düzenlemelerle kolaylaştırılabileceğini belirtmektedir. Bu hususla ilgili bazı görüşler aşağıda verilmiştir:

K11: “Banka olmanın verdiği bazı zorunluluklar var ve bunu yatırımcı ortaklar da farkında. Nihayetinde bir projede anlık finansman sağlamadığımızda oluşabilecek o aksaklıkları düşünün. Ortaklıklar için konuşursak yaşayan bir organizmanın içerisindeyiz. Haliyle mevcut yükümlülükleri yerine getirmekle beraber anlık ihtiyaçları da karşılamak zorunda olma misyonunuz olabiliyor. Burada bir denge politikasıyla hem yaşayan organizmanın yaşamsal fonksiyonlarının durmaması hem de bankacılıkla ilgili yasal yükümlülükleri yerine getirme noktasında sorumluluk yüklüyor, ikisini paralel şekilde götürmeye çalışıyoruz.”

K17: “Firma seçiminde zorlanılıyor esasen. Projenin başından sonuna kadar her aşama bilinmek isteniyor, ortaklıklarda bir çivi bile alınsa proformada belirtilmesi gerekiyor. Bazı üretim firmaları oradaki kârlılıktan fedakârlık yapmak ve kârını kaybetmek istemiyor. Özellikle üç aylık sürede işlemin kapanması bekleniyor, bu da

zorlayıcı oluyor. Her firmada üç aylık bir üretim süreci ve paranın geri dönüşü sağlanamıyor. Tam anlamıyla finansman tarafında da firmalar çok profesyonel olmuyor, ortaklıklarda sürecin baştan sona takibi zor. Sürecin ortasında ilave malzeme çıkarsa da maliyetlerin doğru hesaplanması ve sonunda kârın belirlenmesi için bize bunu bildirmesi gerekiyor. Tüm sermayeyi biz karşılıyoruz, mudarebe olarak kendileri işletiyor.”

K11 ve K17 mudarebenin katılım bankalarının diğer ürünlerinden farklı ve operasyonel sürecinin uzun olduğunu ifade etmektedir. Hem mevzuata uymak hem mudarebe ortaklıklarının sorumluluklarını yüklenmek katılım bankaları için kolay görünmemektedir. Çünkü ortaklıklarda her adım sorumluluk gerektirmekte ve ortaklık sonlandırılana kadar ortakların birbirlerinin işlerini kolaylaştırması sürecin kolaylaşması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu yüzden de katılım bankaları ortak olacakları firma seçimini özenle gerçekleştirmelidir. Katılımcılar, katılım bankalarında ortaklıkların kurulmasının zor olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebi de ortaklıkların riskli olması ve katılım bankalarının riskten uzak durmaya çalışması olarak yorumlanabilir.

Ortaklıkların yapısından kaynaklanan zorlukların, katılım bankası dahi olsa sistem olarak bir banka sistemi altında ne kadar uygulanabilir olduğuna dair K12’nin ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

K12: “Katılım bankacılığı ürünleri diyoruz ama esasen bankalarla aynı alandayız. Adı katılım finans olsa bile bu sektördeyiz, bunun sahibi de kâr istiyor. Organizasyonun kurulma amacı ile mudarebe ortaklığı eşleşmiyor. Bizim bankacılık mevzuatına uyma zorunluluğumuz var, hedeflerimiz banka hedefleri. Her şeye rağmen banka olarak elimizi taşın altına koyuyoruz. Yaptığımız projelerde her şeyi en ince ayrıntısına kadar tasarlıyoruz. Problem şu ki, banka bu sektörü biliyor, danışma kurulları fikhî biliyor, hukukçular hukuku biliyor. Üç grup da kendi alanını biliyor, bu sebeple kimse ortaya net bir şey koyamıyor. Danışma kuruluna defalarca gidiyoruz ama ürün öyle bir hale geliyor ki uygulanamaz hale geliyor. Banka kâr hedefine bakıyor, kurul fıkha uygunluğuna bakıyor, orta nokta bulunup ürün çıkarılamamış oluyor. Fıkha uygun kâr elde edebilsek sorun ortadan kalkacak aslında. Kural koyucu olanlar sektörden uzak oldukları için süreci tam olarak bilemiyorlar.”

K12 katılım bankalarının da bankacılık sektörü içerisinde olduğu için konvansiyonel bankalar gibi kâr hedefleri olduğu meselesinin altını çizmektedir. Bu bağlamda ortaklık

yöntemleri ile bankacılık uygulamalarının farklı olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada bankacılık uygulamaları ile mudarebe ortaklıklarının dokusunun ne kadar uyduğu sorusu akıllara gelmektedir. Keleş (2022) çalışmasında bu soruyu ele almakta ve katılım bankalarında bankaların yapısı, yasal düzenlemeler ve ürünler sebebiyle katılım bankacılığında ortaklığa dayalı finansman yöntemlerinin ana ürün olarak kullanılmasının mümkün görünmediği problemine odaklanmaktadır. Ortaklıkların ana ürün olarak yer edinebilmesi için katılım bankacılığı sisteminden farklı bir bankacılık sistemine ihtiyaç duyulduğu ifade edilen çalışma, bu sistemi “ortak yatırım bankacılığı” olarak tanımlamaktadır. Keleş, ortak yatırım bankacılığı sisteminin ortaklık finansmanı ile ilgili ürünleri uygulamada katılım bankalarından farklı bir yapı ortaya koyacağını ifade etmektedir. Bu sistemin ortakların beklentileri, uzmanlaşma, deneyim ve finansal yapılanma gibi hususlarda katılım bankaları ile farklılık göstereceğini ele almaktadır (Keleş, 2022).

Ortaklıklarla ilgili çerçeveye ilişkilendirilebilecek bir yanıt da K10 tarafından dile getirilmiştir. K 10 da K12 ile benzer şekilde içlerinde bulundukları sistemin konvansiyonel bankalar üzerine kurgulanmış olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca, katılım bankaları olmalarına rağmen konvansiyonel bankacılık dinamikleri üzerine oturtulmuş bir yapılanmanın, ortaklıkların tam olarak gerçekleştirilmesinin önünde bir engel olduğunu ifade etmiştir. Bu konuya dair görüşleri aşağıda yer almaktadır:

K10: “Tüm bankacılık sektörü konvansiyonel bankacılık dinamikleri üzerine tasarlanmış. Bir katılım bankası olarak bizim kendi içimizdeki dinamikler de aslında konvansiyonel bankacılık dinamikleri üzerine kurgulanmış şeyler. Önce kendi bankamızda daha sonra bankacılık teamüllerinde teminat veya temlik ilişkisi kurulmaktadır. Bu durum da kredi kullandırımında ve bazı alanlarda sorun teşkil ediyor.”

K10 bankacılık sektörünün kanunlarının konvansiyonel bankalar çerçevesinde yapılandırıldığını ifade etmektedir. Bu yapılandırmanın katılım bankalarının müşterilerle olan teminat ilişkilerinde ya da kredilerin tahakkuku gibi hususlarda problem oluşturduğunu ele almıştır.

Katılımcıların temas ettiği diğer bir husus ise ortaklıkların doğasından kaynaklanan çeşitli belirsizliklerdir. K5, süreç içinde yeni gelişen olaylarda yapılması gerekenlerin net

olmaması ya da sürecin kendisinden kaynaklanan çeşitli belirsizlikler nedeniyle uygulamalarda zorluk yaşadıklarını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

K5: “Bazen müşterilerle anlaştığımız vadede ve şartlarda süreçler üçüncü kişiler sebebiyle tamamlanamayabiliyor. Müşterilerle olan vade uyumsuzluğu, piyasanın akışındaki dinamikler yüzünden tekrar şekillendirmek gerekebiliyor. Öte yandan mudarebenin tebliğlerle, kanunla veya mevzuatla çevrelenmiş bir yapısı yok. Dolayısıyla süreci kendimizin belirlediği bir tarzla ilerletiyoruz. Kamu otoritesinin yapacağı adreslemelerle ve netleştirmelerle birlikte de kolaylaştırılacaktır diye düşünüyoruz.”

Bazı katılımcılar ise mudarebe uygulamasında bir problemle karşılaşılabilmesi için o uygulamanın yapılmış olması gerektiğini ancak kendi bankalarında bu uygulamanın yapılmadığını dile getirmişlerdir.

Katılımcıların verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır ki ortaklığın getirmiş olduğu sorumluluklar ve mudarebe projesi sonrası oluşabilecek zararın tazmini gibi hususlar da mudarebe uygulamasında ortaya çıkan problemlerdendir. Ortaklar sorumluluk sahibi ve birbirine güven duyan taraflar olmalıdır. Zararın tazmini hususunda ise birinci bölümde ele aldığımız üzere klasik dönemde ele alınan alternatifler incelenmeye değerdir. Bu alternatifler bize vekil konumunda olan mudaribin projeyi yönetme hususunda daha dikkatli davranabilmesi için süreklilik arz etmemesi koşuluyla zararın tazmini hususunda belirli yaptırımlar uygulanabileceğini göstermesi açısından önemlidir. İkinci bölümde ele aldığımız üzere katılma hesaplarında mudarib olan katılım bankasının ilgili yönetmelik³⁷ kapsamında sürekli olmamak koşuluyla fon sahipleri lehine zararı üstlenmelerinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde incelediğimiz çağdaş yayınların zararı tazmin etmesi hususunda ise TKBB’nin vaat etmemek ve teamül haline getirmemek şartıyla mudaribin zararın bir bölümünü veya tamamını üstlenebileceği hususu aktarılmaktadır.

4.1.4.2. Ortaklıklarda Edinilen Olumsuz Tecrübeler ve Güven Problemi

Katılım bankalarının önceki ortaklık projelerindeki olumsuz tecrübeleri mudarebeye olan teveccühü azaltmıştır. Mudarebe, taraflardan birinin diğer tarafa sermayesini vermesi ile

³⁷ Bkz. İlgili Yönetmelik Madde 6/10.

kurulan bir ortaklık olması hasebiyle bu enstrümanda güven esastır. Mudaribin elinde olan sermaye kendisine emanet edilmiştir ve mudarebede taraflar birbirine güvenmelidir. Fakat katılım bankalarının önceki ortaklıklarının olumsuz neticelenmesi güven problemini ortaya çıkarmıştır. Katılım bankaların itibarlarını korumaları finansal ürünlerinin Şer‘i uyumunu sağlamanın yanında güvene dayalı rollerini etkin bir şekilde sürdürmek ile mümkündür (Izhar & Hassan, 2013, ss. 17–18). Esasında iş birliği sağlamanın ve ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için yüksek güvene ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek bir güven tesis edildiğinde iş birliği ve ekonomik büyüme daha da artacaktır. Araştırmacılar, ortaklık ve güven arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu söylemektedirler (Tanrıverdi, 2022, s. 80).

Katılımcılardan K14, mudarebenin az kullanılmasıyla ilgili düşüncelerinde şu ifadelere yer vermiştir: “Geçmişte edinilen tecrübeler var, kötü senaryolar var. Bu sebeplerden mudarebe yapılmaktan çekiniliyor.” Buradan anlaşılmaktadır ki ortaklıkta önceden yaşanmış olan kötü tecrübelerin katılım bankalarının mudarebeye olan yaklaşımlarında büyük etkileri bulunmaktadır.

Katılımcıların kendi ifadeleriyle mudarebe uygulamasında önceki olumsuz tecrübeler nedeniyle ortaya çıkan problemler ile ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

K3: “İlk dönemde sürecin çok iyi dizayn edilememesi, kâr-zararda mudarebe dediğimiz alanın uçtan uca çerçevesinin çok iyi çizilememiş olması bir takım kontrol eksikliklerini beraberinde getirmiş olabilir. Dijitalleşmenin de getirmiş olduğu birçok kolaylıkla bu çerçeve daha net belirli şekilde çizilmiş durumdadır. Bu da bu tip ürünlerin çeşitliliğini artıracaktır. Geçmişteki olumsuzluklar ve iştah kaybı bunlardan kaynaklanmış olabilir.”

Görüldüğü üzere katılım bankalarının ilk dönemlerinde mudarebenin net biçimde tanımlanamadığı ancak zaman içerisinde bu karmaşıklığın giderildiği ve bu noktada çabaların devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak bu belirsizliklere, geçmişte yaşanan olumsuz tecrübelerin nedeni olarak işaret edilmektedir. Yaşanan tecrübelerin olumsuz olması ise, yeni yatırımcıları da etkilemekte ve tereddütte kalmalarına neden olmaktadır.

K4: “Önceki ortaklıklarda yaşanan sıkıntı sınırlı sayıda sektöre ya da alana yatırım yapılmasıdır. Sektörde yaşanan olumsuz gelişmeler, ekonomik koşullar o sektörü çok olumsuz etkilediyse ve oradaki proje geri dönüşleri yavaşladıysa bu konuda ister banka ortakları ister dışarıdan bulunan özel yatırımcıların sabırları tükenabiliyor. Bu

da sonraki dönemlerde bu tarz projelere yatırım iştahını engelleyebiliyor. Bir projeye yatırım yaptığınızda ve istediğiniz getiriye istediğiniz vadede elde edemediğinizde bu durum yatırımcının güvenini sarsıyor ve kâr-zarar projelerine bakış etkileniyor.”

K4 ise önceden yaşanan olumsuz tecrübelerin gelecekteki yatırımlara olan iştahı olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Bireyler ya da kurumlar bir yatırıma girdiklerinde kâr elde etmeyi bekler ve zarar edildiğinde bir daha yatırıma girmekten uzak durabilmektedirler. Bu da sonraki ortaklıklara dair olumsuz bir tecrübe aktarımına neden olabilmektedir.

K13 ise ortaklıklarla ilgili yeterli bilgi sahibi olunmamasının olumsuz tecrübelerle yol açtığını ve mudarebenin bilinmemesi sebebiyle ortaya çıkan problemleri aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

K13: “Mudarebe dendiğinde herkesin aklına ilk olarak kötü tecrübeler geliyor. Aslında mudarebe çok büyük bir dünya. BDDK ve Merkez Bankası ortaklıklarla ilgili bilgi sahibi olmadıkları için, katılım bankalarının işlemleri kredi olarak görüyor. Nihai olarak memzucta nakdi kredilere yazıyor. İşletme kredisi ile, mal alım kredisi ile farklı değil şu an. Halbuki yapılan akit o şekilde değil. Mudaribin kastı yok, kusuru yok, işini yapmış ama karşı taraf ödememiş. Mudarib malı yaptı, sattı ama karşı taraftan para gelmedi. Burada mudarib olan tarafın hatası yok. Bu da bankacılığa ters.”

Yukarıdaki ifadelerden K13’ün üzerinde durduğu husus hem ortaklıklarla ilgili hususların bankalarda tam olarak işletilmiyor olması, hem de ortaklıklarla ilgili eski olumsuz tecrübelerin mudarebeyi olumsuz etkilemesidir.

Katılım bankaları ile yapılan görüşmelerde mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasının bir sebebinin de literatürde de temas edilen ortaklık ve güven ilişkisinin eksikliği olduğu ortaya çıkmıştır. Bu hususla ilgili verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir: “Belki gönüllü iş olmaması ya da bir güven tesisi gerekmesi. Mudarebenin aslında bir sıkıntısı yok, sadece ticari risk ve güven problemi var.” şeklinde düşüncesini belirten K8, mudarebedeki asıl problemin ticari risk ve güven problemi olduğunu ifade etmiştir. Benzer bir görüş K20 tarafından da dile getirilmiştir. K20, mudarebedeki güven eksikliği nedeniyle murabahanın daha kolay görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca güveni etkileyen bir husus olarak ise mudarebe projelerinin niteliklerine dikkat çekmiştir: “Güven sorunu var. Murabaha daha kolay. Bir de projelerin realitesinin düşük olması.

Bazıları geliyor projeleri ile fakat gerçekleşme oranı çok düşük. Ya da tam bilgiye sahip olmadan sadece projeyi almış gelmiş oluyor. Projenin ayakları yere basmıyor.”

Yukarıda güvenle birlikte zikredilen diğer bir husus, projelerin mahiyet açısından gerçekleştirilmeye çok uygun olmaması olmuştur. Projelerin böyle olmasındaki etkenlerden biri de müşterinin yeterli bilgiye sahip olmaması şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bunlar güven sorununa ek olarak zikredilen diğer hususlardır. Mudarebenin az kullanılmasındaki ana nedenlerden biri güven duygusunun eksikliği olarak belirtilmiştir.

Mudarebenin yaygınlaştırılması için bireyler arasında ortaklık kültürünün ve güven duygusunun geliştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak özümüze dönmekle mümkündür. Küresel dünyada bireyler birbirinden uzaklaştırılmış ve yalnızlaştırılmıştır. Oysa beraber iş yapma, paylaşma ve güven duyguları insanlığın başından bu yana vardır. İnsanlar yalnız yaşayabilirler fakat tüm ihtiyaçlarını yalnız gidermeleri mümkün değildir. Büyük girişimlerde bulunmak ve başarı kazanmak isteyen kimse, çevresindekiler ile birlikte hareket etmek durumundadır. Bu da ancak ortaklık kültürü ile gerçekleşebilir. Mudarebe, ortaklık temelli bir finansman yöntemi olması nedeniyle zaten karşılıklı iş yapmayı gerektiren bir uygulamadır. Bu noktada tarihi tecrübemizdeki ortaklık kültürünün işleyişinden yararlanıp uygulamada karşılaşılabilecek zorlukların üstesinden en iyi şekilde gelmeye gayret gösterilmelidir.

4.1.4.3. Nitelikli Personel Eksikliği

Bankacılık sektörü gün geçtikçe büyümekte ve finansal piyasada önemi artmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kalkınmada oldukça etkili bir rol üstlenmektedir. Ekonomik büyümeye katkı sağlayan bu sektör, aynı zamanda rekabetin artmasına da neden olmaktadır. Finansal piyasada kurulan tüm işletmelerin olduğu gibi bankaların da hedefi, getirilerini en yüksek seviyede tutabilmektir. Değişen şartlarda finansal piyasalarda kalıcı olmak ve rekabet ortamına ayak uydurabilmek için bankacılık sektörü bazı arayışlar içerisine girmektedir. Bankalar gelişen ve değişen dünyaya yetişebilmek ve pazar paylarını artırabilmek adına yeni yöntemler araştırmaktadır. Bu noktada ise bu kurumların en önemli rekabet kaynağı yani insan faktörü devreye girmektedir. Personeller, kurumlarına daha iyi getiri sağlayabilmek ve müşterilerine daha iyi hizmet verebilmek amacıyla yaptığı işi benimsemeli ve işi ile ilgili tüm detaylara hakim olmalıdır (Sakınç & Kakaç, 2018, s. 117). Çalışmamız kapsamında yapılan görüşmelerde farklı

enstrümanların uygulanmasında karşılaşılan problemlerden birinin meslekî anlamda deneyimli ve eğitimli personel eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada görüşme yapılan katılımcılardan birçoğu da kendilerini katılım bankalarının enstrümanlarının uygulayıcısı olarak eğitim eksikliklerinin olduğunu kabul etmişlerdir.

Katılımcıların banka personellerinin yetkinliklerine dair görüşleri şu şekildedir: K5 “Personel boyutunda finansal okuryazarlık artarsa işlemlere bakış açısı da değişebilir. Bu farkındalığı oluşturacak olan da organizasyondur.” diyerek personellerin finansal okuryazarlık seviyesinin artması gerektiğine dikkat çekmektedir. Katılım bankalarındaki problemlerin nedeni olarak ise K14 “Bilinçsiz çalışanlar, katılım bankalarının hızlı büyümesi, yeteri kadar tabana oturmaması ve halkın bu konudaki bilgi eksikliğidir.” şeklinde cevap vermiştir. Katılım bankalarındaki problemlerin nasıl çözülmesi gerektiğine dair K16, “Katılım bankalarının bilinirliği katılım bankalarına olan güven ve kalifiye eleman yetiştirilmesi ile olabilir.” görüşlerini dile getirmiştir. Her üç katılımcı da problemlerin sebebi olarak personellerin nitelikli olması gerektiği konusuna temas etmiş ve çözüm yolunu personellerin yeterli bilgi ile donatılması olarak görmüştür.

Mudarebe uygulamasındaki problemlerle ilişkili olarak personellerin bilgi eksikliklerinin farkında olduğuna dair bir görüş ise K17’ye aittir:

K17: “Çalışanlar, belirlenen hedefler varken alternatif ve zor olanı tercih etmek istemez. Risk de büyük. Buna kurum olarak karar verip şubeleri buna göre dizayn etmek gerekir. Biz de çalışan olarak yeterince bilgili değiliz. Kurum eğitimleri alıyoruz ancak çoğu kimse mudarebeyi bilmez. Bundan rahatsız da olmaz. Yalnızca konuya ilgili olanlar araştırır.”

Katılımcıların çoğunun da ifade ettiği gibi mudarebenin az kullanılmasının sebeplerinden biri nitelikli personel eksikliğidir. Yaptığımız görüşmelerde katılımcıların da bu hususta bilgi eksikliklerini kabul ettiği görülmüştür.

K18: “Yetişmiş personel sıkıntısı var ve mudarebe yapılacak olan şirketlerin mali açıdan şeffaf olmamaları problem teşkil ediyor. Mudarebe fon toplamada istenilen düzeyde kullanılsa da fon kullandırmada istenilen düzeyde kullanılmıyor. Hem mevzuat hem operasyonel anlamda yürütülmesi zor bir süreç, hem de mesleki deneyimli personel sıkıntısı var.”

K20 ise bu hususta “Banka çalışanlarına daha çok konvansiyonel bankalardan ya da iktisat, siyaset, hukuk, mühendislik hatta inşaat mühendisliği gibi alanlardan da insanlar gelebildiği için, verilen eğitimler de pek yeterli olmuyor, yani yüzeysel olarak kalıyor.” şeklinde fikirlerini ifade etmiştir. Görüşmelerden anlaşılmaktadır ki meslekî anlamda deneyimli ve nitelikli personel olmaması söz konusudur, bu durum da katılım bankaları açısından eksiklik olarak nitelendirilebilir. Katılım bankalarının faizsiz finans ilkeleri, finans ürünleri vb. ile ilgili eğitimleri bulunmaktadır. Görüştüğümüz üst yöneticiler bu eğitimler sonunda personelleri teşvik etmek amacıyla sertifika vb. çıktılar verildiğini ifade etmiştir. Fakat görüşmelerimiz esnasında banka personellerinin katılım bankalarında en çok uygulanan İslami finans yöntemlerini yalnızca pratik anlamda bildikleri; bu ürünleri teorik açıdan ve özellikle de İslami finans perspektifinden bilmedikleri görülmüştür. Mudarebe gibi yalnızca bazı katılım bankalarının uyguladığı yöntemleri ise, o enstrümanı uygulayan bankaların ilgili birimleri bilmektedir. Burada ilgili birimden kastedilen, örneklemimiz içerisinde olan genel merkezlerdeki fon kullandırma ile ilgili olan mudarebe ortaklığı kurulan bankalardır. Zira görüşmeler sonucu, bankaların şubelerinin bu hususlarda genel merkezlere nazaran bilgi eksikliğinin çok daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu noktada yapılması gereken, özellikle katılım bankalarında ilgili enstrümanın uygulayıcılarının hizmet içi ya da farklı kurum ve kuruluşların iş birliği ile organize edilen eğitimlerle bu uygulamaların İslami perspektiften nasıl ele alındığına dair bilgi düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır. İslam ekonomisi ve finansı alanında lisansüstü düzeyde akademik çalışmalara teşvik edilmesi de mevcut problemin giderilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

4.1.5. Katılım Bankalarında Murabaha Tercihi

Murabaha, bir malın alış fiyatının ya da maliyetinin müşteriye ifade edilmesi suretiyle malın maliyetine belirli bir kâr konularak peşin ya da vadeli olarak satılması işlemidir. Katılım bankalarında murabaha, müşterinin talimatı ve satın alma vaadi ile, bir malın katılım bankası tarafından ilk satıcıdan genellikle peşin alınıp alış fiyatı ya da maliyetinin üzerine belirli bir kâr ilave edilerek nihaî müşteriye vadeli olarak satılmasıdır (TKBB, 2021, s.4). Katılım bankalarının uygulamalarının %90 kadarını murabaha işlemleri oluşturmaktadır (Aydoğmuş & Ülker, 2021). Katılımcılarla gerçekleştirdiğimiz

görüşmelerde de murabahanın bu oranının doğrulandığı görülmüştür. Mudarebe uygulamalarının katılım bankalarında oldukça az kullanılmasının bir sebebi de murabahanın bu kadar fazla kullanılması olarak ifade etmek mümkündür. Çünkü bireyler (müşteriler) ihtiyaçlarını gidermek için ortaklık kurup ticaret yapmak yerine operasyonel süreci daha kolay olan murabaha gibi finansmanları tercih etmektedir.

Literatüre bakıldığında murabahanın kısa vadeli olması, murabahada hızlı para akışı sağlanması, murabahanın daha düşük maliyet gerektiren bir işlem olması, murabahada riskin az olması, günümüzde ferdî ihtiyaç ve ticarî mal temini hususundaki ihtiyaçların artması ve murabahanın bu alana hitap etmesi, murabahadaki belirlenebilirlik ve düzenlilik ve tüm bu etkenler sebebiyle murabahanın müşteriler tarafından da katılım bankaları tarafından da tercih edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Cebeci, 2010, ss. 50–51). Yaptığımız görüşmelerde de katılımcıların mudarebenin değil murabahanın tercih edilmesi ile ilgili ifadeleri bu sonucu doğrulamaktadır. Görüşmelerde katılım bankalarının bu iki enstrümanın kullanımı ve tercih edilme(me)sindeki sebepler karşılıklı olarak ele alınmıştır. K3 bu hususta şu ifadeleri kullanmıştır: “Kredi çalışmasında kime limit açtığımızın çok da önemi yok. Yüzlerce firmayla çalışıyoruz. Ama mudarebede kiminle ortaklık yaptığınızın çok büyük önemi var. Dolayısıyla işleme bakış açımız farklılaşıyor. Olayın mali tahlil kısımları da farklılaşıyor.” K4’ün ifadeleri ise aşağıdaki gibidir:

K4: “Operasyonel süreçte murabaha mudarebeden çok farklıdır; özellikle Şer‘i ve uygulama boyutuyla belirli kanunlara göre zordurdan ziyade finansal enstrüman olarak kendi dinamikleri farklı olduğu için ayrışabilir. Mudarebeler şu anki model içerisinde çok istisna projeler oluyor. Gerçekten başarılı bir proje söz konusu ve yatırımcının beklentisi de kâr zarar ortaklığına dayalı bir finansman modeli geliştirmekse biz de burada yer alalım gibi bir fırsat görülüyor, yoksa bunların uzun vadeli bir planlaması yapıp bizim fon kullandırımımızın bu kadarı murabaha olsun bu kadarı mudarebe olsun gibi bir yaklaşım gözlemlediğim kadarıyla yok.”

K3 mudarebede murabahadan farklı bir süreç takip ettiklerini; K4 müşterilerden gelen murabaha talepleri üzerine murabaha işlemleri yaptıklarını belirtmektedir. K5 ise murabaha ile mudarebenin farkına değinmektedir. Mudarebenin belirlenmiş olan kriter setine göre proje değerlendirmesi yaptıklarını ve murabahanın finansman çeşidi

olmasının yanında mudarebenin bir ortaklık çeşidi olması hasebiyle murabahadan daha önemli bir yöntem olduğunun altını çizmektedir:

K5: “Murabaha bizim için geleneksel bir fon kullandırım şekli. Bir kriter seti var her şeyin belli olması vs. bu kriterleri belirliyoruz (alıcı-satıcı-vade belli) ve bu kriterlerle proje değerlendiriyoruz, sadece proje bazlı giriyoruz. Murabaha herhangi bir işletme kredisidir aslında. Bir tarafta mal alımı bir tarafta proje var. O projeye finansman sağlarız belli bir vadede bizim belirlediğimiz şekil şartları çerçevesinde. Murabahada alıcı da satıcı da bizim için çok önemli değildir doğrusu ama mudarebede çok önemlidir.”

K7: “Murabahada örneğin bir tane X firması geldi, biz banka olarak bireylerin yatırmış olduğu fonlarla o firmaya makine alımı yapacağız. Makine alımı yaparken ben X firmasına hemen parayı vermiyorum. Bende limiti olması lazım. Ve banka olarak mali tahlil istihbarat birimlerimiz var. Bunlar bütün bankalardaki risk nedir, limiti nedir ve müşterinin teminatları nelerdir vb. kredi analiz çalışması yapılıyor. Murabaha yapmak isteyen kişiden ilave kefalet alıyorum, ipotek alıyorum, rehin alıyorum. Çünkü ona vereceğim fon nihayetinde bana emanet edilen bir para.”

K13 ve K16 yöntem seçimi yapılırken iş kompleks ise mudarebeyi seçtiklerini ifade etmektedirler. Gelen talepleri şubelerin dinlediğini, bu taleplerle ilgili rapor yazıldığını ve bu raporların genel merkeze gönderildiğini belirten katılımcılar, murabahanın mudarebenin içinde bir bölüm olduğunu ve mudarebenin aşamalı bir yöntem olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

K13: “Murabaha ile ilgili yapılacak iş de mudarebe ile yapılabilir ama mudarebe ile ilgili yapılacak iş murabaha ile yapılamaz. Murabaha mudarebenin içinde bir bölümdür. Murabaha kullanılırken müşteriye katılacak artı bir değer yok genelde. Kompleks ve aşamalı, değer üretilen bir iş için desteğe ihtiyacı varsa mudarebe yapmak daha mantıklı. Mudarebe yap ve işlet, kâr bölüşülsün.”

K16: “Ekonomik şartlar her iki durumda da aynı etkiyi yapacaktır. Biri küçük diğeri büyük ölçekli iş. Büyük ölçekli işlerde hukuki boyutu farklılaşır. İkisi aynı kefed değerlendirilmemeli. Murabaha günlük işimizin bir parçası fakat mudarebe talebi olsa işin pek çok tarafı söz konusu olacak ve büyük ölçekli bu projedeki operasyonel yük de haliyle daha fazla olacaktır. Mesela ben, kendi yetkimde bir murabaha kullanılabiliyorken mudarebeyi muhtemelen ancak yönetim kurulu kararıyla gerçekleştirebilirim.”

Murabahanın daha fazla tercih edilmesinin nedenini K21, mudarebedeki operasyonel sürecin uzunluğuna bağlamıştır: “Mudarebenin süreci uzundur. Mudarebede; fizibilite, yatırım ve sermayenin ne kadar olacağı durumları var ve bunlar uzun zaman alıyor. Bu nedenle murabaha daha fazla tercih ediliyor.”

Diğer bir görüş ise murabahanın ihtiyaç için alındığına temas eden K22’in yorumudur. K22 murabaha tercihinin fazla olmasını şu şekilde ifade etmiştir:

K22: “Murabahada çoğu müşteri ihtiyacını karşılamak için fon alıyor, üretim için değil. Burada sadece ihtiyaç karşılamak için giden paralar var. Aslında bu paralar mudarebe veya diğer ürünlerde aktif olsaydı ve burada mudarebenin oranı murabahadan daha fazla olsaydı bu durum ticaret oranının ihtiyaç karşılamadan daha büyük olduğunu gösterirdi.”

Murabaha hem enstrüman olarak yapı itibariyle hem de bankanın almış olduğu tedbirler sebebiyle diğer enstrümanlara nazaran daha risksiz bir ürün olarak tanımlanmaktadır (Cebeci, 2010, s. 50). Murabahanın mudarebeden riskinin az olması sebebiyle tercih edildiği katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

K2: “Mudarebe murabahaya göre çok daha zor ve karmaşık bir ürün. Murabahada alacağın garantidir ve teminatlıdır, ortaklıktaki sonuç ne ise ona katlanacaksın. Yani mudarib suistimal yapmadıysa, yaptığı işin sonuçlarından mesul değildir. Murabahada öyle bir şans yok. Ben sana ürün sattım, ürünün karşılığı istiyorum, ister zarar et, teminatını bozdur, bir yerden borç al, bana öde. Böyle bir garantimiz var alacağımız, böyle bir konfor alanımız var. Bunu terk edip de riskli bir alana girdiğiniz zaman yüksek getiri beklememiz lazım, yüksek kar. Yüksek karı verecek adamın da riski yüksektir yani kredibilitesi düşüktür. Kimse bırakın murabahayı garantili kârı, ortaklık yapalım zarar ettirseniz de anlayışla karşılarız demez.”

Mudarebede müşterinin ahlakî ve malî durumunun değerlendirilmesi çok önemli bir husustur. Çünkü mudarebe ortaklıklarında işin gidişatı ve takibi hususlarında müşteri olan ortak önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla müşteri ile ilgili doğru malî bilgilere ulaşmak gerekmektedir. Oysa murabahada müşterinin herhangi bir teminat göstermesi halinde daha fazla bir bilgiye ulaşmak gerekmemektedir (Cebeci, 2010, s. 52). Görüşmelerde katılımcılar bu hususu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bazı yorumlar aşağıda verilmektedir:

K12: “Mudarebede daha emin olduğumuz işlere giriyoruz, riski alabileceğimiz işler. Murabahada risk yok, ticareti bilmesem de bana faturayı getirdiği müddetçe iş yapılır. Birinde yapılan işin riskine bakarım, diğerinde müşterinin bilançosuna. Murabahada limiti varsa ben her türlü tazmin ederim. Mudarebede o iş tutacak mı, sıkıntı olacak mı, müşteri parayı ödeyecek mi, malları üretebilecek mi? Birinde müşteri riski, diğerinde işin riski var.”

K19’un yorumları ise şu şekildedir: “Mali verilerinizi alıyoruz yani bilançonuzu, kredi limitinizi oluşturuyoruz murabahada. Teminat alınıyor genelde, çek ya da imza olarak. Çok daha kârlı ve risksiz. Uygulaması kolay ve kesin bir gelir. Firma batmadığı takdirde katılım bankası zarar etmez.”

Murabahadaki teminat durumu bankaların sermayelerini garanti altına alma biçimidir. Müşteri bankaya ödeme yapamadığı takdirde banka bu borcu teminatlar aracılığıyla alabilmektedir. Fakat müşterinin mudarib konumunda olduğu mudarebe ortaklıklarında zarar edilmesi halinde zararın tümünü sermayedar konumunda olan katılım bankası karşılamak durumundadır. Teminat durumu olsa dahi kasıt, kusur ve ihmal durumu olmaksızın müşteri bu zararı tazmin etmemektedir. Bu sebeple katılım bankaları, mudarebedeki riski almak yerine murabahayı tercih etmektedir. Yukarıdaki ifadelerde de bu durumun farklı örnekler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Murabaha borca dayalı bir sistemdir ve katılım bankalarında uygulanma ağırlığı tüm enstrümanlardan oldukça fazladır. Oysaki mudarebe ortaklığı risk paylaşımına dayanan ticari bir işlemdir. Katılım bankaları ve müşterileri arasında belirli bir iş sözleşmesi olması dolayısıyla ortaklık riskinin net çizgilerle belirlenmesi ve daha şeffaf bir ortaklık kurulmasını sağlamaktadır. Görüşmelerde katılımcılara katılım bankalarının murabaha ağırlıklı çalışmasından rahatsızlık duyuyor musunuz diye bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 10: Görüşme Yapılan Kişilerin Murabahadan Rahatsızlık Duyma Oranı

Cevap	Oran
Evet	%45
Hayır	%40
Fikrim yok	%15

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu soruda, görüşmüş olduğumuz katılımcıların %45'i rahatsızlık duyduğunu ifade ederken, katılımcıların %40'ı rahatsızlık duymadığını ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise fikirlerini belirtmemiştir. Bu konu ile ilgili dikkate değer bir yorum aşağıda verilmiştir:

K4: “Kendi adıma şu anki modelle ilgili çok rahatsızlık duyduğumu söyleyemem. Model böyle işlenecek şekilde kurgulanmış. Toplumda faizsiz finansal ürün ihtiyacı önemlidir. Öz eleştiri yaptığımızda sadece katılım bankaları özelinde değerlendirmemek lazım. Katılım bankaları faizsiz finansın sadece bir ayağıdır. Bana göre başka kuruluşlara da ihtiyaç var. Katılım bankaları mudarebe projelerine yeteri kadar önem vermiyor, geliştiremiyor dememeliyiz bunun ötesinde katılım haricinde başka sektörel olarak gelişmeler olmalı. Mudarebe projelerine daha fazla önem verebilecek kuruluşlara; örneğin yatırım bankacılığına daha benzer finansal kuruluşlara ihtiyaç var. Yani bu anlamda katılım bankaları şu anki iş modelleri dolayısıyla kâr-zarar ve mudarebe projelerine çok odaklanmak istemiyor ama faizsiz finans sistemini bir bütün olarak düşündüğümüzde bir alt dal olarak mudarebe bence geliştirilebilir. Akademik olarak da söylüyorum faizsiz ticari bankacılık altında beklemek yerine bir yatırım bankacılığı ya da mudarebeye özgü hatta buna dönük yatırım fonları da olabilir. Birtakım farklı faizsiz finansal kuruluşlar eliyle yapılması gerektiğinden katılım bankaları buna çok fazla yer vermiyor.”

Görüldüğü üzere murabahanın müşteriler açısından da banka açısından da tercih edilme oranının yüksek olması mudarebenin uygulama alanının az olmasının etkenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oysa murabaha bir satım akdi iken, mudarebe bir ortaklık türüdür. Dolayısıyla iki enstrüman birbirinden farklıdır. Mudarebenin uygulama alanını artırmak için müşterilerin de bankanın da riski göze alarak uzun vadeli ortaklık kurma hususunda sorumluluk almaları gerekmektedir.

4.1.6. Mudarebenin Artırılmasına Yönelik Girişimler

Literatürde mudarebenin uygulanabilirliğinin artırılmasına yönelik olarak yapılacak bazı düzenlemelerin banka uygulamalarında mudarebeyi artırmaya katkı sağlayacağına yönelik çeşitli öneriler bulunmaktadır. Bizim çalışmamız kapsamında, bankalarla yapılan

görüşmelerde mudarebe uygulamasının artırılmasına yönelik katılımcıların kurumlarının herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Alınan cevaplardan genel merkezler düzeyinde çeşitli girişimlerin olduğu tespit edilmiştir. Ancak zikretmeye değer başka bir durum daha ortaya çıkmıştır. Devlet katılım bankalarının şubelerinin mudarebe uygulamasının artırılmasına yönelik genel merkezin girişiminden haberdar oldukları görülürken özel katılım bankalarının şubelerinde mudarebe girişimini artırmaya yönelik faaliyetlerin bilinmediği tespit edilmiştir. Nitekim bir özel katılım bankasının şubesinde verilen “Perakende şube olarak bizde yok. Kurumsal veya ticari şubelerde olabilir.” yanıtı bu durumu destekler niteliktedir.

Mudarebe enstrümanının bankalarda artırılması konusunda farklı hususlar da ön plana çıkmıştır. Bu başlık altında bankaların mudarebeyi artırmaya yönelik hedefleri, mudarebenin katılımcılar tarafından ürün çeşitliliğini artıran bir unsur olarak görülüp görülmemesinin yanında girişimcilik, kitle fonlaması gibi uygulamaların mudarebenin artırılmasındaki etkilerine de yer verilecektir.

4.1.6.1. Katılım Bankalarının Hedefleri

Katılım bankalarında mudarebe uygulamalarının artırılmasına yönelik bankalarının atmış olduğu adımlarla ilgili katılımcılar aşağıdaki bilgileri paylaşmıştır:

K5: “Pilot uygulamalarla artırıyoruz. Müşteri sayısını artırıyoruz. Örneğin devletin alıcı, müşterinin güvenilir satıcı olduğu uygulamalarda devlet için X, Y, Z ürününün tedariki gerçekleştiriliyor. Bu işi kâr zarar ortaklığı ile yapalım diyoruz. Ürünü ilgili kamu otoritesine teslim ettiğinizde paranızı aldığınızda belirlediğimiz oranla paylaşımı yapalım diyoruz. Emekleme dönemindeyiz, daha tam başlamadık.”

K5, uygulamaların artırılması için çeşitli planları olduğunu ve pilot uygulamalarla bunları test ettiklerini belirtmişlerdir. K9 da uygulamaların artırılmasına dair çalışmalar yapıldığını şu ifadelerle dile getirmiştir: “Ortaklık bazında uygulamaların artırılması noktasında Proje Finansman kapsamında düzenlemeler ve gerekli iş gücü ile yatırım planları üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.”. K12 ise “Pilot projeler var, 2023’te tüm şubelerin kullanımına açmayı planlıyoruz. Ürün hazır hale gelene kadar proje bazlı çalışılıyor, ekip bazlı değil. Birkaç ekipten birkaç kişi. Banka bunu stratejik bir proje olarak ele almakta.” ifadeleriyle bankalarının, mudarebe ortaklık projelerini stratejik proje olarak ele aldığını ve proje bazlı çalıştıklarını ifade etmiştir. Katılımcılarla

gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde mudarebe projelerinde yer alan farklı birimlerdeki kişilerle görüşmemiz bunu doğrulamaktadır. Mudarebe projelerini gerçekleştirilen ekipler, farklı birimlerdeki kişilerden oluşmaktadır.

Yukarıda yer alan ifadelerden bu konuyla ilgili bankaların çeşitli girişimleri olduğu anlaşılmaktadır. Süreç içerisinde mudarebe projelerinin artması ile birlikte mudarebe ortaklıkları ile ilgilenecek uzman bir ekibin olması akitlerin işleyişi ve sürecin daha hızlı ilerleyebilmesi açısından önem arz eder.

Mudarebe uygulamasını artırmaya yönelik bankanın stratejik bir hedefi olup olmadığına dair yönelttiğimiz soruya verilen cevaplarda ise, şubeler bazında böyle bir hedefin söz konusu olmadığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bunun yanı sıra mudarebeyi geliştirmek için farklı projelerin denenmek istendiği ancak pratiklik ve operasyonel süreçler sebebiyle yapılamadığı gelen cevaplar arasındadır.

Genel itibariyle elde ettiğimiz verilere göre, mudarebe projelerinin genel merkezler tarafından yapıldığı görülmüştür. Genel merkezler bazında 6 katılım bankasının 4 tanesinin mudarebe uygulamasını artırmaya yönelik stratejik hedefi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuyla ilgili katılımcılardan K1'in verdiği cevap şu şekildedir: "Mudarebe uygulamalarını artırma hedefimiz var. Ölçülebilen risk kapsamında bankanın kendi kaynaklarıyla yapabileceği işlemlerde, ülkemizin de çıkarlarına uygun teknolojik bir değişiklik yapılması, yerli üretimi destekleyecek olan projelerin artırılması gibi hedeflerimiz var."

K5 ise mudarebenin artırılmasına yönelik hedeflerin ne olduğu sorusuna murabahanın ağırlığını azaltmak olarak cevap vermiştir. Bu da murabahanın uygulamadaki oranının yüksekliğinin mudarebenin uygulamadaki oranının düşüklüğü ile ilgili olduğunu görmemiz açısından önemlidir: "Strateji hedeflerimizden biri murabahanın ağırlığını azaltmak. Katılım bankacılığında fon kullandırım tarafının geliştirilmesini düşünüyorum. Aktif olmamız gereken taraf fon kullandırım tarafı." (K5).

Mevcut bankacılık altyapısının mudarebeyle ilgili detayları karşılayacak nitelikte olmaması, bazı katılım bankalarını alternatif arayışlar içerisine sokmuştur. K8 bu konuya dair mudarebe ile ilgili alternatif yöntem arayışında olduklarını aşağıdaki biçimde ifade etmektedir:

K8: “Biz biraz klasik katılım bankacılığının dışına çıkmaya çalışıyoruz. Bu sektör biraz daha farklı ne yapabileceğimizin üzerine çalışıyoruz. Bunun için akademinin yanında medrese fikhı dediğimiz İslam fikhı üzerine fetva veren kuruluşlar ve cemiyetlerle de görüştük. Bununla alakalı ne yapabiliriz sorusu ile, özünde klasik katılım bankacılığı yapıldığı takdirde mudarebe ve müşarekeyi daha fazla yapabileceğimizi gördük. Bununla alakalı da mudarebe esaslı çalışan bir ürün çıkardık.”

Yukarıdaki yoruma bakıldığında mudarebenin esasen klasik katılım bankacılığının özüne uygun bir ürün olduğunun K8 tarafından ifade edildiği görülmektedir. Benzer şekilde klasik katılım bankacılığının özündeki ortaklık ilişkisine yapılan vurgu ise farklı yorumlarda karşımıza çıkmıştır. K9 ve K13 bankalarının genel hedefleri içerisinde ortaklığa dayalı bir akit türü olan mudarebeye de yer verdiklerini belirtmişlerdir:

K9: “Tüm katılım bankalarının ortaklığa dayalı akit türlerinin oranını artırmaya dayalı hedefleri mevcut olup çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda kurum olarak hedeflerimiz mevcut olup aynı zamanda sektörde mudarebe ortaklığı yapılabilecek sektör ve iş alanlarıyla alakalı olarak kişilerle görüşülmektedir. Öncelikle bu alanda gelişme ve oranda artma sağlanabilmesi için katılım finans sektörüne dair halk nezdinde farkındalığın ve topluma yerleşmiş faiz zihin yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda TKBB Danışma Kurulu ve katılım finans paydaşları topluma ve akademiye yönelik eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir.”

K13 ise mudarebenin artırılma hedeflerini şu biçimde ifade etmektedir: “2025’e kadar artırma hedefimiz var. Mudarebenin fon kullandırma yöntemleri içine konulması hedefimiz.”

Yukarıda yer verilen katılımcı görüşleri, bankaların ileriki süreçlerde mudarebe uygulamasını artırmaya yönelik çeşitli teşebbüslerinin, mevcut çalışmalarının ve ileriye yönelik hedeflerinin olduğunu göstermektedir. Bu hedefler bankadan bankaya değişmekle birlikte hayata geçiriliş biçimlerinde de farklılıklar olacağı anlaşılmaktadır.

Ayrıca çalışmamızda, fon kullandırma yöntemi olarak mudarebe ortaklıkları katılım bankalarının genel merkezleri tarafından yürütüldüğü için şubelerin çoğunlukla bu hususta bilgi sahibi olmadıkları sonucuna varılmıştır.

4.1.6.2. Ürün Çeşitliliğinin Artırılması

Mudarebe bir tarafta girişimcinin diğer tarafta sermayedarın olduğu bir ortaklık türüdür. Bu sebeple girişimcilikle doğrudan ilgilidir. Girişimcilik ekosisteminin kalitesinin belirlenmesinin en önemli unsurlarından biri ise ürün çeşitliliğidir (Er vd., 2015, s. 33).

Katılım bankalarının ürün çeşitliliği açısından müşterilere sunduğu ürün çeşitleri, klasik bankalara nazaran çok farklı değildir. Aslında bu açıdan katılım bankaları konvansiyonel bankalarla rekabet edebilecek düzeydedir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde katılımcılara, katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin artırılması ile ilgili düşünceleri ve mudarebenin ürün çeşitliliğinde yer alıp almayacağı ile ilgili çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Bazı katılımcılar ürün çeşitliliğinin artırılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Konuyla ilgili K3 şu şekilde cevap vermiştir: “Çeşitliliğin artmasını biz de istiyoruz, mudarebe de bu anlamda bu çeşitliliği sağlayabilecek çapta bir enstrüman. Eğer sağlıklı bir şekilde yaygınlaştırabilirsek ben toplam kredi büyüklüğü içerisinde önemli bir yer edineceğini düşünüyorum.” K3, mudarebenin artırılmasının ürün çeşitliliğini artırmaya etki edeceğini; bunun da katılım bankalarının sektördeki paylarına olumlu yansımaları olacağını ifade etmiştir. Çalışmamızın genelinde katılımcılar buna benzer görüşler ortaya koymuşlardır.

Mudarebenin ürün çeşitliliğinde önemli olduğunu ancak bununla birlikte ortaklığa girilecek sektörün de bilinmesinin de gerektiğiyle ilgili K14, “Mudarebe ürün çeşitliliğinde ilk sırada yer alır. Sektörü bilen bankacılar olmalı. Ortaklık yapılacaksa riski minimize etmek için ortaklığa girilecek sektör de bilinmeli.” yorumunda bulunmuştur. Öte yandan mudarebenin ayrı bir uzmanlığa ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle ürün çeşitliliği noktasında ele alınmayacağını ifade eden K4’ün görüşü şu şekildedir: “Şu anki katılım bankalarının ölçekleri düşünüldüğünde mudarebe için özel bir uzmanlık alanı geliştirilmeden çok fazla gündeme alınacağını zannetmiyorum.” K4’ün vurguladığı husus, mudarebe için ayrı bir alan geliştirilmeden bankalar tarafından ürün çeşitliliğinde çok fazla yer alamayacağı hususudur.

K6, K8 ve K10 katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin yeterli olduğunu ancak bu ürünleri uygulamada eksiklik olduğunu ifade etmişlerdir. K6: “Ürün çeşitliliği var aslında ama yönetilme hususu daha iyi yapılırsa bu çeşitlilik etkin olabilir. Katılım bankalarında kâr marjları çok yüksek.” ifadeleri ile dile getirirken K8: “Bizim çeşitlerimiz arasında

mudarebe var. Ekstra bir şey yapmaya gerek yok. Sadece mudarebe ve müşarekeyi daha fazla kullandırsak bizim için yeterli.” şeklinde ifade etmiştir. K10 ise “Mevcuttaki çeşitlilikte de katılım bankaları son yıllarda ileriye gittiler, çeşitlilikte çok bir sıkıntı olduğunu zannetmiyorum.”

Ürün çeşitliliği noktasında problem olmadığını, asıl problemin ürün çeşitliliğinde değil, katılım bankacılığının toplum tarafından tanınmamasında olduğu da gelen cevaplar arasındadır:

K11: “Genel olarak bir müşteri algısının katılım bankacılığında yerinin artması önemli. Çünkü şartlar ne olursa olsun pazardaki payı belli bir çitanın üzerine çıkmıyor, sabit kalıyor. Yani her müşteri profili hep belli tip bankalarla yani konvansiyonel bankalarla çalışıyor. Yani bunun şube yayılımı, diğer bankalara göre reklam faaliyetlerine fazla maruz kalması gibi farklı nedenleri olabilir. Aslında genel durum enstrümandan ziyade katılım bankacılığı kavramının toplumda biraz yer bulması ve yaygınlaşması.”

Şubeler ile yapılan görüşmelerde 6 katılım bankası da ürün çeşitliliğinin artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Banka şubelerinden biri katılım bankalarının ilk yıllarında ürün çeşitliliği olduğunu, murabahanın kullanımının süreç içerisinde arttığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

K16: “Katılım bankalarının ilk kurulduğu zamanlarda bu enstrümanların hepsi daha fazla kullanılıyordu, çeşitlilik vardı. Dört beş çeşit finansal ürün kullanılmaktaydı. Bunlardan biri de mudarebeydi. Fakat yıllar geçtikçe ekonomi ve hız önem arz etmeye başladı, müşterinin talebine hızlı dönülmesi gerekti ve ister istemez murabahaya dönüldü. Süreç buna zorladı. Mudarebede orta ve uzun vadeli yatırım söz konusu, müşterinin yapacağı bilmek ve ona göre konumlanmak gerekiyor. Belki işin içinde bulunmak da gerekiyor. Şube veya merkez tarafından yönetilen bir durum varsa bankalardan biri de bu işin içinde bizzat bulunmalı, piyasayı bilmeli. Sadece sermaye vererek kontrolsüz olacaktır. O anlamda murabaha ön planda oluyor çünkü bu tarz zorunluluk ve engeller yok. Hangi iş dalında olduğu önemli olmaksızın ihtiyacı olan müşterimiz bize talebini iletiyor, biz hammadde ve makine vs. alıyoruz, üzerine kârını koyup satıyoruz. Banka ilk kurulduğunda aslında hepsi vardı fakat zaman içinde kullanılabilir olanın murabaha olduğu ortaya çıktı. Çeşitlilik elbette faydalı olur. Özellikle katılım bankaları eliyle bunun sağlanması çok daha iyi olur. Belki zaman içinde diğer ürünlere de ilgi olabilir.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere görüşme yaptığımız katılım bankalarının genel merkezlerinden gelen cevapların tümü, finansal çeşitliliğin artırılmasına gerek olmadığı şeklindedir. Çünkü katılımcıların ifadelerinde katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin yeteri kadar fazla olduğu fakat bu çeşitliliğin toplum nezdinde bilinirliğinin az olduğu ve uygulamada alan bulamadığı görüşü hakimdir. Toplumun bilinçlendirilmesi ve finansman türlerinin iyi yönetilmesi halinde istenen çeşitlilik etkinleştirilecektir. Bu noktada yukarıda “Kamuoyunun Bilgilendirilmesi” başlığı altında ifade ettiğimiz önerilerin takip edilmesi yerinde olacaktır. Özetle, katılım bankalarında ürün çeşitliliği noktasında herhangi bir kısıt söz konusu değildir ancak bu ürünler müşteriler tarafından yeterince bilinmediği için uygulamaya geçirilememektedir.

4.1.6.3. Girişimcilik ve Mudarebe İlişkisi

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde girişimcilik ile ilgili yeni finansman yöntemlerinin kullanımı artmaktadır. Küreselleşen ve rekabetçi bir yapıya bürünen piyasalarda geleneksel finansman yöntemlerinin yeterli gelmemesi yeni ürün çeşitlerini zorunlu kılmıştır (Çağlar, 2019, s. 18). Girişimciler için finansman sağlama yöntemi olarak yükselişte olan girişim sermayesi ve kitle fonlaması bu yöntemlerden bazılarıdır. Görüşmelerde girişim sermayesi ve kitle fonlaması vb. girişimcilik yöntemlerinin mudarebenin artırılmasında rolü olup olmadığı ve bu yöntemlerin artmasının mudarebenin artması hususunda etkili olup olmayacağı ile ilgili katılımcıların fikri sorulmuştur. Gelen yanıtların %90’ı bu yöntemlerin mudarebenin artmasında rolü olduğu şeklindedir. Katılımcılardan K16, bu ürünlerin daha çok mikro ölçekli firmaları ilgilendirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

K16: “Bu ürünler daha çok mikro ölçekli firmaları ve bireyleri ilgilendiriyor, mudarebede biraz daha orta ve büyük ölçekli firmaları ilgilendiren konular var. Onun gelişimine direkt katkı sağlayacağını düşünmüyorum. Dolaylı etkileri belki olabilir. Girişimcilik ruhu biraz farklı. Türk insanın yapısını düşündüğümüzde biz daha çok tarım toplumundan geldik. O yüzden çok fazla ticaretle haşır neşir olamıyoruz. Girişimcilik ruhumuzun biraz daha gelişmesi gerekiyor. Gelişirse muhakkak mudarebeye etkisi olur. Bu açıdan bizde diğer toplumlara göre katedilmesi gereken yol var.”

Katılımcılardan biri de bu yöntemlerin mudarebeye katkı sağlamasından ziyade, mudarebenin bu yöntemlere katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra tüm bu uygulamaların bankalar aracılığıyla değil daha büyük bir ekosistem içerisinde bu çerçevede kurulacak kuruluşlar ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.

Girişimcilik ile ilgili katılım bankalarının kurmuş olduğu yapılar bulunmaktadır. Bazı katılım bankalarının bazen bankaların içerisinde platform olarak bazen de bankanın ayrı bir iştiraki olarak girişimcilik ile ilgili platformları bulunmaktadır. Kuveyttürk'ün KT Portföy, Albaraka Türk'ün Albaraka Garaj ve Insha Ventures, Emlak Katılım'ın Pusula Girişim Destekleme Programı işleyiş açısından mudarebeden farklı olsa da girişimcilik hususunda örnek gösterilebilecek uygulamalardır.

4.1.7. Katılım Bankalarının Girişim Fonlama Kriterleri

Yapılan görüşmelerde ortaklık yapılacak sektörün belirlenmesi ve nitelikli girişimci seçiminin bankalar tarafından nasıl belirlendiğine dair bir soru yöneltilmiştir. Aşağıda bankalardaki girişim fonlama kriterlerinin nasıl belirlendiği ile ilgili katılımcılardan alınan cevaplarda en çok temas edilenler bir tablo halinde verilmiştir.

Tablo 11: Katılım Bankalarında Girişimlerin Fonlanma Kriterleri

Girişim Fonlama Kriterleri	Oran
Müşterinin talebi	% 29
Projenin türü	% 24
Projenin kârlılığı	% 14
Ticari riskler	% 14
Bankanın belirlemesi	% 10
Teminat yapısı	% 5
Vadenin tutarı	% 5

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloya bakıldığında fonlanacak girişimi belirleyen en önemli kriterin %29 oranla müşterilerin talebi olduğu anlaşılmaktadır. Ardından projenin türü %24 oran ile girişimin

fonlanmasını etkileyen ikinci ürün olarak zikredilmiştir. %14 oranlarında projenin kârlılığı ve ticari riskler olmak üzere çeşitli riskler zikredilmiş; %10 oranında ise bankanın müşterileri yönlendirmesi durumu zikredilmiştir. Ürün çeşitliliğini etkileyen en az unsurlar olarak %5'lik oranlarda teminat yapısı ve vadenin tutarı özellikleri katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Yapılan görüşmelerden anlaşıldığına göre katılım bankalarında hangi girişimin fonlanağı seçimini etkileyen ağırlıklı unsurlar, müşterinin talebi, proje türünün hangi ürün ile uyumlu olduğu ve o projenin hangi ürünle daha kârlı bir getiri sunduğu şeklinde açıklanabilir. Mevcut uygulamalarda genel olarak yukarıdaki tabloda belirtilen hususların dikkate alındığı; bu hususların hangi girişimin fonlanacağı noktasında etkin bir işlevi olduğu görülmektedir.

Katılım bankalarındaki en önemli hususlardan biri hiç şüphesiz ürün seçimi ve buna bağlı olarak müşteri ve proje seçimidir. Çünkü bankalar, finansman için hangi ürünü tercih ederlerse o ürünün kârlılığına göre kâr elde ederler. Ürün seçimi ve müşteri ve proje seçimine dair katılımcıların vermiş olduğu cevaplar alt başlıklarda ele alınacaktır.

4.1.7.1. Ürün Seçimi

Katılım bankalarındaki finansal ürünler, katılım bankacılığının tercih edilebilirliğini artıran önemli unsurlardır. Bankalar, müşterilerine sundukları ürünler sayesinde rakipleriyle rekabete girebilmekte ve piyasada farklılaşmaya çalışmaktadır. Yapılan görüşmelerde katılım bankalarında fon kullandırma ürün seçiminde hangi kriterlerin göz önünde bulundurulduğu sorulmuştur. Katılımcılar tarafından genel olarak işlem bazında yapılan projeksiyonlar kapsamında ve proje türüne uygun akit hangisi ise ona göre hareket edilmesinin esas olduğu belirtilmiştir. Yatırım projesi kapsamında ise bunun murabaha gibi satım yöntemleri yerine ortaklık gibi akitlerin kullanılmasının doğru olabileceği durumu örnek verilebilir. Öte yandan girişimin fonlanma kriterleri için müşterinin talebi, çeşitli riskler, projenin türü ve projenin kârlılığı en çok gelen cevaplardandır.

Ürün seçiminin hangi kriterlere göre yapıldığına dair sorulan sorulara verilen cevaplardan birkaç tanesi seçilerek aşağıda verilmiştir. K10 ürün seçiminde “Projenin kârlılığı, teminat yapısı. Müşterinin size sunabileceği teminatları ve kârlılığı dikkate alıyorsunuz.” şeklinde dikkate aldıkları kriterleri zikrederken K16, örnekleyerek şu cevabı vermiştir:

“İşlemin ölçeği göz önünde bulundurulur. Müşteri bizden bir kamyon un istedi, burada bir iş ortaklığına girmek mantıklı değil ancak hidroelektrik santralde de murabaha yapmak mantıklı değil. İşin şeklini işin nevi belirliyor. Talebin durumuna göre belirleniyor.”

Ürün seçiminde dikkate değer diğer bir husus kâr meselesi olmuştur. K21, “Bu işten beklenti kâr. Yatırılan sermayenin kâr dönüşü önemli.” diyerek ürünlerdeki kârlılığın ürün seçimine etkilerine değinmiştir.

Ortaklık yapılacak sektörün seçiminin bankalar tarafından nasıl belirlendiğine, operasyonel sürecin önemine ve katılım bankalarının gerekli sorumluluğu almalarına işaret eden cevaplardan K17’nin cevabı şu şekildedir: “Bu üst yönetimin karar vereceği bir durum ama açıkçası rekabet ve uygulanabilirlik bu kadar zor olduğu süreçte mudarebenin rekabet şansı çok olmayabilir.” K19 ise “Çok elzem bu durum. Çünkü faizsiz bankacılıkta hassas olan kesimi birtakım ihtiyaçlarında konvansiyonel bankalara itiyoruz. Bu konuda katılım bankalarının daha fazla sorumluluk alması gerekmektedir.” K19 mudarebenin uygulanabilmesi hususunda katılım bankalarının daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar ile yaptığımız görüşmelerde katılım bankalarının ürünlerini uygulayabilme noktasındaki en önemli hususun müşteri ve proje seçimi olduğu belirtilmiştir. Katılım bankaları riski yönetebilecekleri bir alan belirlemekte ve müşterinin mali durumunu, projenin kârlılık durumunu bu alan içerisinde yönetmeyi tercih etmektedir. Müşteri ve proje seçimine dair ayrıntılar bir sonraki başlıkta incelenecektir.

4.1.7.2. Müşteri ve Proje Seçimi

Ortaklık yapılacak olan sektörün, firmanın ve ortaklığın üzerine kurulacağı projenin seçimi katılım bankaları için oldukça önemlidir. Çünkü mudarebe uygulamalarında katılım bankalarının bu yöntemle finanse edilen işletmenin yönetimi üzerinde hiçbir kontrolü yoktur; mudarib olan taraf işletmeyi yönetme konusunda tam bir özgürlüğe sahiptir. Banka, sözleşmeye bağlı olarak yalnızca girişimden elde edilen kârı, sözleşmede kararlaştırılan kâr paylaşım oranına göre mudarible paylaşma hakkına sahiptir. Mudarib olarak girişimci, tamamen sermayedar tarafından karşılanan herhangi bir zararı paylaşmaz. Mudaribin bankanın fonlarının yöneticisi olarak güvene dayalı bir şekilde

hareket etme yükümlülüğü vardır, ancak bu durum özellikle bilgi asimetrisi varsa, yani banka mudaribin performansı hakkında düzenli ve güvenilir mali raporlar almıyorsa, ahlaki tehlikeye yol açmaktadır. Bu nedenle, bankanın fon sağlamadan önce gerekli özeni göstermesinin yanı sıra, yatırım döneminde bilgi asimetrisi sorunlarına karşı önlem alması gerekir (Izhar & Hassan, 2013, ss. 33–34). Bu da mudarebeyi sınırlandırmakla yani sermayedar olan tarafın belirli kayıtlar koyarak mukayyed (sınırlandırılmış) mudarebe yapmaları ile mümkün olabilmektedir.

Mudarebe ortaklığı yapan bankalara yaptığımız görüşmeler çerçevesinde ortaklık yapılacak olan sektörün belirlenmesi ve nitelikli girişimci seçiminin nasıl yapıldığı sorulmuştur. Görüşmelerimiz esnasında, ortaklık yapılacak sektörün Danışma Kurulu ve Danışma Komitesi kararları kapsamında belirlendiği ve yapılan projelerin katılma hesap sahipleri ve kurum ortaklarının fonlarını zarara uğratmayacak şekilde olmasına özen gösterildiği ifade edilmiştir. Müşteri seçimi ile ilgili, ortaklık kurulması hasebiyle ve piyasada deneyimli müşteri bulmanın zor olması sebebiyle genellikle önde gelen şubelerin bilinen müşterilerle ortaklık kurulduğu, talep müşteriden de gelse ortaklık yapılacak olan müşterinin değerlendirilip banka tarafından seçildiği ifade edilmiştir. Proje seçimi için ise (önceki kötü tecrübelerden hareketle) düşük hacimli, kısa vadeli ve net olan genellikle mukayyed (sınırlandırılmış) mudarebe ortaklıklarına girildiği ifade edilmiştir.

Görüşme yaptığımız katılımcıların müşteri ve proje seçimi hususunda verdikleri cevaplardan yapılan bazı doğrudan alıntılar aşağıdaki gibidir:

K1: “Ülkemiz stratejilerine uygun olan sektörler seçilmeye çalışılıyor. İhracatı artırıcı, istihdamı artırıcı, teknolojik gelişim sağlayıcı, yerli ve milli imkânlarla dışa bağımlılığı yok etmeye çalışan sektörler tercih ediliyor. Ortaklık yapılacak olan müşteri sebatkâr mı, güvenilir mi bu önemli bir husustur. Bir de işin ekonomik analizi yapılıyor yani üretilecek olan ürün ya da hizmet ile ilgili insanların talebi olup olmadığına dair pazar araştırması yapılıyor.”

K1’in yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere ihracı ve istihdamı artırıcı, teknolojik gelişmelere katkı sunan, yerli ve milli imkanlar doğrultusunda dışa bağımlılığı yok etmeye çalışan sektörlerin bankalarında girişimlerin fonlanırken tercih edildiğini söylemektedir. Ayrıca ortaklık ilişkilerinde müşterinin seçimine de dikkat edildiği,

özellikle güvenirliliğinin araştırıldığını belirtmektedir. Benzer doğrultuda bir görüş ise K3 tarafından dile getirilmiştir:

K3: “En önemli şeylerden biri de performans riski anlamında sorunsuz olması gerekiyor. Bazı firmaların bilançosu, mali verileri sizi bir yere kadar taşımış limit anlamında, teminatlarını maksimum düzeyde kullanmış ve bilançosal anlamda ya da teminat üretme anlamında daha fazla gidecek yeri yok. Bu tip firmalardan bazılarının çok iyi iş bitirme özelliği var. Burada performans riskinin çok az olduğunu düşünüyorum ama sizin bilançolarınız buna el vermiyor ya da sizden birtakım teminatlar istediğimde siz bunu yapmakta zorlanıyorsunuz. İşte o zaman bizim sistemimizdeki kâr zarar ortaklığı devreye giriyor. Ben sizin işi yapacağınıza eminsem sermayeyi koyarak sizinle kâr zarar ortaklığı yapmam, süreci daha kolay hale getirebiliyor.”

K4 ise katılım bankalarının reel ekonomideki paydaşlarla sürekli irtibat halinde olduğunu ve firmaları analiz etmedeki başarısını şu ifadelerle belirtmiştir:

K4: “Bankaların şubeler üzerinden pazarlama satış ağları var. Bunların üzerinden gerçekleşiyor. Bilhassa murabaha için reel ekonomideki girişimcilerle, yatırımcılarla, esnaflarla, aktörlerle sürekli irtibat halinde olunuyor. O kanallar üzerinden teklifler gelebiliyor ya da bazı fırsatları siz görebiliyorsunuz. Bunlar üzerinden benim gördüğüm kadarıyla kâr-zarar projelerini değerlendirebiliyorsunuz. Zaten katılım dahil bankaların en önemli özelliği finansman kullandırılacakları girişimciyi ve yatırımcıyı iyi analiz edebilecek kapasitede yetkinlikleri olmasıdır.”

K5 mudarebe projelerinde uçtan uca belli olan mukayyed mudarebeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Çünkü bankaların sermayedar olduğu bu ortaklıklarda, mudarib konumunda olan müşterileri bazı hususlarda sınırlandırmak bankalar açısından daha tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra sektörel farklılığın gelecekte yapılacak olan mudarebe ortaklıkları için önemli deneyimler olduğunun altını çizmiştir:

K5: “Sınırlandırılmış mudarebeyi kullanıyoruz. Alıcının, satıcının ve periyodun belli olduğu ortaklığa giriyoruz. Vadenin belli olmadığı, sadece ortaklığın konuşulduğu dev projeler değil, mikrofinansla daha yakın (tutardan bağımsız olarak), alıcısının, satıcısının, vadesinin ve şekil şartlarının net olarak belli olduğu mudarebeye giriyoruz. Kamu ve özel olmak üzere birçok sektörle ortaklık yapıldı. Sektör uzmanlarının istihdam edildiği ekipleşme yok şu an uygulamalarımızda. Sektörel farklılığa özen gösteriyoruz, çünkü her sektördeki deneyimlerimiz bizim için önemli.

Birçok farklı sektör olması, hangi sektörlerde mudarebe daha kolay yapılabilir ona da veri oluşturuluyor. Bu işler murabahayla değil mudarebeyle yapılabilecekse oraya yapılmasına yönelik aksiyonlarımız bu kriterlerle birlikte oluşuyor.”

Yukarıdaki ifadeler, ortaklığın doğasından kaynaklanan bazı zorlukların mukayyed mudarebe ile belirli bir aşamaya kadar bertaraf edebileceğinin göstergesi niteliğindedir. K5’in ifadelerinden alıcı, satıcı, vade, şekil şartları gibi belirli açılardan sınırlandırılmış ortaklıkların tercih edilmesi halinde işlemlerin mudarebeyle de uygulanabileceğinin altını çizmektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde genellikle stratejik projeler yapıldığı ifade edilmiştir. K8 müşteri ve proje seçimi sürecini “Projeyle alakalı önce müşterinin maliyeti, projenin niteliği isteniyor. Proje finansmanı müdürlüğü değerlendirme yapıyor. Olumlu ise kredi tahsis müdürlüğüne gidiyor. Oradan da onay aldıktan sonra yönetim kuruluna kadar çıkıyor, onaylanırsa dahil oluyor.” şeklinde açıklamıştır. Müşteri ve proje seçiminde öncelikle fizibilite çalışmaları yapıldığı belirtilmiş ve sürecin ise aşağıdaki adımlarla gerçekleştiği ele alınmıştır:

K10: “Fizibilite çalışmaları yapılıyor, şubelere teklifler geliyor. Şubelere gelen teklifler şöyle oluyor: ‘Böyle bir proje var, siz bu projenin neresinde olabilirsiniz?’ ya da ‘Böyle bir projem var, ben kredi istiyorum.’ diyor. Şube tarafından değerlendirilebilir diye yönlendiriliyor. Fizibilite çalışması yapılıyor. Tabii burada sadece projenin kendi dinamikleri, yeterliliği değil bankanın hangi tarafa büyümeye yönelmesi de var. Az önce bahsettiğiniz stratejik olarak büyüme sorusundaki gibi bankanın bu alanda büyüyelim dediği şeyler oluyor. Hazinesinin durumları da var ve değişiyor.”

K12: “Kendimizce çerçeve çizdik, riski yönetebileceğimiz stratejik bir alan belirledik. Bizim ortak olacağımız firma güçlü ve prestijli olmalı, nakit akışları düzenli olmalı, vadeler kısa olmalı. Finansal sektör çok dalgalı. 1,5 sene sonrasının nakit akış döngüsünü tahmin etmek mudariblerimiz için zor, riski yönetemezler. O yüzden vadeyi kısalttık, mesela 0-8 olarak sınırladık. Ve geçmiş işlem hacimlerine bakıyoruz. Müşterinin sektör tecrübesi olduğunu bildiğimiz müşteri ile ortaklığa girmeyi tercih ediyoruz.”

Mudarebe projelerinin seçiminin piyasanın o dönem yöneldiği sektörle ilgili olduğu da gelen cevaplar arasındadır. Bunun yanında müşterinin üretim firması olması, düzenli

ödemeler yapması ve gerçekleştirilecek olan projenin kârlılığı müşteri ve proje seçimlerinde aranan özelliklerdendir.

K17: “Mudarebe geliştirmek için denenmek isteniyor fakat çok pratik olmuyor, firma seçimi vs. bunlar zor süreçler. Ortaklık yapılacak firmanın düzenli ödemeler yapması, kredibilite anlamında sorun olmaması gibi kriterler belirlenebiliyor. Bunun yanı sıra projenin süresinin en fazla 3-4 ay olması şeklinde genel müdürlükten bir talep olabiliyor. Genel müdürlük firmayı belirlerken; daha çok üretim firması olmasını, nitelikli üretim gerçekleştiriyor olmasını, süreci kolay takip edilecek bir firma olmasını istiyor.”

K18: “Banka olarak firmaya gidebiliyoruz ya da firma bankaya gelebiliyor. Projenin fizibilitesine ve kârlılığına göre, ortaklık yapılacak firmanın moralitesi, sermayenin geri dönüş süresine göre belirlenmektedir.”

Bu kriterlerin yanı sıra firmaların seçiminde kârlılık rakamlarının, projelerin seçiminde ise kısa süreli proje olması gibi nitelikler de katılım bankalarının mudarebe ortaklığı seçimlerinde önemsendiği kriterler olarak gösterilmektedir.

4.2. Değerlendirme

Katılım finans altyapısına dair esaslar İslam hukuku hükümlerine göre dizayn edilmektedir. Bu altyapıya uygun kurumlar inşa etmek, bu altyapıya uygun uygulamalar yapmak genel anlamda kurumların görevi iken tabana yayılma açısından bu hususta bireylere büyük görev düşmektedir. Katılım bankaları Müslümanların ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkmış olan ve bunun yanı sıra konvansiyonel bankalar gibi kâr amacı gütmekte olan kurumlardır (Iqbal & Molyneux, 2005, s. 152). Fakat bu kârı, konvansiyonel bankalardan farklı olarak, İslami esaslar çerçevesinde elde etmeyi amaçlamaktadır. Katılım bankaları, konvansiyonel bankalardan farklı enstrümanları kullanmakta fakat onlarla aynı piyasa içerisinde rekabet etmektedir. TKBB verilerine göre katılım bankalarının sektördeki payı 2022 yılının sonu itibarıyla %8,3’tür (O. Çelik, 2023). Katılım bankalarının sektördeki payını artırabilmenin en önemli yollarından biri, konvansiyonel bankalar kadar ürün çeşitliliğine sahip olmasıdır. Esasen katılım bankaları, yeterli ürün çeşitliliğine sahiptir. Ancak bu ürünlerin kullanımı oldukça azdır. Katılım bankalarının işlemlerinin %90’dan fazlasını murabaha uygulamaları oluşturmaktadır. Murabahanın operasyonel kolaylığı ve mevcut bankacılık düzenlemelerinin murabaha

uygulama yöntemlerine müsait bir yapıda olması katılım bankalarının diğer finansal ürünlerden ziyade murabahaya olan teveccühünü artırmaktadır. Kâr amacıyla hareket eden her kuruluş gibi katılım bankaları da en düşük maliyetle en yüksek kâra erişme gayreti içerisindeyler. Bu sebepler, katılım bankalarının diğer İslami finans ürünlerine yönelik AR-GE faaliyeti yürütmek istememeleri, kâr maksimizasyonu ile açıklanabilmektedir. Katılım bankalarında, operasyonel süreci sebebiyle oldukça az kullanılan ürünlerden biri de mudarebedir.

Katılım bankalarının genel merkezleri ve şubeleri ile yapılan görüşmeler neticesinde katılım bankaları tarafından mudarebenin fon toplama, fon kullandırma ve mudarebe sukuk olarak müşterilere hizmet sunulduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmamız kapsamında yaptığımız görüşmelerden edinilen bilgilere göre 2023 itibarıyla 6 katılım bankasının tümünün katılma hesapları aracılığıyla fon toplayarak müşterilerin sermayedar ve bankanın mudarib olduğu mudarebe ortaklıkları kurduğu, 6 katılım bankasının 3'ünün fon kullandırma tarafında bankanın sermayedar ve müşterinin mudarib olduğu mudarebe ortaklıkları kurduğu, 1 katılım bankasının ise mudarebe sukuk olarak müşterilerle mudarebe ilişkisi kurduğu bilgileri edinilmiştir. Fon kullandırma tarafındaki mudarebe ortaklıklarının farklı sektörlerde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu ortaklıklar, yazılım, enerji, tekstil gibi birçok sektörle yapılmaktadır. Sektörel farklılık, sektörleri tanıma açısından da önemlidir. Bu durum hangi sektörlerde mudarebenin daha kolay yapılabileceğine veri oluşturmaktadır.

Katılım bankalarının genel merkezleri ve şubeleri ile yapılan görüşmeler sonucu, fon toplama açısından katılma hesapları çerçevesinde mudarebenin uygulama alanı bulunduğu fakat katılma hesap sahiplerinin beklentileri, firmaların beklentileri, ekonomik konjonktür, sektör derinliğinin yetersizliği, uzun vadeli yatırım yapılamama, bilgi eksikliği vb. etkenler olmasa daha fazla kullanılacağı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelerde müşterilerin kısa sürede ve kâr odaklı sonuç alma isteğinin ön planda olduğu ifade edilmiştir. Bu da mudarebenin kullanımını azaltan diğer bir husustur. Katılımcıların ifadelerine göre, müşteriler tarafından katılma hesaplarının vadelerinin kısaltılması (1 hafta, 2 hafta vb.) gibi talepler geldiği ve seçenek olarak sunulsa talebin artabileceği tekliflerinin geldiği belirtilmiştir. Öte yandan katılma hesaplarının kâr oranlarının yüksek tutulması bu hesaplara olan teveccühü artırmaktadır.

Görüşmelerde katılma hesaplarının kâr oranlarının piyasadan biraz daha az olması durumunda müşterilerin hesaplarından para çıkışları olduğu ifade edilmiştir. Bu da müşterilerin yüksek kâr beklentisini, mudarebe özelinde de doğrulayan bir durumdur. Katılma hesaplarındaki fonlar bankaların elinde emanet hükmündedir ve bu fonlarla bankalar çoğunlukla murabaha işlemlerini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bankaların bu fonları değerlendirirken çok iyi bir muhasebe sistemi olmalı, firmaları değerlendirme sistemi iyi olmalı (kârlılık, bilanço yapısı, mali durum vs.) ve sıkı bir şekilde denetlenecek yatırımlar yapılmalıdır.

Mudarebe katılım bankalarında fon kullandırma yöntemi olarak da varlığını sürdürmektedir. Yapılan görüşmelerde katılım bankalarındaki mudarebe projelerinin genellikle mukayyed mudarebe çerçevesinde yapıldığı belirtilmiştir. Mukayyed mudarebenin daha net ve sınırlarının belirli olması sebebiyle sermayedar konumunda olan katılım bankaları bu mudarebeyi tercih etmektedir. Fon kullandırma açısından mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasının sebepleri genel olarak ele alınacak olursa, mevzuatın genel olarak İslami finans enstrümanlarına özel olarak ise mudarebeye uygun olmaması, mudarebe enstrümanının riskli bir enstrüman olması, mudarebe enstrümanının müşteriler tarafından da kurumlar tarafından da yeterince bilinmemesi, mudarebede operasyonel yükün daha fazla olması, mudarebenin uzun bir süreç gerektirmesi, katılım bankalarındaki nitelikli personel yetersizliği, mudarebenin uygulanmasının diğer enstrümanlara nazaran daha zor olduğu düşüncesi, uygulamada pratik deneyimin olmaması, bireylerin kısa sürede çok kâr elde etme istekleri, katılım bankalarının murabaha işlemleri temelinde yükselmesi, ortaklıklarla ilgili yaşanan olumsuz tecrübeler ve güven problemi sebebiyle istenilen düzeyde kullanılmadığı görülmüştür. Mudarebe, uzun vadeli bir yatırım aracıdır ve bankalar tarafından uzun vadeli yatırımcı bulmak zordur. Bunun yanı sıra uzun vadeli yatırımlar için ekonomik dinamiklerin istikrarlı olması gerekmektedir. Bu açıdan mudarebe ortaklığı kurabilmek için, İslami hassasiyet gösteren kişiler ya da kurumların mudarebeyi ve esaslarını bilerek ticaret yapmak istemesi ya da İslami hassasiyet olsun olmasının riski göze alıp uzun vadede yüksek kâr elde etmek istemesi gerekmektedir. Ekonomik açıdan değişken bir konjonktürde bunun uygulanabilirliği oldukça zordur.

Bu noktada, mudarebenin uygulama alanını artırabilmek için katılım bankalarının bağılı bulundukları otorite kurumların, katılım bankalarının enstrümanlarına uygun düzenlemeler yapması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu hususta katılım bankalarının nitelikli personel yetiştirmesi ve kamuoyunun İslami finans ile ilgili bilgilendirilmesi oldukça önem arz eden bir durumdur. Finansal ürünlerin toplum tarafından genel kabul görmesi, bu ürünlerin geliştirilme sürecinde Şer'î hukuka uygunluğu kadar önemli bir husustur. Toplumsal kabul ancak ürünlerin doğru şekilde tanıtımı ve izahının yapılmasıyla sağlanabilir. Bunun için toplumdaki bireylerin ilk elden doğru ve tatmin edici şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Müşteri seçimi ve proje seçimi hususu da mudarebenin uygulama alanını artırabilmek için önemli bir husustur. Katılım bankalarının bu hususta riski yönetebilecekleri net bir alan belirlemeleri, ortaklık yapılacak olan firmayı sıkı bir şekilde denetlemeleri ve ortaklık süresince de denetimi devam ettirmeleri gerekmektedir. Kredi riski, ahlaki risk ve ortaklık kurulan firmanın elde etmiş olduğu kârın kontrol edilmesindeki riskler mudarebede karşılaşılabilecek olan risklerin başında gelmektedir. Katılım bankalarının risk yönetimi hususunda oldukça sistemli çalışması sebebiyle bu riskler kontrol edilemez düzeyde değildir. Özellikle yatırım projelerinde risk odaklı raporlama sıkı bir şekilde yapıldığından, mudarebe ortaklık projelerindeki risk de mudarebe enstrümanının kullanımına engel teşkil etmez. Katılım bankalarında ürün seçimi ise, müşterilerin talepleri ekseninde gerçekleşmektedir. Müşterilerin talepleri doğrultusunda, uygun akit hangisi ise katılım bankası o uygulamayı gerçekleştirmektedir. Mudarebe yapısı itibarıyla girişimcilikle de doğrudan ilgilidir. Mudarebenin Türkiye’de yer bulamamasının bir sebebi de Türkiye’de girişimcilik ekosisteminin gelişmemiş olmasıdır. Girişimcilikle ilgili günümüz ortaklık çeşitlerinde (girişim sermayesi, kitle fonlaması vb.) olduğu gibi mudarebe işleminde de sermayenin kullanım yetkisi mudarib olan tarafa verilmekte ve söz konusu ortaklık bu şekilde kurulmaktadır. Bu yüzden girişim sermayesi, kitle fonlaması vb. günümüz ortaklık çeşitleri katılım bankaları tarafından daha fazla desteklenmelidir. Bu yöntemlere olan desteğin artması, girişimcilere güven ve cesaret verecektir. Bu durum da dolaylı olarak mudarebe ortaklığının artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasının bir sebebi de murabahanın kullanım alanının mevcut uygulama alanlarındaki gibi fazla olması olarak görülmektedir. Mudarebedeki yüksek risk karşısında murabahadaki düşük risk faktörü, mudarebedeki zarar etme ihtimali durumu karşısında murabahadaki yüksek garanti faktörü, murabahanın operasyonel sürecinin mudarebeye nazaran daha hızlı ilerlemesi murabaha enstrümanına olan teveccühü artırmaktadır. Murabahadaki teminat hususu murabahanın tercih edilme sebeplerinin en önemlilerinden biridir. Yaptığımız görüşmelerde katılımcılar özellikle mudarebede teminatın olmaması hususuna dikkat çekmiştir. Klasik fıkıh literatüründe mudarebede teminat meselesine rastlanmamıştır fakat içerisinde bulunduğumuz çağdaş dönemde araştırmalarımız sonucunda bu hususun gündeme getirildiği görülmüştür. İkinci bölümde belirttiğimiz gibi TKBB'nin bu meseleyi ele aldığı, üçüncü bölümde incelemiş olduğumuz çağdaş kurumların da yayınlarında mudarebede mudaribin kendisine emanet edilen sermayeyi hakkıyla koruyabilmesi için teminat hususunu ele aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra zararın tazmini hususunda da süreç içerisinde alternatifler getirildiği görülmektedir. Bu alternatiflerin hangisi doğru, hangisi fikhî açıdan uygun olur tartışılmalı ve belirli bir sonuca varılmalıdır. Burada önemli olan mudaribin akdi suistimal ihtimaline karşı önlem alınması gerektiği fikridir.

Bunun yanı sıra araştırmalar ve görüşmeler neticesinde mudarebe projelerinin kârlılığının murabaha işlemlerinin kârlılığına göre çok daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Burada yapılması gereken, katılım bankalarındaki mudarebe ortaklığı sistemini sağlam bir zemine oturtmak ve bireyleri uzun vadeli fonlara karşı teşvik edebilmektir.

Görüşmelerde tespit ettiğimiz sonuçlardan biri de mudarebeyi fon kullandırma yöntemi olarak kullanmayan katılım bankalarının mevcut olduğu sonucudur. Bunun yanı sıra katılım bankalarının şubelerinin, fon kullandırma tarafındaki mudarebe ortaklıkları ile ilgili projelere dair ayrıntılı bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Mudarebe projeleri, bankaların genel merkezleri tarafından yürütülen uygulamalardır. Katılım bankaları mudarebe projesi yapacakları zaman belli şubelerdeki belli müşterilere teklif götürmekte ya da projesi olan kimse bankaya gelerek projesinin fonlanması talep etmektedir. Mudarebe projelerinin katılım bankalarının genel merkezlerinde çoğunlukla genel bir uygulama olarak görüldüğü ancak çoğu katılım bankasının mudarebe özelinde bir ekibinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Yalnızca bir katılım bankasının mudarebe

projeleri ile ilgilenmek üzere farklı birimlerden oluşan bir ekibinin olduğu, bu ekibin sürecin en başından sürecin sonuna dek düzenli olarak toplandığı ve mudarebe ortaklıklarını geliştirmek ve yaygınlaştırmak için çalışmalar sürdürdüğü görülmüştür. Diğer bankalarda ise mudarebe projeleri ile genellikle proje yönetim müdürlüğü, proje finansman bölümü, kredi süreçleri bölümü vb. bölümlerde ilgilenilmektedir. Zaten söz konusu bankanın birçok mudarebe işlemi gerçekleştirmesi sebebiyle, personellerinin mudarebeye dair bilgi düzeylerinin diğer pek çok personelden yüksek olduğu görülmüştür. Bazı bankalardaki personeller, bazı sorulara dair bilgisinin olmadığını ifade ederek soruları cevaplandırmamışlardır. Bu durum, şube düzeyinde daha çok karşılaştığımız bir durum olmuştur. Yapılan görüşmelerde, genel merkezlerin mudarebe ile ilgili bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yalnızca bu hususta değil, diğer hususlarda da genel merkezlerin bankalardaki enstrümanlara, uygulamalara ve işleyişe dair bilgi düzeylerinin şubelerdeki katılımcılara göre daha yüksek olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

Katılım bankalarının çalışma esasları İslami prensipler çerçevesinde oluşturulmuştur. Katılım bankalarının sektördeki payı, istenilen düzeyde değildir ancak son yıllarda kamu katılım bankalarının kurulması, katılım bankalarının sektörde bilinirliğini ve payını artırmıştır. İslami finansal enstrümanların artırılabilmesi için sistemin gerekli mevzuatlarla desteklenmesi gerekmektedir. Sistemin bilinirliğinin artırıldığı, nitelikli eleman ihtiyacının giderildiği, işleyişi kontrol altında tutulabildiği zaman katılım bankacılığı hem daha doğru bir zeminde oluşturulmuş olacak, hem de daha büyük bir kitle tarafından kabul görecektir.

SONUÇ

Bireylerin tek başına gerçekleştirmesinin zor olduğu yatırımların; bireylerin, fikirlerinin ve sermayelerinin bir araya gelerek gerçekleştirilmesini sağlaması noktasında ortaklık müessesesinin oldukça önemli bir yeri vardır. Ortaklık müessesesi geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Kurulan ortaklıklar sayesinde bireyler ferdî olarak küçük sermayelerini bir araya getirerek daha büyük sermayeler edinmiş olurlar ve yaptıkları iş bölümüyle yalnız başına yapacakları üretimin çok daha fazlasını yapabilirler. Bu da üretimde verimliliğin ve kalitenin artmasına olanak sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlar mallarını, paralarını, bilgilerini ve becerilerini emekle bir araya getirerek çeşitli ortaklıklar oluşturabilirler. İslam hukuku emek ve sermayenin bir araya geldiği bir üretim sürecini teşvik etmektedir. Bu bağlamda kolay yoldan, emek olmadan kazanmaya karşı olan bu sistemin en önemli enstrümanlarından biri de hiç şüphesiz İslam hukukunda mudarebe olarak ifade edilen emek-sermaye ortaklığıdır. Bu çalışmanın konusunu, köklü bir geçmişe sahip olan mudarebe ortaklığını geçmişten günümüze incelemek ve mudarebenin günümüz katılım bankacılığındaki uygulamaları oluşturmaktadır. Mudarebe, faize alternatif olarak sunulmasının yanında günümüzde katılım bankalarının işleyişlerinin fon toplama açısından da temelini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ne yazık ki fon kullandırma yöntemi olarak çok fazla tercih edilmemektedir. Bu çalışmada amaç yalnızca alternatif bir yatırım aracı olarak mudarebe ortaklığını ele almak değil; geçmişten bugüne varlığını sürdüren bir ortaklık çeşidi olarak mudarebedeki tarihi tecrübeyi ortaya koymak, günümüzde mudarebenin uygulanmasına dair İslami finans alanındaki çağdaş kurumların mudarebeyle ilgili yayınlarını incelemek, günümüz katılım bankalarında mudarebe uygulamalarının nasıl gerçekleştiğini ele almak ve mudarebe uygulamalarında ortaya çıkan temel problemleri tespit etmektir.

Mudarebenin katılım bankacılığı uygulamalarında az kullanıldığı çok yaygın bir kanaattir. Oysa çalışmamız çerçevesindeki araştırmalarımızda katılım bankalarının fon toplama yönteminin esasını katılma hesaplarının oluşturduğu görülmüştür. Bu ürün, fon kullandırma yöntemi olarak uygulamada fazla yer bulamamıştır. Katılım bankalarının fon kullandırma tarafında kurulacak olan mudarebe ortaklıklarına ihtiyacı olduğu, bu ortaklıkların artmasının katılım bankalarının gelişimine katkı sağlayacağı ancak

operasyonel süreç ve kanunlar sebebiyle katılım bankalarının bu ortaklıklardan uzak durduğu bir gerçektir. Mudarebe, uygulandığı takdirde katılım bankalarının sektördeki payını artırabilecek nitelikte bir üründür. Katılım bankaları mudarebenin uygulama zorluğu sebebiyle daha pratik olan diğer ürünlere yönelmiştir ancak bu zorluklar aşılamayacak boyutta değildir. Mevzuatın uygun hale getirilmesi ve katılım bankalarının da bireylerin de ortaklık kültürü ile hareket etmeleri ile bu ortaklığın kullanım alanı genişleyecektir. Bu konu ile ilgili bir tartışma da mudarebenin, bankacılığın yapısına uygun bir ürün olup olmadığı meselesidir. Ancak şu an içerisinde bulunduğumuz sistemde bu ortaklık, katılım bankaları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple bizlere düşen, bu kurumlarda mudarebe ortaklıklarının artırılması için neler yapılabileceğini ortaya koymaktır. Bu problemlerden hareketle çalışmada öncelikle mudarebenin ne olduğunu klasik fetva literatüründen hareketle ortaya koymak, sonrasında günümüz çağdaş kurumlarının mudarebe ile ilgili yayınlarını incelemek ve mudarebenin katılım bankacılığı uygulamalarındaki yerini tespit etmek için Türkiye’deki katılım bankalarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmek çalışmamızın hedefleri olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde İslam hukukundaki ortaklık çeşitleri ele alınmış ve mudarebe akdinin ne olduğu Hanefi hukukuna ait kaynaklardan hareketle ortaya konulmuştur. Mudarebenin kuruluşu, taraflar, sermaye unsuru, kâr paylaşım esasları, zararın tazmini, mudarebe çeşitleri, mudarebenin sona ermesi ve tüzel kişilik meselesi bu bölümde temas edilen hususlar olmuştur.

İkinci bölümde katılım bankalarının fon toplama tarafındaki mudarebe uygulamalarına katılma hesapları ve özel fon havuzları çerçevesinde değinilmiştir. Katılma hesaplarında banka sermayeyi kendisi işletirse klasik fıkıhtaki müfred mudarebe, bir başkasına işlettirirse ise klasik fıkıhtaki mürekkeb mudarebe tasnifine girmektedir. Özel fon havuzları ise klasik fıkıhtaki mukayyed mudarebe tasnifine dahil edilebilir. Katılım bankalarının mudarebe ile ilgili diğer enstrümanı da fon kullandırma tarafında olan ve katılım bankasının sermayedar olduğu mudarebe ortaklıklarıdır. İkinci bölümde ayrıca mudarebeyle ilgili olan ve tarafımızca mudarebeyle benzer yönleri olduğu düşünülen çeşitli enstrümanlara yer verilmiştir. Bu enstrümanlar; mudarebe sukuk, mudarebe ile tekâfül, yatırım vekâleti, mikrofinans, kitle fonlaması, risk sermayesi gibi yöntemlerdir. Bu yöntemler alt başlıklarda ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde mudarebenin çağdaş uygulamalara dair yerini tayin edebilmek amacıyla İslami finans alanında önde gelen kurumların bu konu ile ilgili yayınları incelenmiştir. Öncelikle mudarebeyle ilgili standart yayınlayan kurumların kısa tanıtımları yapılmıştır. Ardından bu kurumların çeşitli yayınlarında mudarebeyi ele alış biçimlerine dair bir tasnif yapılarak ilgili başlıklar altında mudarebeyle ilgili öne çıkardıkları hususlara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise katılım bankacılığında önemli bir problem olan, mudarebenin fon kullandırma yöntemi olarak istenilen düzeyde kullanılmaması hususunu derinlemesine araştırabilmek amacıyla katılım bankalarının personelleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmek suretiyle alan araştırması yapılmış; Türkiye'deki katılım bankalarında mudarebenin nasıl uygulandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapısı ve esasları itibarıyla klasik fıkıhtaki mudarebe ortaklıkları ile çağdaş mudarebe ortaklıkları arasında bir fark bulunmamaktadır. Farklılık geçmişten günümüze mudarebenin işleyiş şeklindedir. Katılım bankalarının fon toplama yöntemi olarak katılma hesapları aracılığıyla kurmuş oldukları mudarebe ortaklıklarının uygulanma oranında bir problem bulunmamaktadır. Fakat katılım bankalarının fon kullandırma yöntemi olarak sunmuş olduğu mudarebe enstrümanının uygulanması diğer enstrümanlara nazaran oldukça azdır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Yapılan görüşmelerde mudarebenin az kullanılmasının sebebi olarak çoğunlukla, tâbi oldukları mevzuatın mudarebe projelerine uygun olmaması ve mevzuatta bulunan bu konu hakkındaki boşluklar, mudarebenin riski yüksek bir enstrüman olması, kamuoyunun bilgi eksikliği, mudarebenin operasyonel sürecinin uzun olması, kısa vadede sonuç ve kâr elde etme isteği gösterilmiştir. Bu sebepler aynı zamanda mudarebenin uygulanmasında ortaya çıkan problemler olarak da nitelendirilebilir. Mudarebenin uygulanmasında ortaya çıkan diğer problemler ise ortaklıkların yapısal özelliklerinden kaynaklanan problemler, önceki ortaklık projelerindeki olumsuz tecrübeler ve güven problemi ve nitelikli personel eksikliği olarak zikredilebilir. Yapılan görüşmelerde mudarebenin az kullanımı ve mudarebe uygulamasında ortaya çıkan problemlerin birçoğunun aynı sebepler olduğu görülmüştür. Bu durum, mudarebe uygulamasında yaşanan problemlerin, mudarebenin kullanımına doğrudan etki ettiğini göstermektedir. Öte yandan kâr-zarar ortaklıklarının da ilgili kanunlarda ticari bir ortaklık türü gibi ele alınması ve ticari ortaklıklarda ortakların birbirlerinden sorumlu olması, bankaların ortaklıklara olan tutumunu

etkilemektedir. Yaptığımız görüşmelerde ortaklıklardaki tarafların karşılıklı olarak birbirlerinden sorumlu olma hususunun da bankaları zorladığı ifade edilmiştir. Görüşmelerde mudarebenin az kullanılmasının en önemli etkenlerinden biri olarak da murabaha enstrümanı ve murabahanın kullanımının kolay olması gösterilmiştir. Kanaatimizce murabahanın uygulamadaki ağırlığının azaltılması, mudarebeye dolaylı yoldan katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra girişimcilikle ilgili ürünlerin desteklenmesi de mudarebenin artırılmasına katkı sağlayabilecek adımlardan biri olarak ifade edilebilir. Bunların yanı sıra katılım bankalarının müşteri seçimi ve ürün seçimi de oldukça önem arz etmektedir. Katılım bankaları fonlarını kullandıracağı müşterileri özenle seçmektedir çünkü kendisine yatırılan fonlar, katılım bankasının elinde emanet hükmündedir.

Literatürde mudarebenin az kullanılmasının nedenlerinin tespitine dair derinlemesine çalışmalar yapılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu çalışma, katılım bankalarının yönetim, uygulama ve pazarlama birimleriyle gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde mudarebe enstrümanının katılım bankalarındaki uygulamalarda az kullanılmasının nedenlerini farklı boyutlarıyla ortaya çıkarmıştır. İslami finasta mudarebenin artması, katılım bankalarının borca dayalı finansman yerine gerçek bir ticarete dayanan ortaklığa dayalı finansman temelinde büyüyebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamız sonucunda katılım bankacılığında fon kullandırma yöntemi olarak mudarebenin az kullanıldığı ve artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü mudarebe uygulamalarının artırılması katılım bankalarının ürün çeşitliliğine etki edecek; böylelikle katılım bankalarının sektördeki payını artırabilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca mudarebe uygulamasının artırılması, katılım bankalarının üzerine bina edildiği temel prensibin hayata geçirilmesine imkân tanıyacaktır.

Fon kullandırma yöntemi olarak mudarebenin nasıl artırılacağına dair önerilerimiz aşağıda yer almaktadır:

- Katılım bankaları konvansiyonel bankaların da dahil olduğu Bankacılık Kanunu'na tabidir ve ilgili kanunda katılım bankalarının mudarebe ortaklıkları için açılmış özel bir alan bulunmamaktadır. Oysa mudarebe akdi her yönü ile net olmalı ve kapsamı belirli olmalıdır. İslam iktisadındaki diğer muameleler gibi mudarebe akdinde de hiçbir şekilde belirsizliğe yer yoktur. Fakat mudarebe projelerinin mevzuatta net biçimde bir çerçevesinin çizilmemiş olması, katılım bankalarını sıkıntıya

düşürmektedir. Örneğin, mudarebede tazmin sorumluluğu mudarib olan tarafa aittir. Fon kullandırma yöntemi olan mudarebe uygulamalarında mudarib olan taraf müşteridir. Müşteri kasıt, kusur ya da ihmalde bulunmadığı müddetçe zarar etse de sermayeyi tazmin etmez. Fakat buradaki kasıt, kusur ve ihmal ifadelerinin muğlak olması ve altının doldurulmamış olması katılım bankalarını bu enstrümana karşı mesafeli olmaya itmektedir. Çünkü bu durum mudarib olan müşterinin yapabileceği herhangi bir suistimali kasıt, kusur veya ihmal olarak gösterilebilmesine zemin hazırlayabilir. Bu da katılım bankalarını sermayedar olarak sıkıntıya sokabilir. Bunun yanı sıra yapılan görüşmelerde mudarebe ile ilgili işlemlerin, kredi ilişkileri bölümünün altında gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Fakat mudarebe bir kredi ilişkisi değil, bir tarafın sermayesini diğer tarafın da emeğini ortaya koyduğu bir ortaklık çeşididir. Mudarebe İslami bir ortaklık olması hasebiyle diğer kredi işlemleri gibi görülmemelidir. Öte yandan görüşmelerde katılımcılar, bağlı bulundukları kanun koyucu kuruluşlara mudarebe ile ilgili bildirim yapılırken kâr-zarar ortaklıkları altında bildirim yapıldığını ifade etmiştir. Oysa mudarebe, kâr-zarar ortaklıklarından farklı olarak emek-sermaye ortaklığıdır. Görülmektedir ki bankacılık sistemi ile ilgili kanun, mevzuat ve düzenlemelerin katılım bankacılığı uygulamaları ile uyum çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki katılım bankalarının da bağlı bulunduğu otorite kurumların mudarebe ve diğer İslami enstrümanların çerçevelerini net biçimde çizmeleri gerekmektedir. İlgili kanun, mevzuat ve düzenlemelerde mudarebe esasları çerçevesinde bir alan açmak oldukça elzemdir. Bu eksikliklerin giderilmesi, mevzuattaki boşlukların doldurulması ve karışıklıkların ortadan kaldırılması açısından önem arz etmektedir. Katılım bankalarındaki mudarebe projelerinin artırılması mevzuatın detaylı bir şekilde tariflenmesiyle yakından ilişkilidir. Yapılandırılacak olan mevzuatta kasıt nedir, kusur nedir, ihmal nedir gibi hususlar ve mudarebeye dair diğer meseleler detaylı bir şekilde tanımlanmalıdır.

- Katılım bankaları, konvansiyonel bankaların baskın olduğu bir sektörde paylarını artırmak için çabalamaktadır. Katılım bankalarının sektördeki paylarını artırabilmelerinin en önemli yollarından biri ürün çeşitliliğidir. Katılım bankalarının ürün yelpazesi oldukça geniştir. Bankacılıkta müşteri potansiyelinin doğal bir seleksiyon halinde artış göstermesi belirli bir seviyeye kadar gerçekleşmektedir ve

bu bağlamda katılım bankacılığı müşteri potansiyelinin, ürün yelpazesinin genişlemesi ile gelebileceği noktaya geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat buna rağmen uygulamada belirli birkaç ürüne odaklanılmaktadır. İslami finanstaki ürünlerin katılım bankaları tarafından kullanılmıyor veya kullanılamıyor olmasının bir sebebinin mevzuat ve yasal zorunluluklar olduğu düşünülmektedir. Mevcut bankacılık düzenlemelerinin piyasaya hâkim olan konvansiyonel bankacılık sistemine uygun olması, konvansiyonel bankacılığa alternatif olarak gösterilen katılım bankacılığının gelişmesine engel olabilmektedir. Mevcut mevzuatın yenilenmesinin yanında katılım bankalarının ortak hareket ederek katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerinin en etkin şekilde sunulabilir hale getirilmesini sağlayacak yeni düzenlemeler yapılmasına yönelik adımlar atmaları gerekmektedir.

- Katılım bankalarında ürün çeşitliliğinin kullanılmamasının bir diğer sebebi, katılım bankacılığı felsefesinin ve dolayısıyla ürünlerinin toplum tarafından bilinmemesidir. Oysa faiz hassasiyeti olan bireyler konvansiyonel bankacılıktan uzak durmakta ve işlemlerini gerçekleştirebilecekleri alternatif bir sistem aramaktadırlar. Bu arayışlarının karşılanabileceği kurumların mevcut olduğunun bilinmesi bireyler açısından da kurumlar açısından da önemlidir. Katılım bankaları kâr amacı güderken toplumsal faydayı da esas alan kurumlardır. Bu açıdan katılım bankalarının ideolojilerini, hizmetlerini ve finansman ürünlerini topluma tanıtabilmeleri gerekmektedir. Katılım bankalarının hizmet sundukları ürünleri doğru bir strateji ile pazarlaması, tanıtım ve reklam çalışmalarını doğru yöntemlerle uygulaması, müşterinin katılım bankacılığı ürünlerini daha iyi tanımasına ve bankaya başvurarak ürünü kullanmaya talip olduğunu belirtmesine imkân sağlayacaktır. Bu tanıtımlar reklamlarla, sosyal medyayla ve dijital bankacılık aracılığıyla yapılabilir. Dijitalleşmenin artması ile birlikte günümüzde bireylere ulaşmak oldukça kolaydır. Örneğin, katılım bankaları katılma hesabı aracılığı ile mudarebe ortaklığı kurulacağı zaman, bireylerin dijital bankacılık sisteminden katılma hesabı açmak istediklerini beyan etmeleri halinde, müşterilere mudarebe ortaklığını tanıtmaya yönelik yazılı ya da sözlü biçimde bilgilendirmeler yapmaktadır. Bu bilgilendirme oldukça faydalıdır fakat bu tanıtımlar mudarebeyi kurma sürecinde yapılmaktadır. Yani bilgilendirmelerin yapıldığı bireyler zaten bu hesapları açmaya karar vermiştir. Önemli olan mudarebeye dair bilgisi olmayan kişilere bu tanıtımların

yapılabilmesidir. Mudarebe akdinin uygulama alanı bulabilmesi için pazarlamanın, reklam ve tanıtım uygulamalarının doğru şekilde yapılarak potansiyel müşteriye gösterilmesi sağlanmalıdır. Bu tanıtımlar bilgilendirme mesajları yoluyla olabilir ya da dijital bankacılık sisteminde müşterilerin dikkatini çekebilecek ve bilgi verecek kısa videolarla yapılabilir.

- Danışma kurulları, İslami ürünlerin geliştirilmesi sürecinde özel bir önemi haizdir. Bu kurullar, katılım bankalarının uygulamalarını İslami ilkelere uygunluk yönünden denetleyen ve uygun olduğunda onaylayan, uygun olmadığı takdirde de bu uygulamaları reddeden kurullardır. Bu kurulların uygunluk görüşüne göre ürünler piyasaya sunulmaktadır. Ürünlerin piyasaya sunulması sonrası da denetim devam etmektedir. İslami finans sektöründe yeni ürünler geliştirmek oldukça zor bir süreçtir. Ortaya çıkarılan ürünler finansal olarak yeterli olsa da İslami olarak bazı hususlarda eksiklik barındırabilmektedir. Bunun yanında birçok yeni ürün geleneksel finansal ürünlerin bir taklidi olmaktan öteye geçememektedir. Bu sebeplerden dolayı danışma kurullarının sorumluluğu büyüktür. Türkiye’de TKBB Danışma Kurulu haricinde katılım bankalarının tamamında danışma ve denetimi sağlamak amacıyla kendi danışma kurulları bulunmaktadır. Her katılım bankasının farklı danışma kurulunun olması bankalar açısından işlemlerinin daha hızlı yürütülmesine olanak sağlarken öte yandan homojen bir yapının olmasını da engellemektedir. Örneğin, bazı ürünleri bazı katılım bankaları kullanırken, bazıları ise bunları kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu durum da toplum nezdinde soru işareti oluşturmaktadır. Danışma kurullarının temel amacı fikhî uyumu sağlamak ise bu uyum tüm katılım bankalarını bağlamalıdır. Şayet fikhî açıdan bir uyumsuzluk varsa, bu durum da tüm katılım bankalarının işlem yapma özgürlüğünü kısıtlayabilmelidir.
- Katılım bankalarının İslami finans ürünleri geliştirmesinde ve kullanmasında banka personelinin, hukuk biriminin ve katılım bankalarının bağlı olduğu danışma komitelerinin bir arada etkin bir şekilde çalışması önemlidir. Katılım bankası personelleri, danışma komitelerine sunulan ürünlerin reddedilmesi neticesinde bu ürüne alternatif ne yapılabilmesi hususunda hukuk biriminin ve fikhî kurulun desteğinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra finansal ürün geliştirme süreçlerinde ortaya çıkan engellerden birisi de fikhî altyapıda yaşanan bilgi eksiklikleridir. Bu eksiklikler, konu ile ilgili temel eğitimin alınması süreci ile

en aza indirgenebilir. Bu noktada fikhî açıdan uygulamaları denetleyecek olan kimselerin bankacılık ve finans alt yapısına dair malumatının da iyi olması oldukça önemli bir husustur.

- Katılım bankalarının kendi içerisinde belirli dönemleri kapsayan hedefleri bulunmaktadır. Bu bankalar, genellikle yıllık hedefler ile belirli bir kârlılık oluşturma gayreti içerisindeyler. Bazı dönemlerde bu kârlılığa ulaşmak isterken belirli ürünlerin de öne çıkmasını sağlama amaçları bulunmaktadır. Katılım bankalarının bu hedefleri arasına mudarebe akdini de koymaları ve bu hedefi gerçekleştirmek için kurumları içerisinde yıllık, dönemlik hedefler koyularak akdin uygulanabilirliğini artırmayı amaç edinmeleri gerekmektedir. Hedefleme yöntemi ile banka, personelinin mudarebe akdini uygulama noktasında teşvik edici olmasını sağlayacaktır. Banka personelinin bu alanda gerçekleştireceği çalışmalar mudarebe akdinin yeni sektörlerle, yeni firmalara tanıtılmasını sağlayacak ve piyasadaki ürün çeşitliliğinin artırılmasına katkı sunacaktır.
- Mudarebe, risk paylaşımına dayalı bir ortaklıktır. Bu ortaklıkta zarar olması durumunda bir taraf sermayesini diğer taraf ise emeğini kaybetmiş olacak, dolayısıyla taraflar riski paylaşmış olacaktır. Zarar durumunda sermayenin tamamının kayıp olma ihtimali, bireyleri ve katılım bankalarını mudarebe yapmaktan alıkoymaktadır. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla rekabet içerisinde olmaları, katılım bankalarını mudarebe gibi risk içeren ürünlerin finansmanından uzak tutmaktadır. Oysa mudarebe, kazanç açısından diğer enstrümanlara nazaran daha fazla kâr elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yüzden de bireylerin ve kurumların mudarebe hususunda teşvik edilmesi gerekmektedir. Günümüzde katılım bankalarında bazı enstrümanların yasal teşvikler sebebiyle kullanımının arttığı görülmektedir. Bu biçimde yapılacak bir yasal teşvik, mudarebenin uygulanma oranını artırabilecek ve bilinirliğini sağlayabilecektir.
- Mudarebe işleminin uygulanabilirliğinin artırılmasına yönelik olarak sektör belirlemesi yapılması da bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırıma konu olan iş kolunun mudarebe sözleşmesi yapmaya uygunluğunun araştırılması, uygun olan sektörün belirlenmesi ve o sektörde faaliyet gösteren işletmelerin ve bu işletmelerin girişimlerinin değerlendirilmesi uzmanlık gerektirmektedir. Mudarebe akdi kendi içerisinde birtakım özellikleri barındıran, emek-sermaye ortaklığı

özelinde yürütülen bir ürün olması sebebiyle; uygulanabilir alanlara yönelik fizibilite çalışmalarının yapılması, mudarebe işlemlerinde doğabilecek riske karşılık önlem alınmasını sağlamış olacaktır. Bu fizibilite çalışmaları ile birlikte belirlenmiş sektörde kurulacak mudarebe ortaklıkları ise ilgili sektörde mudarebe uzmanlığı kazandırarak bankaların işlemleri daha hızlı gerçekleştirmesine, operasyonel hız ve deneyim kazanmalarına ve uygulamadan kaçınmalarına olanak sağlayacaktır. Sektörün, müşterinin ve projenin seçiminin değerlendirilmesinin, alanlarında uzman olan ekibin eliyle yapılabilmesi katılım bankalarının hedeflerinin arasında yer almalıdır. Bunun için öncelikle uygulamaların artırılması gerekmektedir.

- Mudarebenin istenilen düzeyde kullanılmamasının en önemli sebeplerinden biri de murabahanın kullanım alanının oldukça geniş olmasıdır. Murabahanın mudarebeye göre daha düşük riskli bir ürün olması, mudarebede zarar edilebilme ihtimalinin olması fakat murabahada müşterilerden alınan teminat ile garanti faktörü ve murabahanın operasyonel açıdan mudarebeden daha hızlı bir süreç olması murabahaya olan ilgiyi artırmaktadır. Oysa mudarebe, kâr edildiği takdirde murabahadan daha kârlı bir üründür. Bu sebeple mudarebenin “yüksek riskli bir enstrüman olması” algısı ortadan kaldırılmalıdır. Katılım bankaları, mudarebenin ortaklar için “yüksek getirili bir enstrüman” olması özelliğini ön plana çıkarmalı ve uygulama tarafında sermayedar konumunda bulunduğu mudarebe ortaklıklarını artırarak buna katkı sağlamalıdır.
- Mudarebe ortaklıklarının artırılabilmesi için bireyler uzun vadeli fonlara teşvik edilmelidir. Kısa vadeli risksiz bir ürün değil, uzun vadeli riskli ve getirili bir ortaklık taraflar açısından daha tercih edilebilir olmalıdır. Uzun vadeli fonların kabul edilebilirliği ekonomik konjonktürle yakından ilgilidir. Ayrıca mudarebede mudarib olan taraf ise basiretli bir tüccar vasfıyla hareket etmelidir. Ekonomik istikrar, uzun vadeli fonların tercihi ve mudariblerin iş ahlakı mudarebe ortaklıklarının kârlı sonuçlanabilmesi için gerekli olan niteliklerdir.
- Finansal işlemlerin dini inançlara uygun olarak yürütülmesi hususunda güven unsurunun önemli rolü vardır. Taraflar, ortaklık kurabilmek için birbirlerine güvenmek durumundadır. Mudarebe ortaklıklarının artırılması da ortaklık kültürünün yaygınlaştırılmasına ve güven unsurunun tesis edilebilmesine bağlıdır. Çünkü kimse büyük başarıları tek başına elde edemez, büyük başarı ya da kazanç

elde etmek isteyen kimseler birlikte hareket etme kültürünü kazanmalıdır. Toplumumuzda bu kültür bulunmaktadır fakat son yıllarda işlevini kaybetmek üzeredir. Bireylere düşen bunu tekrar canlandırmak, birbirlerine güvenmek ve risk alıp kazançta da zararda da ortak olmayı kabul etmektir.

- Katılım bankalarında nitelikli personel eksikliği bulunmaktadır. Katılım bankaları personellerinin niteliği, müşterilere ürünleri aktarabilme açısından oldukça önemlidir. Yaptığımız görüşmelerde katılım bankası personellerinin müşterilere sundukları ürünleri yalnızca teorik açıdan bildikleri ancak İslami finans esasları açısından bilmedikleri sonucuna varılmıştır. Mudarebe gibi uygulamada fazla yer bulamayan ürünleri ise maalesef yalnızca bu ürünü uygulayan birimdeki personeller bilmektedir. Katılım bankaları personellerine İslami finans eğitimleri verilmektedir. Fakat görüşmeler sonucu bu eğitimlerin yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Katılım bankası personellerine verilen İslami finans ile ilgili eğitimlerin zorunlu tutulması ve bunun süreklilik arz etmesi önemli bir gerekliliktir. Bunun yanı sıra katılım bankalarında verilen İslami finans eğitimlerinin sınavlar ile test edilmesi ve personellerin sınav sonuçlarına göre değerlendirilmesi, personellerin İslami ürünler ile ilgili bilgi eksikliklerini giderebilecek ve nitelikli personellerin artmasını sağlayabilecek bir adımdır.
- Mudarebe, girişimcilikle yakından ilgilidir. Türkiye’de girişimcilik ekosistemi istenilen düzeyde olmasa da son yıllarda artan bir ivmede seyretmektedir. Bu sistemin yasal olarak altyapı ile desteklenmesi, girişimciliğe dair programların ve girişimi destekleyen kuruluşların kurulması önemlidir. Girişimciliğin artması, mudarebe ortaklıklarının artmasına da zemin hazırlayacaktır.

Çalışmamızda klasik dönemden çağdaş döneme araştırmalar yapılmış ve bu araştırmalar neticesinde görülmüştür ki, İslam hukukundaki mudarebe akdinde geçmişten günümüze çerçeve ve kurallar açısından bir değişme olmamıştır. Değişme, mudarebenin günümüz şartlarındaki uygulama alanlarında görülmektedir. Mudarebenin günümüzde uygulandığı kurumlar katılım bankalarıdır. Bu sebeple katılım bankalarının kuruluş felsefelerinin, ilkelerinin ve enstrümanlarının toplum nezdinde bilinirliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Katılım bankaları, klasik fıkıh mirasından hareketle akitleri günümüzde uygulanabilir bir çerçevede topluma sunabilmelidir.

Türkiye’de mudarebe ortaklıklarının artması BDDK ve TKBB gibi üst kuruluşların yasal düzenlemeleri, katılım bankalarının tümünün ortak bir zeminde hareket etmesi ve topluma ürünlerini tanıtımalarının yanı sıra bireylerde ortaklık kültürünün gelişmesi ile gerçekleşebilir.

Sınırları bakımından Türkiye’de katılım bankalarının mudarebe uygulamalarını esas alan bu çalışmanın, önümüzdeki süreçte katılım bankalarındaki diğer uygulamaları da ele alan geniş ölçekli başka araştırmalar ile beraber Türkiye’de İslami finansın gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2018). *Faizsiz Finans Standartları*. TKBB Yayınları.
- AAOIFI. (2022). *No Title*. <https://aaoifi.com/about-aaoifi/?lang=en> (Erişim Tarihi 11.11.2021)
- Akgündüz, A. (1988). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akhtar, S. (2006). *Shariah compliant corporate governance* (ss. 243–283). In Keynote address by the governor of the State Bank of Pakistan at the annual Corporate Governance Conference, Dubai, United Arab Emirates.
- Akipek, J. G., & Akıntürk, T. (2002). *Türk Medenî Hukuku I Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Akın, M. Ş. (2020). Risk Sermayesinin Yüksek Maliyeti ve Startuplar'ın İzlemesi Gereken Yatırım Stratejisi. *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(1), 229–245.
- Aksoy, N. (2017). *İslam'da Mudaraba ve Katılım Bankacılığında Uygulama Potansiyeli*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. TKBB Yayınları.
- Aktepe, İ. E. (2017). *Katılım Finans*. TKBB Yayınları.
- Aktepe, İ. E., & Dereci, M. (2019). İslam Hukukunda Akit Teorisi ve Katılım Bankacılığında Akitler. *İçinde Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (ss. 218–247). TKBB Yayınları.
- Akünel, T. (1988). *Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler*. Filiz Kitabevi.
- Albayrak, R. A. (2019). Tarihî Gelişim Sürecinde Katılım Bankacılığı Modeli ve Paydaş Sorumlulukları. *İçinde N. Kızılkaya (Ed.), Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans* (ss. 49–74). İsar Yayınları.
- Ali el-Hafif. (2009). *eş-Şerikât fî'l-fıkhi'l-İslâmî*. Dâru'l-fıkr el-Arabî.
- Altun, M. L. (2022). Faize Alternatif Olarak Mudârebe. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 937–959.
- Altundere Doğan, M. B. (2020). İslami Finansal Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1).
- Anaç, T., & Kaya, F. (2017). Katılım Bankacılığı Sektöründe Bireysel Müşterilerin Banka Tercih Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2).
- Anbar, A. (2020). Girişimcinin Finansmanında Alternatif Bir Yöntem: Kitleli Fonlama.

Muhasebe ve Finansman Dergisi, 88, 237–254.

- Anbar, A., & Eker, M. (2009). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algılamalarını Etkileyen Demografik ve Sosyoekonomik Faktörler. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 129–150.
- Apaydın, H. Y. (2000). İrade Beyanı. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 387–391).
- Aslan, G. (2007). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsüne Kayıtlı Doktora Öğrencilerinin Lisansüstü Öğretime İlişkin Sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 36(174), 250–269.
- Aslan, H. (2021). *Factors Affecting the Development of Takaful (Islamic Insurance) System in Turkey: A Mixed Method Study*. Marmara Üniversitesi.
- Aybakan, B. (2013). Vekâlet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 1–6).
- Aydoğmuş, T., & Ülker. (2021). Murabaha İşlemlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(1).
- Ayub, M. (2017). *İslamî Finansı Anlamak*. İktisat Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Bilnet Matbaacılık.
- Bağcı, D. (2019). *Türk Katılım Bankacılığında Mudarebe Sözleşmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bardakoğlu, A. (1996). Fıkıh. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 22–27). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bayındır, S. (2005). *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. Rağbet Yayınları.
- Bayındır, S. (2018). Katılım Bankacılığının Ruhuna el-Fatiha mı? *İKTİSAD İslam İktisadi Araştırmaları Derneği*.
- Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2011). Crowdfunding: Tapping the Right Crowd. *SSRN Electronic Journal*, 29(5).
- Berg, B. L., & Lune, H. (2012). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Pearson.
- Beşkardeşler, H. (2010). *Türkiye ve Dünyada Risk Sermayesi*. Kadir Has Üniversitesi.
- Beybur, M. (2021). Katılım Bankası Çalışanlarının Katılım Bankacılığı Ürün/Hizmetlerine Yönelik Farkındalık ve Tutum Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22).
- Bilmen, Ö. N. (y.y.). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. Bilmen Yayınevi.

- BNM. (2022). *About the Bank*. <https://www.bnm.gov.my/introduction> (Erişim Tarihi 11/12/2021)
- Bulut, H. İ., & Er, B. (2012). *Katılım Finansmanı Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. TKBB Yayınları.
- Büyükçelebi, İ. (1981). *İslam Hukuku'nda İnan Şirketi ve Nevileri*. Atatürk Üniversitesi.
- Çağlar, M. T. (2019). Yeni Nesil Alternatif Finansman Yöntemi Olarak Kitlesele Fonlama: Dünya ve Türkiye Uygulaması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 18–34.
- Çakır, M. (2019). Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 23–44.
- Çalış, H. (2013). Kişiler Hukuku. İçinde T. Türcan (Ed.), *İslâm Hukuku El Kitabı* (ss. 259–280). Grafiker Yayınları.
- Çalışır, M. (2019). "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ"ine Yönelik Değerlendirme.
- Canbaz, M. (2019). Katılım Bankaları Borçluluğa mı, Reel Ekonomiye mi Katkı Yapmalı? İçinde M. Dalkılıç (Ed.), *Academic Studies on Social and Education Sciences*. Gece Akademi.
- Canbaz, M. F., & Erden, A. S. (2020). Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4).
- CBM. (2009). *Shariah Governance Framework for Islamic Financial Institutions* (C. 22). <https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2> (Erişim Tarihi 22/11/2021)
- Cebeci, İ. (2010). *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları*. Marmara Üniversitesi.
- Cebeci, İ. (2019). Sukûk. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 523–527). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Çeker, O. (1994). Ebdân. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 71–72).
- Çeker, O. (1995). Emvâl. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 167–168).
- Çelik, İ. (2017). Meşru' Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzdeki Kullanımı. *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences*, 1(3).
- Çelik, O. (2023). *No Title*. <https://www.dunya.com/ekonomi/katilim-bankaciligi-payini-2023te-yuzde-106ya-cikaracak-haberi-679669> (Erişim Tarihi 04/02/2023)
- Chong, B. S., & Liu, M.-H. (2009). Islamic banking: Interest-free or interest-based? *Pacific-Basin Finance Journal*, 17, 125–144.
- Çifçi, G., & Reis, Ş. G. (2020). Risk İştahı ile Piyasa Likiditesi Arasındaki Nedensellik

- İlişkisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 389–403.
- Çiller, T., & Çizakça, M. (1989). *Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri*. Yenilik Basımevi.
- Civan, M., & Uğurlu, M. (2002). Risk Sermayesi Finansman Modeli ve Gaziantep İlinde KOBİ'lerin Halka Açılmasına Yönelik Model Önerisi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 21(1), 79–109.
- Çizakça, M. (1999). *İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çırak, H. H. (2001). *İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet*. Atatürk Üniversitesi.
- Çobankaya, F. T. (2014). *Katılım Bankalarının Türkiye'deki Farkındalık Düzeyinin Tespiti: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çonkar, M. K. (2017). Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3(2).
- Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, T. C. (2022). *Katılım Finans Strateji Belgesi*.
- Cüveynî, İ.-H. (2007). *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (C. 7). Dâru'l-minhâc.
- Dağdelen, Ü. (1992). Risk Sermayesi. *İşletme ve Finans*, 7(72), 51–63.
- Dalgın, N. (2009). SİGORTA. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 159–164).
- Dar, H. A., & Presley, J. R. (2000). Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances. *Economic Research Paper No. 00/24*.
- Demir, F. (1986). *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Deniz, A. (2015). Yeniliğin Finansmanı: Girişim Sermayesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1).
- DFM. (2022). *No Title*. https://www.dfm.ae/docs/default-source/default-document-library/dfmsi-rules-english.pdf?sfvrsn=f3eb7181_4 (Erişim Tarihi 10/10/2021)
- DFM, D. F. M. (2018). *Hedging Against Investment and Finance Risks*. https://api.dfm.ae/docs/default-source/Sharia/standard-no-3-hedging-against-investment-and-finance-risks-english_v7.pdf?sfvrsn=39b0938e_0 (Erişim Tarihi 05/01/2022)
- Diamond, D. W. (1996). Financial Intermediation as Delegated Monitoring: A Simple Example. *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*, 82(3).

- Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Balaban Salı, J., & Akbulut, Y. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (A. Şimşek (Ed.)).
- Döndüren, H. (1992). İslâm Bankacılığı ve Risk Sermayesi. *Journal of Islamic Research*, 6(1), 17–31.
- Döndüren, H. (2006). Müsâkât. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 70–71).
- Döndüren, H. (2020). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Sisteminin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 71–84.
- Dönmez, İ. K. (1996). Garar. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 366–371).
- Dönmez, İ. K. (2005). MUBAH. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 341–345).
- Dönmez, İ. K. (2010). ŞAHİS. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 270–273).
- Dönmez, İ. K. (2011). Temyiz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 437–439).
- DSN-MUI. (2022). *No Title*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2000). *Pembiayaan Mudharabah (Qiradh)*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2002a). *Obligasi Syari'ah Mudharabah*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2002b). *Sertifikat Investasi Mudharabah Antarbank (Sertifikat Ima)*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2006a). *Akad Mudharabah Musytarakah*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2006b). *Mudharabah Musytarakah pada Asuransi Syariah*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2007). *Obligasi Syari'ah Mudharabah Konversi*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2016). *Penjaminan Pengembalian Modal Pembiayaan Mudharabah, Musyarakah, Dan Wakalah Bil Istitsmar*.
- DSN MUI, D. S. N. – M. U. I. (2017). *Akad Mudharabah*.
- Duman, S. (2016). Günümüzdeki “Üretim-Ortaklık” Uygulamalarının Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi. İçinde *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”* (ss. 89–111). KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Ebû Davud, S. b. el-E. es-S. (1992). *Sünen*. Çağrı Yayınları.

- Eğri, T., & Sağlam, M. S. (2020). Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2.
- Eken, M. H., & Öztürk, N. (2019). Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı ve Yeniden Yapılanma Önerisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1).
- Ellek, H. (2003). *İslam Hukuku'nda Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe) ve Diğer Ortaklıklarla İlişkisi*. Uludağ Üniversitesi.
- Emeç, Ö. (2019). *Değişen Dünyada Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankalarındaki Yeri*. İstanbul Üniversitesi.
- Emlak Katılım. (2022). *Proje Tercihli Özel Fon Havuzu*. <https://emlakkatilim.com.tr/proje-tercihli-ozel-fon-havuzu-katilma-hesabi> (Erişim Tarihi 04.09.2022)
- Er, B., Şahin, Y. E., & Mutlu, M. (2015). Girişimciler İçin Alternatif Finansman Kaynakları: Mevcut Durum ve Öneriler. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 31–54.
- Erdoğan, M. (2016). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. Ensar Neşriyat.
- Eriş, İ. (2021). *Modern Finansman Aracı Olarak Sukuk ve İktisat Tarihi İçerisindeki Kökenleri*. Marmara Üniversitesi.
- Erkal, M. (1992). BEYTÜLMÂL. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 90–94).
- Gedikli, F. (2012). İstanbul'da Para Vakıfları ve Mudârebe. İçinde *Osmanlı Hukuku - Makaleler-* (ss. 31–47). Gündoğan Yayınları.
- Gedikli, F. (2018). *Osmanlı Şirket Kültürü*. İz Yayıncılık.
- Gerber, H. (1981). The Muslim Law of Partnerships in Ottoman Court Records. *Studia Islamica*, LII, 109–119.
- Goitein, S. D. (1964). Commercial and Family Partnerships in the Countries of Medieval Islam. *Islamic Studies*, 3(3).
- Goldschmidt, L. (1891). *Universalgeschichte des Handelsrechts*.
- Gönen, D. (2005). İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63(1–2), 192–212.
- Görmüş, Ş., & Yabanlı, A. (2019). Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi. İçinde *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (ss. 100–135). TKBB Yayınları.

- Gözübenli, B. (2000). İnan. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 260–261).
- Gözübenli, B. (2005). Mufâvada. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 371–372).
- Gözübenli, B. (2010). Şirket. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 198–201).
- Güney, N. (2015). İslami Finasta Şer’i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış. *Türkiye İslam İktisadî Dergisi*, 2(2), 45–69.
- Güney, N. (2020). *40 Soruda Ortaklıklar*. İktisat Yayınları.
- Güven, İ., & Tunç, B. (2007). Lisansüstü Öğretim Öğrencilerinin Akademik Sorunları (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, 173(35), 157–172.
- Halaçoğlu, B. (2019). Katılım Bankacılığında Sermaye Toplama Yöntemleri: Cari ve Katılma Hesapları. İçinde *Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans*. İsar Yayınları.
- Hamidullah, M. (1980). *İslâm Peygamberi*. İrfan Yayınevi.
- Hasan, Zubair. (2002). Mudaraba as a Mode of Finance in Islamic Banking: Theory, Practice and Problems. *Journal of Middle East Business and Economics*, 14(2), 41–53.
- Hasan, Zulkifli. (2010). Regulatory Framework of Shari’ah Governance System in Malaysia, GCC Countries and the UK. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 82–115.
- Hassan, M. K., & Kayed, R. N. (2009). The Global Financial Crisis, Risk Management and Social Justice in Islamic Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 1(1).
- Hâtemî, H. (1979). *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri I*. Sulhi Garan Matbaası.
- Hazıroğlu, T., Koyuncu, O., & Solak, M. Y. (2019). Katılım Bankacılığı İş Modeli. İçinde *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (ss. 162–187). TKBB Yayınları.
- Hoepfl, M. C. (1997). Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers. *Journal of Technology Education*, 9(1), 47–63.
- Hsu, D. H., & Kenney, M. (2005). Organizing Venture Capital: The Rise and Demise of American Research & Development Corporation. *Industrial and Corporate Change*, 14(4), 579–616.
- IAI. (2016). *Standar Akuntansi Keuangan Syariah Yang Telah Disahkan Selama Tahun 2016*. https://web.iaiglobal.or.id/SAK-Syariah-Disahkan/SAK_Syariah_Disahkan

Tahun 2016 (Erişim Tarihi 05/09/2022)

IAI, I. A. I. (2020). *Akutansi Mudharabah*.

IAI, I. A. I. (2022). *No Title*. http://iaiglobal.or.id/v03/tentang_iai/tentang-iai (Erişim Tarihi 05/09/2022)

İbn Âbidîn, M. E. (2003a). *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (C. 8). Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye.

İbn Âbidîn, M. E. (2003b). *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (C. 6).

İbn İşhak, M. b. İ. b. Y. (1981). *Sîretü İbn İşhak* (M. Hamidullah (Ed.)). Hayra Hizmet Vakfı Yayıncılık.

İbn Kudâme, M. (1997). *el-Muğnî* (C. 7). Dâru'l-alemi'l-kütüb.

İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. b. A. b. A. el-E. er-R. (1290). *Lisânu'l-'Arab*. Dâru Sâdır.

IDB, I. D. B. (2021). Mudaraba. İçinde *Economic Empowerment for Financial Institutions Islamic Financial Product Implementation Toolkit*. [https://www.isdb.org/sites/default/files/media/documents/2022-02/Economic Empowerment For Financial Institutions %282%29 Islamic Financial Product Implementation Toolkit.pdf](https://www.isdb.org/sites/default/files/media/documents/2022-02/Economic_Empowerment_For_Financial_Institutions_%282%29_Islamic_Financial_Product_Implementation_Toolkit.pdf) (Erişim Tarihi 15/11/2022)

IFSB. (2018). *List of Terminologies and Definitions Used in the IFSB Documents*. <https://www.ifsb.org/terminologies.php> (Erişim Tarihi 31/03/2022)

IFSB. (2021). *Revised Capital Adequacy Standard For Institutions Offering Islamic Financial Services*. (Erişim Tarihi 31/03/2022)

IFSB. (2022a). *No Title*. <https://www.ifsb.org/background.php> (Erişim Tarihi 31/03/2022)

IFSB, I. F. S. B. (2022b). *Financing by Type of Sharī'ah-Compliant Contract*. https://www.ifsb.org/psifi_02.php (Erişim Tarihi 31/03/2022)

IIFA. (2022). *No Title*. <https://iifa-aifi.org/en/resolutions> (Erişim Tarihi 30/04/2022)

IIFA, I. I. F. A. (1988). *Muqāraḍah and Investment Certificates*.

IIFA, I. I. F. A. (2001). *Qirad or Joint Muḍārabah in Financial Institutions*.

IIFM. (y.y.-a). *IIFM Template Sukuk Al Mudarabah Tier 1 Standard Documents*. <https://www.iifm.net/public/frontend/documents/iifm-mudarabah-sukuk-template-prospectus-tier-1-1634116069-English.pdf> (Erişim Tarihi 20/06/2022)

IIFM. (2022). *No Title*. <https://www.iifm.net/about-iifm/corporate-profile> (Erişim Tarihi 20/06/2022)

IIFM, I. I. F. M. (y.y.-b). *MASTER MUDARABAH STANDARD AGREEMENT For*

Perpetual Mudarabah Sukuk.

- İnanır, A. (1999). *İslam Hukukunda Emek Şirketi*. Sakarya Üniversitesi.
- İnanır, A. (2020). 16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı. *Eskiyeşi*, 40, 37–72.
- İpekten, O. B. (2006). Risk Sermayesi Finansman Modeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 385–408.
- Iqbal, M., & Molyneux, P. (2005). *Thirty Years of Islamic Banking History, Performance and Prospects*. Palgrave Macmillan.
- İştar, E. (2013). Alternatif Bir Finansman Modeli Olarak Risk Sermayesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 183–198.
- Izhar, H., & Hassan, Z. S. A. (2013). Applying Core Principles of Risk Management in Islamic Banks' Operational Risk Analysis. *Afro Eurasian Studies*, 2(1&2), 15–40.
- Kaan, E. O. (2019). *Şirket Yapısı ve Süreklilik*. Çamlıca Yayınları.
- Kabakçılı, O. (2021). Mudarebenin Kur'an'daki Temelleri Bağlamında Katılım Bankacılığının Bazı Temel Sorunları. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(78).
- Kağmcıoğlu, H. (2002). Günümüz İşletmelerinin Yaşam Anahtarı: Müşteri Odaklılık. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1).
- Kalkan, C. (2020). *Mudârabe Sözleşmesinde Kâr*. İstanbul Üniversitesi.
- Kalkan, C. (2021). Katılma Hesabı Kârının Dağıtımı ve Fıkî Değerlendirmesi. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 13, 123–140.
- Kallek, C. (2005). Mudârebe. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 30, ss. 359–363). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kallek, C. (2008). Sak. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 584–586). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kamali, M. H., & Abdullah, A. K. (2014). *Islamic Finance: Issues in Sukuk and Proposals for Reform*. The Islamic Foundation.
- Kandemir, M. Y. (1997). Hatice. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 465–466). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karâfî, Ş. (1994). *Zehîra* (C. 6). Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- Karaman, H. (1989). Akid. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Karaman, H. (1991). Ayn. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 257–258). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Karaman, H. (2001). *Mukayeseli İslâm Hukuku 1*. İz Yayıncılık.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kâsânî, A. E. B. b. M. b. A. (2003). *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Kaya, E. S., & Hacak, H. (2013). Zimmet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 424–428).
- Kaya, S. (2016). Osmanlı Hukukunda Mudâribin Damân Sorumluluğu. *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*.
- Kaya, S., Dede, K., & Karabulut, E. (2019). Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları. İçinde *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (ss. 268–295). TKBB Yayınları.
- Kaya, S., Durmuş, M. E., Bektaş, İ., & Akkaya, A. (2017). Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3(3), 50–62.
- Kayapınar, H. (2005). Mugârese. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 373–374).
- Kayapınar, H. (2006). Müzâraa. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 234–236).
- Keleş, Y. (2022). *Katılım Bankalarında Ortaklığa Dayalı Finansman Yöntemleri ve Yeni Bir Bankacılık Modeli Önerisi*.
- Khan, M. A. (2018). *İslam İktisadının Meseleleri Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi*. TKBB Yayınları.
- Khan, M. S. (1986). Islamic Interest-Free Banking: A Theoretical Analysis. *Palgrave Macmillan Journals*, 33(1).
- Kızılkaya, N. (2012). Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık Ve Fıkîh İşleyişi. *Journal of Islamic Law Studies*, 20, 18–20.
- Köse, M. (1996). *İslam Hukukunda Anonim Ortaklıklar*. Atatürk Üniversitesi.
- Köse, M. (2002). Ticaret Hukuku Tarihi Açısından Mudârebe ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 145–171.
- Kudûrî, M. b. A. (1997). *el-Muhtasar*. Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Kumaş, M. S. (2006). Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması “Mudârebe-Commenda Karşılaştırması”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 369–383.

- Kumaş, M. S. (2007). Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı İle Mukayesesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 279–298.
- Kumaş, M. S., & Elman, A. (2016). Bir Finansman Modeli Olarak Mudârebe'nin Faizsiz Bankacılıkta Etkin Şekilde Kullanılması Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Aktif Rol Üstlenmesi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2(1).
- Ledgerwood, J. (2000). *Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective*. The World Bank Publications.
- Lerner, J., & Joacim, T. g. (2013). Institutions and Venture Capital. *Industrial and Corporate Change*, 22(1), 153–182.
- Malkawi, B. H. (2013). Shari'ah Board in the Governance Structure of Islamic Financial Institutions. *The American Journal of Comparative Law*, 61(3), 539–578.
- Mecelle. (1982). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Hikmet Yayınevi.
- Merginânî, E.-H. B. A. b. E. B. b. A. el-F. el-. (2008). *el-Hidâye* (C. 3). Dâru-l-hadîs.
- Mevsîlî, A. b. M. (2010). *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. Dâr al-Risâle al-Âlemiyye.
- Meydânî, A. b. T. (2002). *El Lübab fî Şerhi 'l-Kitab*. Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs.
- Molla Hüsrev. (y.y.). *Dürerü 'l-hükkâm fî şerhi Ğureri 'l-aḥkâm*.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge (Ed.)).
- Oğuzman, M. K., & Barlas, N. (2021). *Medenî Hukuk*. On İki Levha Yayıncılık.
- Olgun, H. (2013). Yahudilerin Kahire Genizası'nda Ortaçağ Müslüman Akdeniz Havzasının Saklı Tarihi. *İslamî İlimler Dergisi*, 8(2), 7–29.
- Onur, M. N., & Değirmenci, Ö. (2015). *Crowdfunding-Kitle Fonlaması*.
- Organisation of Islamic Cooperation. (2022). *No Title*. <https://www.oic-oci.org/states/?lan=en> (Erişim Tarihi 20/05/2022)
- Orhan, Z. H. (2019). *Katılım Bankacılığında Risk Kâr-Zarar Ortaklığı Enstrümanlarının Analizi*. İktisat Yayınları.
- Özcan, M. E., & Hazıroğlu, T. (2000). Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı. *Bereket Dergisi*, 10.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdemir, A. (2008). Akitlerde İrade Beyanı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Dergisi, 8(2), 123–137.

Özel, A. (1996). Fıkıh. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 14–22). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Özsoy, M. Ş., & Sayar, Y. (Ed.). (2018). *Kobiler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı*. TKBB Yayınları.

Pajakku. (2022). *No Title*.

Parlakkaya, R., & Çürük, S. A. (2015). Bir Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak İslami Mikrofinans ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 61–86.

Pilatin, A. (2022). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tercihi: Bölgesel Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1042–1060.

Rammal, H. G. (2003). Mudaraba in Islamic Finance: Principles and Application. *Business Journal for Entrepreneurs*, 16(4), 105–112.

SACBNM, B. N. M. (2015). *Mudarabah*.

Sakınç, S. Ö., & Kakaç, B. (2018). Banka Personellerinin Performans Değerlendirmesine Bakış Açıları: Çorum İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 116–129.

Sandelowski, M. (2004). Using Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 14(10).

SBP. (2022). *No Title*. <https://www.sbp.org.pk/about/Intro.asp> (Erişim Tarihi 15/01/2022)

SBP, S. B. of P. I. B. D. (2008). *Instructions for Shariah Compliance in Islamic Banking Institutions*. (Erişim Tarihi 22/01/2022)

SECP. (2022). *No Title*. <https://www.secp.gov.pk/document/shariah-standard-no-13/?wpdmdl=31444&refresh=62543550d78f71649685840> (Erişim Tarihi 17/05/2022)

SECP, S. and E. C. of P. (y.y.). *Mudaraba*.

Şekerci, O. (1981). *İslam Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi*.

Serahsî, E. B. Ş. M. b. E. S. A. (1978). *el-Mebsût* (C. 22). Dâru’l-Marife.

Tanrıverdi, E. (2022). *İşletmelerde Ortaklık ve Güven Üzerine Bir Araştırma*. Pamukkale Üniversitesi.

Terkan, R. (2014). Sosyal Medya ve Pazarlama: Tüketicide Kalite Yansıması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 57–71.

- TKBB. (y.y.-a). *Birim Değer*. Faizsiz Finans Sözlüğü.
- TKBB. (y.y.-b). *Hesap Değeri*. Faizsiz Finans Sözlüğü. https://tkbb.org.tr/Documents/faizsiz-finans-sozlugu-100/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf (Erişim Tarihi 30/10/2021)
- TKBB. (2018). *Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ*. <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/belgeler/Danisma-kurulunun-olusumu-gorev-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-teblig-1.pdf>
- TKBB. (2020). *Faizsiz Finans Ürünleri*. <https://tkbbegitim.org.tr/tr/sayfa/faizsiz-finans-urunleri-99> (Erişim Tarihi 12/12/2021)
- TKBB. (2022a). *Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?* <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf> (Erişim Tarihi 16/07/2022)
- TKBB. (2022b). *Katılım bankaları hep kâr dağıtıyor, hiç zarar dağıtmıyor, neden?* <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/kurumsal/sss-632479> (Erişim Tarihi 30/08/2022)
- TKBB. (2022c). *No Title*. <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/hakkimizda/tarihce-856934> (Erişim Tarihi 22/11/2021)
- Tunç, H. (2013). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. Nesil Yayınları.
- Turkish Financial History from the Empire to the Present*. (1999).
- Udovitch, A. L. (1962). At the Origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium? *Speculum*, 37(2), 197–207.
- Udovitch, A. L. (1970). *Partnership and Profit in Medieval Islam*. Princeton University Press.
- Ülev, S. (2021). *İslami Mikrofinans Programlarının Etkinliği: İksar Karz-ı Hasen Örneği*.
- Ulfı, I., Mubarrok, U., & Wahyudi, M. (2020). Optimization the Role of Shariah Supervisory Board for Shariah Governance in Islamic Banking. *Perisai: Islamic Banking and Finance Journal*, 4(1), 47–53.
- Ulusoy, R. (1997). *Bir Finansman Modeli Olarak Mudârebe*. Marmara Üniversitesi.
- Velidedeoğlu, H. V. (1963). *Türk Medeni Hukuku*.
- Yaşaroğlu, K. (2003). Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 258–259). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, İ., & Çakar, R. (2016). *Katılım Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma*.
- Yıldız, M. (2020). Bireylerin İslami Finans Okuryazarlık Düzeyi ve Katılım Bankası Tercihi: Türkiye Değerlendirmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4).
- Yıldız, Y. E. (2019). *Kamu Kurumlarının Finansmanında Mudarebe İmkânlarının Uygulanması*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Yılmaz, H. S., & Şencal, H. (2022). İslam Politik Ekonomisi Açısından Merkezi Fetva Kurullarının Yapısına Dair Bir Değerlendirme. *Journal of Islamic Economics*, 1, 47–66.
- Zafeni, A. (2017). *Mudarebe Şirketlerinin Akitleri ve Çağdaş Uygulanırlığı*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Zein, F. (2018). Legislation Fatwa of National Sharia Board- Indonesian Council of Ulama (DSN-MUI) In the State Economic Policy. *Jurnal Cita Hukum*, 6(1), 71–94.
- Zengin, S., Yüksel, S., & Kartal, M. T. (2017). Kitle Fonlaması Sisteminin Türkiye'ye Faydaları. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 22–32.
- Zerkâ, M. A., & Neccâr, A. Abdülaziz, M. (2017). *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. İz Yayıncılık.
- Zuhayli, V. (1992). *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*.

EK

Ek 1: Etik Kurul Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 03.11.2022-186126

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : E-61923333-050.99-186126
Konu : 51/13 Feyza CEVHERLİ

03.11.2022

Sayın Feyza CEVHERLİ

İlgi : 26.10.2022 tarihli ve E--000-0 sayılı yazınız.

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 02.11.2022 tarihli ve 51 sayılı toplantısında alınan "13" nolu karar ile Feyza CEVHERLİ'nin başvurusu **uygun** görülmüş ve karar örneği ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Bayram TOPAL
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

Ek: Karar Yazısı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSRK4BVPC5 Pin Kodu :50072

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BSRK4BVPC5&eS=186126>

Adres:Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Telefon No:0264 295 50 00 Faks No:0264 295 50 31
e-Posta:ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ:www.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Hanife Babacan
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

Ek 2: Etik Kurul Karar Yazısı

KARAR

13. Feyza CEVHERLİ'nin “ İslam Hukuku'nda Mudarebe Ortaklığı ve Katılım Bankacılığındaki Yeri ” başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda Feyza CEVHERLİ'nin “ İslam Hukuku'nda Mudarebe Ortaklığı ve Katılım Bankacılığındaki Yeri ” başlıklı çalışmasının Etik açıdan **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Ek 3: Kuveyt Türk Mudarebe Akdi (Fon Toplama) Müşteri Bilgilendirme Formu

MUDAREBE (FON TOPLAMA) AKDİ MÜŞTERİ BİLGİLENDİRME FORMU

Bu form, BDDK Tebliği¹ kapsamında müşterilerin bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

1. Akit Türü: Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı)

2. Akdin Temel Özellikleri ve Taraflara Getirdiği Hak ve Yükümlülükler:

Katılma hesabı, farklı akit türleri ile de açılabilmekte olup bu yöntemlerden birisi de mudarebe akdidir.

Mudarebe; taraflardan birinin koyduğu sermayeyi diğer tarafın emeği ile işletmesi sonucunda elde edilen kârı baştan belirlenen oranla paylaşma esasına dayanan ortaklık türüdür. Kısaca emek-sermaye ortaklığıdır.

Taraflar, Mudarebe akdini diledikleri zaman tek taraflı olarak sona erdirebilir.

Katılma hesaplarında akdin başında belirlenen kâra katılma oranı, vade sonuna kadar yasal hükümler saklı olmak üzere değiştirilemez.

Katılım bankasının elinde bulundurduğu mudarebe sermayesi emanet hükmünde olup katılma hesaplarında sermaye sahibi olarak müşterinin zarar katılma oranı yüzde yüzdür. Katılım bankası olası zarar durumunda emeğini kaybeder.

Katılma hesabı üzerinde müşterinin katılım bankasından hak edeceği kâr, hesabın vadesinin bittiği tarihteki geçerli birim hesap değeri ile hesaplanmaktadır.

Vadesinde kapatılmayan katılma hesapları, ilgili düzenlemeler çerçevesinde; aynı vade ve yenileme tarihinde geçerli olan kâr ve zarara katılma oranı üzerinden yenilenmiş sayılır.

Müşteri tarafından vadesinden önce katılım bankasının onayı ile katılım fonunun çekildiği katılma hesaplarında; müşteriye hesabın ait olduğu vade grubunun, hesabın kapatıldığı tarihte kâr göstermesi durumunda o güne kadar müşteri tarafından hesaba yatırılmış olan tutar kadar, zarar göstermesi durumunda ise birim hesap değeri kadar ödeme yapılacaktır.

Katılım bankası dönem sonlarında dağıtacağı kârlardan ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde, katılma hesapları için kâr dengeleme rezervi ayırabilir. Katılım bankası dilerse; kâr dengeleme rezervini kullanmak ve/veya süreklilik arz etmemek kaydıyla kendi lehine tahakkuk eden kâr payından feragat etmek suretiyle dağıtılacak kârda hesap sahipleri lehine artırım yapabilir veya zarar ortaya çıkan dönemlerde kâr dengeleme rezervini kullanmak ve/veya süreklilik arz etmemek kaydıyla kendi özkaynaklarından karşılamak suretiyle hesap sahipleri lehine zararları üstlenebilir.

3. Ürün veya Hizmetin Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uygunluğu:

Katılma hesabı, emek sermaye ortaklığına dayalı bir akit olup meşruiyeti İslam hukukunun temel prensiplerine dayanmaktadır. Bu kapsamda katılım bankaları tarafından yapılan işlemler faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygundur.

4. Müşterinin Akit Çerçevesindeki Konumu:

Kurulan ortaklıkta, katılım bankası işletmeci, müşteri sermayedar konumundadır.

5. Süreç ve İşleyiş:

Müşteri ile katılım bankası arasında sözleşme ve belgelerin onaylanması ile katılma hesabına ilişkin akit kurulur.

Müşteri, katılma hesabına fon (para veya kıymetli maden) yatırır.

¹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından düzenlenen ve 30 Kasım 2021 tarihli 31675 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan *Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları Kapsamında Müşterilerin ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ*

Katılım bankası yatırılan fonları murabaha vb. yollarla faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygun faaliyetlerde değerlendirir.

Bu faaliyetlerden elde edilen kâr vade sonunda önceden anlaşılan oranda müşteri ile paylaşılır. Zarar oluşması durumunda bu zarara sermaye sahibi olarak müşteri katlanır. Hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmez ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmez.

Ek 4: Ziraat Katılım Mudarebe Akdi (Fon Kullandırım) Müşteri Bilgilendirme Formu

MUDAREBE AKDİ (FON KULLANDIRIM) MÜŞTERİ BİLGİLENDİRME FORMU

Bu form, BDDK Tebliği' kapsamında müşterilerin bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

1. Akit Türü: Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe)

2. Akin Temel Özellikleri:

Mudarebe; taraflardan birinin koyduğu sermayeyi diğer tarafın emeği ile işletmesi sonucunda elde edilen kârı baştan belirlenen oranla paylaşma esasına dayanan ortaklık türüdür. Kısaca emek-sermaye ortaklığıdır.

Mudarebe akdinde; taraflar ve ortaklığın kapsamı belirli olmalıdır. Ayrıca ortaklığa konu iş alanının katılım bankacılığı prensiplerine uygun olması ve tarafların irade beyanının (icap-kabul) bulunması gerekir.

3. Ürün veya Hizmetin Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uygunluğu:

Mudarebe akdi bir ortaklık akdi olup meşruiyeti İslam hukukunun temel prensiplerine dayanmaktadır. Bu kapsamda katılım bankaları tarafından yapılan işlemler faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygundur.

4. Müşterinin Akit Çerçevesindeki Konumu:

Kurulan ortaklıkta katılım bankası sermaye sahibi, müşteri ise emek sahibi konumundadır.

5. Süreç ve İşleyiş:

Müşteri, ortaklık talebini katılım bankasına iletir. Katılım bankası, müşteri, sektör ve ortaklığa ilişkin gerekli değerlendirmeleri yapar. Ortaklık sözleşmesi ve diğer dokümanların taraflarca imzalanması akabinde, katılım bankası ortaklık bedelini müşteriye aktarır. Ortaklığa konu olan bedel başta mutabık kalınan faaliyetlerde kullanılır. Müşteri, ortaklığın gidişatına etki eden her türlü olumlu/olumsuz faktörle ilgili katılım bankasını bilgilendirir. Dönem sonunda ortaya çıkan kâr taraflar arasında anlaşılan orana göre paylaşılır.

6. Akin ve Vekâletin Taraflara Getirdiği Hak ve Yükümlülükler:

Katılım bankası, usulüne uygun gerçekleştirilen işlemler sonrasında, ortaklık bedelinin müşteriye aktarılmasından, müşteri ise sözleşme ve katılım bankacılığı ilkeleri doğrultusunda ortaklık faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludur. Katılım bankası, ortaklık faaliyetlerinin yerine getirilmesi hususunda müşteriyi vekil tayin edebilir.

Müşterinin kasıt, kusur ya da sözleşme şartlarına aykırı davranması durumunda, ortaklık faaliyetlerine ilişkin zararların tazmin edilebilmesi amacıyla, katılım bankası müşteriden rehin talep edebilir.

7. Geç Ödeme Durumunda Banka Uygulaması:

Ortaklık faaliyetlerinden elde edilen kârdan payına düşen kısmının ve/veya ortaklığın sona ermesi sonrasında sermaye payının belirlenen tarihlerde ödenmemesi durumunda katılım bankasının gecikme cezası alacağına dair sözleşmeye bir madde konulması faizsiz finans ilkelerine uygundur, ancak gecikme cezası olarak alınan bu tutarlardan katılım bankası ve müşteriler faydalanamaz. Tahsil edilen bu tutarlar katılım bankalarının Tekdüzen Hesap Planı'na göre sınıflandırılarak, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygun şekillerde değerlendirilmektedir.

8. Ürün ve Hizmetle İlişkin Müşterinin Daha Kapsamlı Bilgi Alacağı Kurumsal Web Sitesi Adresi:

Ürün ve hizmetlerimize ait daha kapsamlı bilgilere ve icazet belgelerine Bankamızın www.ziraatkatilim.com.tr web sitesi üzerinden ulaşılabilir.

Bilgilendirme Formu Teslim Tarihi: ... / ... /

Ziraat Katılım Bankası A.Ş. Ticaret Sicil No: 962000	Merkez Adresi: Hobyar Eminönü Mah. Hayri Efendi Cad. Bahçekapı No: 12 34112 Fatih/İstanbul Mersis No: 0998-0793-1170-0015 İnternet Adresi: www.ziraatkatilim.com.tr
---	--

Müşterinin

Adı Soyadı/Unvanı :.....

TCKN/VKN :.....

(Bilgilendirme yüz yüze ve uzaktan iletişim araçları üzerinden/elektronik ortamda/mesafeli olarak yapılabilecek olup yüz yüze bilgilendirmelerde form üzerine el yazınızla **“Sözlü ve yazılı bilgilendirme tarafıma yapılmış ve irade beyanım alınmıştır.”** ifadesi yazılıp imzalanmalıdır.)

Kaşe/İmza:

'Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından 30 Kasım 2021 tarihli 31675 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan *Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları Kapsamında Müşterilerin ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ*.

Ziraat Katılım Bankası A.Ş.
Ticaret Sicil No: 962000

Merkez Adresi: Hobyar Eminönü Mah. Hayri Efendi Cad. Bahçekapı No: 12 34112 Fatih/İstanbul
Mersis No: 0998-0793-1170-0015 İnternet Adresi: www.ziraatkatilim.com.tr

Ek 5: Ziraat Katılım Mudarebe Akdine Dayalı Ortaklıklar ve Katılma Hesapları İcazet Belgeleri

Kaynak: <https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/2022-04/Katılma%20Hesapları%20İcazet%20Belgesi%20%28Mudarebe%20Akdine%20Dayalı%29.pdf>
(Erişim Tarihi 10/02/2023)

Ek 6: Vakıf Katılım Katılma Hesapları İcazet Belgesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ

VAKIF KATILIM

KATILMA HESAPLARI (MUDÂREBE) İCAZET BELGESİ

Vakıf Katılım Danışma Komitesi tarafından alınan karar doğrultusunda Katılma Hesapları ile ilgili olarak;

- ◆ Mudârebe (Emek - Sermaye Ortaklığı) akdi ile müşterilerden fon toplaması ve topladığı fonu Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları'na uygun yöntemlerle değerlendirilmesi,
- ◆ Katılma hesabı sahiplerinin Vakıf Katılım ile belirlenen oran nispetinde ortak olması,
- ◆ Vakıf Katılım'ın Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları'na uygun yöntemlerle gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda zarar etmesi durumunda katılma hesabı sahiplerinin zarara ortak olması,

Danışma Komitesi tarafından belirtilen şartlara riayet edilerek **Katılma Hesapları (Mudârebe)** ürününün müşterilere sunulması Katılım Bankacılığı Prensiplerine uygundur.

Elbette her şeyin en doğrusunu sadece Allah Teâlâ bilir.

Kaynak:<https://www.vakifkatilim.com.tr/documents/KatilimBankaciligi/katilmahesaplarimudarebecazetbelgesi.pdf> (Erişim Tarihi 10/02/2023)

Ek 7: Emlak Katılım Katılma Hesapları İcazet Belgesi

Kaynak: https://www.emlakkatilim.com.tr/assets/uploads/sozlesme-form/icazet-belgeleri/Katilma_Hesapları_Icazet_Belgesi_R1.pdf (Erişim Tarihi 10/02/2023)

Ek 8: Kuveyt Türk Katılma Hesapları İcazet Belgesi

Kaynak: <https://www.kuveytturk.com.tr/medium/document-file-5649.vsf> (Erişim Tarihi 10/02/2023)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

Türkiye Finans

KATILIM BANKACILIĞI YILLIK FAALİYETLERİNE İLİŞKİN İCAZET BELGESİ

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.'nin 2020 yılı Katılım Bankacılığı faaliyetleri kapsamında;

- Fon Toplama, Fon Kullandırma, Kira Sertifikası İhraçları ve Bankacılık Hizmetleri, Danışmanlık Hizmetleri, Kurumlar Komitesi Kararlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir.
- Bankanın faaliyetleri ve işlemleri, ilgili mevzuat kapsamında Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları ile Danışmanlık Komitesi Kararları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.
- Bankanın faaliyetleri ve işlemleri, ilgili mevzuat kapsamında Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları ile Danışmanlık Komitesi Kararları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Finans

*Hayata
Katılım
Bankası*

Yukarıda belirtilen tüm hususlar Katılım Bankacılığı prensipleri açısından değerlendirilmiş ve Danışmanlık Komitesi tarafından uygun bulunmuştur.

Elbette her şeyin en doğrusunu sadece Allah Teâlâ bilir.

274

Ek 10: IIFA'nın Mudarebeye İlişkin Kararı

Qirad or Joint Muḍārabah in Financial Institutions (Investment Accounts)

27 December, 2001 | Fiqh of Financial Transactions, Speculation Provisions

In the Name of Allāh,

the Entirely Merciful, the Especially Merciful

Praise is due to Allāh, Lord of the worlds, may the blessings and peace be upon our master Muḥammad, the last of prophets, on his family, and all his companions.

Resolution No. 123 (5/13) Qirad or Joint Muḍārabah in Financial Institutions (Investment Accounts)

The Council of the International Islamic Fiqh Academy of the Organization of the Islamic Conference, holding its 13th session in Kuwait City, State of Kuwait, on 7-12 Shawwāl 1422h (22-27 December 2001),

Having examined the research papers submitted to the Academy concerning

Qirad or Joint Muḍārabah in Financial Institutions (Investment Accounts),

Having listened to the discussions of the Academy's members and experts on the subject,

Resolves

Kaynak: <https://iifa-aifi.org/en/32844.html> (Erişim Tarihi 15/04/2022)

Ek 11: IIFM'nin Mudarebe ile İlgili Standardı

The IIFM Perpetual Tier1 Mudarabah sukuk template standard documents (the "IIFM Template Sukuk Al Mudarabah Tier1 Standard Documents") have been developed by the IIFM to facilitate and ease the issuance of perpetual Sukuk Al Mudarabah Tier1 in a Shari'ah compliant manner. IIFM hereby authorizes any Islamic financial institution and any other Islamic financial industry participant to use the IIFM Template Sukuk Al Mudarabah Tier1 Standard Documents and their use is not restricted to IIFM members only. The IIFM Template Sukuk Al Mudarabah Tier1 Standard Documents are accompanied by a template Prospectus which covers an explanation of the structure and operational guidance to be implemented by potential users.

In the name of Allah, the Entirely Merciful, the Especially Merciful

DATED [•]

**[SPV] LIMITED
AS RAB-AL-MAAL AND TRUSTEE
AND
[•]
AS MUDARIB**

.....
**MASTER MUDARABAH STANDARD AGREEMENT
For Perpetual Mudarabah Sukuk Tier1**

اتفاقية مضاربة رئيسة
(لصكوك المضاربة الدائمة- الشريحة الأولى)
.....

Kaynak: <https://www.iifm.net/frontend/documents/iifm-mudarabah-sukuk-template-mudarabah-agreement-tier-1-1634116135-English.pdf> (Erişim Tarihi 20/06/2022)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Feyza CEVHERLİ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi / Eğitim Fakültesi
Bölümü	İlahiyat / İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Lisans	
Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
1. Cevherli, Feyza (2022). As a Commercial Genius Khadija bint Khuwaylid (RA) and Her Mudarabah Partnership with Prophet Muhammad (SAW). <i>International Journal of Islamic Economics and Finance Studies</i>, 8 (3), 299-310. 2. Cevherli, Feyza (2022). Tarihten Günümüze Kooperatifler ve İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi, <i>Banka Dışı İslami Finansal Kuruluşlar</i> içinde (ss. 23-58). 3. Cevherli, Feyza & Orhan, Zeyneb Hafsa (2021). Havayı Kirletme Hakkı Satın Alınabilir mi?: İslam Hukuku'nda Çevrenin Korunması Perspektifinden Kyoto Protokolü. <i>International Journal of Islamic Economics and Finance Studies</i>, 7 (3), 286-305. 4. Cevherli, Feyza & Kavakcı, Saime, (2021). İslam Hukukundaki Kavramların Klasik İktisatta Alternatifi Aranmalı mı? Garar ve Cehâlet Kavramları Özelinde Bir Tartışma. <i>Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)</i>, 91, s. 5421-5433. 5. Habib Ahmed, Maqasid Al-Shari'ah and Islamic Financial Products: A Framework For Assessment, Çev. Feyza Cevherli (2019), “Şeriatın Maksatları ve İslami Finans Ürünleri: Değerlendirme İçin Bir Çerçeve”. <i>International Journal of Islamic Economics and Finance Studies</i>, 111-120. 6. Kavakcı, Saime & Cevherli, Feyza (2019). “Türkiye’deki Katılım Bankalarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Bu Projelerin Toplumsal İzdüşümü”, <i>Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar II</i> içinde (ss.43-90). 7. Cevherli, Kübra & Cevherli, Feyza & Kayalı, Bünyamin (2018). Osmanlı Ekonomisinin Düzenleyicilerinden Biri Olarak Esnaf Teşkilatları ve Üzerindeki İslami Etkiler. <i>1.Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi</i>. 8. Cevherli, Feyza (2018). Remembering Women and Islamic Finance: The Partnership of Hatice bnt Huwaylid and Prophet Muhammed. <i>International Medieval Congress</i>, 2-5 July 2018, Leeds. 9. Cevherli, Feyza & Cevherli, Kübra & Çakmaktaş, Büşra (2017). Bir Toplumsal Dayanışma Kurumu Olarak Ahlîğin İş Ahlâkına Dair İlkeleri ve Ekonomik Hayata Katkıları. <i>Journal of Current Researches on Social Sciences</i> 7(1), 307-322.	